

รายงานการวิจัยฉบับร่างสมบูรณ์

เรื่อง

เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

Wiang Numtao: The Development of Historical Learning Site and
Cultural Heritage in Phayao Old Town

โดย

ผศ.ดร. สหทัยา วิเศษ

ผศ.ดร. ชูชาติ สุทธะ

ดร.นภาพร หงษ์ทอง

รศ.ดร. ภัทรา บุรารักษ์

ดร. นิรมล พรหมนิล

นายปวิินทร์ ระมิงค์วงศ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766064

รายงานการวิจัยฉบับร่างสมบูรณ์

เรื่อง

เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

Wiang Numtao: The Development of Historical Learning Site and
Cultural Heritage in Phayao Old Town

โดย

ผศ.ดร. สหทัยา วิเศษ

ผศ.ดร. ชูชาติ สุทระ

ดร.นภาพร หงษ์ทอง

รศ.ดร. ภัทรา บุรารักษ์

ดร. นิรมล พรหมนิล

นายปะวินทร์ ระมิงค์วงศ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766064

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Final Drafted Research Report

Wiang Numtao: The Development of Historical Learning Site and
Cultural Heritage in Phayao Old Town

BY

Asst. Prof. Dr. Sahathaya Wises

Asst. Prof. Dr. Chuchat Sutta

Dr. Napaporn Hongthong

Assoc. Prof. Dr. Phattra Burarak

Dr. Niramom Promnil

Mr. Pavin Ramingwong

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus

B.E.2566

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800766064

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

ผู้วิจัย: ผศ.ดร.สัททยา วิเศษ ผศ.ดร.ชูชาติ สุทธิระ ดร.นภาพร หงษ์ทอง
รศ.ดร.ภัทรา บุรารักษ์ ดร.นิรมล พรหมนิล และนายปะวินทร์ ระมิงค์วงศ์

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๖

ทุนอุดหนุนการวิจัย: กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาประวัติศาสตร์ ทุนทางวัฒนธรรมและการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ๒) ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา และ ๓) นำเสนอแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และชุมชนภายในเวียงน้ำเต้าคือ ชุมชนวัดลีและชุมชนวัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงจำนวน ๔๐ คน กลุ่มเป้าหมายในการปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ จำนวน ๘๐ คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ประชาชนชาวบ้าน แกนนำกลุ่ม องค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนักวิชาการ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ สันทนาการกลุ่ม ปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ จัดนิทรรศการพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และสื่อสารสาธารณะ รวมทั้งประชุมหาแนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยา ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า

๑. ประวัติศาสตร์ ทุนทางวัฒนธรรม และการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เมืองพะเยายุคตำนาน และยุคประวัติศาสตร์ เริ่มปรากฏหลักฐานลายลักษณ์อักษรคือ จารึก มีการสร้างเวียงใหม่คู่กับเวียงน้ำเต้า และยุคฟื้นฟูที่เป็นส่วนหนึ่งของสยาม ด้านทุนวัฒนธรรมชุมชนพบว่า ทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และประเพณีทางพุทธศาสนา รวมทั้งความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชุมชน ส่วนทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ แนวคันทินที่เป็นกำแพงเมือง-คูเมือง โบราณสถาน พระพุทธรูป ศิลาจารึกหินทรายสกุลช่างพะเยา โดยการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้มีการจัดทำแผนแม่บทและยุทธศาสตร์ ๕ ด้านในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา

๒. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา มีกระบวนการดังนี้ ขั้นตอนที่ ๑ สำรวจสภาพพื้นที่เวียงน้ำเต้า โดยคณะนักวิจัยและการจัดกิจกรรมยุวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีนักเรียน นักศึกษาเข้าร่วมสำรวจสภาพพื้นที่ นำเสนอปัญหาและภาพที่อยากเห็น ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนในเวียงน้ำเต้า การสืบค้นข้อมูลจากเอกสาร และลงพื้นที่สัมภาษณ์ รวมทั้งสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ขั้นตอนที่ ๓ วิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เวียงน้ำเต้าและชุมชนวัดลี-วัดศรีจอมเรือง ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน ด้านภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง ด้านวิถีชีวิตและกลุ่มชาติพันธุ์ ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา ขั้นตอนที่ ๔ ค้นข้อมูลนำเสนอแนวคิดและรูปแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ โดยการค้นข้อมูลงานวิจัย และนำเสนอแนวคิดและรูปแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าโดยเน้นศักยภาพของทุนวัฒนธรรมด้านอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ขั้นตอนที่ ๕ การออกแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า เน้นการสร้างให้มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ ๓ องค์ประกอบ คือกายภาพ จิตวิทยาและสังคม ขั้นตอนที่ ๖ กิจกรรมเปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเมืองเก่าพะเยา เพื่อนำเสนอต้นแบบการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบนิทรรศการทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา และส่งเสริมชุมชนให้เป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ผ่านความหลากหลายของอาหาร ขั้นตอนที่ ๗ ประเมินรูปแบบของพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีการสำรวจความคิดเห็นโดยใช้แบบสอบถามและการสังเกตเพิ่มเติม พบว่า ผู้เข้าร่วมให้ความสนใจข้อมูลด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ไทใหญ่ การชิมอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ สื่อวีดีโอที่ฉายในงาน และการจัดสถานที่จัดงาน/แหล่งเรียนรู้ คือวัดศรีจอมเรืองในระดับมากที่สุด

๓. แนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ ๑) การสร้างพื้นที่การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน ๒) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน ๓) การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน และ ๔) การพัฒนากลไกการบริหารจัดการทุนวัฒนธรรมชุมชนโดยมีส่วนร่วม

Research Title: Wiang Numtao: The Development of Historical Learning Site and Cultural Heritage in Phayao Old Town

Researchers: Asst. Prof. Dr. Sahathaya Wises Asst. Prof. Dr. Chuchat Sutta
Dr. Napaporn Hongthong Assoc. Prof. Dr. Phattra Burarak
Dr. Niramom Promnil and Mr. Pavin Ramingwong

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus

Fiscal Year: 2566/2023

Research Scholarship Sponsor: Thailand Science Research and Innovation Fund

Abstract

Qualitative research aims to: 1) study history cultural capital and development in Phayao Old Town 2) Study the development of historical learning site and cultural heritage in Phayao Old Town and 3) Propose guidelines for the development of historical learning site and cultural heritage in Phayao Old Town. The study area is Wiang Nam Tao Old Town and the communities within Wiang Nam Tao are Wat Lee Community and Wat Sri Chom Rueang Community, Wiang Subdistrict, Mueang District, Phayao Province. The 40 key informants have made specific selections included community leaders, Buddhist monks, folk scholars, group leaders, government organizations, local government organizations and academics members. The 80 target groups for creative learning space development. Data was collected by studying documents, surveying the area, conducting interviews, focus groups. Creative Learning Space Development Practice Organize exhibitions in the Wiang Nam Tao Old Town and communicate with the public, as well as meetings to find ways to develop creative learning spaces in Phayao Old Town. The data analyze used content analysis.

The result of study is found that:

1. History Cultural capital and development in the old town of Wiang Nam Tao It is related to the history of Phayao, the mythical period and the historical period. Written evidence began to appear, namely inscriptions. A new Wiang was built along with Wiang Nam Tao. and the Revival period that was part of Siam. In terms of community cultural capital, it was found that intangible cultural capital. It is related to the way of life of the community

and Buddhist traditions, including the belief in ancestral animism of the community. Tangible cultural capital includes the embankment that forms the city wall-moat. historic site image of Buddha Sandstone inscription stone of Phayao. The developing in the old town area of Wiang Nam Tao, a master plan and strategy of conservation and development of Phayao Old Town have been prepared in 5 plans.

2. Development of historical learning site and cultural heritage in Phayao Old Town
The process is as follows: Step 1: Survey the state of the old town of Wiang Nam Tao by a team of researchers and organizing youth activities. Students participated in a survey of the area and present the problem and the future image. Step 2: Study the history and cultural capital of the community in the Wiang Nam Tao, search for information from documents, conduct field interviews, and focus groups of key informants. Step 3: Analyze the potential of the Wiang Nam Tao and Wat Lee-Wat Si Chom Rueang community that can be developed as a creative learning site in 5 aspects, Phayao city history and community history. Landscape Architecture and Urban Planning, Lifestyle and Ethnic Groups, Architecture and Fine Arts, and Buddhist Sandstone Art. Step 4: Restore data Presenting the concept and model of creative learning space by returning research data and presenting the concept and model of creative learning space of Wiang Nam Tao emphasizing the potential of food cultural capital of the Shan ethnic group. Step 5: Design of a creative learning space in Wiang Nam Tao. Emphasis is placed on creating a learning atmosphere in 3 components: physical, psychological and social. Step 6: Open a creative learning space for Shan ethnic culture in Phayao Old Town community. To present a model for the development of creative learning spaces in the form of Shan ethnic cultural capital exhibitions in Wiang Nam Tao community and promote the community as a creative learning space through a variety of food. Step 7: Evaluate the creative learning spaces activities in Wiang Nam Tao. Opinion polls were conducted using questionnaires and observations. It was found that the participants were interested in information about Shan lifestyle and ethnicity. Tasting of Shan ethnic cuisine Video media projected at the event and the venue/learning venue arrangement is the most level.

3. Guidelines for the development of creative learning spaces in Phayao Old Town with community cultural capital. 1) The creation of community cultural capital learning spaces.

2) Organizing activities to promote learning of community cultural capital 3) Development of community economic with community cultural capital and 4) development of community cultural capital management mechanisms through participation.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เพราะได้รับการสนับสนุน การอนุเคราะห์ และให้การช่วยเหลือจากหลายฝ่าย

ขอกราบขอบพระคุณ พระวิมลญาณมุนี เจ้าอาวาสวัดลี ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดพะเยา และพระสงฆ์ในวัดลีทุกรูปที่ให้ความอนุเคราะห์ให้ข้อมูล และสถานที่ในการจัดกิจกรรม

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูสุจิตตธรรมสาร เจ้าอาวาสวัดศรีจอมเรือง และพระสงฆ์ในวัดศรีจอมเรืองทุกรูปที่ให้ความอนุเคราะห์ให้ข้อมูล และสถานที่ในการจัดกิจกรรม

ขอขอบพระคุณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานวิจัยในครั้งนี้ และทำให้งานวิจัยสำเร็จอย่างสมบูรณ์ที่สุด

ขอขอบคุณ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศมนตรีเมืองพะเยา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา ผู้บริหาร คณะครูและนักเรียนโรงเรียนพะเยาพิทยาคม โรงเรียนเทศบาล ๓ (หลายอิงราษฎร์บำรุง) ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล และมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเวียงน้ำเต้า

ขอขอบคุณ กรรมการชุมชน และชาวบ้านในชุมชนวัดลี ชุมชนวัดศรีจอมเรือง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่านที่อนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก การร่วมปฏิบัติการวิจัย และมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเวียงน้ำเต้า นำไปสู่การวิจัยที่เป็นประโยชน์ และมีคุณภาพสมบูรณ์อย่างยิ่ง

สุดท้ายนี้ หากมีข้อผิดพลาดประการใด คณะผู้วิจัยต้องขอภัยเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ และหวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หน่วยงานองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษา และผู้สนใจที่จะนำผลจากการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ แก่ชุมชนอื่นๆ ต่อไป

ผศ.ดร.สัททยา วิเศษ

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญแผนภาพ	ญ
สารบัญรูปภาพ	ฎ
สารบัญตาราง	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย	๗
๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๗
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๗
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๙
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๑
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม	๑๑
๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม	๑๙
๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สาธารณะ	๓๖
๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้.....	๔๓
๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสร้างสรรค์	๕๑
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗๔
๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘๖

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๘๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๘๘
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๙๐
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๙๐
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๓
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๙๓
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย	๙๔
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๙๖
๔.๑ ประวัติศาสตร์ ทูนทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยา	๙๖
๔.๒ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา.....	๑๓๕
๔.๓ แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา.....	๑๘๒
๔.๔ องค์กรความรู้จากการวิจัย.....	๑๘๗
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๑๘๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๘๙
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๑๙๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๒๐๑
บรรณานุกรม	๒๐๓
ภาคผนวก	๒๑๓
ภาคผนวก ก หนังสือรับรองการวิจัยในมนุษย์	๒๑๔
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์-แบบสอบถามการวิจัย	๒๑๗
ภาคผนวก ค หนังสือเชิญเข้าร่วมกิจกรรม.....	๒๒๘

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
ภาคผนวก ง ภาพกิจกรรมในการวิจัย	๒๒๓
ภาคผนวก จ การนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	๒๔๐
ภาคผนวก ฉ บทความวิจัย	๒๕๐
ภาคผนวก ช รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย.....	๒๗๐
ประวัติคณะวิจัย	๒๗๓

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๘๖
๓.๑ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๙๕
๔.๑ องค์ความรู้การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน..	๑๘๘

สารบัญรูปลูกภาพ

ภาพที่	หน้า
๔.๑ ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าพะเยา	๙๗
๔.๒ ป้ายประกาศแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกรมธนารักษ์	๙๘
๔.๓ สภาพภูมิทัศน์ส่วนหนึ่งของคูเมือง เวียงน้ำเต้าในปัจจุบัน	๑๑๑
๔.๔ ปะติมากรรมหินทรายรูปช้าง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่	๑๑๒
๔.๕ พระประธานหินทรายและซากเจดีย์เก่าวัดพระเจ้าฝ้ายยอง	๑๑๓
๔.๖ วิหารวัดศรีจอมเรืองโลเนียล และสถูปเจดีย์ผสมผสานศิลปะพม่าแบบมณฑลเลย	๑๑๗
๔.๗ พระพุทธรูปปางมารวิชัยในวิหารวัดศรีจอมเรือง	๑๑๗
๔.๘ พิธีกรรมข้าวมธุปายาส วัดศรีจอมเรือง	๑๑๙
๔.๙ วัดน้อยและพระพุทธรูปภายในอุโบสถ	๑๒๐
๔.๑๐ ซากวัดสุวรรณาราม และพระพุทธรูปภายในสำนักปฏิบัติธรรมดรุณีวิเวกาศรม	๑๒๑
๔.๑๑ ป้ายประกาศแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกรมธนารักษ์ที่ตั้งบนคันดินเวียงน้ำเต้า	๑๒๓
๔.๑๒ สภาพภูมิทัศน์ส่วนหนึ่งของคูเมืองเวียงน้ำเต้ากับการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ของประชาชน	๑๓๖
๔.๑๓ ประตुरะบายน้ำที่สถานีประมงพะเยา พ.ศ. ๒๔๙๑- พ.ศ. ๒๕๐๐	๑๔๖
๔.๑๔ การแต่งกายของสาวชาวเงี้ยว(ไทใหญ่)ในขบวนแห่ครัวทานงานตานก๋วยสลาก (สลากภัตต์) ของวัดศรีจอมเรือง	๑๔๘
๔.๑๕ การทำถั่วเน่าสูตรเงี้ยวดั้งเดิม	๑๔๙
๔.๑๖ ทิวทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า	๑๖๒

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๔.๑ แสดงการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับประสาทสัมผัสของมนุษย์.....	๑๗๑
๔.๒ แสดงลักษณะประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๑๗๖
๔.๓ แสดงความคิดเห็นต่อองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า....	๑๗๘
๔.๔ แสดงความความรู้สึกต่อแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า.....	๑๘๑
๔.๕ แสดงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นหลังเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า.....	๑๘๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“เมืองเก่า” เป็นเมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน และมีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีรูปแบบผสมผสานของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะของรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อมาของยุคต่าง ๆ หรือเคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่ง หรือโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือสถาปัตยกรรม ซึ่งมีคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ที่ยังคงหลักฐานทั้งกายภาพที่บ่งบอกถึงลักษณะอันเด่นชัดของโครงสร้างเมืองหรือโบราณสถานในอดีต และยังมีการใช้สอยในลักษณะเมืองที่ยังมีชีวิตอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน เช่น กรุงรัตนโกสินทร์ เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าลพบุรี เป็นต้น

ปัจจุบันเมืองเก่าได้ถูกความเจริญและการขยายตัวของตัวเมืองโดยไม่มีขอบเขตและทิศทาง มีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลายกิจกรรม ทั้งภาครัฐราชการและเอกชน เกิดความหนาแน่นแออัดของอาคารสถานที่และการจราจร เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิทัศน์ ทำให้องค์ประกอบเมือง คุณค่าของเมืองและเอกลักษณ์ความเป็นเมืองเก่าค่อยๆ ลดความสำคัญ และถูกทำลาย ดังนั้น รัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายการดำเนินงานเป็นพิเศษเฉพาะพื้นที่ เป็นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. ๒๕๔๖ ขึ้นโดยมอบหมายให้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า ซึ่งคณะกรรมการฯ โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีได้ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่ากลุ่มที่ ๑ รวม ๙ เมือง (เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าลำพูน เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่าน่าน เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าพิจิตร เมืองเก่านครศรีธรรมราช และเมืองเก่าสงขลา) สำหรับเมืองเก่ากลุ่มที่ ๒ รวม ๒๗ เมือง โดยเมืองเก่าในส่วนของภาคเหนือ ได้แก่ เมืองเก่าแพร่ เมืองเก่าเชียงราย เมืองเก่าพะเยา เมืองเก่าพิจิตร เมืองเก่าตาก และ เมืองเก่าแม่ฮ่องสอน^๑

^๑ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า: เมืองเก่าพะเยา, (กรุงเทพฯ: สำนักจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป), หน้า ๓ - ๔.

จังหวัดพะเยาตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ คือที่ราบลุ่มแม่น้ำอิงในเขตอำเภอเมือง อำเภอแม่ใจ อำเภอภูกามยาว อำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอภูซาง และที่ราบลุ่มแม่น้ำยมในเขตอำเภอปง อำเภอเชียงม่วนซึ่งมีหุบเขาน้อยใหญ่มากมาย และก่อให้เกิดแหล่งอารยธรรมตามที่ราบลุ่มริมแม่น้ำดังกล่าว บริเวณอำเภอเมืองพะเยา มีร่องรอยและหลักฐานที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยหินอยู่ทั่วไป แสดงว่ามีกลุ่มชนเร่ร่อนอาศัยกระจัดกระจายอยู่บนที่สูงมาช้านานแล้ว แต่ในระยะแรกๆ ยังไม่พบหลักฐานการก่อบ้านสร้างเมืองบนที่ราบลุ่มจนกระทั่งประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (ราวหลัง พ.ศ. ๑๗๐๐) จึงพบหลักฐานที่แสดงว่ามีการสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นบริเวณริมแม่น้ำอิงภายหลังเป็นเมืองพะเยา^๒

อาณาบริเวณอำเภอเมืองพะเยาในอดีต เป็นที่ตั้งของอาณาจักรพยาว หรือภูกามยาวซึ่งเป็นทิวเขาทอดยาวจากทิศเหนือลงใต้ เริ่มต้นจากบริเวณที่ราบทางตอนใต้ของอำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ลักษณะของทิวเขาในจังหวัดเชียงรายที่ตั้งชันขึ้น จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ดอยดวน” ทิวเขานี้จะทอดยาวลงทิศใต้ และค่อยๆ ต่ำลงจนถึงที่ตั้งตัวอำเภอเมืองพะเยา ปลายทิวเขานี้มีลำน้ำแม่อิงซึ่งไหลมาจากทางทิศเหนือปากตะวันตกของภูกามยาว เมื่อมีการสร้างประตูระบายน้ำกั้นลำน้ำแม่อิงทางตอนใต้ จึงเป็นต้นกำเนิดของก๊ว้นพะเยา ประวัติความเป็นมาของเมืองพะเยาแบ่งออกได้เป็น ๔ ยุค ได้แก่ เมืองพะเยาดำเนินอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ กล่าวถึงขุนจอมธรรมผู้เป็นโอรสองค์หนึ่งของเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน อันเป็นสายสกุลผู้ครองเมืองที่สืบทอดมา จากลาวจังกราชในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ขุนจอมธรรมได้แยกตัวจากบ้านเมืองเดิมมาทางทิศใต้มาตั้งเมืองที่ปลายดอยดวน และได้สร้างเมืองพะเยาขึ้นปกครองตนเองอย่างเป็นอิสระ ในตำนานเมืองพะเยากล่าวถึงขุนเจืองผู้เป็นวีรบุรุษที่ทำสงครามเอาชนะชนะต่อบ้านเมืองต่างๆ ในละแวกใกล้เคียงและไกลออกไปในคาบสมุทรมอินโดจีน ยุคต่อมาเมืองพะเยาในขณะที่เป็นรัฐอิสระได้ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกของสุโขทัยประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งปรากฏชื่อของพญางำเมือง ซึ่งเป็นบุคคลรุ่นเดียวกับพญามังรายแห่งเมืองเชียงราย และพ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย^๓

^๒ สุจิตต์ วงษ์เทศ, ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม เมืองพะเยา, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๓๘).

^๓ พระราชวิสุทธินิโสภาณ, ศรีศักร วัลลิโกดม และพิเศษ เจียจันทร์พงษ์, เมืองพะเยา, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๐ – ๑๓๑.

จากการสำรวจของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปวง ธรรมปญโญ) อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ พระผู้เป็นปราชญ์ชาวพะเยา กล่าวว่าในบริเวณตัวเมืองพะเยาปรากฏร่องรอยเมืองโบราณหรือเวียงโบราณในเมืองพะเยาหลายแห่ง โดยเวียงประตู่ชัยหรือเวียงรูปน้ำเต้า ปรากฏมีคูน้ำคันดินล้อมรอบเมืองที่ชัดเจน ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑๐๐ เมตร มีแม่น้ำอิงไหลผ่านเวียนจากทางทิศใต้ไปทางทิศตะวันออก ลักษณะของเวียงมีรูปร่างคล้ายผลน้ำเต้าขนาดกว้างประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร และยาวประมาณ ๑,๕๐๐ เมตร มีแนวคูเมืองล้อมรอบหนึ่งชั้น มีร่องรอยของซากโบราณสถานที่เป็นวัดร้างหลายแห่ง ศิลาคาริกจำนวนหลายหลักอยู่ภายในบริเวณตัวเวียงโบราณสถานที่ยังคงสภาพเป็นวัดสมบูรณ์คือ วัดลี เป็นวัดที่สร้างมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๐๓๘ เป็นหลักฐานสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ ซึ่งเป็นยุคที่เวียงพะเยาแห่งนี้มีพัฒนาการของเมืองช่วงเจริญรุ่งเรืองสูงสุด โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยพระยาอุทิศฐิระเป็นเจ้าสี่หมื่นปกครองเมืองพะเยาในปี พ.ศ. ๒๐๑๗ เป็นต้นมา^๔

ปัจจุบันพื้นที่ภายในเวียงมีประชากรอยู่หนาแน่น และบางส่วนยังมีสภาพธรรมชาติ เป็นป่าและเรือกสวนไร่นาของชาวบ้าน รวมทั้งวัดเก่าแก่ที่เหลือสภาพเป็นวัด นอกจากวัดลี ยังมีวัดศรีจอมเรือง และสำนักแม่ชีดรุณีวิเวกาศรม ซึ่งแต่เดิมเป็นวัดสุวรรณาราม^๕ จากการศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยาของ บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และศรีสุตา วงษ์ชุ่ม^๖ พบว่าปัจจุบันเมืองเก่าพะเยา ยังมีสิ่งปลูกสร้างที่แสดงถึงความเป็นมาด้านประวัติศาสตร์อยู่บางส่วน แต่เนื่องด้วยการขยายตัวของพื้นที่เมืองสภาพเศรษฐกิจสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพพื้นที่เมืองเก่า ทำให้พื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมได้ถูกทำลาย และมีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น คูเมืองหรือคูเวียง เรือนพื้นถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ที่ได้เปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมเป็นอาคารพาณิชย์กรรม และสถานกิจกรรมของเมือง ในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาที่ผ่านมาได้

^๔ พระธรรมวิมลโมลี และเกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, พระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ, (พะเยา : นครนิเวศการพิมพ์, ๒๕๕๐)

^๕ เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, รากเหง้าของเรา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองพะเยา, (พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์, ๒๕๖๐).

^๖ บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และ ศรีสุตา วงษ์ชุ่ม. “การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา”, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๑): ๑๐๕ - ๑๒๖.

มีการเข้ามาดำเนินการในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองเก่าพะเยา แต่การดำเนินงานยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากขาดการประสานงานและมาตรการในการควบคุมการพัฒนา ลักษณะทางกายภาพของเมืองเก่าพะเยาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมได้ ประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจในเอกลักษณ์คุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของเมืองเก่าพะเยา อีกทั้งขาดการมีส่วนร่วม การขาดจิตสำนึกในความรัก ความหวงแหน ตลอดจนความรู้สึกรับผิดชอบต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และพัฒนาที่เหมาะสมต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

สภาพทางกายภาพในปัจจุบันของเวียงน้ำเต้า พบว่ากำแพงเมือง-คูเมืองดังกล่าวถูกทำลายไปบางส่วน ส่วนทางทิศใต้และทิศตะวันตก ถูกทำลายเพื่อสร้างถนนและบ้านเรือนไปเกือบหมดแล้ว สภาพภายในเวียง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการและที่อยู่อาศัย สลับกับพื้นที่เพาะปลูกทำสวนผลไม้และทำไร่ ทำให้หลายฝ่ายกังวลว่าจะเกิดปัญหาการบุกรุก ทำลายสภาพคูเมืองกำแพงเมือง ให้หมดสภาพลงไปเรื่อย ๆ นั้นทวีความรุนแรงมากขึ้นจนอาจไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็น กรมศิลปากร กรมธนารักษ์ หน่วยงานท้องถิ่น ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และจังหวัดพะเยา ทหารร่วมกันเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าวนั้น กรมศิลปากรได้ขอให้กรมธนารักษ์ ดำเนินการโดยเฉพาะกรณีที่มีสิ่งปลูกสร้างอยู่ก่อนแล้ว ให้กรมธนารักษ์ ให้เช่าในระยะสั้นแบบปีต่อปี ส่วนในกรณีที่ไม่มีสิ่งปลูกสร้างให้ทำเป็นสวนสาธารณะเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจของ ประชาชน หรือพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมของชุมชน และกรมธนารักษ์ ไม่ควรนำที่ดินบริเวณกำแพงเมืองคูเมือง ที่เสื่อมสภาพไปพัฒนาเพื่อประโยชน์ทางการค้าและสร้างอาคารพาณิชย์ขึ้นใหม่ เพราะจะทำให้สูญเสีย ภาพลักษณ์ของเมืองที่มีประวัติศาสตร์^๗ ทั้งนี้กรมธนารักษ์ได้จัดทำป้ายประกาศแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกรมธนารักษ์ ที่ตั้งบนคันดินเวียงน้ำเต้า จำนวน ๒ จุด แต่ขาดการให้ข้อมูลข่าวสารหรือประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนได้ทราบ

ถึงแม้ว่าสภาพทางกายภาพของเวียงน้ำเต้ามีการเปลี่ยนแปลงไปมาก แต่ยังคงศักยภาพด้านทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีความเป็นชุมชน คือ ชุมชนวัดลี และชุมชนวัดศรีจอมเรือง ซึ่งอดีต

^๗ MGR Online, เร่งอนุรักษ์ ๒๗ เมืองเก่าพะเยา ชี้“เวียงประตูชัย”ถูกออกโฉนดทับเพียบ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://mgronline.com/daily/detail/๙๕๔๐๐๐๐๑๓๘๒๗๒>. (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๔).

เป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ (เงี้ยว) ลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทที่ประกอบอาชีพหลากหลาย ทั้งค้าขาย รับจ้าง หอพัก ร้านค้า ทำการเกษตร ส่วนทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ วัดลี พระธาตุวัดลี พระพุทธรูปหินทราย พิชิตภัณฑ์เวียงพะเยาภายในวัดลี ส่วนวัดศรีจอมเรือง มีเจดีย์เขเว-ตากองจำลอง และพระพุทธรูปศิลปะพม่า-ล้านนา สำนักแม่ชีตรุณีวิเวกาธรรมซึ่งเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม แนวคันดินคูเมืองโบราณที่มีลักษณะทางกายภาพที่ชัดเจน และมีน้ำท่วมขัง มีประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญประจำปีคือ ประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุวัดลี และ พิธีก้ำพะหวา หรือสืบชะตาหลวง วัดศรีจอมเรือง รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านการถนอมอาหาร เช่น ไช้เค็ม สมุนไพร ผักดอง/ผักเค็ม น้ำพริกถั่วเน่า และการหัตถกรรม เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้ โดยทั้งสองชุมชนมีประชากรรวมประมาณ ๑,๓๐๐ คน^๘ มีสถานศึกษา ได้แก่ โรงเรียนพะเยาพิทยาคม โรงเรียนเทศบาล ๓ (หลายอิงราษฎร์บำรุง) โรงเรียนบุญยสิทธิ์วิทยา นอกจากนี้ยังมีชุมชนหลายแห่งที่อยู่รอบนอกของเวียงประตู่ชัยหรือเวียงรูปน้ำเต้า ในเขตเทศบาลตำบลท่าวังทอง

ท่ามกลางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยไปสู่ความเป็นเมืองนั้น ความเป็นเมืองเก่าหรือพื้นที่ที่มีคุณค่าทางมรดกทางวัฒนธรรมของพะเยาถูกมองข้าม เพราะประชาชนในท้องถิ่นยังขาดความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องความสำคัญ และขาดการนำมาใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป หากไม่มีกลไกการใช้พื้นที่ดังกล่าว ให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน อย่่างไรก็ตาม การพัฒนาความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เพียงการบันทึกผ่านตัวอักษรในหนังสือ แต่เป็นการใช้ความรู้จากประวัติศาสตร์เรื่องของพื้นที่ที่สะท้อนรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของเมือง ภูมิปัญญาของการสร้างบ้านแปงเมืองในอดีตให้มีชีวิต และรับใช้คนในยุคร่วมสมัย ผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ในรูปแบบต่าง ๆ ย่อมจะนำไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนที่เข้าใจบริบทของชุมชนหรือพื้นที่ ซึ่งหากสามารถพัฒนาสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นได้ เมืองเก่าที่กำลังเสื่อมโทรมหรือถูกบุกรุกก็จะสามารถเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ของทั้งชุมชนรอบข้างและของจังหวัดพะเยา

^๘ เทศบาลเมืองพะเยา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.tessabanphayao.go.th/> (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๔).

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับเมืองเก่าพะเยา พบว่ามีเอกสารฐานข้อมูลที่เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดเวทีเพื่อจัดทำกรอบในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดทำฐานข้อมูลท้องถิ่นจังหวัดพะเยาของมหาวิทยาลัยพะเยา การทำฐานข้อมูลวัดท่องเที่ยวของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพะเยา แต่ยังคงขาดแนวทางการพัฒนาเมืองอย่างมียุทธศาสตร์ที่เน้นไปสู่การเติบโตที่ยั่งยืนที่มีทิศทาง ซึ่งควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ บนต้นทุนทางวัฒนธรรมของตนเอง ให้คนพะเยามีโอกาสเข้าถึงและมีส่วนร่วมในการออกแบบจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่นที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเธอ

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่กล่าว ด้วยภูมิทัศน์ที่ตั้ง คุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของเวียงน้ำเต้า และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องพัฒนาและรักษาคุณค่าของพื้นที่นั้น โดยวิธีการที่ไม่มุ่งแต่เน้นการอนุรักษ์จนประชาชนรู้สึกแยกขาด หรือไม่รู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ แต่ควรใช้พื้นที่และคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชนให้อยู่ร่วมกับชุมชน เป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์ และเกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ และมีทิศทาง เพราะหากปล่อยให้ทิ้งร้างหรือไม่นำมาใช้ประโยชน์ ผู้คนก็จะยิ่งห่างและไม่รู้จัก และในที่สุดก็จะกลายเป็นเพียงความทรงจำของคนรุ่นเก่า ๆ ที่ไม่สามารถเชื่อมโยงไปสู่คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้

ดังนั้นการวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา จึงต้องการศึกษาและพัฒนาเมืองโบราณ พื้นที่ที่มีความหมายและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดพะเยา ที่กำลังจะถูกกลืนหรือหายไปพร้อมกับความทันสมัย เพื่อให้กลับมามีบทบาทใหม่ในการเป็นพื้นที่ที่ผู้คนได้เข้ามาเรียนรู้ มีเป้าหมายที่จะพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ของเมืองที่ประชาชนมีความตื่นตัว รวมกลุ่มทางสังคมในการเรียนรู้ อภิปรายถกเถียงในการเรียนรู้เมือง เพื่อให้เกิดเป็นพลังร่วมในการหนุนเสริมซึ่งกันและกันในการสร้างสรรค์การพัฒนาที่ไม่เฉพาะทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังพัฒนารื้อฟื้นและรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชุมชน และร่วมกันจัดสรร การใช้ประโยชน์ทรัพยากรของชุมชนร่วมกันกับกลไกความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างภาคภูมิใจ และรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของเพื่อพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยาให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะของจังหวัดพะเยาต่อไป

๑.๒ คำถามการวิจัย

ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามการวิจัยไว้ว่าพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าที่มีคุณค่าและความหมายทางประวัติศาสตร์ ในตัวของพื้นที่นั้น หากจะนำมาใส่บทบาทหน้าที่ใหม่ในการที่จะให้คนในชุมชน เข้ามาเรียนรู้ มีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์บนจิตสำนึกของการเห็นคุณค่าของพื้นที่ดังกล่าว นั้น การจัดการสภาพแวดล้อมของพื้นที่ให้เป็น “พื้นที่ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สร้างสรรค์และเป็นรูปธรรม” ควรเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ทูทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

๑.๓.๒ เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

๑.๓.๓ เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา ดังนี้

๑) ประวัติศาสตร์ ทูทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในประเด็น

(๑) ประวัติศาสตร์ในอดีตจนถึงยุคปัจจุบันของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

(๒) ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

(๓) ทูทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

(๔) การจัดการพื้นที่ การใช้ประโยชน์จากเวียงน้ำเต้า และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นหรือความต้องการในมิติด้านต่างๆ ของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

(๕) นโยบาย แผนการพัฒนาพื้นที่เวียงน้ำเต้าของหน่วยงานรัฐ

๒) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา โดยการ

(๑) สำรวจชุมชน และสภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า (Survey Research)

(๒) วิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการโดยการมีส่วนร่วมของนักเรียน เยาวชน และคนในชุมชน โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าให้เด็กนักเรียนในโรงเรียนพะเยาพิทยาคมและโรงเรียนเทศบาล ๓

(๓) ปฏิบัติการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา โดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการ

- พัฒนาพื้นที่ต้นแบบเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะ

- จัดนิทรรศการพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และสื่อสารสาธารณะ

(๔) ประเมินผลปฏิบัติการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

๓) แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

(๑) การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

(๒) การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการพัฒนาให้เกิดขึ้นเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

(๓) การพัฒนากลไกและสร้างเครือข่ายความร่วมมือของผู้มีส่วนได้เสีย

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การวิจัย ได้แก่ พื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และชุมชนที่อยู่ภายในบริเวณเวียงน้ำเต้า ได้แก่ ชุมชนวัดลี และชุมชนวัดศรีจอมเรือง เทศบาลเมืองพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยในเชิงปฏิบัติการครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่สามารถจะให้ข้อมูลได้ โดยเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้เมืองเก่าพะเยาจากภาคส่วนต่าง ๆ จำนวน ๔๐ คน ประกอบด้วย

- ๑) ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ และพระสงฆ์ จำนวน ๑๐ คน
- ๒) แกนนำและสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนวัดลีและชุมชนศรีจอมเรือง เทศบาลเมืองพะเยา จำนวน ๒๐ คน
- ๓) กลุ่มบุคคลในองค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม จำนวน ๑๐ คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ เมืองเก่าพะเยา หมายถึง เมืองหรือบริเวณที่เคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมเมืองหนึ่งของพะเยา ซึ่งมีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือสถาปัตยกรรม ซึ่งมีคุณค่าทางศิลปะ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ ที่ยังคงหลักฐานทั้งทางกายภาพของโครงสร้างเมืองในอดีต และยังมีการใช้สอยในลักษณะเมืองที่ยังมีชีวิตอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน ในการศึกษาครั้งนี้ได้แก่ เวียงน้ำเต้า

๑.๕.๒ เวียงน้ำเต้า หมายถึง ชุมชนโบราณของอาณาจักรสุโขทัย อยู่ห่างจากตัวเมืองพะเยาไปทางทิศตะวันออก มีลักษณะภูมิประเทศที่ขุดคูน้ำคันดินลักษณะคล้ายผลน้ำเต้า วางตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตก ปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา

๑.๕.๓ แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ หมายถึง แหล่งข้อมูล ความรู้ หรือประสบการณ์ทั้งหลาย ที่พร้อมให้ผู้คนเข้าไปศึกษา ค้นคว้าเรียนรู้ด้วยตนเอง และสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง อาจจะเป็นสถานที่ บุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ หรือกิจกรรมทางสังคม ประเพณี และความเชื่อ ซึ่งทำให้ผู้คนได้รู้จักความเป็นมา รากเหง้าของตนเองหรือท้องถิ่น ได้เรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดกันมา

๑.๔.๔ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการและวิธีการในการพัฒนาให้เกิดพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ การเรียนรู้สาธารณะ สำหรับคนในชุมชน ประชาชน นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้และใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

๑.๔.๕ มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ทูทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

๑.๖.๒ เกิดพื้นที่แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ซึ่งเป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะ สำหรับคนในชุมชน ประชาชน นักเรียน นักศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามาเรียนรู้และใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรม

๑.๖.๓ ได้แนวทางการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยาให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะ

๑.๖.๔ ผลที่ได้จากการวิจัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบและพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าอื่นๆ ในเขตจังหวัดพะเยา หรือพื้นที่อื่นๆ ในประเทศไทยเพื่อให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะในการทำกิจกรรมต่างๆ ของเมืองต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม
- ๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
- ๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สาธารณะ
- ๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้
- ๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสร้างสรรค์
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมจะเปลี่ยนไปเป็นความเจริญ อยู่ที่คนในสังคมมีปัญญาความสามารถรู้จักริเริ่มด้วยการค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้ว แต่ยังไม่รู้ และด้วยการประดิษฐ์เสริมสร้างสิ่งใหม่ ๆ บนรากฐานสิ่งเก่า เพื่อรักษาเสถียรภาพและบุคลิกลักษณะสังคมของตนไว้ การเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าเท่านั้นที่จะทำให้วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งมีเสถียรภาพ เปรียบเสมือนลูกข่างที่ต้องหมุนอยู่ตลอดเวลาจึงจะยืนอยู่ได้ เช่นนี้จึงเรียกว่าวัฒนธรรมมีพลวัต และในการเคลื่อนที่ไปนั้นหากไม่มีนำของเก่าที่ไม่สอดคล้องออก พร้อมกับต่อเติมเสริมแต่งสิ่งใหม่เข้าไป ก็จะทำให้วัฒนธรรมเกิดอาการล้าและค่อยเสื่อมไปในที่สุด^๑

^๑ พระยาอนุมานราชชน, ความหมายของวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๕), หน้า

๒.๑.๑ ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)

ในอดีต การอนุรักษ์มุ่งความสนใจให้กับงานศิลปะหรือโบราณสถานที่มีความสำคัญ ซึ่งเป็นการอนุรักษ์อาคารและวัตถุเพียงอย่างเดียวเท่านั้น นับตั้งแต่ปี ๑๙๕๐ ประชาชนเริ่มตระหนักว่าการดำรงชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ รวมทั้งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางจิตใจ และเพื่อการยกระดับการดำรงชีวิต จึงเกิดแนวความคิดของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ขึ้น เช่นเดียวกับการศึกษาพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าที่ได้มีหลายหน่วยงานเล็งเห็นความสำคัญในฐานะของภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Landscape) จากเอกลักษณ์และความสำคัญของพื้นที่อันได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และย่านประวัติศาสตร์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเอกลักษณ์ที่หล่อหลอมขึ้นโดยผ่านการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งบริบทต่าง ๆ ทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะวัฒนธรรม ทั้งหมดนี้หล่อหลอมให้เกิดมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ^๒

๒.๑.๒ ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม

Feilden and Jokileht ^๓ ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมว่า มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีหลายประเภท มิได้เป็นเพียงโบราณสถาน อาคาร พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสวนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต และเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ที่สำคัญของโลก

สมาคมอิโคโมสไทย ^๔ ให้ความหมายของมรดกวัฒนธรรมในกฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรมไว้ว่า มรดกวัฒนธรรมหมายถึง ผลงานสร้างสรรค์ของชนในชาติที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่าที่ตกทอดมาจากรุ่นก่อน เป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการทาง

^๒ จันทิรา เกื้อดวง, “การอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่าพุมเรียงจังหวัดสุราษฎร์ธานี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘ .

^๓ Feilden, B. M. & Jokilehto, J, *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, second edition. Rome: ICCROM/UNESCO/ICOMOS, 1998.

^๔ สมาคมอิโคโมสไทย, *กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม*, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.icomosthai.org/THcharter/๖๓๕๔๖_Charter_updated.pdf. (๑๐ มีนาคม ๒๕๖๖).

ประวัติศาสตร์ หมายถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น และระบบนิเวศซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าไม่สามารถหาทดแทนได้ เป็นเครื่องหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของผู้คนในอดีต แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่โดดเด่นและเอกลักษณ์ของพื้นที่ มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และควรค่าแก่การสืบสานต่อไปในอนาคต

องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ(United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization) (n.d.) หรือ องค์การ UNESCO ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) และมรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage)” ไว้ในการประชุมสามัญที่จัดขึ้น ณ กรุงปารีส ในปีค.ศ. ๑๙๗๒ หรือ ตรงกับพ.ศ. ๒๕๑๕ ดังนี้

มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage)

(๑) อนุสรณ์สถาน (Monuments) ผลงานทางสถาปัตยกรรม ผลงานประติมากรรม จิตรกรรม ส่วนประกอบหรือโครงสร้างของโบราณคดี ธรรมชาติ จารึก ถ้ำที่อยู่อาศัย และร่องรอย ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากลทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์

(๒) กลุ่มอาคาร (Groups of Buildings) รวมถึงกลุ่มของอาคาร ไม่ว่าจะแยกจากกันหรือเชื่อมต่อกันโดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม หรือโดยความสอดคล้อง กลมกลืน หรือโดยสภาพทางภูมิทัศน์ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากลทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และวิทยาศาสตร์

(๓) แหล่งอันรวมไปถึงผลงานที่เกิดจากมนุษย์ (Sites) หรือ ผลที่เกิดจากมนุษย์และธรรมชาติและบริเวณอันรวมถึงแหล่งโบราณคดีซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากลทางด้านประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยา หรือมานุษยวิทยา ทั้งนี้ องค์การ UNESCO ได้จัดตั้งคณะกรรมการมรดกโลก (The World Heritage Committee) ในปีพ.ศ. ๒๕๑๙ เพื่อทำหน้าที่สร้างความร่วมมือในหมู่ประเทศภาคีสมาชิกในการกำหนดมาตรการที่เหมาะสมในการดูแลแหล่งวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อมวลมนุษยชาติให้คงอยู่พร้อมกันนี้ได้ ตั้งกองทุนมรดกโลกขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในการสนับสนุนการอนุรักษ์แหล่งวัฒนธรรมและธรรมชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกแล้ว

มรดกทางธรรมชาติ (Natural heritage)

(๑) กลุ่มที่ ๑ ซากอารยธรรม (Dead Monuments) คือ สถานภาพของโบราณสถานนั้น มีลักษณะเป็นซากหลักฐานทางอารยธรรมในอดีต มากกว่าจะใช้สอยได้ในปัจจุบัน

(๒) กลุ่มที่ ๒ อนุสรณ์ที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Monuments) คือ อนุสรณ์สถานที่ยังคงใช้ประโยชน์ทางการใช้สอยสืบทอดประเพณีทางศิลปะ และมีการตกแต่งเสริม ความมั่นคงตามลักษณะของสถาปัตยกรรมนั้น ๆ

กล่าวได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม คือ สิ่งที่เป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เมืองเก่า อุทยานประวัติศาสตร์ และเกิดขึ้นเองทางธรรมชาติ รวมถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ประเพณีปฏิบัติ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมอันดีงามที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต และควรค่าแก่การสืบสานต่อไป

๒.๑.๓ ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Landscape)

Feilden และ Jokilehto^๕ ได้กล่าวถึง ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมว่าเป็น “พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม อันเกิดจากการหล่อหลอมองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง ซึ่งรวมถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่มีความสำคัญเท่ากับตัวอาคาร รวมทั้งองค์ประกอบที่ว่างและสิ่งแวดล้อมโดยรอบ สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญและสัมพันธ์กับองค์ประกอบทั้งหมด ซึ่งไม่ควรจะละเลย อีกทั้งพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งหมดไม่ควรพิจารณาเพียงความสัมพันธ์กับงานสถาปัตยกรรม ควรจะรวมเอาคุณค่าของมนุษย์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจด้วย”

จากการประชุมที่จัดขึ้นในโรม โดย ICCROM (International Center for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property) และ ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) ภายใต้การสนับสนุนของ Cultural Heritage Division of UNESCO ในเดือนเมษายนปี ๑๙๘๓ ได้กำหนดลักษณะของ Cultural Landscape ที่สามารถรับการเสนอชื่อเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ดังนี้

(๑) เป็นการออกแบบภูมิทัศน์ (Landscape Design) ที่สร้างขึ้นโดยความตั้งใจของมนุษย์ เช่น สวน (Park land)

(๒) เป็นภูมิทัศน์ (Landscape) ที่เป็นผลมาจากสังคม เศรษฐกิจ และความเลื่อมใสในศาสนา รวมถึงซากสัตว์โบราณ (Fossil Landscape) เป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Landscape) จาก

^๕ Feilden, B. M. & Jokilehto, J. *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*. second edition. Rome: ICCROM/UNESCO/ICOMOS, 1998.

ความเลื่อมใสในศาสนา ศิลปะ หรือกลุ่มวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติเป็นผลจากการเจริญเติบโต มีบูรณะภาพทางประวัติศาสตร์ (Historical Integrity) ซึ่งหมายถึงความสมบูรณ์ทางวัสดุและสภาพที่ไม่มีข้อบกพร่องของวัสดุ หรือที่ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กล่าวได้ว่า ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบที่เกิดจากมนุษย์และธรรมชาติประกอบกัน ซึ่งมีคุณค่าและความสำคัญต่อคนในชาติ นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ จนเกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญในปัจจุบันอีกด้วย

๒.๑.๔ คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม

การกำหนดเกณฑ์คุณค่าของวัฒนธรรมในแง่ต่าง ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและบริบท การให้ความสำคัญถึงคุณค่าจึงมีความแตกต่างกันไป ดังเช่นในสมัยปลายศตวรรษที่ ๒๐ กล่าวถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมไว้ ดังนี้

๑) เซอร์ เบอร์นาร์ด เอ็ม ฟิลเดิน (Sir Bernard M. Feilden) ได้กำหนดว่าหัวใจของการอนุรักษ์อยู่ที่การรักษาคุณค่าของสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ โบราณสถานจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ คุณค่าของโบราณสถานออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ได้แก่

- คุณค่าทางด้านจิตใจ (Emotional Value) เป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึกของคนในสังคมที่มีต่ออาคารหรือสถานที่นั้น ๆ สิ่งบ่งชี้ ได้แก่ อายุของอาคาร ความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับอาคารของคนในสังคมนั้น ความเป็นเอกลักษณ์ของอาคาร ความเชื่อ หรือศาสนา เป็นต้น โดยแบ่งเป็นคุณค่าด้านเอกลักษณ์คุณค่าด้านความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม และคุณค่าด้านจิตใจและความเชื่อ

- คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย (Use Value) เป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับสังคมและเศรษฐกิจปัจจุบัน ซึ่งเศรษฐกิจในที่นี้ยังรวมถึงคุณค่าที่เกิดขึ้นจากการนำเอามรดกทางวัฒนธรรมมาใช้ หรือมาจากการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้นแล้วทำให้วิถีชีวิต สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ของบุคคลที่เกี่ยวข้องดีขึ้น ซึ่งได้แก่ คุณค่าที่เกิดจากอาคารที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอย่างต่อเนื่อง คุณค่าและความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจของอาคารและที่ตั้ง และคุณค่าทางด้านสังคม

- คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม (Cultural Value) ได้แก่ (๑) คุณค่าในฐานะที่เป็นที่บันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์คุณค่าทางด้านโบราณคดีความมีอายุเก่าแก่และเป็นสิ่งที่หายาก (๒) คุณค่า

ทางด้านความงาม และความเป็นสัญลักษณ์ (๓) คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม (๔) ความสำคัญของอาคารที่มีต่อภูมิทัศน์ของเมือง (๕) คุณค่าทางด้านเทคโนโลยีการก่อสร้าง

๒) กฎบัตรบูรรัรา (Burra Charter) ในขณะที่กฎบัตรบูรรัรา (Burra Charter) ที่ปรับปรุงใหม่ในปี ค.ศ.๑๙๙๙ ได้แบ่งคุณค่าออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

- คุณค่าทางศิลปกรรม (Artistic Value) โบราณสถานที่มีคุณค่าทางศิลปะ จะต้องได้รับการออกแบบโดยใช้จินตนาการ วัสดุมีคุณภาพ และความลึกซึ้งของอารมณ์ ประณีต งดงาม ไม่สามารถสร้างทดแทนหรือหาใหม่ได้

- คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม (Architectural Value) อาคารที่มีคุณค่าทาง สถาปัตยกรรม หรือศิลปะ ไม่ว่าจะการออกแบบโดยสถาปนิกหรือนักออกแบบที่มีชื่อเสียง หรือ สร้างขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมา รวมถึงอาคารที่แสดงออกถึงพัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรมในยุคนั้น ๆ เช่น เทคนิคการก่อสร้าง มีความเป็นเอกลักษณ์ หาพบได้ยาก

- คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ (Historic Value) อาคารอาจมีคุณค่าเนื่องจากเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือเป็นที่ที่ศิลปินคนสำคัญเคยอาศัยอยู่หรือใช้ สร้างสรรค์ผลงาน รวมถึงเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์

๓) แนวคิดของ เดวิด ธรอส์บี (David Throsby) ได้นิยามถึงคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน อาจประกอบด้วยคุณค่าที่ยากจะแสดงออกอย่างชัดเจน เนื่องมาจากทั้งเรื่องปริมาณและคุณภาพ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นประกอบไปด้วยคุณค่าที่หลากหลาย เช่น

- คุณค่าด้านสุนทรียะ สู่ถึงรูปแบบของความงดงามในด้านต่าง ๆ อันเป็นเอกลักษณ์ของงาน ซึ่งอาจเป็นทั้งด้านที่ดี และไม่ดีคุณค่าด้านจิตวิญญาณ คือคุณค่าที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่มีความสำคัญต่อ เผ่าพันธุ์หรือกลุ่มวัฒนธรรมนั้น ๆ

- คุณค่าด้านสังคม เป็นคุณค่าที่เชื่อมโยงระหว่างจิตวิญญาณ เข้าด้วยกันผ่านผลงานศิลปะ

- คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าที่สะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขของชีวิตในช่วงเวลาที่สิ่งนั้นถูกสร้างขึ้น

- คุณค่าด้านสัญลักษณ์ เป็นคุณค่าที่จะเชื่อมโยงงานศิลปะ ไปสู่การถ่ายทอดคุณค่าด้านความเป็นของแท้^๖

๒.๑.๕ ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม

วชิรญา ตติยนันท์กุล^๗ และ สมาคมอิคอมอสไทย^๘ ได้แบ่งมรดกทาง วัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑) มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เป็นวัตถุทางกายภาพที่สามารถสัมผัสได้ด้วยมือ หรือมองเห็นด้วยตา มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะที่เป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ครอบคลุมถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุที่สามารถเคลื่อนที่ได้ (Movable resource) เป็นวัตถุที่มนุษย์ประดิษฐ์หรือดัดแปลงขึ้นเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในกิจกรรม และสามารถนำติดตัวไปด้วยได้ เช่น โบราณวัตถุ เครื่องแต่งกาย เครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือทางการเกษตร และวัตถุที่ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ (Immovable resource) เช่น ประติมากรรม โบราณสถาน อาคาร สิ่งก่อสร้าง

๒) มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) มีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นขนบธรรมเนียม ประเพณี ความรู้ ทักษะ และแนวปฏิบัติทั้งของสากล ท้องถิ่น และปัจเจกบุคคล โดยถูกสร้าง และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาที่แปรเปลี่ยนไป นำมาประยุกต์ใช้หรือถูกสร้างใหม่อย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบสนองกับสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังสามารถจัดการเพื่อให้สอดคล้องไปตามแต่ละชุมชน หรือยุคสมัยได้และช่วยรักษาอัตลักษณ์ให้ยั่งยืนได้อีกด้วย

^๖ จเร สุวรรณชาติ และคณะ, “การกำหนดกรอบวิจัยในการพัฒนาศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์”, รายงานการวิจัย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย, ๒๕๖๔.

^๗ วชิรญา ตติยนันท์กุล, “การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมนามธรรมด้านหัตถกรรม จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗.

^๘ สมาคมอิคอมอสไทย, กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.icomosthai.org/THcharter/๖๓๕๔๖_Charter_updated.pdf. (๑๐ มีนาคม ๒๕๖๖).

มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภท อาจถูกจัดเก็บในสถาบันมรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น พิพิธภัณฑ์หอจดหมายเหตุ หอสมุด หอศิลป์ รวมถึงตัวบุคคลด้วย โดยคำว่า “การปกป้อง รักษา” (Safeguarding) นั้น มีความหมายในเชิงการทำให้มั่นใจว่ามรดกทางวัฒนธรรมนั้น ดำรงอยู่ได้ด้วย กระบวนการระบุบ่งชี้ (Identification) การทำบันทึกหลักฐาน (Documentation) การวิจัย การอนุรักษ์ การปกป้อง การส่งเสริม การสนับสนุน การสืบทอดผ่านการศึกษาทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึงการฟื้นฟูในมิติต่าง ๆ ของมรดกทางวัฒนธรรมนั้นด้วย โดยแหล่งมรดกวัฒนธรรม คือ มรดก วัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ อย่างแยกไม่ออก

๒.๑.๖ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะตลอดจน เครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือใน บางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาเพื่อ ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน ทำให้คน เหล่านี้เกิดความภูมิใจในตัวตนและและความรู้สึกลับเนื่อง ก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม จำแนกออกเป็น ๖ สาขา ได้แก่ ๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา ๒) ศิลปะการแสดง ๓) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล ๔) ความรู้และการปฏิบัติ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ๕) งานช่างฝีมือดั้งเดิม และ ๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้านและศิลปะ การต่อสู้ป้องกันตัว โดยแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาลถือเป็นการประเพณีปฏิบัติ และการกระทำกิจกรรมในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดกันมาบนหนทางของมรดกวิถี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชน หรือกลุ่มชาติพันธุ์ แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล แบ่งออกเป็นมารยาทและประเพณี ได้แก่

(ก) ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เช่น การสวดมนต์ การเทศน์ การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีลากพระ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นต้น

(ข) ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล เช่น งานสงกรานต์ งานลอยกระทง งานบุญเดือนสิบ งานตานก๋วยสลาก งานผีตาโขน งานแข่งเรือ งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น

(ค) ประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิต เช่น การเกิด การตั้งชื่อ การบวช การแต่งงาน พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีกรรมเหยา ประเพณีผูกเสี่ยว การขึ้นบ้านใหม่ การตาย เป็นต้น

(ง) ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น พิธีบูชาแม่โพสพ พิธีทำขวัญข้าว พิธีไหว้ครู พิธีกรรมขอฝน พิธีวางศิลาฤกษ์ ประเพณีลงเล เป็นต้น

ในปีพ.ศ.๒๕๕๙ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เนื่องจากมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยมีการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ในทางที่บิดเบือน หรือไม่เหมาะสม และอาจเป็นเหตุให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ต้องเสื่อมสูญไปอย่างน่าเสียดาย จึงมีการตราพระราชบัญญัตินี้ขึ้น ปีพ.ศ. ๒๕๖๐ ได้มีการประกาศคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้กำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ๖ ประเภท โดยบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติได้^๙

กล่าวโดยสรุป มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่เป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เมืองเก่า อุทยานประวัติศาสตร์ และเกิดขึ้นตามธรรมชาติ รวมถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ประเพณีปฏิบัติ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมอันดีงามที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต และควรค่าแก่การสืบสานต่อไป

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๒.๒.๑ ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม

“ทรัพยากรวัฒนธรรม” (Cultural Resource) มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง (Object) สถานที่/แหล่ง (Sites) และภูมิทัศน์ (Landscape) และวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (Living Culture) หรือ

^๙ สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, การชี้แจงทำความเข้าใจพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, (อัดสำเนา).

วัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา เป็นต้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยยอมรับว่า วัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นอินทรีย์ (Organic) และสามารถวิวัฒน์ (Evolving) ไปได้อย่างต่อเนื่องทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น จัดว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritages) ในที่นี้หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน

স্যันต์ ไพรชาญจิตร^{๑๐} กล่าวถึง ทรัพยากรวัฒนธรรมว่าหมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพ และความรู้สึกนึกคิด ที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของสังคมและชุมชน

โทมัส เอฟ คิง (Thomas F.King)^{๑๑} ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายทรัพยากรวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ระบุว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties) โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts) เอกสารโบราณ (Documents / Archives) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environment) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและร่วมสมัย (Esthetic Associative Places) รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment) และทรัพยากรที่เป็นนามธรรม (Non- Physical Resources) ได้แก่ แบบแผนวิถีชีวิต (Way of life) แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practice) ขนบธรรมเนียม/วิถีประชา (Norm) ค่านิยม (Values) ความเชื่อ

^{๑๐} สยันต์ ไพรชาญจิตร, การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙ - ๒๐.

^{๑๑} Thomas F.King, Cultural Resource Law & Practice: An Introductory Guide, (Walnut Creek: AltaMira Press, 1998).

(Beliefs) ศาสนา (Religion) แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Interaction) รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

สุภัทรดิศ ดิศกุล^{๑๒} กล่าวว่า ทรัพยากรทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลป์กล่าวว่า ทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบราณสถาน และโบราณวัตถุมีคุณค่า ความสำคัญและคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติและท้องถิ่นต่าง ๆ ช่วยสอบสวนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ให้แน่นอนยิ่งขึ้น เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์นั้น ย่อมต้องอาศัยเอกสารเป็นสำคัญ เอกสารบางชิ้นอาจเขียนขึ้นจากความทรงจำที่เล่าสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ทำให้มีการเขียนผิดพลาดเกินความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้การใช้โบราณวัตถุสถานซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นนั้น อาจทำให้ทราบถึงความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ดีขึ้นได้ ทำให้ประชาชนในชาติเกิดความรักชาติ เนื่องจากโบราณสถาน โบราณวัตถุนั้นมีขนาดใหญ่โต และสวยงามจึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องทำนุบำรุงรักษาสິงนั้นไว้ให้คงอยู่ไปตลอดกาล

๒.๒.๒ ประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีปรากฏในสถานที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่โบราณหรือแหล่งอารยธรรมในอดีต ซึ่งสามารถพบเห็นและศึกษาได้ใน ๓ กลุ่ม คือ ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources) วัตถุทางชาติพันธุ์ (Ethnographic Material) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่มีความสัมพันธ์กับทั้งทรัพยากรโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมไปถึงวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง นิทาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น ปัจจุบันสามารถจัดแบ่งทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

๑) แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site) หมายถึง สถานที่ที่เคยมีมนุษย์ในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่ โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) โรงงานผลิตแก้ว หลุมดักสัตว์ ถ้ำ และเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัย

^{๑๒} สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, ศิลปะลพบุรี, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๔ - ๑๒๗.

หรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและฝังศพ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดี มักจะพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของผู้คนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือ หิน อีฐ กระดูกสัตว์ เปลือกหอย หรือชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่น ๆ อยู่ตามผิวดิน เป็นต้น

๒) โบราณสถาน (Ancient Structures) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพและใช้วัสดุคงทนที่เกิดจากคนสร้าง สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (บ้นหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ชำหะล่สัตว์ ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เขื่อนกั้นน้ำ ถนน คู คลอง กำแพงเมือง บ้อมปราการ ท่าเรือ ป่าช้าเผาศพ สวนป่าสมุนไพรร ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักร้อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเนียดจับช้าง อนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปรารค์ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่าง ๆ เสาอินทขิล เสาใจบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัดฮินดู ปราสาทขอม คู ตะแลงแกง เสาชิงช้าพราหมณ์ ฯลฯ ที่มีสภาพติดที่ไม่สามารถเคลื่อนย้าย

๓) วัตถุโบราณ (Ancient Objects) หมายถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่าง ๆ ของชีวิตเฉพาะบุคคล (เกิด – เจริญเติบโตใหญ่ – ป่วยไข้ไม่สบาย – หายจากโรค – มีโชคมีเคราะห์ – เปลี่ยนวัยได้คู่ครอง - และการตาย) และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้าพาณิชย์ การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง - ขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การชุดแร่ ผลิตโลหะ หล่อเครื่องมือทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพร้าอาวุธและเครื่องมือการเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ – ภาชนะ - เครื่องประดับแก้ว เครื่องมือจับและดักสัตว์บกสัตว์น้ำสัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย - ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั่นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จักสานภาชนะใส่ข้าวและพืชผัก ภาชนะตักน้ำ - ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม - การปรุง - การถนอม - การ

แปรรูป - การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลปิน คัมภีร์โบราณ สมุดข่อย ปับสา ปับหลั่น ฯลฯ

วัตถุโบราณในที่นี้ หมายถึงรวมถึง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ตามมาตรา ๔ แห่ง พ.ร.บ. โบราณสถาน ฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่ระบุว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งหาปริมาตรที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็สิ่งประดิษฐ์หรือเป็สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติ ของสิ่งหาปริมาตรนั้นเป็ประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีและ ศิลปวัตถุหมายถึงสิ่งที่ ทำขึ้นด้วยมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะด้วย^{๑๓}

๒.๒.๓ ความสำคัญและประโยชน์ของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว ล้วนมีความสำคัญ จัดเป็ทรัพยากรที่มีคุณค่า และจัดเป็ทุน ทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้ง้คุณค่าและมูลค่าทางด้านต่าง ๆ เป็เรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่สะท้อนมาถึง ภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็สิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการ ดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบันได้ในระบบความรู้สากล ทรัพยากรโบราณคดีมีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นมีคุณค่า และความสำคัญ ๔ แบบ ได้แก่

๑) คุณค่าที่แสดงความเก่าแก่แท้ ดั้งเดิมหรือนัยของอดีต (associative/symbolic value) ทรัพยากรทางโบราณคดีทุกแห่งทุกชิ้นเป็สิ่งที่เกิดขึ้นจริงมีขึ้นจริงในห้วงเวลาต่าง ๆ ในอดีตทั้งสิ้น โดยเฉพาะโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ซึ่งเป็สิ่งก่อสร้าง โดยที่สิ่งก่อสร้าง สถานที่ และวัตถุสิ่งของนั้นเป็หลักฐานเชิงประจักษ์ที่ใช้อยืนยันเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตได้ด้วยสภาพของ ตัวมันเอง ในขณะที่หลักฐานเอกสารหรือข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ที่แต่งขึ้นไม่สามารถใช้อยืนยันได้ดีเท่า หลักฐานที่เป็วัตถุจริง ๆ เพราะไม่ว่าจะเป็เรื่องที่บันทึกไว้ เรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ก็เป็เพียงบันทึก หรือเล่าว่าเคยมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง แต่สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้ปรากฏอยู่จริง ณ เวลานี้แล้ว ทรัพยากรทาง โบราณคดีที่เป็สิ่งก่อสร้างและเป็วัตถุสิ่งของจริง ๆ สามารถจับต้องได้ พิสูจน์ทราบได้ด้วยวิธีการทาง วิทยาศาสตร์กายภาพย่อมมีน้ำหนักและความสำคัญในฐานะที่เป็ตัวแทนของอดีตที่เชื่อถือได้มากกว่า แต่

^{๑๓} สายันต์ ไพรชาญจิตร, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, ๒๕๕๐), หน้า ๘๒.

ก็มีได้หมายความว่าตำนาน นิทาน บันทึก วรรณกรรม เรื่องเล่าหรือนิทานปรัมปราจะไร้คุณค่า เพราะในปัจจุบันวิทยาศาสตร์เชิงจิต (spiritual science) ก็เริ่มเป็นที่ยอมรับมากขึ้นและเมื่อว่าจะสามารถใช้ในการอธิบายเรื่องราวของอดีตผ่านการแปลความได้อีกมิติหนึ่ง และหากความรู้ที่ได้จากทั้งสิ่งก่อสร้างและวัตถุสิ่งของสอดคล้องและรับรองต่อกันกับความรู้ที่ได้จากเรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ก็จะทำให้คุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวบ่งชี้ความเป็นจริงของอดีตและเป็นความทรงจำของอดีต มีพลังสูงในการสื่อสารถึงคนสมัยปัจจุบันให้สามารถทำความเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของมนุษย์ในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็ได้โดยง่าย ในสังคมตะวันตกทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบสถ์โบราณ สนามรบสำคัญในประวัติศาสตร์ รูปปั้นหรือบ้านของบุคคลสำคัญมักถูกใช้เป็นสื่อในการปลูกจิตสำนึกให้ผู้คนในสังคมตระหนักถึงระบบความคิด ความเชื่อที่ยึดถือสืบกันมาเป็นเวลานาน หรือเตือนให้ระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์ที่เป็นต้นตอก่อให้เกิดความมั่นคงของสังคมและชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบัน แหล่งประวัติศาสตร์สำคัญ ๆ เช่น หุ่นภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หุ่นสำริด จังหวัดนครราชสีมา หุ่นลาดหญ้า จังหวัดกาญจนบุรี ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี หาดไม้ขาว จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อุตุเรือพระเจ้าตาก จังหวัดจันทบุรี ฯลฯ ที่เป็นสมรภูมิสำคัญในประวัติศาสตร์หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ประเด็นอื่น ก็มักถูกนำมาอ้างอิงและมีการพัฒนาเป็นสถานที่สำคัญในการปลูกจิตสำนึกด้านความมั่นคงของชาติและเป็นเกียรติประวัติแก่ท้องถิ่นปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป

๒) คุณค่าทางวิชาการ (informational value) ในขณะที่ทรัพยากรทางโบราณคดี มีคุณค่าในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีตโดยตัวของมันเองแล้ว ตัววัสดุที่นำมาสร้างรูปแบบ คติความเชื่อที่อยู่เบื้องหลัง การออกแบบก่อสร้างกระบวนการสร้างและผลิต ประวัติการสร้าง การผลิต การใช้ประโยชน์การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง รวมทั้งสาระแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุนั้น ๆ ก็เป็นแหล่งข้อมูลที่ชวนให้สนใจเรียนรู้เรื่องราวว่าได้มาจากไหน ได้มาอย่างไร ซึ่งโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุไม่ว่าจะมีขนาดเล็กขนาดย่อม หรือขนาดใหญ่ กว้างขวาง หรือเล็กแคระอย่างไรก็ล้วนแต่มีพลังในการบอกให้เราารู้เรื่องราวในอดีตได้ทั้งสิ้น แต่การจะรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกต้องตามที่เป็นจริง หรือใกล้เคียงกับความเป็นจริงที่เคยเกิดขึ้นในอดีตได้นั้นจำเป็นจะต้องผ่านกระบวนการตั้งคำถามและมีวิธีการหาคำตอบที่เหมาะสมที่เราเรียกว่า การศึกษาวิจัย ซึ่งการวิจัยพื้นฐานที่นิยมใช้หาคำตอบเกี่ยวกับอดีตได้แก่ การวิจัยทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ภูมิประวัติศาสตร์ ธรณีวิทยา ดึกดำ

บรรพวิทยา ชาติพันธุ์วิทยา ประวัติศาสตร์ คติชนวิทยา ฯลฯ ซึ่งเป็นการศึกษาในรูปแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary) ที่ใช้ทั้งวิธีการพิสูจน์เชิงประจักษ์ด้วยวิทยาศาสตร์เชิงปริมาณเชื่อมโยงกับการแปลความจากหลักฐานแวดล้อมที่เป็นนามธรรมในแบบแผนวิทยาศาสตร์เชิงคุณภาพที่อาจจะต้องอธิบายด้วยระบบความเชื่อ ศาสนา จิตวิทยา และระบบความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน

๓) คุณค่าด้านความงาม (aesthetic value) โบราณสถานบางแห่ง โบราณคดีบางแห่ง โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุบางชิ้น มีรูปทรง ลักษณะพื้นผิวสีสันทันและคุณลักษณะภายนอกอื่น ๆ ที่เมื่อมองเห็นแล้วเกิดความรู้สึกชื่นชอบ ถูกใจเพราะว่ามีความงามกว่าชิ้นอื่น ๆ สวยงามกว่าแห่งอื่น ๆ ในมุมมองของผู้คนในวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ที่มีมาตรฐานและเกณฑ์กำหนดคุณค่าของความสวยงามแตกต่างกันออกไปซึ่งเป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน คุณค่าด้านความงามอาจจะไม่ได้เกิดหรือมีอยู่ในตัววัตถุทางวัฒนธรรมนั้นเองเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะถูกกำหนดจากปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ แบบแผนและความงามที่เป็นประเพณีนิยมในสังคมและห้วงเวลาที่วัตถุชิ้นนั้นถูกสร้างขึ้น หรืออาจจะเกิดจากข้อวิจารณ์ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ หรือไม่ก็เป็นไปตามความนิยมของตลาดซื้อขายชิ้นงานทาง ศิลปะ ก็ได้

๔) คุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ (economic value) ทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นมรดกตกทอดอยู่ทุกวันนี้ถือเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของสังคมในปัจจุบัน มีทั้งส่วนที่ยังคงถูกใช้สอยสืบทอดต่อเนื่องเรื่อยมา และส่วนที่กำลังถูกละทิ้งไม่ได้ใช้สอยหรือจัดการให้เป็นประโยชน์ ปัจจุบันไม่ว่า ณ แห่งไหนใดในโลก ทรัพยากรทางโบราณคดีกำลังถูกนับรวมเป็นปัจจัยนำเข้าสู่กระบวนการสร้างมูลค่าในทางเงินตราตามกระแสนิยมของโลกสมัยใหม่ซึ่งเป็นมาตรฐานที่มีมิติทางเศรษฐศาสตร์เข้ามากำกับ คุณค่าในทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรทางโบราณคดีอาจจะเกิดจากมูลค่าของตัวสิ่งก่อสร้าง หรือวัตถุสิ่งของที่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคนปัจจุบันได้ เช่น อาคารสถานที่ สิ่งก่อสร้างใช้เป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่ทำงาน เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น นอกจากนี้คุณค่าพื้นฐานด้านอื่น ๆ ทั้งด้านที่เป็นตัวแทนของอดีต ด้านความสวยงามก็ถูกนำมาคิดคำนวณเป็นมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับผู้บริโภคที่จะเต็มใจหรือไม่เต็มใจในการจ่ายเงินเป็นค่าเข้าไปชมซื้อมาเป็นเจ้าของลงทุนใด ๆ เพื่อให้เกิดกำไร หรือเพื่อการอนุรักษ์เอาไว้ตามคุณค่าและและพัฒนา

ศิลปวัฒนธรรมในเรื่องการจัดการโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัยเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และโครงการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ และเมืองเก่าอื่น ๆ อีกสิบกว่าแห่งในปัจจุบัน^{๑๔}

๒.๒.๔ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น จัดว่าเป็นกระบวนการหรือชุดของการกระทำ การใด ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่า มรดก (Heritage) ซึ่งอาจเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณค่าระดับสูง หรือการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน ซึ่งการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี นั้นประกอบด้วย

๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research) เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพ คุณค่า และข้อจำกัดของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ ต่อชุมชน ปัจจุบันในระดับต่าง ๆ

๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบรวมยอดของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น ๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใด ๆ ต่อไปหรือไม่

๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่

^{๑๔} สายันต์ ไพเราะญจิตร, การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙ - ๒๓.

ประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแกร่งของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม เป็นต้น

๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไรอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้คิดเรื่องกำไร - ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพถ่าย จัดทำของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชน ออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม เป็นต้น

๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา อาจจะทำให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่าง ๆ ออกเผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

๖) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกำหนดที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม

๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation/revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-Functioned resource) และมีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (re-functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการในการระดมพลังของชุมชนในการพัฒนาชุมชน หรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุใต้พระเจดีย์หรือสลับโบราณที่พังทลายไปประดิษฐานในพระ

สถาป พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบ นอกจากนี้ยังมีการนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมายการค้า และตราประจำองค์กรต่าง ๆ เป็นต้น

๘) การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือ (networking) เป็นการแสวงหาความร่วมมือจากสถาบัน กลุ่ม ชุมชน องค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ภาคประชาชน โดยการสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เป็นกระบวนการเสริมพลังซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้การจัดการเกิดประโยชน์อย่างกว้างขวางและยั่งยืน

จากแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีข้างต้น สายันต์ ไพเราะชญจิตรีได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ประกอบไปด้วยกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ๗ ลักษณะ^{๑๕} คือ

๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research) เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเชิงกายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพ คุณค่า และข้อจำกัดของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ ต่อชุมชนปัจจุบันในระดับต่าง ๆ

๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) จะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลรวบรวมยอดของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น ๆ ว่ามีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใด ๆ ต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วว่ามีคุณค่าน้อยหรือไม่มีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการต่อไป หรือพิจารณาแล้วว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ มีคุณค่าและมีคุณสมบัติเหมาะสมยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่ง

^{๑๕} สายันต์ ไพเราะชญจิตรี, การฟื้นฟูพลังชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์: แนวคิด วิธีการและประสบการณ์จากจังหวัดน่าน. (กรุงเทพมหานคร โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ๒๕๔๗), หน้า ๗๙ - ๘๑.

ท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไป จึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อชุมชนและส่วนรวม

๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม การสร้างชิ้นใหม่ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎหมายข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ เพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมดำรงอยู่ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เป็นต้น

๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Business-Based management) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากชุมชนต่าง ๆ ล้วนอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไร อยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้คิดเรื่องกำไร - ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นคงจะไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่มีทุนที่เป็นเงิน หรือวัสดุสิ่งของได้เป็นเวลานาน ๆ ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสการ์ด จัดทำของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชนออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วม และการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนหมู่มากหรือมหาชนในชุมชน นอกชุมชน และสาธารณชน (publication) ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา โดยอาจจะจัดให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่าง ๆ ออกเผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับ

ความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการ ในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจชุมชน

๖) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation/revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-Functioned resource) และมีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (re-functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการในการระดมพลังของชุมชนในการพัฒนาชุมชน หรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุใต้พระเจดีย์หรือสถูปโบราณที่พังทลายไปประดิษฐานในพระสถูป พระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบจากการศึกษาเช่น พระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม พระเจดีย์พิพิธภัณฑวัดจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ หรือในกรณีพระธาตุนมอมงค์เดิมที่พังทลายลงทั้งหมด ก็มีการก่อสร้างขึ้นใหม่ตามแบบแผนทางสถาปัตยกรรมและรูปแบบทางศิลปกรรมดั้งเดิม นอกจากนี้ยังมีการนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมายการค้า และตราประจำองค์กรต่าง ๆ เป็นต้น

๗) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นมรรควิถีหรือเชิงกระบวนการ (means) ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและเป็นประโยชน์ต่อตัวทรัพยากรวัฒนธรรม

ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น มีวิธีการสำคัญที่ได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกรอบในการทำความเข้าใจและอธิบายกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เรียกว่า ๓Es Model ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม (Actions) ที่สำคัญ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

๑) กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E๑-Education) เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริงและการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (two-way communication) และการ

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกัน หมายความว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ

๒) การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E๒-Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา (methodology) และเทคนิควิธีที่เหมาะสม (appropriate technique /technology) ในการจัดการด้านวิชาการหรือการศึกษาวิจัย (research) ด้านการอนุรักษ์ (conservation) การสงวนรักษา (preservation) และรูปแบบการพัฒนา (development pattern) รวมไปถึงการสร้างเงื่อนไข (conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (rules) และกฎหมาย (acts) เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

๓) การบังคับใช้กฎระเบียบ (E๓-Enforcement) หมายถึงการนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเื้อออำนาจให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมภายใต้กรอบปฏิบัติการ ๓E Model ดังกล่าว อาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการเพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง ฟังตนเอง คิดหาหนทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากร และสามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแส หรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ^{๑๖}

ในขณะที่ ธนิก เลิศชาญฤทธ์ กล่าวถึง “การพัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน” ว่า ควรคำนึงถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดีเพราะคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการพัฒนา

^{๑๖} สายันต์ ไพเราะญจิตร, การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, หน้า ๖๙ - ๗๕.

วิธีการพัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนที่มีการกล่าวถึงในวงกว้างและนำไปใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วโลกในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น ๓ วิธีหลัก^{๑๗}

(๑) การวิจัย คือ เครื่องมือสำคัญในการประเมินคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม ผลการวิจัยทรัพยากรวัฒนธรรมยังนำไปพัฒนาในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม

(๒) การให้การศึกษาแก่สาธารณชน สามารถเข้าถึงผู้คนส่วนมากในสังคมและมีพลังที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านบวก รวมถึงมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจบางอย่างในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมได้ด้วย

(๓) การอบรมเชิงปฏิบัติการ สามารถสร้างเสริมความรู้แก่สาธารณชน และพัฒนาบุคคล หรือบุคลากรผู้ปฏิบัติงานด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่นอย่างยั่งยืนได้โดยตรง

นอกจากนี้ ปรีชา นุ่นสุข ได้กล่าวถึงหลักการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ผู้ดำเนินการต้องยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ได้แก่

(๑) การสำรวจโบราณ เป็นขั้นตอนการค้นหาให้ทราบว่า มีโบราณสถานปรากฏในที่ใด และโบราณสถานแห่งนี้มีรายละเอียดเป็นอย่างไร

(๒) การตรวจสอบโบราณสถาน เพื่อการตรวจสอบโบราณสถาน ศึกษาค้นคว้าถึงรูปแบบทางศิลปะ อายุสมัย และความสำคัญ

(๓) การศึกษาโบราณสถาน ควรจัดลำดับความสำคัญ ความเร่งด่วนและความจำเป็นในการรักษาโบราณสถานเหล่านั้น แล้วดำเนินการตามลำดับ อย่างไรก็ตาม โบราณสถานทุกแห่งจะต้องได้รับการเอาใจใส่ดูแล และรักษาในทันทีที่มีการค้นพบ จะทิ้งไว้เฉย ๆ ไม่ได้ ดังนั้น จึงได้มีการกำหนดให้มีการรักษาโบราณสถานใน ๓ ลักษณะ คือ การรักษาสภาพ การปรับปรุงสภาพและการบูรณปฏิสังขรณ์

นอกจากนี้ ในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ก็ต้องมีกระบวนการหลักการเข้ามาเป็นส่วนช่วยเพื่อที่จะสามารถทำให้เกิดประโยชน์ในทางพัฒนาด้านมิติต่าง ๆ ตามมาอีกด้วย เช่น การพัฒนาวัตถุโบราณ การพัฒนาคน การพัฒนาสังคม ฯลฯ ดังนั้น สายันต์ ไพรัชญจิตร^{๑๘} จึงได้สร้าง

^{๑๗} ธนิก เลิศชาณฤทธิ, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕๖ - ๑๖๖.

^{๑๘} สายันต์ ไพรัชญจิตร, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, หน้า ๑๒๒ - ๑๒๗.

แนวคิดอำนวยการวิจัยและพัฒนาโบราณคดีชุมชน (Research steering concepts) โดยอัญเชิญแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นทฤษฎีหลัก ผสานเข้ากับแนวคิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน และทฤษฎีการพัฒนาชุมชน จนเกิดเป็นแบบแผนการวิจัยเชิงจัดการ “โบราณคดีชุมชน” ที่มีทั้งปรัชญาหลักการ วิธีการเชิงกระบวนการชัดเจนมากยิ่งขึ้นหลักการสำคัญในการดำเนินงาน “โบราณคดีชุมชน” มี ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. สมดุลและองค์รวม (Balance & Holistic approach) หมายถึง การศึกษาและการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นที่อยู่บนฐานความคิดองค์รวม ให้ชุมชนเป็นหน่วยปฏิบัติการเชิงพื้นที่ และมุ่งทำการศึกษาร่องรอยในอดีตทุกมิติของชุมชนนั้น ๆ ทั้งเรื่องภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ แหล่งน้ำ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สังคม การทำมาหากิน วัฒนธรรม ประเพณี การเมืองการปกครอง ศาสนา ความเชื่อ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการท่องเที่ยว ตลอดจนผลกระทบของแต่ละส่วนที่มีต่อกันและกัน บนหลักการพื้นฐานที่ว่าเรื่องราวของทุก ๆ มิติในท้องถิ่นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกออกจากกันไม่ได้

๒. หลักพหุรักรักษ์ การยอมรับและรักษาความแตกต่างหลากหลาย (Multiplism approach) ต้องยอมรับว่าท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งของแหล่งทรัพยากรทางโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ไม่เหมือนกันหรือเป็นแบบเดียวกันทั้งหมด นักบริหารจัดการที่เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ในองค์กรเชี่ยวชาญตามกฎหมายจะต้องเคารพวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบความเชื่อของชุมชนเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนกฎเกณฑ์ทางสังคมต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและจริงจัง

๓. อนิจจัง การไม่ยึดติดตายตัว (Dynamic approach) ต้องให้ความสำคัญกับความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอนิจลักษณะ กล่าวคือ ต้องยอมรับหลักการที่ว่าสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนสรรพสิ่งรวมทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาจะต้องไม่ใช่แผนงานหรือตัวแบบในการดำเนินงานแบบเดียวตายตัวกับทุกท้องถิ่น

๔. การมีส่วนร่วม (Participation enhancement) สร้างและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการ เนื่องจากเรื่องทรัพยากรทางโบราณคดีเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชนและคนส่วนมาก ในการ

จัดการจึงต้องส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนและผู้คนในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในทุก ๆ กิจกรรมของการจัดการให้มากที่สุดไม่ว่าจะเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะอะไรก็ตาม เพราะการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเข้มแข็ง และความสมัคสมานสามัคคีของชุมชนได้เป็นอย่างดี

๕. การสร้างความสุขและความประทับใจร่วมกัน (Common appreciative building) การจัดการแนวโบราณชุมชนต้องมุ่งสร้างความประทับใจในคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรทางโบราณคดี เรื่องราวภูมิหลังของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ รวมทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมอื่น ๆ ทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาคนักวิชาการและนักจัดการเห็นว่าทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ มีคุณค่าและความสำคัญอย่างไร ก็จะต้องทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นและคนทั่วไปเห็นคุณค่าและความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน

๖. การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแบบเปิดกว้างจากการปฏิบัติงานจริง (Learning Through participative openness-practice/doing) ผู้ที่ดำเนินงานจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและทรัพยากรทางโบราณคดีในขั้นตอนของการศึกษาวิจัย ได้แก่ นักโบราณคดี อาชีพ นักอนุรักษ์ นักจัดการ นักศึกษา นักโบราณคดี นักวิชาการและนักศึกษาที่เกี่ยวข้อง ผู้สูงอายุ เยาวชน ครู ฯลฯ ทำงานร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน ช่วยกันสร้างและแลกเปลี่ยนความรู้ที่ทุกคนมีส่วนได้เสมอหน้ากัน เรียนรู้จากการลงมือทำจริง เปิดโอกาสให้คนในชุมชนท้องถิ่น และคนภายนอกที่สนใจเข้าร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์

๗. ไม่เป็นทางการแต่สร้างสาระประโยชน์ด้านการเรียนรู้ (Informal & informative approach) แบบแผนและเทคนิควิธีการในการจัดการควรปรับและประยุกต์ให้เหมาะสมกับภูมิสภาพและสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ สอดคล้องกับแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่นเป็นกันเอง ไม่เป็นทางการ

๘. การศึกษาวิจัยและการพัฒนาเพื่อฟื้นฟูพลังของชุมชน (research & community Empowerment: R&CE) ให้ความสำคัญต่อกระบวนการศึกษาวิจัยที่มีกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่เป็นการส่งเสริมสร้างพลังสร้างความเข้มแข็งและแบบแผนความสัมพันธ์ที่เป็นไปในลักษณะเอื้อเพื่อ เพื่อแบ่งปัน ให้กำลังใจกันและกันด้วยความรักความเมตตาให้กับชุมชน

๙. หลักความเรียบง่าย พึ่งตนเองได้ และสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน (Simple with self-reliance accompanies with to local culture) ความเรียบง่ายและการพึ่งตนเองได้เป็นหัวใจสำคัญของความสำเร็จในการทำงานทุกประเภททุกชนิด การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีจะต้องดำเนินไปอย่างไม่ซับซ้อนหรือใช้เทคนิควิชาการที่ยุ่งยากเกินไปจนชาวบ้านหรือผู้ที่มีส่วนร่วมเข้าไม่ถึงทำไม่ได้

๑๐. หลักการร่วมกันนำและสร้างความสุขเสมอกัน (Accompanying/co-existing) การจัดการทางทรัพยากรทางโบราณคดี ทั้งในเรื่องของการศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ทางวิชาการและการบริการ (อนุรักษ์และพัฒนาใช้ประโยชน์ร่วมกัน) ทรัพยากรทางโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มทุกระดับในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการให้มากขึ้นในทุกขั้นตอน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในภาคการเมืองแล้ว พบว่า ในแนวนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินออกไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นระดับต่าง ๆ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ ดังปรากฏใน พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมวด ๒ มาตรา ๑๖ ที่กำหนดให้เทศบาล เมืองพัทยา และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของประชาชนให้ท้องถิ่นของตนเอง (๑๑) การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่น มาตรา ๑๗ กำหนดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (๒๐) การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ และใน มาตรา ๒๑ กำหนดว่า บรรดาอำนาจและหน้าที่ที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐตามกฎหมาย รัฐอาจมอบอำนาจและหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการแทนได้

ปัจจุบันได้มีกลุ่มประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ เริ่มตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่าปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นมากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่าง ๆ มากขึ้น แต่อาจจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐฝ่ายเดียวมาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมี

กฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารและจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลาง (พ.ร.บ. โบราณสถานฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ /อธิบดีกรมศิลปากร) เท่านั้น อีกทั้งองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่จะมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในองค์กรต่าง ๆ ยังขาดความมั่นใจ ขาดข้อมูล ขาดความรู้ ขาดความเข้าใจ ขาดทักษะและไม่เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีดังกล่าวด้วยตนเอง^{๑๙}

กล่าวโดยสรุป ทรัพยากรวัฒนธรรมจัดเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และจัดเป็นทุนทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้ทั้งคุณค่าและมูลค่าทางด้านต่าง ๆ เป็นเรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่สะท้อนมาถึงสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีโดยชุมชน จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่คนในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล บำรุง รักษาทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง นอกจากนี้ การจัดการวัฒนธรรมยังเป็นกระบวนการเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทางศิลปวัฒนธรรมในด้านการศึกษานันทนาการและส่งเสริมให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ยังคงได้ใช้ประโยชน์ต่อไปได้อย่างเหมาะสมทั้งนี้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการศิลปวัฒนธรรม ทำให้เกิดประโยชน์ในทางพัฒนาด้านมิติต่าง ๆ ตามมาอีกด้วย เช่น การพัฒนาวัตถุโบราณ การพัฒนาคน การพัฒนาสังคม เป็นต้น

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะ (public space) เป็นพื้นที่ในโลกทางสังคมซึ่งปัจเจกบุคคลมาพบปะพูดคุยและอภิปรายกันอย่างเสรีในประเด็นปัญหาทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ ประเด็นจากการอภิปรายโต้เถียงปัญหา ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ จะถูกตีแผ่แลกเปลี่ยนกันในพื้นที่สาธารณะ ก่อให้เกิดการรับรู้ร่วมกันและนำไปสู่การตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางการเมืองของสาธารณชนในอันดับต่อไป พื้นที่สาธารณะจึงเป็นอาณาบริเวณที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร การสร้างความรู้สึกร่วมกัน

^{๑๙} สายันต์ ไพรชาญจิตร, การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, หน้า ๕๕ - ๕๘.

(sense of public) และผลประโยชน์ของส่วนรวม พื้นที่สาธารณะเป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ รูปธรรมของพื้นที่สาธารณะคือพื้นที่ทางกายภาพที่กำหนดขอบเขตไว้แน่นอน เช่น ร้านกาแฟ ลานประชาชน จัตุรัสกลางเมือง สวนสาธารณะ โรงละคร พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น ส่วนพื้นที่นามธรรม เช่น สื่อมวลชน สื่อสังคมออนไลน์ กลุ่มทางสังคม หรือพื้นที่ทางวัฒนธรรม เป็นต้น

“พื้นที่สาธารณะ” คำนี้ปรากฏเป็นครั้งแรกในผลงานของ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant, ๑๗๒๔ - ๑๘๐๔) นักปรัชญาสมัยใหม่ชาวเยอรมัน และถูกนำมาศึกษากันอย่างกว้างขวางในทาง สังคมศาสตร์เมื่อเจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) นักวิชาการชาวเยอรมันได้เสนอผลงานชื่อ “การแปลงรูปเชิงโครงสร้างของพื้นที่สาธารณะ” (The Structural Transformation of the Public Sphere: an Inquiry into a Category of Bourgeois Society) ในปี ค.ศ. ๑๙๖๒ สำหรับฮาเบอร์มาส นั้น นับตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๖๐ เขาเป็นสมาชิกของสำนักแฟรงเฟิร์ตที่สนใจการวิพากษ์วิจารณ์ระบบและ โครงสร้างทางสังคม นักวิชาการในกลุ่มนี้สร้างผลงานไว้มากมายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยเฉพาะ ทฤษฎีแนววิพากษ์ (Critical Theory) แนวคิดในสำนักนี้เห็นว่า ทศนะพื้นฐานในเรื่องของความมีเหตุมีผล (rationality) ของมนุษยชาติที่พัฒนามาจากความป่าเถื่อนไร้เหตุผลเป็นทศนะที่ผิดพลาด เพราะความ ขัดแย้งสับสนของสังคม สงคราม การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ หรือเหตุการณ์ความรุนแรงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๑ และ ๒ นั้น มนุษยชาติยังไม่ได้เดินไปถึงความมีเหตุมีผลสักเท่าไร โดยเฉพาะ ระบบทุนนิยมด้วยแล้ว ยิ่งเป็นระบบที่ไร้เหตุผลมากที่สุด แต่ฮาเบอร์มาสกลับมีเห็นว่า การที่ระบบทุนนิยม เป็นระบบที่ไร้เหตุผลนั้นก็เนื่องมาจากเส้นทางการพัฒนาความมีเหตุมีผลของมนุษยชาตินั้นยังเดินทางไม่ถึง จุดหมายปลายทาง มนุษยชาติจึงจำเป็นต้องก้าวเดินต่อไปด้วยความมีเหตุมีผล และแนวคิดเรื่อง “พื้นที่ สาธารณะ” ก็เป็นข้อเสนอรูปธรรมอย่างหนึ่งที่มนุษยชาติจะสามารถดำเนินภารกิจเรื่องความมีเหตุมีผลให้ ลุล่วงไปได้^{๒๐}

ฮาเบอร์มาสได้อธิบายถึงกระบวนการเกิดสำนักสาธารณะ (สำนักส่วนรวม) ว่า มาจากการที่ ปัจเจกบุคคลใช้ความรู้และแสดงออกทางความคิดอย่างมีเหตุผล อย่างเปิดเผยในที่สาธารณะ ส่งผลให้ สาธารณชน (public) เริ่มสามารถเข้าถึงและยึดครองมณฑลสาธารณะที่เคยถูกควบคุมโดยรัฐได้ และ

^{๒๐} กาญจนา แก้วเทพ, ศาสตราจารย์และวัฒนธรรมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๖.

ต่อมาพื้นที่ดังกล่าวก็ได้แปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่ของการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์การเมือง รวมทั้งการวิพากษ์วิจารณ์ตัวอำนาจรัฐด้วย พื้นที่สาธารณะจึงกลายเป็นอำนาจใหม่ที่ท้าทายอำนาจเดิมของสังคมศักดินาในยุโรป

การแปลงรูปของพื้นที่สาธารณะที่อดีตเคยผูกขาดอยู่แต่เฉพาะคนบางกลุ่มมาสู่มวลชนโดยทั่วไปเกิดขึ้นได้อย่างไร ปรากฏการณ์ดังกล่าวฮาเบอร์มาสได้ศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของยุโรปตะวันตกนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมาโดยพบว่า ยุโรปในช่วงเวลานั้นเป็นสังคมที่มีแต่สถาบันกษัตริย์และสถาบันศาสนาเท่านั้นที่มีอิทธิพลในการเข้าถึงและครอบครองพื้นที่ทางการเมือง ขนชั้นกษัตริย์ ขุนนางชั้นสูงและพระเท่านั้นที่มีอำนาจในการตัดสินใจกิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาธารณะ (คนหมู่่มาก) เช่น การออกกฎหมาย การถืออำนาจครอบครองที่ดิน การผูกขาดความรู้และอำนาจ การผูกขาดการโฆษณาเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณะ เป็นต้น การปรากฏตัวเพื่อให้เป็นที่รู้จักในสังคมไม่ใช่เรื่องที่ใครก็สามารถทำได้ แต่บุคคลนั้นจะต้องมีสถานภาพทางสังคมเพียงพอในฐานะที่เป็น “บุคคลสาธารณะ” (๑) และเพื่อที่จะรักษาอิทธิพลในพื้นที่สาธารณะทางการเมืองของตน รัฐยังกำหนดอำนาจที่จะใช้ความรุนแรงปราบปรามคนกลุ่มอื่นที่รุกร้าเข้ามาในพื้นที่สาธารณะดังกล่าวได้ด้วย

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ก็ได้เกิดการขยายตัวทางการค้าทางทะเล การตื่นตัวทางศิลปะวิทยาการต่าง ๆ ก่อให้เกิดกลุ่มพ่อค้า นักคิด ปัญญาชนมากมาย เศรษฐกิจและความรู้ไม่ได้ถูกผูกขาดไว้ที่ชนชั้นสูงหรือพระบาทหลวงอีกต่อไป แต่เกิดเป็นชนชั้นใหม่ในสังคมที่อยู่กึ่งกลางระหว่างชนชั้นศักดินากับสามัญชนชั้นล่างที่เรียกว่า ชนชั้นกลาง (กระฎุมพีหรือ bourgeois-บัวร์ชัว) ประกอบกับยุคสมัยดังกล่าวเป็นช่วงของการพัฒนาความเป็นเมืองหรือมหานคร (urbanization) ทั้งในอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ฮอลแลนด์ ฯลฯ เริ่มปรากฏพื้นที่สาธารณะใหม่ของชนกลุ่มใหม่ที่มาพบปะสังสรรค์ เสวนากันตามร้านกาแฟ โรงเหล้า ห้องโถงหรือห้องรับแขกของเหล่าชนชั้นกลางอันเป็นพื้นที่ที่ปลอดจากอำนาจราชสำนักและศาสนา

กิจกรรมที่กลุ่มบุคคลดังกล่าวกระทำคือ การนัดพบปะกันอย่างสม่ำเสมอเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้านการค้า ความรู้และประสบการณ์ใหม่จากการเดินทางไปยังดินแดนไกลโพ้น ข้อเขียนหรือบทความทางปรัชญา วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ วรรณกรรมแพร่กระจายอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีการพิมพ์ที่พัฒนาขึ้น มีการพูดคุยถกเถียงกันอย่างมีอิสระ เสรีและมีเหตุผลในเรื่องต่าง ๆ เช่น กฎหมาย

การเมืองการปกครอง ปรัชญา การวิพากษ์วิจารณ์ถกเถียงกันนี้ดำเนินไปบนหลักของความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยมีบทบาทของสื่อสิ่งพิมพ์เป็นองค์ประกอบสำคัญ (ฮาเบอร์มาส์ใช้คำว่า “publicity” – ในความหมายกว้างที่หมายถึงการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารและประเด็นการถกเถียงผ่านสื่อกลาง) กล่าวคือ เรื่องที่พูดคุยกันจะเป็นประเด็นของผลประโยชน์ร่วมกันที่สมาชิกแต่ละคนได้รับข่าวสารมาจากสื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ ใบบrocาศ ฯลฯ ฮาเบอร์มาส์ชี้ให้เห็นว่านี่คือจุดเริ่มต้นที่อาณาเขตหรือพื้นที่ส่วนตัว (private sphere - ภายในครอบครัวหรือกลุ่มเฉพาะ) ได้เคลื่อนออกมาสู่มณฑลสาธารณะ และบางเรื่องก็ได้หลอมรวมเป็นสิ่งเดียวกันโดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับชีวิตการเมือง นอกจากนี้ ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ของประชาชนที่ขยายวงกว้างมากขึ้นนำไปสู่หลักของการคัดเลือก (principle of selection) ไม่ว่าจะเป็นการเลือกข่าวสาร ความรู้ วิทยาการ การคัดสรรผู้มีความรู้ ผู้มีอำนาจ และนำไปสู่การจัดโครงสร้างใหม่ทางสังคมแบบใหม่และการครอบครองทรัพย์สินของคนกลุ่มใหม่ในยุคสมัยนั้น

อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่สาธารณะดังกล่าวได้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ต่อสู่ทางการเมืองของชนชั้นกลางด้วย เพราะนอกจากการพูดคุยดังกล่าวจะเป็นช่องทางให้สมาชิกในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะแล้ว ยังสามารถตรวจสอบรัฐบาลที่กำลังปกครองอยู่ในขณะนั้นได้ด้วย หลังจากนั้นผลที่เกิดขึ้นก็คือ กลุ่มพื้นที่สาธารณะนั้นก็ก็นำเอาข้อสรุปหรือข้อเสนอไปต่อรองกับชนชั้นกษัตริย์หรือขุนนาง พื้นที่สาธารณะจึงเท่ากับเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ชนชั้นกลางได้แสดงตัวในฐานะ “พลเมือง” และได้รวมตัวกันเพื่อเป็นช่องทางเข้าไปร่วมกับชีวิตสาธารณะของสังคม แต่นับตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๘ พื้นที่สาธารณะในฐานะที่เป็นพื้นที่ของ “เหตุผล”

ตามความหมายของฮาเบอร์มาส์กลับเริ่มถดถอยลดบทบาทลง การเผยแพร่เสียงวิพากษ์วิจารณ์ได้แปรเปลี่ยนไปสู่สนองตอบผลประโยชน์ทางการค้ามากกว่าทางการเมือง ทำให้ข้อมูลข่าวสารแปรรูปจากความรู้ ข่าวสารไปสู่การโฆษณาสินค้า การโฆษณาชวนเชื่อและการบิดเบือน ฮาเบอร์มาส์ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลางได้กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะอันเกิดจากการเติบโตของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมในยุโรปตะวันตก และเช่นเดียวกัน เขาได้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งกันระหว่างอุดมคติของความเท่าเทียมกันบนฐานของแนวคิดเสรีนิยมกับความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมที่ถูกกำหนดโดยกลไกหรือความสัมพันธ์ของการค้าการตลาด

การศึกษาเรื่องพื้นที่สาธารณะยังคงมีข้อถกเถียงเชิงวิพากษ์ในหลายประเด็นจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่เกี่ยวกับการแสดงบทบาทเชิงสัญลักษณ์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ที่แสดงตัวในพื้นที่สาธารณะ บ้างก็วิจารณ์งานของฮาเบอร์มาสว่า เขาได้ทำให้พื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลางในช่วงต้นกลายเป็นอุดมคติ โดยการนำเสนอพื้นที่ดังกล่าวในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของการสนทนาและถกเถียงกันอย่างมีเหตุผล ซึ่งในความเป็นจริงอาจมีกลุ่มคนบางกลุ่มได้ถูกกีดกัหรือเบียดขับออกไปจากพื้นที่นี้แล้ว และด้วยเหตุนี้การมีส่วนร่วมในพื้นที่ดังกล่าวจึงถูกจำกัด การเมืองไม่ว่าจะยุคสมัยใดย่อมหนีไม่พ้นเรื่องผลประโยชน์และอำนาจ หรือแม้แต่การสนทนาและการถกเถียง เราจึงยังคงเห็นภาพของพื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลางที่ถูกยึดครองหรือครอบงำโดยคนผิวขาว คนส่วนใหญ่ ผู้ชาย ชนชั้นนำ หรือนายทุน

ในขณะที่พื้นที่สาธารณะของชนชั้นล่าง ชนชั้นแรงงาน แม่บ้าน หรือชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ แทบจะไม่ปรากฏให้เห็นในงานของเขา บ้างก็วิจารณ์ว่าการวิเคราะห์ของฮาเบอร์มาสยังมีความคลุมเครือเพราะยังขาดการนำเสนอประเด็นปัญหาอื่น ๆ ที่สำคัญและดูเหมือนจะเป็นการขยายภาพเกินจริง กล่าวคือ ด้านหนึ่งวาทกรรมของชนชั้นกลางไม่เคยแสดงออกถึงระดับของการใช้เหตุผลอย่างที่ฮาเบอร์มาสกล่าวถึง ส่วนอีกด้านหนึ่งในขณะที่ระบบทุนนิยมกำลังก้าวเดินไปข้างหน้าสถานการณ์ดังกล่าวกลับไม่ได้ถูกขัดขวางอย่างที่ฮาเบอร์มาสชี้ การเกิดพื้นที่สาธารณะจึงเป็นปัญหาเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์มากกว่า ส่วนฮาเบอร์มาส (Habermas) ยอมรับว่า เขาได้นำเสนอภาพที่ไม่เป็นจริงได้ทั้งหมดเกี่ยวกับองค์ประกอบที่เป็นอิสระและมีเสรีภาพของพื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลาง และควรที่จะทำให้มันชัดเจนขึ้นด้วยว่า เขากำลังสถาปนาแบบฉบับที่เป็นเพียงอุดมคติอันหนึ่ง แม้ว่าจะมีข้อถกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะ แต่งานของฮาเบอร์มาสก็ถือว่าการจุดประเด็นให้เกิดการขบคิดและศึกษาถึงกระบวนการเกิดและปรับเปลี่ยนพื้นที่ดังกล่าวในแต่ละยุคสมัย トラバไตที่เรายังคงยึดถือคุณค่าของสังคมประชาธิปไตยแบบเสรี

การเกิดความเห็นสาธารณะ (public opinion)

แนวคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะของฮาเบอร์มาสดังที่ได้กล่าวมาสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจของเขาในเรื่องของการสื่อสารที่เรียกว่า ความมีเหตุผลเชิงการสื่อสาร (communicative rationality) ที่จะทำให้ความเป็นตัวตน (selfhood) ทั้งระดับปัจเจกและระดับสังคมเกิดขึ้นได้ เพราะคนที่ต้องการ

เสรีภาพนั้น ต้องเป็นคนที่มีความตระหนักในตัวตนของตัวเองเสียก่อน อีกประการหนึ่ง หากมีการสื่อสารกันระหว่างคนในชุมชนจะทำให้แต่ละฝ่ายสามารถเข้าถึงความเป็นอัตวิสัยซึ่งกันและกัน (intersubjectivity) เข้าใจกันและกัน และสามารถเห็นพ้องต้องกัน (consensus) ได้ในท้ายที่สุด นั่นหมายความว่า การสื่อสารเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการปลดปล่อยสังคมให้มีเสรีภาพ^{๒๑} และจะสามารถทำให้เกิดบรรทัดฐานที่จะวิจารณ์ความบิดเบือนต่าง ๆ ได้

เมื่อพิจารณาตัวแบบระบบการสื่อสารทางการเมือง องค์ประกอบสำคัญในระบบก็คือความเห็นสาธารณะ (public opinion) เนื่องจากเป็นภาพรวมของค่านิยมและความเชื่อมั่นร่วมกันของประชาชนต่อระบบการเมือง ทำให้รัฐบาลสามารถรับรู้เจตจำนงของประชาชน และเข้าใจข้อเรียกร้องและความต้องการของประชาชน แล้วนำไปกำหนดนโยบายและดำเนินการให้สอดคล้องกับเจตจำนงและความต้องการของประชาชนนั้น ในขณะเดียวกัน ความเห็นสาธารณะยังเป็นเครื่องมือในการควบคุม ต่อบรรทัดฐาน หรือตรวจสอบรัฐบาลของประชาชนได้ด้วย ความเห็นสาธารณะจึงเป็นกระบวนการย้อนกลับสารเพื่อปรับสมดุลในระบบการสื่อสารและระบบการเมืองและเป็นส่วนหนึ่งของระบบการตัดสินใจนโยบาย

แต่ทั้งนี้ เรามักจะสับสนบ่อย ๆ ถึงความหมายของความเห็นสาธารณะกับเสียงส่วนใหญ่ (majority) เช่นเดียวกับที่เรามักจะสับสนระหว่างคำว่า “สาธารณะ” กับ “ฝูงชน” โดยลืมไปว่าความเห็นสาธารณะนั้นดำเนินไปด้วยพลังทางการเมืองและพลังของความคิดเห็นที่มักจะเป็นข้อถกเถียง ลื่นไหล และประกอบด้วยความแตกต่างหลากหลาย เช่น การเคลื่อนไหวของกลุ่มแนวอนุรักษ์นิยมกับกลุ่มปฏิรูปที่ไม่ได้จำกัดอยู่แค่เฉพาะความเห็นใดความเห็นหนึ่ง ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพียงกลุ่มเดียว แต่เป็นพลังทางความคิดที่ขับเคลื่อนในช่วงเวลาหนึ่งและจะมีส่วนในการกำหนดการตัดสินใจทางการเมืองของผู้มีอำนาจหรือของประชาชนได้ ความเห็นสาธารณะจึงมีความซับซ้อนมากกว่าจะถูกมองเพียงความเห็นของคนส่วนใหญ่แล้วละเลยความเห็นของเสียงส่วนน้อย เนื่องจากเป็นเรื่องยากที่เราจะสามารถกำหนดขอบเขตตายตัวระหว่างความเป็นปัจเจก (ส่วนตัว) กับจุดร่วม (สาธารณะ) ของความคิดเห็นหรือการใคร่ครวญตัดสินใจ (judgment) ดังนั้นบ่อยครั้งที่เราจึงมักเห็นคนที่มีความเห็นคล้อยตามความเห็นของคนส่วนใหญ่หรือพบการกล่าวอ้างความคิดเห็นของตน (ส่วนตัว) ว่าเป็นความเห็นหรือมติของสาธารณะ

^{๒๑} กาญจนา แก้วเทพ, ศาสตราจารย์และนักศึกษาดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๑๕๗ - ๑๗๙.

ความเห็นสาธารณะเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการก่อตัวของพื้นที่สาธารณะ ในงานของฮาเบอร์ มาส เขาได้วิเคราะห์การเกิดความเห็นสาธารณะในพื้นที่สาธารณะของชนชั้นกลางโดยอ้างว่า พื้นที่สาธารณะทำให้เรา (๑) เข้าถึงความเป็นสากล ก่อให้เกิด (๒) การถกเถียงอย่างมีเหตุผล และ (๓) ลดความเหลื่อมล้ำ แต่อย่างไรก็ตาม จากการวิพากษ์วิจารณ์ถึงอุดมคติของพื้นที่สาธารณะของนักวิชาการต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ฮาเบอร์มาสก็เหมือนจะเชื่อว่า ลักษณะทั้งสามดังกล่าวไม่มีอยู่จริงอีกต่อไป แม้แต่ในประเทศประชาธิปไตยเสรีตะวันตก เพราะปัจจุบัน ความคิดเห็นสาธารณะกำลังถูกรอบงำด้วยชนชั้นนำอย่างเข้มข้น ข้อถกเถียงเกี่ยวกับความเห็นสาธารณะและพื้นที่สาธารณะเห็นได้จากข้อเสนอของปีแอร์ บูร์ดีเยอ นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสที่ชี้ว่า ตัวความคิดเห็นของสาธารณะนั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างเสมือน “งานฝีมือที่บริสุทธิ์และไม่ซับซ้อน” โดยทำหน้าที่อำพรางความเห็นที่เป็นผลผลิตของระบบพลังอำนาจและความตึงเครียด และการนำเสนอความเห็นในเชิงปริมาณด้วยสัดส่วนร้อยละ ก็ดูเหมือนจะเป็นวิธีการที่เหมาะสมและแนบเนียนที่สุดในการสะท้อนความคิดเห็นเหล่านั้น นอกจากนี้ บูร์ดีเยอ ยังได้เพิ่มเติมอีกว่า ผลกระทบเบื้องต้นของการสำรวจความคิดเห็นก็คือการสถาปนาความคิด (idea) ที่มีอยู่แล้วให้เป็นความเห็นสาธารณะที่เป็นเอกฉันท์ ดังนั้น มันได้สร้างความชอบธรรมให้การเมืองและตอกย้ำถึงความสัมพันธ์ของพลังอำนาจทางการเมืองที่มีอยู่ในสังคม

พื้นที่สาธารณะตามเมืองต่าง ๆ เช่น SuperBlock เมือง Barcelona Time Square นิวยอร์ก Chicago river walk เป็นทางเท้าเลียบน้ำกึ่งพื้นที่สาธารณะ ตั้งอยู่ที่บริเวณตอนใต้ของแม่น้ำ Chicago Seoul Sky garden สวนลอยฟ้ากรุงโซล Copenhagen Cykelstangen the bicycle snake เมืองโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก เป็นตัวอย่างของการออกแบบ ปรับปรุง และพัฒนา Space ภายในเมืองให้คนทั้งในและนอกพื้นที่ได้เข้ามาร่วมใช้งานด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ การออกแบบพื้นที่สาธารณะของมหานครในทุกวันนี้จึงไม่เพียงเพื่อเป็นประโยชน์ใช้สอยเพียงอย่างเดียว แต่มันได้กลายเป็นเหมือน ‘หน้าต่างของเมือง’ ที่สะท้อนทั้งบุคลิก และทัศนคติที่ผู้คนท้องถิ่นมีต่อผู้มาเยือน^{๒๒}

ทั้งนี้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะในเมืองของผู้คนส่วนใหญ่มักจะหมายถึงเพียงสวนสาธารณะ หรือสาธารณสมบัติที่ใช้ประโยชน์ได้เท่านั้น ซึ่งความหมายจริง ๆ ของพื้นที่สาธารณะกว้าง

^{๒๒} ภูมิภัทร ถาวรศิริ, Public Space พื้นที่สาธารณะ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://urbancreature.co/public-space/> (๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๖).

กว่านั้นมาก พื้นที่สาธารณะจะเป็นสถานที่แบบใดก็ได้ที่ทำหน้าที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้สอยอย่างใดอย่างหนึ่งให้กับเหล่าชาวเมือง เช่น สวนสาธารณะก็ทำหน้าที่เป็นสถานที่หย่อนใจ จัตุรัสกลางเมืองก็เป็นพื้นที่สำหรับทั้งชาวเมืองได้พบปะกัน ซึ่งพื้นที่สาธารณะของบางเมืองก็โดดเด่นและสวยงามจนกลายเป็น Landmark ที่นักท่องเที่ยวต้องไปเยือน

๒.๔ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้

การเรียนรู้เกิดได้ทุกที่ทุกเวลา ไม่ว่าจะเรียนในสถานศึกษา ร้านอาหาร ร้านกาแฟ มุมหนึ่งในสวนสาธารณะ ร้านหนังสือ สถานศึกษา หรืออื่น ๆ ซึ่งต้องส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ขั้นสูงและทักษะชีวิตที่สำคัญจำเป็น ทำให้เกิดการออกแบบและจัดการพื้นที่แห่งการเรียนรู้ (Learning Space) ให้เป็นพื้นที่ที่สนับสนุนให้ผู้คนมาช่วยกันเพื่อการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ คำว่า “พื้นที่แห่งการเรียนรู้” (Learning Space) ได้ถูกให้ความหมายและนิยามจากสถาบันวิชาการและนักวิชาการไว้ ดังนี้

Oblinger กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกิจกรรมหลักของวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย บางครั้งการเรียนรู้เกิดขึ้นในห้องเรียน (ทางการศึกษา) บางครั้งเกิดจากการติดต่อสื่อสารมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล (การศึกษานอกระบบ) พื้นที่ ไม่ว่าจะในพื้นที่ทางกายภาพ หรือพื้นที่เสมือน อาจส่งผลต่อการเรียนรู้ เพราะสามารถชักนำคนเข้าร่วมกลุ่มกัน สามารถส่งเสริมการสำรวจ สร้างความร่วมมือ และมีการอภิปรายในประเด็นต่างๆร่วมกัน หรือสามารถนำข้อความที่ไม่ได้พูดถึงในห้องเรียนมาอภิปรายกันได้ เพื่อสร้างให้เกิดความต่อเนื่องในการเรียนรู้

สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ เสนอว่า พื้นที่การเรียนรู้ เป็นพื้นที่ที่ประชาชนสามารถศึกษาค้นคว้าและค้นพบโลก การเรียนรู้เกิดขึ้นผ่านการเล่น หรืออาจจะเป็นกิจกรรมเชิงศิลปะ หลักสูตร การอ่านและการใช้สื่อ รวมถึงกิจกรรมชนิดอื่นที่ไม่เป็นทางการ ผ่านรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (e-learning) การบรรยาย และการนำเสนอผลงาน

จิโรจน์ สุรพันธุ์ ได้กล่าวว่า พื้นที่การเรียนรู้สามารถแบ่งเป็น พื้นที่ทางกายภาพที่จับต้องได้ (physical space) และพื้นที่เสมือน (virtual space) พื้นที่ทางกายภาพจะคำนึงถึง แสง เสียง และคุณภาพของอากาศ ส่วนพื้นที่เสมือนจะคำนึงถึงความพร้อมใช้ และการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยการเรียนรู้ที่กำลังจะเกิดขึ้นในยุคปัจจุบันและอนาคตจะเป็นการเชื่อมต่อกัน ระหว่างพื้นที่ทางกายภาพ

และพื้นที่เสมือน นอกจากนี้ มิติการเรียนรู้ของผู้เรียนโดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาจะมองในมิติของ “ห้องเรียน (classroom)” ขยายไปสู่ “อาคาร (building)” “วิทยาเขต (campus)” และ “เมือง (city)” ยังมีอีกพื้นที่ที่อยู่นอกห้องเรียนที่ควรได้รับความเอาใจใส่คือ พื้นที่ที่อยู่ระหว่าง (“in-between” spaces) ซึ่งอาจอยู่ระหว่างห้องเรียน อยู่ระหว่างอาคาร อยู่ระหว่างวิทยาเขต หรือแม้แต่อยู่ระหว่างเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ทางสังคม (social space) ให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กันก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ (informal learning) ส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้ที่เป็นทางการ (formal learning)

ดังนั้น พื้นที่แห่งการเรียนรู้ (Learning Space) หมายถึง พื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่เสมือนที่สามารถศึกษาค้นคว้า และอภิปราย ร่วมกันระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง หรือระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และทักษะชีวิตที่สำคัญจำเป็น พื้นที่แห่งการเรียนรู้จะเป็นในสถานศึกษา ร้านอาหาร ร้านกาแฟ ร้านหนังสือ มุมหนึ่งในสวนสาธารณะ หรือขยายไปทั้งเมืองกลายเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ (Learning City) ซึ่ง ชูศักดิ์ เอื้องโชคชัย^{๒๓} ได้เสริมว่า ห้องเรียนที่แท้จริงของมนุษย์ คือสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา ที่คอยเกื้อหนุนให้มนุษย์เกิดประสบการณ์ที่หลากหลาย ส่งผลต่อการพัฒนา และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในหลากหลายมิติ หรือที่เรียกว่า “พื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอัธยาศัย” (Informal Learning Space)

๒.๔.๑ พื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอัธยาศัย (Informal Learning Space)

คำว่า “ พื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอัธยาศัย” และ “พื้นที่แห่งการเรียนรู้” ได้ถูกเข้าใจว่ามีความหมายเหมือนกัน แต่หากพิจารณาโดยละเอียดแล้ว พบว่า พื้นที่แห่งการเรียนรู้ (Learning Space) พยายามที่จะอธิบายให้เห็นภาพเชิงพื้นที่ที่เป็นรูปธรรม เช่น ห้องเรียน ห้องสมุด ชุมชนออนไลน์ แต่ในขณะที่ พื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอัธยาศัย (Informal Learning Space) นั้น ไม่ได้ให้ความสำคัญในเชิงพื้นที่ที่จับต้องได้ แต่มุ่งที่การเกิดการเรียนรู้ด้วยประสาทสัมผัส หรือการสร้างปฏิสัมพันธ์เป็นหลัก ดังนั้น การเรียนรู้บนพื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอัธยาศัยย่อมเกิดขึ้นได้ต่อเนื่อง ตลอดเวลาไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใดก็ตาม

^{๒๓} ชูศักดิ์ เอื้องโชคชัย, “การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับเยาวชน”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

Uskov et al ได้กล่าวถึงพื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอธยาศัยว่า ต้องเป็นพื้นที่ที่บุคคลมีเสรีภาพในการเรียนรู้ตามเป้าหมายของตนเอง แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นนั้นจะต้องผ่านกระบวนการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กับสิ่งอื่นๆรอบตัว โดยใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ได้แก่ การมองเห็น การสัมผัส การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส เป็นต้น พื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอธยาศัย อาจจะเป็นสถานที่ อาณาบริเวณ สิ่งแวดล้อม และแหล่งเรียนรู้ใดๆทั้งในโลกแห่งความเป็นจริง และโลกเสมือนที่บุคคลสามารถเข้าถึงเพื่อแสวงหาความรู้ตามความต้องการอย่างเป็นอิสระตามความพึงพอใจ

ชูศักดิ์ เอื้องโชคชัยได้ทำการสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของพื้นที่การเรียนรู้ตามอธยาศัยที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้จากนักวิชาการทั้งในประเทศไทย เช่น บุษกร รมยานนท์ และนักวิชาการต่างประเทศ เช่น Riddle and Souter และ Ben ได้ข้อสรุปดังนี้

๑. นำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการของบุคคล กล่าวคือ พื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอธยาศัยที่ทรงคุณค่าจะต้องสามารถทำให้ผู้เรียน ประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้ตามเป้าหมายที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ ส่วนบุคคล ทั้งนี้บุคคลที่มีเป้าหมายการเรียนรู้เดียวกันอาจจะใช้พื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอธยาศัยที่แตกต่างกัน

๒. คงความเป็นอัตลักษณ์ของบุคคล กล่าวคือ พื้นที่แห่งการเรียนรู้ตามอธยาศัยที่ตื้นนั้นต้องไม่ทำให้การมีปฏิสัมพันธ์ หรือปะทะสังสรรค์ ทำให้บุคคลรู้สึกถูกคุกคามให้สูญเสียความเป็นตัวเองในการเรียนรู้ แต่ควรต้องมีความปลอดภัยและสามารถสนับสนุนให้ผู้เรียนกล้าที่จะแสดงออกในการเรียนรู้อย่างอิสระ

๓. มีความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งหมายถึง พื้นที่ที่มีกลุ่มบุคคลปฏิสัมพันธ์ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ในประเด็นการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายใกล้เคียงกัน ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มรักการทำอาหารรวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนสูตรในการปรับปรุงเมนูอาหาร กลุ่มรักธรรมชาติรวมตัวกันเพื่อทำโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งการรวมตัวกันบนพื้นที่การเรียนรู้ตามอธยาศัยในลักษณะดังกล่าวนี้สามารถนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ที่เกิดประโยชน์ต่อตัวบุคคล ชุมชน และสังคมได้อย่างกว้างขวาง อีกทั้งชุมชนแห่งการเรียนรู้ยังเป็นพื้นที่ของการหมุนเวียนของข้อมูลข่าวสารใหม่ๆที่สนับสนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงได้

๔. ยืดหยุ่นและไม่มีข้อจำกัดด้านเวลา เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลสามารถใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ได้ตลอดเวลาที่ตนเองสะดวก และเป็นการลดช่องว่างของการปิดกั้นการเรียนรู้ให้น้อยลง

๕. มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ ประกอบด้วย บรรยากาศทางกายภาพ (Physical Atmosphere) บรรยากาศทางจิตวิทยา (Psychological Atmosphere) และบรรยากาศทางสังคม (Social Atmosphere)

๕.๑ บรรยากาศทางกายภาพ (Physical Atmosphere) หรือบรรยากาศทางด้านวัตถุ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ป้าย สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง สถานที่โดยรอบ เป็นต้น บรรยากาศทางกายภาพที่ดีควรทำให้ผู้เรียนมีความรู้สึกอิสระ ผ่อนคลายมีความสุขในการทำงาน และกระตุ้นประสิทธิภาพรับรู้ของผู้เรียน การออกแบบสภาพแวดล้อมกายภาพภายใต้กรอบแนวคิดภูมิทัศน์การเรียนรู้ (learning landscape) สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ได้ โดยตั้งอยู่บนหลักแนวคิดที่ว่า พื้นที่ไม่ได้มีบทบาทเป็นเพียงภาชนะสำหรับการเรียนหรือการทำงาน แต่ยังแสดงถึงวัฒนธรรมและเสริมคุณค่าของคนที่เป็นสมาชิกหรืออยู่อาศัยในพื้นที่นั้น ๆ ดังนั้น หลักการออกแบบสภาพแวดล้อมกายภาพจึงไม่ควรเน้นที่ประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่านั้น แต่ยังคงเน้นไปที่การแสดงออกถึงคุณค่าและหลักปรัชญา ความชัดเจนของภูมิทัศน์การเรียนรู้ที่ปรากฏผ่านทั้งในระดับผังและสถาปัตยกรรมจะทำให้ผู้เรียนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง (sense of belonging) ของกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในองค์กรรวม และจะเป็นแรงดึงดูดผู้เรียนให้คงอยู่สภาพแวดล้อมกายภาพ เนื่องจากพื้นที่การเรียนรู้เชิงกายภาพยังคงมีความสำคัญสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ และเป็นสิ่งที่หล่อหลอมผู้คนให้เกิดการเรียนรู้ในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ

๕.๒ บรรยากาศทางจิตวิทยา (Psychological Atmosphere) จะคำนึงถึงอารมณ์ความรู้สึกของเป็นเรียนรู้เป็นสำคัญ บรรยากาศทางจิตวิทยาการส่งเสริมการเรียนรู้ได้ดังนี้ จะต้องเป็นบรรยากาศแห่งความสุข ความอบอุ่น มีความเป็นกันเอง ให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความเป็นมิตร เป็นต้น

๕.๓ บรรยากาศทางสังคม (Social Atmosphere) เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างบุคคลที่นำไปสู่การสร้างความร่วมมือ การสร้างความเข้มแข็งในชุมชน สังคม ก่อให้เกิดความเสมอภาคและสัมพันธ์ภาพที่ดีในการเรียนรู้

สำหรับองค์ประกอบของเมืองที่จะนำไปสู่เมืองแห่งการเรียนรู้ได้นั้นควรประกอบไปด้วย ๑) การเรียนรู้ในระบบการศึกษาแบบบูรณาการ ๒) การส่งเสริมการเรียนรู้ในครอบครัวและชุมชน ๓) การเรียนรู้ในสถานที่ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ๔) การใช้เทคโนโลยีเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่ทันสมัย ๕) การเพิ่มประสิทธิภาพของการเรียนรู้ และ ๖) การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเข้มแข็ง ซึ่งองค์ประกอบทั้ง ๖ จะทำงานร่วมกันได้นั้นมีเงื่อนไขว่าผู้นำมีความมุ่งมั่นและเข้มแข็ง มีการบริหารเมืองโดยการมีส่วนร่วมจากผู้ส่วนได้เสีย และมีการจัดสรรและบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแนวคิดเรื่องนี้ไม่ใช่เป็นแนวคิดที่เป็นไปไม่ได้ แต่ขึ้นอยู่กับคนในเมืองรวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความมุ่งมั่นและเจตจำนงค์ทางการเมือง (Political will) ในการดำเนินการ สำหรับการวัดและประเมินคุณสมบัติหลักการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ ควรประกอบไปด้วยหลักเหตุผลสามประการได้แก่ การดำเนินการนั้นต้องเป็นไปเพื่อเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและแนวคิด วาทกรรมต่าง ๆ ไปสู่กลยุทธ์ที่เป็นรูปธรรมและมีแนวทางการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการประเมินการกลยุทธ์ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ด้วย

การเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการชี้วัดความสามารถในการแข่งขันของประเทศโดยคนทุกคน ทุกวัยในประเทศนั้น ๆ มีโอกาสในการเรียนรู้สิ่งที่สนใจ สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้ และยกระดับคุณภาพชีวิตได้ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะการศึกษาในระบบหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น^{๒๔} ยกตัวอย่างเช่นการศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยใช้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย ของ ประยูร อิมิวัตร์ และคณะ (๒๕๖๑) ได้ทำการสำรวจระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เพื่อนำผลการวิเคราะห์มาออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสม คณะผู้วิจัยได้เสนอกิจกรรมการเรียนรู้ ๕ กิจกรรม ดังนี้ ๑) กิจกรรมร้อยคน ร้อยดวงใจร้อยความห่วงใย แก่ผู้สูงวัยในชุมชน ๒) กิจกรรมกองทุนหนึ่งวันหนึ่งบาทเพื่อเติมโอกาสแก่ผู้ยากไร้ในชุมชน ๓) กิจกรรมหมอน้อย คอยอาสา ๔) โรงเรียนผู้สูงอายุสาขาระดับหมู่บ้าน ๕) โรงเรียนผู้สูงอายุระดับตำบล และสร้างระบบ การดูแลการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นภารกิจ

^{๒๔} พีรตร แก้วลาย และ ทิพย์สุดา จันท์แจ่มหล้า, “สภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้สาธารณะ รูปแบบใหม่: การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการเรียนรู้และผลกระทบที่มีต่อรายละเอียดโครงการที่วางและสถาปัตยกรรมศูนย์ความรู้ร่วมสมัย”, วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/ผังเมือง ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (๒๐๑๘): ๑๓๕ - ๑๕๒.

ใหม่ต่อไปในอนาคต ดังนั้นแหล่งเรียนรู้สาธารณะจึงเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และเพิ่มศักยภาพของเมืองและประเทศ

๒.๔.๒ เมืองแห่งการเรียนรู้

ในปี ๒๕๕๘ สถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของยูเนสโก ได้จัดตั้งเครือข่ายระดับโลกด้านเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก (The UNESCO Global Network of Learning Cities – GNLC) เพื่อช่วยให้รัฐบาลท้องถิ่นพัฒนากลยุทธ์ที่เป็นรูปธรรมในการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ (Learning City) หรือเมืองที่มีการใช้ทรัพยากรในทุกภาคส่วนอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้สำหรับประชาชนทุกคนและทุกระดับ โดยมีการใช้นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ มีการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ และส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดช่วงชีวิต องค์การยูเนสโกมีวัตถุประสงค์ของการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ เพื่อ การเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้กับพลเมือง ให้มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติใหม่ๆ ในหลากหลายบริบท เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของ โลกที่รวดเร็วทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง และส่งเสริมให้เกิดความสมานฉันท์ในสังคม รวมถึง การพัฒนาเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน^{๒๕}

เมืองแห่งการเรียนรู้ จะต้องมีความสำคัญ คือจะต้องเป็นเมืองที่สามารถจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อดำเนินการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการส่งเสริมการเรียนรู้อย่างทั่วถึง และเท่าเทียม มีการขยายโอกาสในการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อการเรียนรู้ ส่งเสริมคุณภาพและความเป็นเลิศ ทางด้านการเรียนรู้ ส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพิ่มขีดความสามารถของแต่ละบุคคล และการทำงานร่วมกันของคนในเมือง รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนา เมืองอย่างยั่งยืน^{๒๖}

สถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของยูเนสโก ได้กำหนดคุณสมบัติหลักของเมืองแห่งการเรียนรู้ ไว้ ๓ ข้อ ดังนี้

^{๒๕} สถาบันวิจัยเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา, “เมืองแห่งการเรียนรู้คือ อะไร?”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://research.eef.or.th/learning-city/> (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๖).

^{๒๖} สถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของยูเนสโก, “UNESCO Global Network of Learning Cities”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://uil.unesco.org/lifelong-learning/learning-cities> (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๖).

๑) ประโยชน์หลักจากการส่งเสริมเมืองแห่งการเรียนรู้ ๓ ประการ ได้แก่ ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจและการรวมกลุ่มทางสังคม การพัฒนาทางเศรษฐกิจและความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม การพัฒนาอย่างยั่งยืน

๒) คุณลักษณะสำคัญที่จะนำไปสู่การเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ ๖ ประการ ได้แก่ การเรียนรู้ในระบบการศึกษาแบบบูรณาการ การส่งเสริมการเรียนรู้ในครอบครัวและชุมชน การเรียนรู้ในสถานที่ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้เทคโนโลยีเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่ทันสมัย การเพิ่มประสิทธิภาพของการเรียนรู้ การสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเข้มแข็ง

๓) เงื่อนไขสำคัญที่เป็นพื้นฐานการสร้างเมืองแห่งความรู้ ๓ ประการ ได้แก่ ความมุ่งมั่นและความเข้มแข็งของผู้นำ การบริหารเมืองและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย การจัดสรรและบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

กล่าวได้ว่า เมืองแห่งการเรียนรู้ไม่ใช่สถานที่ที่ผู้คนอาศัยหรือทำงานเท่านั้น แต่ต้องเป็นที่ที่ผู้คนสามารถรู้สึก สัมผัสได้กับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ ด้วยวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายสามารถตอบสนองและสร้างแรงบันดาลใจให้กับประชาชนบนฐานทรัพยากรของชุมชน ดังนั้น เมืองหรือชุมชนต้องใช้ทรัพยากรหรือต้นทุนในทุกภาคส่วนอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้สำหรับทุกคน ตัวอย่างจากการวิจัยของ พระมหาไสว สิริปญโญ และคณะ^{๒๗} ได้ทำการศึกษาเมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาสู่ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่จังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีทุนหรือทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาสู่การเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ ดังนี้

๑) ทุนความรู้ คือ ภูมิปัญญา เทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์จากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ

๒) ทุนทรัพยากรมนุษย์ คือ คนทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา ประชาชนชาวบ้าน มาขับเคลื่อนเรียนรู้และพัฒนาชุมชนร่วมกัน

๓) ชุมชนซึ่งประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมอาชีพเสริมเป็นการผลิตสินค้าหัตถกรรมต่าง ๆ ชุมชนวัฒนธรรม และชุมชนประวัติศาสตร์ ซึ่งทั้งสามส่วนได้หล่อหลอมองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบริการให้เป็นอัตลักษณ์อันโดดเด่น สามารถส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ได้

^{๒๗} พระมหาไสว สิริปญโญ และคณะ, “เมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาสู่ชุมชนแห่งการเรียนรู้ กรณีศึกษาจังหวัดมหาสารคาม”, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

๒.๔.๓ การพัฒนาเมืองไปสู่เมืองแห่งการเรียนรู้

การออกแบบสภาพแวดล้อมกายภาพภายใต้กรอบแนวคิด ภูมิทัศน์การเรียนรู้ (learning landscape) สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ได้ โดยตั้งอยู่บนหลักแนวคิดที่ว่า พื้นที่ไม่ได้มีบทบาทเป็นเพียงภาชนะสำหรับการเรียนหรือการทำงาน แต่ยังแสดงถึงวัฒนธรรมและเสริมคุณค่าของคนที่เป็นสมาชิกหรืออยู่อาศัยในพื้นที่นั้น ๆ ดังนั้น หลักการออกแบบสภาพแวดล้อมกายภาพจึงไม่ควรเน้นที่ประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่านั้นแต่ยังควรเน้นไปที่การแสดงออกถึงคุณค่าและหลักปรัชญาความชัดเจนของภูมิทัศน์การเรียนรู้ที่ปรากฏผ่านทั้งในระดับผังและสถาปัตยกรรมจะทำให้ผู้เรียนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง (sense of belonging) ของกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในองค์กรรวม และจะเป็นแรงดึงดูดผู้เรียนให้คงอยู่สภาพแวดล้อมกายภาพเนื่องจากพื้นที่การเรียนรู้เชิงกายภาพยังคงมีความสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้และเป็นสิ่งที่หล่อหลอมผู้คนให้เกิดการเรียนรู้ในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ

การสร้างการเรียนรู้สำนึกประวัติศาสตร์ร่วม ผ่านต้นทุนทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางสังคมชุมชน

การตั้งถิ่นฐานของเมืองพะเยามีลักษณะเป็นชุมชน โบราณที่มีคูคันดินล้อมรอบ เป็นการสะท้อน คติการวางผังแบบชุมชนของเมืองในอาณาจักรล้านนาและแบ่งพื้นที่ ใช้สอยระหว่าง พื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบท จึงทำให้ขอบเขตของเมืองเก่าพะเยา ถูกกำหนดด้วยคูเมือง โดยคูเมืองที่ยังหลงเหลือร่องรอยอยู่คือ คูเมืองด้านทิศเหนือ คูเมืองด้านทิศตะวันออก และ คูเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้^{๒๘}

การขยายตัวของพื้นที่เมืองสภาพเศรษฐกิจสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลทำให้เมือง เก่าพะเยา ได้รับผลกระทบอย่างมาก พื้นที่ที่มีคุณค่าทาง ประวัติศาสตร์ และความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมได้ถูกทำลาย และเปลี่ยนแปลงไปเป็นจำนวนมาก เช่น คูเมืองหรือคูเวียง เรือนพื้นถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ที่ได้เปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมเป็นอาคารพาณิชย์กรรม และลานกิจกรรมของเมืองไปอย่างน่าเสียดาย ส่วนการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาที่ผ่านมาพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ เพราะขาดการ ประสานงานและมาตรการในการควบคุมการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ที่จะควบคุมลักษณะทางกายภาพของเมืองเก่าพะเยาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมได้ จึงยังคงทำให้

^{๒๘} บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และ ศรีสุดา วงษ์ชุ่ม, “การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา”, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๑): ๑๐๕ - ๑๒๖.

เมืองเก่าพะเยาประสบปัญหาและความขัดแย้งระหว่างสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ ส่วนสาเหตุของปัญหาความสัมพันธ์ โทรม และการเปลี่ยนแปลงสภาพของเมืองเก่าพะเยา งานวิจัยระบุว่าเกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจ ในเอกลักษณ์คุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของเมืองเก่า พะเยา ทำให้สำนึกในความรัก ความหวงแหน ตลอดจนความรู้สึกรับผิดชอบต่อการมีส่วนร่วมใน การอนุรักษ์ และพัฒนาที่เหมาะสมต่อมรดกทางวัฒนธรรมมีน้อย ซึ่งการจะแก้ปัญหาดังนั้น ต้องมาจาก ความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและประชาสังคม และส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในพื้นที่เมืองเก่าด้วย การที่จะอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาซึ่งเป็นเมือง ที่มี ชีวิต และเป็นเมืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกันได้นั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาที่เกิดประโยชน์ต่อ ชุมชน และมีความสอดคล้องกับ สภาพวิถีชีวิตปัจจุบันของชุมชนด้วย^{๒๙}

๒.๕ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับชุมชนสร้างสรรค์

ชุมชนสร้างสรรค์นั้น เป็นกระบวนการที่ดึงคนในสังคมให้มีส่วนในการสร้างชุมชนให้เป็นชุมชน ที่สร้างสรรค์ ซึ่งการที่จะสร้างหรือพัฒนาชุมชนให้เกิดความสร้างสรรค์ หรือเป็นการพัฒนาที่ทำให้เป็นสิ่ง ใหม่นั้น จำเป็นต้องมีความเชื่อมโยงและมีรากฐานมาจากกระบวนการการพัฒนาชุมชนมาก่อนเพื่อที่จะ นำไปสู่การเป้าหมายตามที่คาดหวังได้ เหตุที่ต้องมีการใช้กระบวนการพัฒนาชุมชนนั้นเนื่องจากการพัฒนา ชุมชนมีปรัชญา แนวความคิด หลักการและวิธีการปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งตั้งอยู่บน พื้นฐานดั้งเดิม คือเป็นกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อพัฒนาความรู้ ความคิดให้มีศักยภาพ และสามารถพึ่งตนเองได้หรือช่วยตนเองได้ในทุกด้าน จึงเป็นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ให้ครบถ้วน ถึงความพร้อมในทุกด้าน เพื่อที่จะสามารถจัดการกับปัญหาและความต้องการต่างๆ ของตนเองได้ การ ดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน และต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มี สมรรถภาพ เป็นผู้ ที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ทั้งในด้านศาสตร์และศิลป์ เพื่อทำงานร่วมกันกับ ประชาชน และชุมชนในการ ที่นำพาไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน นั่นคือ การที่คนในชุมชน มีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน

ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน โดยมีนักวิชาการได้ให้ความหมาย หลักการของการพัฒนาชุมชน^{๒๖} ดังนี้

๒.๕.๑ ความหมายการพัฒนาชุมชน

โกวิทย์ พวงงาม^{๒๗} ได้ประมวลความหมายของการพัฒนาชุมชนที่เป็นเรื่องของกระบวนการ โดยสรุปว่า เป็นการเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (Process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีโครงสร้างและแบบแผน (Planned and Structured Change) หรือ มีการกำหนดทิศทาง เป้าหมายที่แน่นอน (Ultimate Goal) ที่อาจเป็นไปได้ทั้งการกระทำของภาครัฐ และภาคเอกชน หรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทั้งนี้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพอนามัย วัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ในขณะที่เดียวกันยังอาจหมายถึงการเรียนรู้และการดำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีมาตั้งแต่เดิม คือ ภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ซาติพันธู์ ศาสนาและภาษา ด้าน ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์^{๒๘} ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกับ โกวิทย์ พวงงามในเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งหมายถึงชีวิตของบุคคลที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเหมาะสม ไม่เป็นภาระและไม่ก่อให้เกิดปัญหาให้แก่สังคม เป็นชีวิตที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสามารถดำเนินชีวิตที่ชอบธรรม สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ค่านิยมของสังคม สามารถแก้ไขปัญหา ตลอดจนการแสวงหาสิ่งที่ตนปรารถนาให้ได้มาอย่างถูกต้อง ภายใต้เครื่องมือ และทรัพยากรที่มีอยู่ โดยมีจุดเน้นของคุณภาพชีวิตเป็น ๓ ประเด็น ได้แก่

๑. ทางด้านร่างกาย คือ บุคคลต้องมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นผลจากการได้รับการตอบสนองทางด้านปัจจัยความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่พอเหมาะ

^{๒๖} ญัฐวุฒิ ทรัพย์อุปลัมภ, “ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน”, เอกสารประกอบการสอนสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๕๘, หน้า ๑๑๙.

^{๒๗} โกวิทย์ พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสารจำกัด, ๒๕๖๒), หน้า ๑๔๒.

^{๒๘} ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, ชุมชนและการพัฒนาชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.human.cmu.ac.th/home/hc/ebook/๐๐๖๑๐๓/lesson๑๐/๐๒.htm> (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๖).

๒. ทางด้านจิตใจ คือ จะต้องมีความพอใจที่สมบูรณ์ว่าเริงแจ่มใส ไม่วิตกกังวล รู้สึกพอใจในชีวิตของตน ครอบครัว และสังคมในสภาพแวดล้อมที่ดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

๓. ด้านสังคม คือ บุคคลที่สามารถดำรงชีวิตภายใต้บรรทัดฐาน และค่านิยมทางสังคมในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมได้อย่างปกติสุข

การมองเรื่องการพัฒนาชุมชนที่มีความหมายที่ลื่นไหลไปตามพลวัตของสังคม โดยเฉพาะการถูกใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมการพัฒนา ดังที่อุทัย ปริญญาสุทธินันท์^{๒๙} ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า การพัฒนาชุมชนถูกใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมการพัฒนา ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอย่างต่อเนื่องยาวนาน ในด้านหนึ่งแม้ว่าจะก่อให้เกิดให้ผลดีที่เห็นเป็นรูปธรรมได้ในช่วงแรกๆ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็คาดไม่ถึงถึงขั้นก็ได้สร้างความเสียหายให้กับชุมชนท้องถิ่นที่ไม่มีความเข้มแข็ง ไม่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างร้ายแรง จนเป็นเหตุให้ต้องมีการทบทวนทิศทางหรือรูปแบบที่ใช้ในการพัฒนา เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงมีความหมายที่มีลักษณะไม่ตายตัว หากแต่มีพลวัตตามเงื่อนไขต่างๆ ของสังคมในแต่ละยุคสมัยนั้น กลับเป็นประโยชน์ที่เอื้อให้เกิดการบรรลุจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนอย่างดี

สนธยา พลศรี, ณรัชชอร์ ศรีทอง, กรมการพัฒนาชุมชน และนักวิชาการทางฝั่งตะวันตก Irwin T. Sander ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชน ที่เป็นเรื่องที่เน้นเรื่องของกระบวนการ (process) การทำกิจกรรม และการเน้นการมีส่วนร่วม การพัฒนาในรูปแบบโครงการ (Program) คล้ายกัน โดยสนธยา พลศรี^{๓๐} ให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการพัฒนาคนและกลุ่ม คนในชุมชน ให้มีศักยภาพเพียงพอและร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน ตามแผนและโครงการที่กำหนดไว้ ทั้งการใช้พลังของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน การกำหนดความหมายของคำว่า การพัฒนาชุมชนนั้นมี ๒ แนวทาง คือแนวทางแรก เป็นการ นำคำว่า “การพัฒนา” กับคำว่า “ชุมชน” มารวมกันแล้วกำหนดความหมายขึ้นใหม่ แนวทางที่สอง ถือว่า การพัฒนาชุมชนเป็นคำเดียวกัน มีความหมายเฉพาะตัวเอง (ซึ่ง

^{๒๙} อุทัย ปริญญาสุทธินันท์, *การพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๑๔๙.

^{๓๐} สนธยา พลศรี, *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๙.

มีความหมายไม่แตกต่างกัน) เกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาชุมชนนี้ มีผู้คนจำนวนมากมีความเข้าใจว่า มีความหมาย เช่นเดียวกับคำว่า “การพัฒนา” และนำมาใช้แทนกันอยู่เสมอซึ่งไม่เป็นการถูกต้อง เพราะการพัฒนา ชุมชนเป็นคำที่มีความหมายเฉพาะในตัวเองและมุ่งเน้นการพัฒนาคนในชุมชนด้วยวิธีการพัฒนาชุมชน เป็นสำคัญ ส่วนคำว่า “การพัฒนา” เป็นคำกลางๆ ที่ใช้กันทั่วไปและใช้ประกอบกับคำอื่น โดยไม่มุ่งเน้นที่ตัวคนในชุมชนเท่านั้น เช่น การพัฒนาเทคโนโลยี การพัฒนาชนบท การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาคมนาคมสื่อสาร เป็นต้น ซึ่งการพัฒนาชุมชนแตกต่างกับการพัฒนาเหล่านี้อย่างชัดเจน การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการที่สามารถนำไปช่วยในการดำเนินงานพัฒนาด้านอื่นๆ ให้ประสบความสำเร็จ ได้อีกด้วย ทั้งนี้เพราะว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาคนให้มีความพร้อมที่จะรองรับกิจกรรมการพัฒนาเหล่านั้นได้นั่นเอง

การพัฒนาชุมชน^{๓๑} คือ กระบวนการ (process) ที่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในชุมชน จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการส่งเสริมให้ประชาชน ซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนนั้นๆ มีความรู้ ความ เข้าใจ เกิดความตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะที่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญองค์การพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยการเข้าไปมีส่วนร่วม (participation) ให้ครบทุกขั้นตอน ได้แก่ การร่วมให้ ข้อมูล ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมกำหนดแผนงาน โครงการและกิจกรรมในการพัฒนาชุมชน การลงมือปฏิบัติ กิจกรรมในชุมชน ร่วมติดตามประเมินผลกิจกรรม และรวมสรุปบทเรียนที่ได้ร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อปรับปรุงข้อบกพร่องที่เกิดขึ้น แนะนำสิ่งที่ได้ไปปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป ประเด็นหลักคือ ประชาชนในชุมชนนั้นต้องมีอำนาจในการตัดสินใจอย่างเป็นอิสระในทุก ๑๐ ขั้นตอนของการทำกิจกรรม เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของชุมชน (sense of belonging) ชุมชนของตนเอง

กรมการพัฒนาชุมชน มองว่าการพัฒนาชุมชน^{๓๒} คือ การทำงานกับประชาชนมิใช่ทำให้ประชาชน เพราะฉะนั้น กิจกรรมใดๆ ที่จะดำเนินงานในชุมชนนั้นจะต้องเป็นกิจกรรมที่มาจากการริเริ่มของประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าของบทบาทของผู้ปฏิบัติงานพัฒนานั้นเป็นผู้กระตุ้น ชี้นำ ให้ประชาชน

^{๓๑} ณรัชชอร์ ศรีทอง, กระบวนการสร้างชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๘).

^{๓๒} กรมการพัฒนาชุมชน, ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.baanjomyut.com/library/_theories_and_principles_of_community_development/๐๑.html (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๖).

เกิดความคิดริเริ่มในการแก้ไขปัญหาหรือหาทางสนองความต้องการของตนแล้วร่วมกันทำงานตามที่คิดขึ้นมาแล้วนั้น การเข้าไปทำงานกับประชาชนในลักษณะนี้ ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะต้องเป็นผู้ที่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ กระทำตนให้เป็นที่เชื่อถือของประชาชนในชุมชนและต้องทำงานอย่างมีหลัก งานจึงจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านแนวคิดการพัฒนาชุมชนของนักวิชาการทางฝั่งตะวันตก Irwin T. Sander อ้างถึงใน วรวิฑูมิ โรมรัตน์พันธ์^{๓๓} ได้อธิบายความหมายของการพัฒนาชุมชน ในแง่มุมต่างๆ ซึ่งประกอบด้วย ประเด็นย่อยต่อไปนี้

- การพัฒนาชุมชนในรูปของกระบวนการ (Movement) เป็นการมองที่มุ่งไปสู่การปฏิรูปหรือเปลี่ยนแปลงในทางความคิด หมายความว่า มุ่งที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านการกระทำ โดยการเสียดสีของผู้ที่นิยมในความคิดนี้ที่หวังจะให้เกิดความเจริญก้าวหน้าขึ้นในชุมชนของตน เมื่อแนวความคิดนี้เกิด ก็จะมีผู้มิวชิพในสาขานี้เกิดขึ้น

- การพัฒนาในรูปโครงการ (Program) คือ การมองไปที่กิจกรรมการพัฒนาชุมชนจะออกมาในรูปกิจกรรมต่าง ๆ ถ้ากิจกรรมสำเร็จก็ถือว่าเป็นการพัฒนาชุมชนแล้ว เช่น โครงการสาธารณสุข โครงการพัฒนาการเกษตร

- การพัฒนาชุมชนในรูปของวิธีการ (Method) คือ มุ่งไปที่เป้าหมายว่าต้องการอะไร แล้วนำเอาการพัฒนาชุมชนไปใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น

นักวิชาการทางฝั่งตะวันตก ในยุคเก่า T.R Batten และ Dunham^{๓๔} ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า เป็นขบวนการที่คนในชุมชนเล็กๆ ได้ร่วมกันปรึกษาหารือถึงความต้องการร่วมกันวางแผนและลงมือปฏิบัติร่วมกันจนเป็นที่พอใจและสนองความต้องการของคนในชุมชน การร่วมดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น และดำเนินการไปในแนวทางที่ตนต้องการ การทำงานในขั้นแรกต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของประชาชนในชุมชนนั้นๆ

^{๓๓} วรวิฑูมิ โรมรัตน์พันธ์, **ทฤษฎี การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๕ - ๒๑๖.

^{๓๔} T.R Batten, **Communities and Their Development**, (London: Oxford University Press, ๑๙๕๗), P. ๓.

โดยช่วยตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือด้านวิชาการจากหน่วยราชการ หรือองค์กรเอกชนอื่นๆ

สรุปได้ว่าการพัฒนาชุมชนจึงเป็นกระบวนการในการทำงานกับชุมชนอย่างหนึ่ง คือ มุ่งที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากภายในตัวบุคคลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เศรษฐกิจ ทั้งด้านการศึกษาเรียนรู้ สุขภาพอนามัย วัฒนธรรม โดยเน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนผ่านวิธีการในรูปแบบ ทั้ง โครงการ หรือกิจกรรม และสร้างการทำงานร่วมกันไม่ว่าจะเป็นชุมชน ภาครัฐ หรือเอกชนโดยไม่มีช่องว่าง ระหว่างวัย เพศ หรืออาชีพ เป็นต้น เพื่อนำพาไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชน นั่นคือ ชุมชนเกิดความพัฒนาเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ยังเป็นการธำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีมาตั้งแต่เดิม โดยเฉพาะความสำนึกในปัญหาต่างๆ หรือเมื่อเกิดความไม่พอใจอะไรขึ้นมา ก็จะเริ่มคิดค้นหาทางออกให้แก่ปัญหานั้นโดยร่วมกันตัดสินใจ จนกระทั่งถึงขั้นลงมือกระทำการ ตามที่ได้ร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจไว้ตอนต้น และจากการให้ความหมายของนักวิชาการทั้งฝั่งไทยและฝั่ง ตะวันตกนั้น จะเห็นได้ว่าในการให้ความหมายของการพัฒนานั้น มีส่วนที่คล้ายคลึงกันคือ การพัฒนา ชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงและเรื่องของกระบวนการ การพัฒนาคุณภาพชีวิตแม้กระทั่งนักวิชาการทางฝั่ง ตะวันตก ในยุคเก่าๆ จากการตีความแล้วก็คือการสร้างกระบวนการเช่นกัน

๒.๕.๒ ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน^{๓๔} อ้างถึงใน ธรรมนูญ ทรัพย์อุปถัมภ์ ได้กล่าวสรุปปรัชญางานพัฒนา ชุมชน มีความเชื่อว่า

๑. มนุษย์ทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีในความเป็นคน
๒. มนุษย์ทุกคนมีความสามารถ หรือมีศักยภาพ
๓. ความสามารถของมนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าปรัชญาของการ พัฒนาชุมชนนั้น

ประการแรก ตั้งอยู่บนพื้นฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคนว่าเป็นทรัพยากรที่มีความหมายและมีความสำคัญที่สุด

^{๓๔} ธรรมนูญ ทรัพย์อุปถัมภ์, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๑๒๔.

ประการที่สอง การพัฒนาชุมชน ก็คือความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social Justice) การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่เห็นได้ในหมู่มวลชนนั้นเป็นเรื่องที่อารยะสังคมพึงยึดมั่น

ประการที่สาม ความไม่รู้ ความต้อติงและการใช้กำลังบีบบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้องยึดหลักการทำงานรวมกลุ่ม เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนเจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี อ่างถึงใน โกวิทย์ พวงงาม^{๓๖} กล่าวว่า ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนประกอบด้วย

๑. การพัฒนาชุมชนนั้นให้ความศรัทธา เชื่อมั่นในตัวบุคคลว่าเป็นทรัพยากร (Human Resources) ที่มีความสำคัญที่สุดในความสำเร็จของการดำเนินงานทั้งปวง และเชื่ออย่างแน่วแน่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองได้ตามขีดความสามารถทางกายภาพของตน หากโอกาสอำนวยและมีผู้คอยชี้แนะที่ถูกต้อง

๒. การพัฒนาชุมชนเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนปรารถนา ต้องการความยุติธรรมที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคม (Social Justice) ต้องการอยู่ในสังคมด้วยความสุขกาย สบายใจ (Social Satisfaction) และต้องการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย (Social Acceptability)

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ และคณะ^{๓๗} ได้กล่าวถึงปรัชญาการพัฒนาชุมชน ไว้ว่าการพัฒนาชุมชนมีหลักปรัชญาอันเป็นมูลฐานสำคัญ ดังนี้

๑. มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม และความเป็นผู้นำซ่อนเร้นอยู่ในตัว พลังเหล่านี้สามารถเจริญเติบโต และนำออกมาใช้ได้ ถ้าได้รับการพัฒนา

^{๓๖} โกวิทย์ พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, หน้า ๑๔๔.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน

๒. บุคคลและคนถ้าหากมีโอกาสแล้ว ย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ประพฤติปฏิบัติและพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้

๓. บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนผู้หนึ่ง

๔. บุคคลแต่ละคนย่อมมีสิทธิ และสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

๕. การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของคนในชุมชนทุกด้าน เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนทุกคนและชุมชนโดยรวม

สรุปได้ว่า ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นการให้ความสำคัญของศักยภาพหรือพลังความสามารถของมนุษย์ โดยมองว่าคนแต่ละคนมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้ถ้ามีโอกาส การพัฒนาทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม และความเป็นผู้นำซ่อนเร้นอยู่ในตัว พลังเหล่านี้สามารถเจริญเติบโต และนำออกมาใช้ได้ ถ้าได้รับการพัฒนาชุมชนจึงต้องพัฒนาบุคคลให้มีความคิดและความสามารถในอันดับแรก ให้บุคคลได้รับความยุติธรรม มีอิสรภาพ เสรีภาพและความเสมอภาคในการดำรงชีวิต

๒.๕.๓ หลักการพัฒนาชุมชน

หลักการพัฒนาชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน^{๓๘} มองว่าโดยทั่วไปแล้วผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะยึดหลักการพัฒนาชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชน ๑๐ ประการ คือ

๑. ต้องพัฒนาชุมชนทุกๆ ด้านไปพร้อมกัน ถ้าพิจารณาอย่างกว้างๆ จะเห็นว่าสิ่งที่ต้องทำการพัฒนาในชุมชนนั้นมีเพียง ๒ ประการ คือ ด้านวัตถุและจิตใจ ด้านวัตถุนั้น หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นวัตถุทุกๆ ด้าน เช่น ถนนหนทาง ที่อยู่อาศัย สถานศึกษา สถานรักษาพยาบาล ไฟฟ้า วิद्यุ เป็นต้น เมื่อสภาพแวดล้อมทางวัตถุเจริญก้าวหน้าดีแล้ว ไม่ได้หมายความว่า สภาพจิตใจของประชาชนจะ

^{๓๘} บ้านจอมยุทธ, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.baanjomuyut.com/library_๓/theories_and_principles_of_community_development/๐๖_๒.html=การพัฒนาชุมชน%๒๐ คือ%๒๐การทำงานตามที่คิดขึ้น (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๖).

เจริญก้าวหน้าตามไปด้วยเสมอไป จึงจำเป็นต้องส่งเสริมสภาพจิตใจให้แปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ถูกต้องด้วย เช่น การให้การศึกษา ส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมพร้อมกันไปด้วย

๒. ยึดประชาชนเป็นหลักในการพัฒนา การทำงานกับประชาชนนั้นจะต้องคำนึงถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนเป็นสำคัญ ประชาชนกำลังประสบปัญหาอะไร กำลังมีความต้องการอะไร อะไรเป็นปัญหารีบด่วน เป็นความต้องการรีบด่วนที่จะต้องรีบแก้ไข อะไรเป็นปัญหาความต้องการที่รองลงมา สิ่งเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงตัวประชาชนเป็นที่ตั้ง การแก้ปัญหาจึงจะตรงจุดมิใช่แก้ปัญหาจากปัญหาและความต้องการของผู้ปฏิบัติงานพัฒนาเอง

๓. การดำเนินงานจะต้องค่อยเป็นค่อยไป จุดมุ่งหมายของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ก็คือต้องการแปรเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนในชุมชนและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ฉะนั้น การดำเนินงานตามกิจกรรมจึงไม่ควรเร่งรีบจนเกินไปจนประชาชนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร การมุ่งผลงานตามกิจกรรมอย่างเดียวนั้นจะไม่ก่อให้เกิดผลการพัฒนาอย่างแท้จริง การดำเนินงานจึงต้องค่อยเป็นค่อยไป โดยเลือกทำในชุมชนที่พร้อมกว่าก่อน

๔. ต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมในท้องถิ่นมีลักษณะสนับสนุนการพัฒนาแล้ว จึงควรส่งเสริมให้วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่นให้ได้มีบทบาทในการพัฒนาให้มากยิ่งขึ้น สิ่งใดที่เป็นการขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมควรหลีกเลี่ยงหรือถ้าเห็นว่าประเพณีบางอย่างไม่ถูกไม่ควรก็ไม่ควรจะไปตำหนิติเตียนตรงๆ แต่ควรชี้แนะเสนอแนะให้ประชาชนเห็นว่าดีและไม่ดีอย่างไรด้วยเหตุผลแล้วช่วยกันหาทางปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

๕. ต้องพยายามใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุด ผลงานพัฒนาชุมชนนั้น ควรจะเริ่มจากการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นมาดัดแปลงใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด โดยชี้แนะเสนอแนะให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน และนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือแปรรูปเป็นวัสดุเครื่องใช้ในครัวเรือนให้ได้ คำว่า ทรัพยากรในที่นี้ หมายถึง ทุกสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ตัวคน วัตถุ สถาบันทางสังคม และกลุ่มต่างๆ เป็นต้น

๖. ต้องยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะเริ่มด้วยการประชุมปรึกษาหารือกัน ร่วมกันคิดว่าจะทำอะไร เมื่อตกลงกันแล้วก็ร่วมกันทำโดยมอบหมายงานให้แต่ละคนได้รับผิดชอบร่วมกัน งานจะมาจากเบื้องล่าง คือ ตัวประชาชนในชุมชนเอง ไม่ได้มาจากถูกสั่งให้

กระทำ ในการเข้าไปแก้ปัญหาของประชาชนนั้น ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะไม่ใช้วิธีออกคำสั่งแต่จะให้การศึกษา ชักชวน ชี้แนะให้ประชาชนได้เห็นปัญหา และร่วมกันหาทางแก้ไขโดยความสมัครใจ

๗. ต้องใช้หลักการประสานงาน งานพัฒนาชุมชนจะประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหนอยู่ที่การประสานงาน เพราะงานพัฒนาชุมชนนั้นมีชิ้นงานของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นงานที่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบทุกหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานพัฒนาก็มิใช่ว่าจะเป็นผู้เชี่ยวชาญทุก ๆ ด้าน จึงต้องอาศัยการประสานงานเป็นหลักในการดำเนินงาน

๘. เริ่มต้นทำงานกับกลุ่มผู้นำก่อน ผู้นำในท้องถิ่นเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพ เชื่อถือ จะพูดจาทำอะไร ประชาชนส่วนใหญ่จะยอมรับและคล้อยตาม การจะกระทำกิจกรรมพัฒนาในชุมชนหากผู้นำเห็นชอบด้วย ปัญหาการขัดแย้งและการให้ความร่วมมือก็จะน้อยลงหรือหมดไป

๙. การดำเนินงานต้องให้สอดคล้องกับนโยบายของชาติ การจัดทำแผนงานหรือกิจกรรมใดๆ จะต้องให้เป็นไปตามแผนพัฒนาระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสมอ

๑๐. ปลุกฝังความเชื่อมั่นในตนเองให้กับประชาชน ความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นพลังสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานสำเร็จลงได้ แม้งานนั้นจะยากลำบากเพียงใดก็ตาม หากมีความมั่นใจและเชื่อในพลังงานที่ตนมีอยู่แล้ว การดำเนินงานก็จะสำเร็จลงได้โดยไม่ยากนัก

หลักการพัฒนาชุมชนที่ วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์^{๓๔๓๙} ได้ให้เสนอและอธิบายไว้ แบ่งเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก งานพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมาย มุ่งพัฒนาศักยภาพของคนโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกันของคน

^{๓๔} วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, **ทฤษฎี การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๙.

^{๓๕} สายันต์ ไพเราะญจิตร, **๑๐ ปี โบราณคดีชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๕๐), หน้า ๔๙ - ๕๑.

^{๓๖} ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๕ - ๗๖.

ประเด็นที่สอง งานพัฒนาชุมชนมีแนวทางในการทำงานโดยมุ่งที่จะร่วมทำกับชาวบ้านมากกว่าทำให้ชาวบ้าน

ประเด็นที่สาม งานพัฒนาชุมชนมุ่งไปที่กระบวนการทำงานที่ต่อเนื่องและมีความมั่นคงถาวร

ประเด็นที่สี่ งานพัฒนาชุมชนไม่มีสูตรสำเร็จ ถึงแม้ว่าจะมีปรัชญา หลักการ และวิธีการที่ชัดเจนก็ตาม แต่แนวทางและรายละเอียดของการปฏิบัติย่อมขึ้นอยู่กับสภาพการณ์และข้อเท็จจริงของพื้นที่เป็นหลัก

স্যันต์ ไพรัชญจักร^{๔๐} ได้ให้ความหมายในหลักการพัฒนาชุมชนว่า เป็นมรรควิธีหนึ่ง (A Means) ในหลายมรรควิธีที่ใช้ในกระบวนการพัฒนาคนและการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีหลักที่สำคัญ ได้แก่ หลักสมดุลและองค์รวม (Balance & holistic approach) หลักพหุรักรักษ์ การยอมรับและรักษาความแตกต่างหลากหลาย (Multiplism approach) หลักการกระจายอำนาจ หลักการเรียนรู้ หลักการมีส่วนร่วม (Participation enhancement) หลักการพึ่งตนเอง หลักประชาธิปไตย หลักความสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ต้องยอมรับว่าท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันออกไป หลักอนิจจัง การไม่ยึดตายตัว (Dynamic approach) ต้องให้ความสำคัญกับความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอนิจลักษณะ การทำงานควรจะเป็นในลักษณะ คิดไปทำไป มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดติดกับแผนงานมากเกินไป ซึ่งในหลักการพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องมีกระบวนการ (Means) และ เป้าหมาย(Ends) จึงจะทำให้การพัฒนาเป็นไปในทางที่สำเร็จ

ปาริชาติ วลัยเสถียร^{๔๑} อธิบายถึงหลักการพัฒนาชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

๑. หลักการมีส่วนร่วม เสริมสร้างและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในทุกขั้นตอนของการทำงาน

๒. หลักความสมดุลของการพัฒนา การพัฒนาชุมชนควรคำนึงถึงความสมดุลของการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม ในลักษณะของ Holistic Approach

^{๔๐} ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒).

เพราะเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าการพัฒนาทั้งสามประการมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด การจะเน้นด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไปเพียงใดนั้น ย่อมได้รับการกำหนดโดยลักษณะและความเข้มข้นของปัญหาที่แต่ละชุมชนเผชิญอยู่เป็นสำคัญ ทั้งนี้ต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้เสียเปรียบและกลุ่มคนยากจนในชุมชนที่จะพัฒนาตนเองให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเท่าเทียมกับสมาชิกอื่น ๆ ในชุมชน

๓. หลักการพึ่งตนเอง ประชาชนจะต้องมีอิสระในการคิด ตัดสินใจและลงมือปฏิบัติโดยใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาภายในชุมชนให้ได้มากที่สุด ซึ่งหากมีโอกาสได้เรียนรู้และปฏิบัติมากขึ้นก็จะเพิ่มความเชื่อมั่นและความรู้สึกที่จะพึ่งตนเองให้สูงขึ้น ทัศนคติแบบผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง โดยประชาชนเป็นฝ่ายรับและถูกกำหนดฝ่ายเดียวก็จะหายไป จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในท่าทีของประชาชนจากเพิกเฉยไม่สนใจใยดีหรือไม่กล้าที่จะเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวต่างๆ ของตนและชุมชนก็จะเข้าร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาที่มีผลต่อการดำรงชีวิต การติดต่อสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นนั้นก็จะสามารถสร้างให้เกิดความสัมพันธ์บนพื้นฐานของความเสมอภาคมีอำนาจต่อรอง และมีสิทธิมีเสียงมากขึ้น ซึ่งจะนำชุมชนไปสู่การพัฒนาที่มีความยั่งยืนได้ (Sustainable Development)

๔. หลักความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนี้แต่ละท้องถิ่นย่อมจะมีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นของตนเอง การดำเนินงานพัฒนาชุมชนควรจะได้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมที่ยังมีหน้าที่ (Function) ที่ตั้งงามต่อชีวิตชุมชน

ไพศาล สรรสรวิสุทธิ์^{๔๒} ได้กล่าวถึง หลักการ วิธีการและกระบวนการพัฒนาชุมชน ดังนี้

๑. ทุกคนในชุมชนต้องให้ความร่วมมือให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุดในการสร้างความเจริญให้ท้องถิ่นนั้นดีขึ้น

๒. ทุกคนในชุมชนควรจะได้รับส่งเสริมให้ได้เข้าร่วมในการปฏิบัติงานตามแผนการปฏิบัติต่างๆ ตามโครงการพัฒนาชุมชน

๓. จะต้องเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นของตนโดยเสรี เพื่อจะได้รับความคิดเห็นต่าง ๆ ตลอดจนความต้องการของผู้คนในท้องถิ่น

^{๔๒} ไพศาล สรรสรวิสุทธิ์, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: รัฐศาสตร์สาส์น, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑ - ๑๔.

๔. ผู้นำชุมชนควรที่จะได้รับการเปลี่ยนตัวกันบ้างตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปและจะต้องมีการเตรียมบุคคลที่จะทำหน้าที่เป็นผู้นำชุมชนไว้หลายๆ คน

๕. พึงให้การศึกษาแก่คนในชุมชนอยู่เสมอเพื่อให้ทันต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป

๖. หากจะต้องมีการจัดตั้งหน่วยงานหรือองค์การนั้น จะต้องสามารถทำหน้าที่ได้อย่างดี ไม่ใช่จัดตั้งหน่วยงานนั้นขึ้นเพื่อแสดงผลของการพัฒนาชุมชน

๗. การปฏิบัติตามแผนการปฏิบัติต่างๆ ควรให้เป็นไปตามหลักประชาธิปไตย เพื่อให้ผู้คนในท้องถิ่นได้รับรู้และเข้าใจวิธีการต่างๆ ของระบบนี้ได้ถูกต้อง

จากหลักการพัฒนาชุมชนที่กล่าวมานั้น หลักการที่นักวิชาการหลายท่านมีความเห็นสอดคล้องกัน ซึ่งหลักการที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชน ทำให้สรุปได้ว่าการพัฒนาควรประกอบด้วยหลักการดังนี้ หลักการนิยามความต้องการ หลักการมีส่วนร่วม หลักการเสริมพลัง การพัฒนาแบบผสมผสาน หลักการประสานความร่วมมือ หลักความเป็นอิสระจากภาครัฐ หลักการพึ่งตนเอง หลักความสมดุลของการพัฒนา ตามแนวคิดแบบองค์รวม อธิบายถึงการนำหลักการไปสู่การสร้างชุมชนสร้างสรรค์ ตามความหมายในเรื่องการพัฒนาและหลักการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การทำงานร่วมกันกับภาครัฐและเอกชน การใช้ศาสตร์และศิลป์ ความสามารถ การให้โอกาสคนทุกระดับเข้ามาร่วมกันพัฒนา ให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ขึ้น นอกเหนือจากการนิยามการพัฒนาชุมชน ที่เป็นแค่เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม เท่านั้น ช่วยให้เกิดชุมชนสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ๆ เช่น การพัฒนาชุมชนเปลี่ยนแปลงชุมชน โดยการใช้ศิลปะเข้ามาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการหรือการขับเคลื่อนชุมชนต่อไป โดยจะกล่าวถึงในเรื่องชุมชนสร้างสรรค์ดังหัวข้อต่อไป

นอกจากนี้งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว ถึงแม้ว่าจะมีแนวคิด ปรัชญา หลักการและวิธีการ ที่ชัดเจน แต่แนวทางและรายละเอียดของการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนย่อมขึ้นอยู่กับ สถานการณ์ โอกาสและข้อเท็จจริงของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งในการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาชุมชนนั้นมี เป้าหมายสูงสุด คือการพัฒนาคนให้มีความสุขและเพื่อก่อให้เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้ นำไปสู่การสร้างควมสามัคคีแก่ประเทศชาติต่อไป

๒.๕.๔ ความหมายชุมชนสร้างสรรค์

ความหมายชุมชนสร้างสรรค์ มีการให้ความหมายในมิติต่างๆ ดังต่อไปนี้

ชุมชนหรือเมืองสร้างสรรค์นั้น คือแนวคิดที่เติบโตขึ้น โดยการขับเคลื่อนจากทั้งเศรษฐกิจและวัฒนธรรม แต่แนวคิดต่างๆ จะเติบโตได้ก็ต้องเป็นแนวคิดที่แข่งขันได้ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ รวมทั้งความแตกต่างและหลากหลายก็กระตุ้นให้เกิดความเป็นต้นแบบและความแปลกใหม่ ในอดีตขบวนการนี้เข้มข้นมากในพื้นที่เมืองใหญ่ โดยเฉพาะเมืองหลวงของประเทศและของภูมิภาค ด้วยความหลากหลายของศิลปะและหัตถกรรม ตลอดจนกลไกสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิด ความคิดสร้างสรรค์ และเมืองถูกสร้างมาเพื่อเสริมซึ่งกันและกัน แต่กระบวนกรดังกล่าวไม่ได้เป็นเส้นตรง และขึ้นอยู่กับระบบที่ซับซ้อนมีปฏิสัมพันธ์กัน และขัดแย้งกันในบางครั้ง เมืองมักจะเกี่ยวข้องอย่างสูงกับ “กลไก” สำหรับจัดการความหลากหลาย, ความเปลี่ยนแปลง, และความแตกต่างในการเติบโตของความรู้ และความคิด ความขัดแย้ง และความแตกต่างขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง และนวัตกรรม เมืองสร้างสรรค์ คือ ที่ซึ่งกลุ่มย่อยของกลุ่มย่อย (Clusters of clusters) เกิดขึ้นเพื่อสามารถจัดการตนเองในเรื่องความซับซ้อน การเติบโต และความละเอียดลออของความรู้^{๔๓} ในขณะเดียวกันแนวคิดชุมชนสร้างสรรค์ก็ได้เกิดขึ้นหลังจากประเทศที่เป็นผู้นำทางเศรษฐกิจโลกประสบปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจจากการพัฒนาประเทศโดยเน้นเศรษฐกิจฐานความรู้จึงหันมาใช้แนวทางเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ดังที่ ริชาร์ด ฟลอริดา (Richard Florida, ๒๐๐๕a: xix)^{๔๔} เสนอว่า นวัตกรรม (Innovation) อันเกิดจากความคิดสร้างสรรค์นั้น จะกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการนำความเจริญมาสู่ประเทศ และ ความสำคัญนี้เกิดจากคนมากที่สุด และ

^{๔๓} Hartley, John, *Creative Cities: clash and complexity เมืองและชุมชนสร้างสรรค์ – เมืองและชุมชนสร้างสรรค์*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.etatjournal.com/mobile/index.php/menu-read-tat/menu-๒๐๑๑/menu-๒๐๑๑-apr-jun/๙๔-๒๒๕๕๔-city-community-create?showall=&start=๒> (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๖).

^{๔๔} Florida, Richard. “The Rise of the Creative Class: Why cities without gays and rock bands are losing the economic development race”. Available from <http://www.Washingtonmonthly.com/features/20010205.florida.html> (18 December 2022).

เป็นผู้ให้นิยามคำว่า “ชนชั้นสร้างสรรค์” (Creative Class) ว่าเป็นบุคคลในอาชีพที่ต้องใช้ความคิดในการสร้างสรรค์ เพื่อออกแบบสินค้าและบริการ ซึ่งได้แก่ นักวิทยาศาสตร์ วิศวกร สถาปนิก นักกฎหมาย โปรแกรมเมอร์ ศิลปิน และนักออกแบบ เป็นต้น และกล่าววากลุ่มชนชั้นสร้างสรรค์เหล่านี้เองเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ

ดังนั้นประเด็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความสร้างสรรค์ในระดับชุมชน จึงกลายเป็นเรื่องสำคัญในระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ของโลก ความตระหนักในการสร้างเอกลักษณ์ของชุมชน และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนกลายเป็นเรื่องสำคัญมากขึ้นกว่าเดิม และเกิดความเห็นร่วมกันว่าชุมชนจำเป็นต้องเตรียมพร้อมรับความเปลี่ยนแปลง โดยเรียนรู้วิธีการใหม่ๆ ที่จะหลอมรวมความหลากหลาย ความสร้างสรรค์ และความสามารถของพลเมืองทั้งหมดในชุมชน^{๔๕}

ในขณะเดียวกันมุมมองของ Prof. Shin Nakagawa^{๔๖} ก็ได้นำเสนอในเรื่องชุมชนหรือเมืองสร้างสรรค์ โดยให้แนวคิดเน้นประเด็นด้านกระบวนการดึงคนในสังคมให้มีส่วนในการสร้างเมืองสร้างสรรค์ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้ มีวัตถุประสงค์เป็นความพยายามที่จะฟื้นฟูชุมชนเมืองจากระดับล่างขึ้นไป โดยใช้ศิลปะเป็นสื่อในการรวมตัวทางสังคม - พยายามสร้างเมืองขึ้นมาใหม่ โดยเน้นชนชั้นระดับล่างในสังคม แทนชนชั้นระดับบน

ขั้นที่สองของทฤษฎีเมืองสร้างสรรค์ - ไม่ได้เป็นการดึงดูดคนที่เป็นทรัพยากรบุคคลกลุ่มโบฮีเมียนที่มีความสามารถและสร้างอุตสาหกรรมที่เป็นความก้าวหน้าแบบไฮเทค แต่เน้นทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่น และนำสินค้าที่ได้จากบุคคลเหล่านี้เข้าสู่ตลาด -ในการดำเนินการดังกล่าว โดยเฉพาะการดึงความคิดสร้างสรรค์ของคนที่อยู่โอกาสทางสังคม และหาทางให้เขามีส่วนร่วมในสังคม จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม และสร้างชุมชนที่มีความอดกลั้น และพึ่งพากันอย่างสมดุลโดยแท้จริง

^{๔๕} สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ, การท่องเที่ยว (Tourism) และนักท่องเที่ยว (Tourist): ความหมายและความสำคัญในการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, ๒๕๕๖), หน้า ๗ - ๑๔.

^{๔๖} Nakagawa, Shin, เมืองสร้างสรรค์. [Online]. Available from: <http://www.etatjournal.com/๑๒๒.๑๕๕.๑๖๗.๒๙.no-domain.name/mobile/index.php/menu-read-tat/menu-๒๐๑๑/menu-๒๐๑๑-apr-jun/๙๔-๒๒๕๕๔-city-community-create?showall=&start=๑> (18 December 2022).

ด้านชุมชนสร้างสรรค์ ในมิติของการท่องเที่ยว นั้น เกิดจากหลักการที่นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของพื้นที่จุดหมาย ซึ่งประสบการณ์ดังกล่าวทำให้นักท่องเที่ยวได้ทำความเข้าใจผ่านประสบการณ์ของตัวเอง เกิดปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้าบ้าน และผู้มาเยือน และยังเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังสามารถใช้ประสบการณ์ที่เรียนรู้ใหม่ มาประยุกต์กับชีวิตการทำงานของตนหลังจากการท่องเที่ยว^{๔๗} และเป็นการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชนและเอกลักษณ์สถานที่โดยนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ เพื่อสร้างประสบการณ์ตรง ร่วมกับเจ้าของวัฒนธรรม และเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชนและเอกลักษณ์ของสถานที่ ที่ไม่ใช่กิจกรรมที่เน้นรายได้ของชุมชน แต่เป็นกิจกรรมที่เน้นคุณค่าของชุมชนเป็นสำคัญ^{๔๘}

จากการให้ความหมายและมุมมองต่อชุมชนสร้างสรรค์ทั้งของต่างประเทศและประเทศไทยในดังกล่าวมาแล้วนั้น สรุปได้ว่า ชุมชนสร้างสรรค์ คือ ชุมชนที่พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในด้านดีขึ้น ไม่ว่าจะในมิติใดๆ ก็ตามในเรื่องที่สร้างสรรค์ โดยใช้วิธีการใหม่ๆ คิดสิ่งใหม่ๆ สามารถหาวิธีการใหม่ๆ ในการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาชุมชนนั้นๆ อาจจะมีการเชื่อมโยงศิลปะ วัฒนธรรม เพื่อสร้างพื้นที่ชุมชนให้เกิดเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ใหม่ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศิลปะ และสังคม โดยมีการให้โอกาสทางสังคม สร้างการมีส่วนร่วมในสังคม นำไปสู่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม

๒.๕.๕ หลักการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์

หลักการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ เป็นหลักการแนวทางที่จะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้พัฒนาต่อยอดมากขึ้น โดยมีหลักการที่เป็นตัวอย่างจากโครงการของหน่วยงานต่างๆ และจากนักวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศที่นิยามไว้ มีดังต่อไปนี้

หลักการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ โดยเน้นศูนย์กลางจากเด็กและเยาวชน จากศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จัดงานแถลงข่าว

^{๔๗} องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, คู่มือกระบวนการพัฒนาและยกระดับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บิวพลัส พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๖๑).

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน

และมอบประกาศนียบัตรความสำเร็จของโครงการต่อยอดการสร้างพื้นที่ชุมชนสร้างสรรค์ด้วยพลังเยาวชน ปีที่ ๒ (Love Your Local Love Your City#๒) ที่หอภาพถ่ายล้านนา พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เพื่อมุ่งสนับสนุนเยาวชนในสถาบันอุดมศึกษาส่วนภูมิภาค ให้รู้จักวิถีคิดแบบนักร้องออกแบบ (Design Thinking) และสามารถนำไปใช้พัฒนาพื้นที่ชุมชนของตนเองให้กลายเป็น "พื้นที่ชุมชนสร้างสรรค์" (Creative District) โดยมี ๓ โครงการดีเด่นที่สามารถใช้ความคิดสร้างสรรค์แก้ปัญหาและพัฒนาพื้นที่ชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยนางเพ็ญพรรณ จิตตะเสนีย์^{๔๙} เน้นส่งเสริมเด็กเป็นส่วนในการนำความคิดสร้างสรรค์ไปพัฒนาชุมชนต่อ กล่าวว่า สสส.ร่วมกับ ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) ด้วยเห็นว่าการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ทั้งทางกายภาพและทางความคิด เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์สำคัญ ของ การการพัฒนาเด็ก และเยาวชนให้มีทักษะที่เหมาะสมต่อการใช้ชีวิตได้ในอนาคต ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้ และนวัตกรรม ทักษะชีวิตการทำงานและทักษะด้านสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยี ทั้งนี้ตลอดระยะเวลา การดำเนินโครงการสังเกตเห็นว่าเยาวชนมีโอกาสพัฒนาและสร้างสรรค์ทางความคิด ได้แสดงศักยภาพ อย่างเต็มที่ ได้ใช้ความรู้มาพัฒนาชุมชน ซึ่งถือว่าการปูทางให้เยาวชนได้เรียนรู้การแก้ปัญหาใหม่ๆ พร้อมเป็นเมล็ดพันธุ์ของความเป็นนักคิดสร้างสรรค์ที่มีศักยภาพได้ต่อไป

หลักการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน จากตัวอย่าง การสร้างผลิตภัณฑ์โอท็อป^{๕๐}ในชุมชน ที่มาของการทำผลิตภัณฑ์ดังกล่าวไม่ได้คิดขึ้นเองในประเทศไทย แต่ว่ามีต้นกำเนิดมาจากประเทศญี่ปุ่น ที่เริ่มต้นโครงการ OVOP (One Village, One Product) เมื่อประมาณ ๔๐ ปีที่แล้ว ที่เมืองโออิตะ ทางตอนใต้ของประเทศญี่ปุ่น โดยผู้นำประเทศไทยนำแนวคิดดังกล่าวนี้มาพัฒนาเป็นโอท็อปดังที่เห็นกันอยู่

การเริ่มต้นของ OVOP ในประเทศญี่ปุ่น เกิดจากการที่คนในเมืองโออิตะละทิ้งถิ่นฐานออกไปหากินในเมืองใหญ่ เหลือคนเฒ่าคนแก่อยู่กับบ้าน ทำให้ชีวิตชีวาของเมืองนี้ค่อย ๆ ลดลงไปเรื่อย ๆ

^{๔๙} สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, ๓ ต้นแบบพลังเยาวชน สร้างชุมชนสร้างสรรค์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.thaihealth.or.th/Content/๓๔๕๐๙-๓%๒๐ต้นแบบพลังเยาวชน%๒๐สร้างชุมชนสร้างสรรค์%๒๐.html> (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๖).

^{๕๐} พีรเดช ทองอำไพ, OVOP ต้นกำเนิดโอท็อป!. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.komchadluek.net/news/agricultural/๒๔๙๖๒๑> (๒๐ มีนาคม ๒๕๖๖).

ประกอบกับสินค้าหลักของเมืองก็มีราคาตกต่ำ ขายได้ไม่ค่อยคุ้มทุน ทางผู้ว่าการของเมือง จึงได้คิดหาทางแก้ปัญหาโดยการพัฒนาสินค้าในชุมชนขึ้นมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินค้าเกษตร โดยมีหลักคิด คือ

ลำดับแรก ทำอย่างไรให้เกษตรกรดำรงอยู่ในวิถีเกษตรต่อไปอย่างมีศักดิ์ศรีและมีเกียรติ อย่างที่สองคือพยายามไม่เปลี่ยนวิถีชีวิตหรือการดำเนินธุรกิจมากนัก แต่ให้อยู่บนฐานของธุรกิจเดิมเป็นหลัก และอย่างที่สามคือ เปิดโอกาสให้ทุกคน โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ที่สำคัญที่สุดคือ เป็นการสร้างธุรกิจเสริม ไม่ใช่ธุรกิจหลักหรือรายได้หลัก

ดังนั้น เป้าหมายจริงๆ ของการทำ OVOP ในประเทศญี่ปุ่น ไม่ได้อยู่ที่การใช้เรื่องธุรกิจเป็นตัวนำ แต่เป็นโครงการที่สร้างกิจกรรมให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านที่จะสร้างสินค้าของชุมชนขึ้นมาเพื่อเป็นรายได้เสริม และใช้ผลิตภัณฑ์ที่ตนเองมีเป็นวัตถุดิบหรือเป็นหลักในการดำเนินธุรกิจ เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองให้ได้

การพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ด้านศิลปะ จากโครงการเทศกาลศิลปะร่วมสมัยลุ่มแม่น้ำโขง เป็นการนำศิลปินวัฒนธรรมร่วมสมัยมาเป็นทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและนานาชาติ โดยการส่งเสริมอัตลักษณ์ด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมกันของพื้นที่แถบลุ่มแม่น้ำโขง ๔ จังหวัด ได้แก่ นครพนม หนองคาย มุกดาหาร และบึงกาฬ มีการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการและทักษะฝีมือด้านวิชาชีพต่างๆ พบว่า สามารถช่วยศิลปินและเครือข่าย ตลอดจนองค์กรชุมชนได้มีพื้นที่ในการจัดแสดงและจำหน่ายงานศิลปะ นำรายกลับคืนสู่ท้องถิ่น

นอกจากนี้โครงการศิลปะที่ได้มาจากความต้องการของชุมชน จากโครงการประติมากรรมหุ่นฟางร่วมสมัย เกิดจากความต้องการของชุมชนโดยอ้างอิงจากตำนาน ประวัติศาสตร์เรื่องเล่าของชุมชนนำมาสร้างแบบร่างเป็นรูปแบบประติมากรรม หุ่นฟาง ๕ ชั้น ขนาดความสูงประมาณ ๕ เมตร เรียงรายเป็นแลนด์มาร์คดึงดูดชวนให้นักท่องเที่ยวหลังไหลมาสู่ชุมชน โดยวัสดุที่ใช้ได้มาจากงานเกษตรกรรมในท้องถิ่น เช่น ฟางข้าว นำมาผสมสานกับโครงสร้างเหล็กเชื่อมเป็นรูปทรงต่างๆ ช้าง พญานาค เป็นต้น “นอกจากได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรมไทย ระหว่างสถาบันการศึกษาและชุมชนกลุ่ม ศิลปิน สล่า ในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และเทคนิคกระบวนการสร้างงานประติมากรรมหุ่นฟาง

ร่วมสมัยสู่ชุมชน สิ่งที่มาคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ยั่งยืน ด้วยความรักความห่วง
 แห่นท้องถิ่น และความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ ชาติพันธุ์” ^{๕๑}

ทางด้านหลักการต่างประเทศนั้น มีการเสนอหลักการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ ดังนี้

เลอรอย ฮาร์วีย์ และจอห์น วิคทอรี (LeRoy Harvey and John Victory, ๒๐๐๔: ๔-๙)
 กล่าวว่า สิ่ง สำคัญต่อการ เกิดความคิดสร้างสรรค์คือบรรยากาศสร้างสรรค์ ชุมชนสามารถกระตุ้นให้เกิด
 ความสร้างสรรค์ ในชุมชนได้ โดยเสริมสร้างบรรยากาศของความหลากหลายทางความคิด ประสบการณ์
 ความสามารถ และรูปแบบของความสร้างสรรค์ และเสนอยุทธวิธีที่จะช่วยให้ชุมชนมีบรรยากาศ
 สร้างสรรค์ ๖ ประการ ดังนี้

๑. ชุมชนต้องมีความเข้าใจในบริบทของตนเอง พร้อมทั้งมีการเปิดรับและเชื่อ เชื่อใจให้ผู้ที่
 เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการแสวงหาวิธีการใหม่ๆ ที่เป็นไปได้ โดยปราศจากคำวิพากษ์วิจารณ์และการตำหนิ
 ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการพัฒนาและไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน วิธีการทำความเข้าใจ
 ในบริบทของตนเอง การเปิด รับและเชื่อเชื่อใจ มีดังนี้

๑.๑ จินตนาการถึงบริบทใหม่ในอนาคต โดยสร้างชุดความคิดใหม่ที่เป็นไปได้ ทั้งหมดซึ่งไม่
 เคยเกิดขึ้นมาก่อน การคิดในกรอบเดิมหรือในบริบทเดิมไม่สามารถสร้างแรงกระตุ้น ใหม่ที่จะเปลี่ยนแปลง
 ชุมชนได้

๑.๒ คิดหาความเป็นไปได้ทั้งหมดด้วยคำถามปลายเปิด เช่น อะไรเป็น เป้าหมายที่เป็นไปได้
 ของเรา อะไรที่อาจเป็นทางเลือกของเรา เราควรดำเนินการต่อไปอย่างไร

๑.๓ ให้ความสำคัญต่อพลังของอนาคตที่สร้างสรรค์ ไม่เริ่มต้นจากปัญหาเดิม หลีกเลี่ยงการ
 ตำหนิ และเริ่มต้นจากมุมมองที่ดี เช่น ชุมชนในอนาคตของเราควรมองดูเป็นเช่นไร และให้ความรู้สึกเช่น
 ไร ในอนาคต เราจะให้คำจำกัดความชุมชนของเราอย่างไร เป็นต้น ในการพัฒนาชุมชนสู่ความเป็นชุมชน
 สร้างสรรค์ จึงต้องคิดถึงการปรับเปลี่ยนบริบท และเปิดรับต่อวิธีการหรือยุทธศาสตร์การดำเนินงานต่าง ๆ
 ที่มีผู้เสนอ โดยมุ่งสู่เป้าหมายให้ชุมชนอยู่ดีกินดีอย่างยั่งยืน

^{๕๑} ลิปิกร มาแก้ว, หนูนศิลป์ชุมชนสร้างจุดขายรายได้ท้องถิ่น [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<https://siamrath.co.th/n/๘๖๕๔๐> (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๖).

๒. สร้างวัฒนธรรมองค์การแห่งการเรียนรู้ขึ้นในชุมชน วัฒนธรรมองค์การแห่งการเรียนรู้ของชุมชนจะถักทอความคิดสร้างสรรค์ของคนในชุมชน ชุมชนที่มีวัฒนธรรมองค์การแห่งการเรียนรู้จะไม่มองว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นปัญหา แต่จะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อกระตุ้นความงอกงามตามธรรมชาติของชุมชนและสมาชิก และตระหนักว่าความไร้ระเบียบเป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่ก่อให้เกิดขึ้นจากความซับซ้อน ชุมชนเป็นระบบที่มีชีวิตจากการรวมตัวกันของสมาชิกและกลุ่ม มีการเรียนรู้ มีการเกิดขึ้น การเติบโตและการเพิ่มพลังของชุมชนวิธีการเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์การแห่งการเรียนรู้ มีดังนี้

๒.๒ ตระหนักว่าความไร้ระเบียบเป็นส่วนสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ และความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งยุ่งเหยิง ซับซ้อน สับสน ไม่เป็นเส้นตรง และไม่สามารถทำนายได้

๒.๓ ตระหนักว่าคมของความไร้ระเบียบคือคมของการเรียนรู้และการเจริญเติบโต ชุมชนต้องเปิดกว้างต่อการเรียนรู้และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

๒.๔ แสวงหาความเจริญเติบโตในทางบวก และกระตุ้นหรือรื้อฟื้นในการเปิดรับและการแสดงความคิดเห็นที่เป็นบวก

๒.๕ หาแนวทางใหม่ๆ เพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงที่มีแนวโน้มยุ่งเหยิงและซับซ้อนขึ้นทั้งด้านประเด็นและรูปแบบ โดยการพูดคุยกันอย่างเปิดเผยเพื่อหาแนวทางปฏิบัติให้ได้อย่าละเลิกการพูดคุยเพียงเพื่อรักษาภาวะเยียบเดิมๆ ไว้

๒.๖ ใช้กระบวนการคิดที่เป็นการแลกเปลี่ยน เช่นการระดมสมองและการพูดคุยในการนำมาใช้กับการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนสร้างสรรค์ จึงต้องปลูกฝังวัฒนธรรมองค์การแห่งการเรียนรู้แก่ชุมชน ให้สมาชิกในชุมชนเรียนรู้และเข้าใจเรื่องราวของชุมชนทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม การเมือง จิตใจ และผลกระทบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกบทางเลือกในการปฏิบัติของชุมชน ไม่ปล่อยให้ความกลัวหรือผลที่เกิดจากความไร้ระเบียบมาเป็นอุปสรรคต่อความคิดสร้างสรรค์ของสมาชิกในชุมชน

๓. ใช้สารสนเทศเป็นแรงกระตุ้นที่ให้ข้อมูลแก่ชุมชนและทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้เพื่อสร้างและเติมพลังการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งของคนในชุมชน ให้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เชื่อมโยงคนในชุมชนให้มีการสื่อสารซึ่งกันและกัน มีการไหลของข้อมูล เป็นการปลดปล่อยพลังของชุมชนด้วยการ

คาดการณ์ล่วงหน้าและการแบ่งปัน การพูดคุยบนฐานของข้อมูลที่แท้จริงจะทำให้เกิดความไว้วางใจและ เสรีภาพในการมีส่วนร่วม ไม่เกิดความขัดแย้ง และทันต่อเหตุการณ์โดยมีวิธีการปฏิบัติดังนี้

๓.๑ แบ่งปันข้อมูลกับทุกคนในทุกโอกาส

๓.๒ ใช้เครื่องมือสื่อสารอย่างหลากหลาย ทั้งด้านอิเล็กทรอนิกส์ เช่น อีเมล เว็บไซต์ เป็นต้น และด้านการพูด การเขียน โดยการผสมผสานความคิด (idea) และข้อมูล (information) เข้าด้วยกัน

๓.๓ อดทน และใช้วิจารณ์ในการแสดงความคิดเห็นและรับฟัง

๓.๔ ใช้การขอร้องแทนการเรียกร้อง

๓.๕ ตระหนักถึงคุณค่าของความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบต่างๆ และคุณค่าของ สติปัญญามนุษย์

๔. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนเกี่ยวข้องและรวมกันได้ในการสร้างวิสัยทัศน์ และสร้างอนาคต ร่วมกัน ส่งเสริมให้ชุมชนสร้างชุดความคิดที่เปิดกว้างและยอมรับความคิดที่เลื่อนไหล อย่างเป็นธรรมชาติ ด้วยวิธีการดังนี้

๔.๑ เชื้อเชิญตัวแทนของทุกภาคส่วนเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา

๔.๒ ให้ทุกคนให้ความสำคัญต่ออนาคตและสร้างวิสัยทัศน์อุดมคติเพื่อปฏิบัติตาม

๔.๓ ให้สมาชิกทั้งหมดของชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างวิสัยทัศน์

๔.๔ เลือกทำในสิ่งที่สมาชิกของชุมชนสามารถเข้าร่วมได้จนสำเร็จ

๔.๕ เชื้อเชิญกลุ่มให้เข้ามามีส่วนร่วม และทำในสิ่งที่พวกเขาเลือก

๔.๖ ถอดบทเรียนเพื่อเป็นการประเมินการเรียนรู้และผลลัพธ์ ชื่นชมและ เรียนรู้เมื่อ ประสบความสำเร็จ ไม่ตำหนิติเตียนเมื่อล้มเหลวให้ถือเป็นการเรียนรู้

๔.๗ สอบถามผู้มีส่วนร่วมว่าได้เรียนรู้อะไรบ้างจากประสบการณ์ และพวกเขามีการ เปลี่ยนแปลงอย่างไร

๔.๘ สนับสนุนให้มีการทบทวนกระบวนการทำงาน ขจัดความขัดแย้ง และ ความผิดพลาด

๔.๙ เชื้อเชิญกลุ่มเพื่อตรวจสอบและพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง ให้ความสำคัญ ต่อการ คาดการณ์สิ่งที่เป็นไปได้ในอนาคต ซึ่งจำเป็นในการปรับวิสัยทัศน์และสร้างจุดสนใจใหม่ๆ

๔.๑๐ ส่งเสริมสัมพันธภาพและความไว้วางใจอย่างต่อเนื่อง สร้างบรรยากาศ การ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เป็นมิตร เช่น สถานที่ประชุมเข้าถึงง่าย สะดวกสบาย เป็นต้น ดังนั้น ในการพัฒนา

ชุมชนให้สร้างสรรค์ จึงต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ ตัวแทนชุมชนเพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถตัดสินใจอย่างมีความหมายในเรื่องที่มีผลต่อชีวิตของ พวกเขา

๕. สร้างวิสัยทัศน์ร่วม เพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์และความไว้วางใจ การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมเป็นพลังที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จ ในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ร่วม สมาชิกและชุมชนต้องเสริมสร้างความไว้วางใจและความรับผิดชอบของตน วิสัยทัศน์จะเป็นสิ่งดึงดูดและผูกพันสมาชิกที่มีอัตลักษณ์ร่วมกันในชุมชน และเป็นการเพิ่มพลังให้พวกเขาได้ลงมือปฏิบัติ วิธีการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม มีดังนี้

๕.๑ ตระหนักว่าทุกสิ่งมีความสัมพันธ์กัน ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้โดยไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ควรให้ความสำคัญต่อการสร้างสัมพันธ์ภาพและความไว้วางใจกับทุกภาคส่วนของชุมชน

๕.๒ รวบรวมความเห็นที่หลากหลายให้เป็นวิถีทางเดียวกัน แบบองค์รวม และมีวิสัยทัศน์ร่วมหาฐานร่วมและจุดเริ่มต้นใหม่ให้ได้

๕.๓ ขจัดอุปสรรคในการแบ่งปันของประชาชนและร่วมกันสร้างอัตลักษณ์ และความไว้วางใจสร้างระบบที่ส่งเสริมอัตลักษณ์การแบ่งปันของชุมชน ไม่ให้เกิดความแตกต่าง

๕.๕ ฉลองความสำเร็จในแง่ของอัตลักษณ์ การแบ่งปัน การมีสัมพันธ์ภาพ และความคิดใหม่ๆ

๕.๖ สำรวจและเพิ่มพูนระดับความไว้วางใจและการมีสัมพันธ์ภาพของคนในชุมชนอยู่เสมอ ในกระบวนการพัฒนาชุมชนให้สร้างสรรค์ จึงต้องมุ่งส่งเสริมการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม เพื่อปลูกอัตลักษณ์ร่วมและความไว้วางใจ โดยการรวบรวมความสนใจและวัฒนธรรมที่หลากหลายของชุมชนและกาจัดความพยายามที่เป็นปฏิปักษ์ต่อชุมชนหรือสมาชิกในชุมชน

๖. ปลดปล่อยความสร้างสรรค์ในตัวออกมา สมาชิกในชุมชนทุกคนเป็นผู้สร้างบรรยากาศแห่งความสร้างสรรค์ได้ การบ่มเพาะความสร้างสรรค์ของชุมชน ปฏิบัติได้ดังนี้

๖.๑ รักษาสิ่งที่คุณเหมือนว่าเป็นไปไม่ได้ สิ่งใหม่ และไม่สามารถคาดเดาหรือทำนายได้

๖.๒ อย่าใช้คำพูดที่อาจทำลายความสร้างสรรค์ เช่น “ใช่ แต่...” “ไม่สำเร็จหรอก” “จริงรี” หรือ “เราพยายามแล้ว”

๖.๓ หลีกเลี่ยงการตัดสินพฤติกรรมที่เห็นเพียงผิวเผิน ซึ่งจะบั่นทอนความคิดสร้างสรรค์ ควรสนับสนุนแม้จะเป็นความคิดพิลึกหรือความคิดของคนหัวรุนแรง เนื่องจากความคิดเหล่านั้นอาจนำมาประกอบเป็นภาพใหญ่ได้

๖.๔ ตั้งใจรับความผิดพลาดจากความยุ่งเหยิงไร้ระเบียบ อันจะทำให้เกิดการเรียนรู้ ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนได้ทดลองวิธีการใหม่ๆ และยอมรับผลที่เกิดขึ้นแม้จะล้มเหลวความคิดสร้างสรรค์ที่ประสบผลสำเร็จจำนวนมากเคยล้มเหลวมาแล้วหลายครั้ง

๖.๕ เข้าใจในการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์รูปแบบต่างๆ ในกระบวนการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ จึงควรส่งเสริมความสามารถในการเป็นผู้นำของสมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชน และกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ด้วยการยอมรับความคิดต่างๆ ที่เขานำเสนอออกมา และนำมาคิดร่วมกัน ทดลองใช้ร่วมกัน จากยุทธศาสตร์ในการสร้างบรรยากาศสร้างสรรค์

ทั้ง ๖ ประการดังกล่าว หากชุมชนเห็นความสำคัญและนำมาปรับใช้ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน จะทำให้เกิดการบ่มเพาะความคิดสร้างสรรค์แก่สมาชิกในชุมชนและกระตุ้นให้สมาชิกเกิดวิสัยทัศน์และวิถีปฏิบัติใหม่ๆ ไม่ติดอยู่กับข้อจำกัดเดิมๆ สามารถคิดหาวิธีการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนในรูปแบบใหม่ๆ ทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์จริงที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และสามารถสร้างสรรค์รูปแบบการดำรงอยู่ของชุมชนที่ตอบรับการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ในอนาคต

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้น หลักการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ ที่มีผู้ให้นิยามทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดต้นแบบจากโครงการต่างๆ หรือนิยามความหมายที่ตายตัวนั้น เพื่อนำมาเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการ พัฒนาชุมชนต่อไปนั้น หลักการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ คือ การพัฒนา หรือเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยการพัฒนานั้นต้องอาศัยการพิจารณาตามมิติต่างๆ ที่ต้องการพัฒนา เช่น มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม และมิติทางวัฒนธรรม โดยมีวิธีการที่แตกต่างกันไป เช่น การต่อยอดจากวัฒนธรรมเดิม หรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ หรือมีการจัดการความรู้ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการขับเคลื่อน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการสร้างสรรค์นั้นก็จะต้องไม่ทิ้งหลักการพัฒนาชุมชนด้วยคือ ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในสร้าง ออกแบบ และรับผลประโยชน์ร่วมกัน

โดยจากหลักการที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนั้นมีการนำไปประยุกต์ โดยใช้ทุนชุมชน และบริบทของชุมชนในการพัฒนาต่อยอดเกิดเป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งเน้นการสร้างศักยภาพและความเท่าเทียมของคนในชุมชน

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อริสา สายศรีโกศล ^{๓๑} ได้ศึกษาย่านเมืองเก่าสงขลา: มิติของการจัดการชุมชนสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า บทความนี้ศึกษาห้วงเวลาตั้งแต่เริ่มต้นในการปรับตัวของเมืองสงขลาเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์เงื่อนไขในแต่ละช่วงเวลา รวมถึงแนวคิดของผู้มีส่วนร่วมในการผลักดันการจัดการพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวชุมชนย่านเมืองเก่าสงขลา เนื้อหาประกอบด้วยแนวคิดการจัดการ แนวคิดการจัดการชุมชน ภูมิหลังเมืองเก่าสงขลา รวมถึงการวิเคราะห์การบริหารจัดการชุมชนย่านเมืองเก่าสงขลา โดยมีภาคีคนรักเมืองสงขลาเป็นกลุ่มผลักดันให้ย่านเมืองเก่าสงขลาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อันเป็นกระบวนการขยายขอบเขตของระบบจัดการ ตั้งแต่ฐานรากของชุมชนให้หลอมรวมความเข้าใจในการอนุรักษ์ควบคู่กับการจัดการพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน เนื่องด้วยความโดดเด่นของคุณค่าเชิงอาคารสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ สวยงาม สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งมิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จึงทำให้เมืองสงขลาเป็นเมืองเก่าที่สำคัญแห่งหนึ่งของไทย องค์ความรู้ใหม่ทำให้เห็นปัจจัยทั้ง ๒ ด้าน คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจและด้านสถาปัตยกรรม ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่ ด้านศิลปวัฒนธรรมและด้านอาหาร ทำให้เกิดปัจจัยในการจัดการชุมชนในย่านเมืองเก่าสงขลาให้กลายเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

นันทนิษฐ์ สมคิด และพระสุธีรัตนบัณฑิต ^{๓๒} ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี พบว่า แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์บ้านบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี พบว่า ๑) สารานุกรมธรรม มีการบูรณาการหลักธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน เป็นไปเพื่อสงเคราะห์และความพร้อมเพรียงกัน ๒) การเรียนรู้ มีการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการจัดกิจกรรมที่สร้างการรับรู้ และความเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีการสร้างกลุ่มการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ๓) เทคโนโลยี มีการประสานการทำงานกับพหุภาคี โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาช่วยเหลือในการผลิต และการตลาด ๔)

^{๓๑} อริสา สายศรีโกศล, ย่านเมืองเก่าสงขลา: มิติของการจัดการชุมชนสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๕) : ๕๗๘-๕๙๘.

^{๓๒} นันทนิษฐ์ สมคิด และพระสุธีรัตนบัณฑิต, “แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี”, วารสารมหาจุฬาริชาการ, ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ (๒๕๖๒) : ๓๑๘ - ๓๑๙.

เศรษฐกิจ มีการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วยการสร้างงาน สร้างรายได้ และยกระดับคุณภาพชีวิตและความสุขของประชาชน มากกว่าการเพิ่มผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ ๕) การมีส่วนร่วม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมความคิด ร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขัน และ ๖) จิตอาสา มีการตระหนักรู้และคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ยึดมั่นในระบบคุณธรรม จริยธรรม และการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย รู้ถึงขอบเขต สิทธิ เสรีภาพ และมีการปลูกฝังเยาวชนให้มีความพอเพียง มีระเบียบ วินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีจิตอาสา

รจเรธ ปรีกราน^{๓๓} ได้ศึกษานวัตกรรมการจัดการตลาดชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ปากคลองตลาด พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในย่านนี้ คือ พื้นที่ที่จำกัดทำให้เกิดปัญหาขึ้นในพื้นที่ จึงมีแนวทางในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้เป็นการค้าขายเชิงท่องเที่ยว เป็นแหล่งทำมาหากินของพ่อค้าแม่ค้า แต่ยังคงรักษามรดกทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของการทำธุรกิจบนแนวคิดแบบอนุรักษ์ โดยมีการนำนวัตกรรม และการจัดการตลาดเชิงสร้างสรรค์เข้ามาบริหารจัดการกับตลาดชุมชน ซึ่งกระทบกับความเคยชินของผู้ที่เคยอยู่แบบเดิม ก่อให้เกิดความขัดแย้งในเชิงความคิดและพฤติกรรม โดยเห็นได้จากการไม่ให้ความร่วมมือของผู้ที่มีอิทธิพล กลุ่มเจ้าของแผง เจ้าของพื้นที่เดิม กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่มีความกังวลต่อรายได้ หรือมีความกังวลเกี่ยวกับการกระทบต่อวิถีชีวิตแบบเดิมๆ จึงมีการใช้หลักการการบริหารความขัดแย้ง การเจรจาต่อรองในเรื่องของผลประโยชน์ทับซ้อน เพื่อให้กลุ่มบุคคลทุกส่วนมีผลประโยชน์ร่วมกัน และยังใช้หลักการของการปะทะสังสรรค์เพื่อลดความขัดแย้ง โดยมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้สัมปทาน คนทำงานในตลาด ชุมชนบริเวณรอบๆ ตลาด และลูกค้า ผู้ใช้บริการของตลาด

นภธร ศิวรัตน์, สัญญา เคนาภูมิ และเสาวลักษณ์ โกลลภิตติอัมพร^{๓๔} ได้ศึกษาการยกระดับการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนสร้างสรรค์ในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์ พบว่า องค์กรภาคีเครือข่ายได้มีบทบาทมีส่วนเกี่ยวข้องแสดงถึงความเป็นเจ้าของ ความหวัง จากการทำสิ่ง

^{๓๓} รจเรธ ปรีกราน, “นวัตกรรมจัดการตลาดชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ปากคลองตลาด”, วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๒) : ๑๒๕.

^{๓๔} นภธร ศิวรัตน์, สัญญา เคนาภูมิ และเสาวลักษณ์ โกลลภิตติอัมพร, “นวัตกรรมจัดการตลาดชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ปากคลองตลาด”, วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๖๒) : ๕๓๔ - ๕๓๕.

นี้จะได้สิ่งนี้ เพื่อให้องค์กรหนุนเสริมมีส่วนสำคัญในแนวนโยบายของภาครัฐ การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีนโยบายทุกจังหวัด เป็นเอกลักษณ์เป็นเอกภาพ เช่น จังหวัดกาฬสินธุ์ได้จัดงานพระธาตุนาคู เพื่อเป็นการแสดงความเป็นเจ้าของทำด้วยความเพลิดเพลิน ทำแล้วไม่เหนื่อย และการมีแกนนำเป็นสิ่งที่ต้องการและการแสดงถึงความสำคัญของการแสดงที่มีภาวะผู้นำของชุมชน เช่น การนำแนวทางของแกนนำหรือไกด์ชุมชนและการมีจิตบริการ แต่ทั้งนี้ สิ่งที่ต้องดูจิตใจหรือแหล่งที่เป็นดึงดูดเช่น ทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องของโบราณการเล่าเรื่องสิ่งใหม่ๆที่สร้างขึ้นใหม่ของหมู่บ้านหนองหิน ตักบาตรเทโวโรหณะ ทำให้เป็นแลนมาร์กได้ สรุปได้โมเดลการยกระดับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน คือ ๑) อัตตาหิ อัตโนนาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน ชุมชนจะต้องมีศักยภาพมีความเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ก่อน ตระหนักรู้ มีความหวังว่าทำสิ่งนี้ก็ต้องได้สิ่งนี้ ในชุมชนมีแหล่ง ท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาได้คือการมีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง มีภาวะผู้นำ มีแกนนำมีปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ มีวัฒนธรรมโบราณ ความเป็นวิถีชุมชน มีการจัดการการ ประชาสัมพันธ์ ทั้งภายในและภายนอกของชุมชนได้ดี จึงจะเป็นการยกระดับการจัดการ ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ๒) ตลาดนำการผลิตว่านักท่องเที่ยวต้องการเที่ยวพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนนั้น ได้โดยการมองเห็นการพัฒนา ด้านตลาดก่อนการผลิต เช่น ผู้ผลิตต้องคำนึงถึงความต้องการของตลาดและรายได้ ถ้าไม่สนองตลาดแหล่งท่องเที่ยวไม่มีผู้มาเที่ยว จึงมีความเห็นว่า ถ้าตลาดไม่ต้องการผู้ผลิตก็จะผลิตไม่ได้ ดังนั้น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน จึงพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยตนเองและการยึดหลักการโฆษณาการท่องเที่ยวตามความต้องการของตลาด การท่องเที่ยวต้องรู้ว่านักท่องเที่ยวต้องการอย่างไร แล้วค่อยมาผลิตตามที่นักท่องเที่ยวต้องการ เช่น สมัยนี้มีร้านกาแฟที่จัดดูดีเป็นแนวคันทรี มีลูกค้าเข้าร้านเพื่อถ่ายรูปและผลที่ได้คือลูกค้ามาซื้อกาแฟเพราะต้องการถ่ายรูป หรือกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเยาวชน วัยรุ่น ทางชุมชนต้องจัดการท่องเที่ยวให้เข้ากับกลุ่มที่มาเที่ยว เพื่อเป็นการท่องเที่ยวตามที่ตลาดต้องการไม่ใช่ผลิตก่อนตลาด และ ๓) การหนุนเสริม การส่งเสริมสนับสนุนแสวงหาสิ่งใหม่ๆ แปลกๆ เพราะของใหม่สร้างขึ้นทำให้ดึงดูดตลาดนำการผลิต โหยหาความเก่าความหลัง ความเป็นโบราณ

ชนิษฐา ใจเป็ง^{๓๕} ได้ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ทุนทางสังคม: กรณีศึกษาชุมชนนครชุม กำแพงเพชร” พบว่า ชุมชนนครชุมเป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมที่น่าสนใจในด้านทุนทางปัญญาและวัฒนธรรม และมีระบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อเสนอแนะจากการวิจัยนี้ คือ ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนทุกขั้นตอน และควรส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์โดยใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ

ยุวรี โชคสวนทรัพย์^{๓๖} ได้ศึกษาการใช้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษา ชุมชนเกาะศาลเจ้า เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า ชุมชนเกาะศาลเจ้า มีภูมิหลังด้านภูมิประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นจนเป็นที่ดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว มีการนำวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะมาปรับเป็นกิจกรรมทางการท่องเที่ยวซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างน่าสนใจ ข้อเสนอแนะในงานวิจัยพบว่า ควรสร้างจิตสำนึกเรื่องความร่วมมือของคนในชุมชนส่งเสริมให้มีการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นรวมทั้งสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่ความสมดุลทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างแท้จริง

จินตวีร์ เกษมศุข^{๓๗} ได้ศึกษาวิเคราะห์การใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมที่สามารถช่วยระดมพลังในการพัฒนาชุมชนจากงานวิจัยในบริบทของสังคมไทย รวมทั้งความสำคัญของการใช้แนวคิดและ

^{๓๕} ชนิษฐา ใจเป็ง, “แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ทุนทางสังคม: กรณีศึกษาชุมชนนครชุม กำแพงเพชร”, วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓): ๒๖.

^{๓๖} ยุวรี โชคสวนทรัพย์, “การใช้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษาชุมชนเกาะศาลเจ้า เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร”, วารสารสุทธิปริทรรศน์, ปีที่ ๓๒ ฉบับพิเศษ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๖๑): ๑๖.

^{๓๗} จินตวีร์ เกษมศุข, แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน, วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๕๐ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๑): ๑๖๙-๑๘๖.

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน พบว่า การใช้แนวคิดและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน (Community Context) จะต้องเน้นให้สมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการพัฒนา โดยอาศัยกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม (Activity – based Participation) ที่เหมาะสมกับบริบทหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนนั้นๆ และกิจกรรมดังกล่าวจะต้องมีความสัมพันธ์สอดคล้องต่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนาชุมชนของตน ครอบคลุมไปถึงการสร้างโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกของชุมชนและของสังคมได้ร่วมกิจกรรม ซึ่งจะนำไปสู่และมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนาและเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน ข้อเสนอแนะขององค์การสหประชาชาติที่ว่า การมีกลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนซึ่งมีพื้นฐานมาจากต้นทุนทางสังคมหรือภูมิปัญญาของชุมชนนั้น จะเป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถช่วยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้อย่างยั่งยืน และสามารถแสดงให้เห็นถึงการทำงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น ชุมชนหลายแห่งที่มีทุนทางสังคม มีองค์ความรู้ในตัวเอง มีภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีกลุ่มกิจกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ผู้คนในสังคมหรือชุมชนแห่งอื่นๆ ที่สนใจศึกษาลักษณะการทำงานในรูปแบบของกลุ่มกิจกรรมของชุมชนจนสามารถพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไป อย่างไรก็ตาม แม้การมีส่วนร่วมจะมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมและประเทศ แต่การปฏิบัติตามกระบวนการดังกล่าวนี้ อาจได้ผลดีในบางพื้นที่ และตรงกันข้ามหากไม่ได้รับความร่วมมืออย่างแท้จริงจากคนในพื้นที่แล้ว การใช้หลักการมีส่วนร่วมก็ไม่ว่าจะประสบผลสำเร็จ หากขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งหมด

บุญศิริสุข พร้อมสรรพ และศรีสุดา วงษ์ชุ่ม^{๓๘} ได้ทำการศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา พบว่า เวียงพะเยาเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะด้านอันเกิดจากองค์ประกอบ ทางกายภาพ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม รวมถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ประเพณีของพื้นที่เมืองเก่าพะเยา สามารถสะท้อนคุณค่าความสำคัญที่ควรค่าแก่การรักษาหลายประการคือ ๑) การเป็นแหล่งตั้งถิ่น

^{๓๘} บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และศรีสุดา วงษ์ชุ่ม, “การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๘ (๓) , ๒๕๖๑ : ๑๐๕-๑๒๖.

ฐานดั้งเดิมของเมืองพะเยา ๒) การเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจการค้าในลักษณะดั้งเดิม ๓) การเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมและ สถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่า และ ๔) การเป็นแหล่งรวมประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่จากการพัฒนาเมืองในช่วงที่ผ่านมาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมเมือง และทำลายเอกลักษณ์และคุณค่าของเมืองโบราณ ดังนั้น การอนุรักษ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าของพื้นที่ประวัติศาสตร์จึงจำเป็นยิ่งที่จะต้อง มีการกำหนดผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน การควบคุมทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมและ สถาปัตยกรรม การพัฒนาระบบคมนาคมและขนส่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่

ชวลีรัตน์ เจริญพร^{๓๙} ได้ทำการศึกษา“เมืองน่าอยู่”: แนวคิดเพื่อการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนหลักหก ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี พบว่า เมืองน่าอยู่ เป็นแนวคิดเพื่อการพัฒนาพื้นที่ชุมชนตำบลหลักหก เป็นการศึกษา และพัฒนากระบวนการจัดการปัญหาบนพื้นฐานปรัชญา แนวคิด และหลักการของ “เมืองน่าอยู่” เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาในพื้นที่ชุมชนในตำบลหลักหก ประกอบด้วย ๓ กระบวนการ คือ ๑) วิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชน ๒) การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมแก้ การจัดการดูแลรักษาสภาพลำคลองในศักยภาพของชุมชน ๓) พัฒนากิจกรรมนาร่องด้านการจัดการน้ำเสียโดยศักยภาพ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน และของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรวิชาชีพในพื้นที่ยังอยู่ในระหว่างการเริ่มต้นยังต้องการสนับสนุนความต่อเนื่อง รวมทั้งการผลักดันให้มีนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพยังต้องเป็นประเด็นร่วม ผลักดันของพื้นที่ เพื่อเพิ่มความสามารถของประชาชนในการใช้ชีวิตอย่างมีสุขภาพต่อไป

^{๓๙} ชวลีรัตน์ เจริญพร “เมืองน่าอยู่”: แนวคิดเพื่อการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนหลักหก ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ : ๑-๑๓.

พีรตร แก้วลาย และทิพย์สุดา จันท์แจ่มหล้า ^{๔๐} ได้ศึกษาสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ สาธารณะรูปแบบใหม่: การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการเรียนรู้และผลกระทบที่มีต่อรายละเอียดโครงการ ที่ว่าง และสถาปัตยกรรมศูนย์ความรู้ร่วมสมัย” พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ของคนเปลี่ยนแปลงไป ทั้งการ เข้าถึง การแลกเปลี่ยน และการเผยแพร่ความรู้ บทบาทของพื้นที่เรียนรู้และห้องสมุดแบบเดิมต้องปรับตัว การออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ในศตวรรษหน้าจึงต้องเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้สาธารณะ รูปแบบใหม่ และการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการเรียนรู้ส่งผลกระทบต่อรายละเอียดโครงการ ที่ว่าง และ สถาปัตยกรรมศูนย์ความรู้ร่วมสมัย กระบวนทัศน์ของการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงไปสู่การเรียนรู้จาก ประสบการณ์ การมีส่วนร่วมซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการรับรู้ ประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของบุคคลในการ ค้นหาความหมายและอัตลักษณ์ในสังคมที่ซับซ้อน การให้อำนาจและการสร้างนวัตกรรม จะสนับสนุน เป้าหมายทางสังคมให้ประชาชนมีอำนาจและสามารถพึ่งพาตนเองได้ นวัตกรรมจะเกี่ยวกับการหาคำตอบ ใหม่หรือการแสดงออกที่เป็นสิ่งใหม่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้สภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้มี ลักษณะเป็นพื้นที่เชื่อมต่อของความรู้ ให้คนได้มีโอกาสในการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน พื้นที่เก็บหนังสือมีขนาด ลดลง มีพื้นที่สร้างความรู้ เช่น การพัฒนาทักษะ สร้างโอกาสในการทำธุรกิจของชุมชน เป็นศูนย์กลางของ เมืองหรือชุมชน มีพื้นที่อเนกประสงค์ รูปแบบสถาปัตยกรรมมี ๒ รูปแบบ คือการเป็นจุดเด่นหรือจุดหมาย ปลายทางใหม่ของเมืองและกลมกลืนกับบริบทแวดล้อม

กชกร เตชะคำภู และทิพาภรณ์ หอมดี ^{๔๑} ได้ศึกษาเรื่อง กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนใน การจัดการพื้นที่สาธารณะ “หาดแห่” เกาะกลางแม่น้ำโขง พบว่า การใช้ประโยชน์และการบริหารจัดการ พื้นที่มีจุดเริ่มต้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยการหนุนเสริมจากเทศบาลตำบลน้ำคำ ที่ เปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น สะท้อนความต้องการ กำหนดกฎกติกาและหา

^{๔๐} พีรตร แก้วลาย และ ทิพย์สุดา จันท์แจ่มหล้า, “สภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้สาธารณะรูปแบบใหม่: การ เปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการเรียนรู้และผลกระทบที่มีต่อรายละเอียดโครงการ ที่ว่าง และสถาปัตยกรรมศูนย์ความรู้ร่วม สมัย”, วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/ผังเมือง , ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๖๑): ๑๓๕-๑๕๒.

^{๔๑} กชกร เตชะคำภู และทิพาภรณ์ หอมดี “กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่สาธารณะ “หาด แห่” เกาะกลางแม่น้ำโขง, วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๕: ๓๔๗-๓๖๐.

ข้อตกลงร่วมกันในการบริหารจัดการพื้นที่ และการกระจายผลประโยชน์ ผ่านความไว้วางใจของคนที่ ชุมชน และกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนใน ๔ ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การ ดำเนินการ การจัดสรรผลประโยชน์ และการประเมินผล ซึ่งทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิด ความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันในการบริหารจัดการพื้นที่ จึงให้การสนับสนุนร่วมมือดำเนินการในทุกกิจกรรม ทั้งนี้ยังเป็นการลดข้อขัดแย้งของชุมชนจากการใช้ประโยชน์และการจัดการพื้นที่ได้ โดยปัจจัยที่ส่งผลให้ การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ (๑) ผู้นำและคณะกรรมการ หมู่บ้าน มีภาวะความเป็นผู้นำ เสียสละ มีความคิดก้าวหน้า และสามารถจูงใจสมาชิกชุมชน (๒) ชุมชนมี ความภาคภูมิใจและรู้สึกเป็นเจ้าของในทรัพยากรธรรมชาติ (๓) ชุมชนมีความสามัคคีและความสัมพันธ์ ฉันทันท์เครือญาติ และ (๔) มีการเรียนรู้และปรับตัวตลอดเวลาในการค้นหาวิธีการทำงานใหม่ๆ อย่าง ต่อเนื่อง

ดวงใจ นันทวงศ์^{๔๒} ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการประกอบการเพื่อสังคมเพื่อการ อนุรักษ์เมืองเก่าสงขลา”, การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สอดคล้องกับขั้นตอนใน การพัฒนาแนวทางการประกอบการเพื่อสังคม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทของพื้นที่ นำมาวิเคราะห์ประเด็น ปัญหาและแนวทางแก้ไขร่วมกัน การร่วมวางแผนดำเนินการ สังเกต สะท้อนผลนำมาหาซึ่งผลสรุป จนได้ รูปแบบการประกอบการเพื่อการพัฒนาเมือง จดทะเบียนจัดตั้งองค์กรต้นแบบ บริษัท สงขลาเฮอริเทจ จำกัด ร่วมกับตัวแทนชุมชนบ้านข้าวโม้ ตามแผนธุรกิจ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อออกแบบฟื้นฟู อาคารทรงคุณค่า การจัดการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้วัฒนธรรม การพัฒนาออกแบบผลิตภัณฑ์พื้นถิ่น ทดลอง ดำเนินกิจการร่วมกันกับชุมชน และประเมินผลการดำเนินการ เพื่อสรุปการพัฒนาแนวทางการ ประกอบการเพื่อสังคมที่จะสนับสนุนในการอนุรักษ์-พัฒนาเมืองเก่าสงขลา ผลการดำเนินงานสามารถ สร้างความเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ ชุมชนร่วมกันปรับปรุงฟื้นฟูอาคารเก่าในพื้นที่ถนนหนองจิก เกิดฐาน เรียนรู้ภูมิปัญญาในชุมชน โครงการฟื้นฟูบูรณะศาลเจ้าปูนเถ้ากงร่วมกับชุมชน ศูนย์เรียนรู้วิสาหกิจชุมชน

^{๔๒} ดวงใจ นันทวงศ์, “การพัฒนาแนวทางการประกอบการเพื่อสังคมเพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลา”, สาร ศาสตร์, ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๓): ๑ - ๑๓.

บริษัทสงขลาเฮอริเทจในพื้นที่ เพื่อส่งต่อองค์ความรู้ด้านการประกอบการเพื่อสังคมเป็นแบบอย่างสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนต่อไป

นิติพล ธาระรูป และคณะ^{๔๓} ได้ศึกษาเมืองมรดกโลกกับการสร้างอัตลักษณ์ด้วยทุนทางวัฒนธรรมในธุรกิจสปา พบว่า แนวทางการค้นหาทุนทางวัฒนธรรม สำหรับการสร้างอัตลักษณ์ให้กับธุรกิจสปาต้องศึกษานโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนของกระทรวง แผนพัฒนากลุ่มจังหวัด และแผนพัฒนาจังหวัด ซึ่งจังหวัดสุโขทัย เป็นจังหวัดที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นพื้นที่ศึกษาทุนทางวัฒนธรรม สำหรับการสร้างอัตลักษณ์ให้กับธุรกิจสปา เพราะจังหวัดสุโขทัยกำหนดประเด็นการพัฒนาด้านทุนทางวัฒนธรรมในแผนพัฒนาจังหวัดอย่างชัดเจน และจังหวัดสุโขทัยมีจุดแข็งด้านทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ การเป็นเมืองมรดกโลก งานศิลปหัตถกรรมที่โดดเด่น เช่น งานทองคำ เครื่องสังคโลก เป็นต้น และการได้รับคัดเลือกให้เป็นเครือข่ายเมืองสร้างสรรค์ด้านผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ผลการวิเคราะห์แนวเรื่องทุนทางวัฒนธรรมพบว่า จังหวัดสุโขทัยมีแนวทางเรื่องที่แสดงทุนทางวัฒนธรรม ๔ แนวเรื่อง ได้แก่ ๑) ความสุข ประกอบด้วย ความพอเพียง มรดกทางวัฒนธรรม และความภาคภูมิใจ ๒) ความประณีต ประกอบด้วย การผลิตด้วยช่างฝีมือผู้ชำนาญ การใช้วัตถุดิบที่มีคุณภาพ และความละเอียดอ่อนซื่อ ๓) ภูมิปัญญา ประกอบด้วย การตื่นรู้ การคงอัตลักษณ์ดั้งเดิม และเรียนรู้จากภูมิปัญญาบรรพบุรุษ และ ๔) วิถีชุมชน ประกอบด้วย การผสานเข้ากับวิถีวัฒนธรรมชุมชนและการใช้ในชีวิตประจำวัน

ทิพย์วรรณ ทนไชย และคณะ^{๔๔} ได้ศึกษาสินทรัพย์มรดกทางวัฒนธรรมตามเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาตำบลยางเนิ้ง ตำบลหนองผึ่ง ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้มีสินทรัพย์มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ เหมืองฝายพญาคำ ๒) วัดพระนอนหนองผึ่งและพิพิธภัณฑสถานชัยสิลพุทธภิรักษ์ ๓) วัดแสนหลวง ๔) วัดช่าง

^{๔๓} นิติพล ธาระรูป และคณะ, “เมืองมรดกโลกกับการสร้างอัตลักษณ์ด้วยทุนทางวัฒนธรรมในธุรกิจสปา” วารสารปัญญาภิวัฒน์ ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๔): ๙๒ - ๑๐๓.

^{๔๔} ทิพย์วรรณ ทนไชย และคณะ, “สินทรัพย์มรดกทางวัฒนธรรมตามเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาตำบลยางเนิ้ง ตำบลหนองผึ่ง ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๓ (พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๖๕): ๒๙ - ๔๕.

เค็ง ๕) ศาลหลักเมืองเชียงใหม่-ลำพูนและต้นยางนา อีกทั้งสินทรัพย์มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ มรดกภูมิปัญญาจากปราชญ์และขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ซึ่งเป็นสินทรัพย์ที่ไม่สามารถวัดมูลค่าทางบัญชีได้ แต่อย่างไรก็ตาม จะต้องปฏิบัติตามนโยบายและมาตรฐานการบัญชีภาครัฐของกระทรวงการคลัง โดยให้เปิดเผยรายละเอียดไว้ในหมายเหตุประกอบงบการเงินตามมาตรฐานรายงานทางการเงิน นอกจากนี้ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูอัตลักษณ์ สินทรัพย์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ให้เข้มแข็งและดำรงคงอยู่อย่างยั่งยืน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ซึ่งต้นทุนในส่วนนี้ไม่ได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนในกระบวนการตัดสินใจของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว ส่งผลให้การตั้งราคาการให้บริการการท่องเที่ยวต่ำกว่าความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้จึงควรคำนึงถึงต้นทุนในส่วนเกี่ยวเนื่องของสินทรัพย์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ด้วยเพื่อเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจของประเทศต่อไป

วิชาการณ์ ชานิกำจร ^{๔๕} ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่แหล่งประวัติศาสตร์ ทัศนศึกษาเมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ค่าเฉลี่ยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองฟ้าแดดสงยางอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านการมีส่วนร่วมด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมระดับการดำเนินการอยู่ในระดับมาก ส่วนการมีส่วนร่วมด้านรับผลประโยชน์และการประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง การทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาเมืองฟ้าแดดสงยาง มีการเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นของประชาชนอยู่ในระดับมาก และมีการดำเนินการประชุมประชาชน ๔ ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และชุมชนได้แสดงความต้องการ แสดงปัญหาในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญและพร้อมที่จะพัฒนาพื้นที่มรดกวัฒนธรรมนี้ให้มีชื่อเสียงเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดให้เป็นที่รู้จักและเป็นแหล่งเรียนรู้ต่อไป จึงเกิดแผนพัฒนาพื้นที่ที่เกิดจากการแสดงความต้องการของชุมชนและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างมาก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการก่อสร้างและยังคงดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและด้านผลประโยชน์

^{๔๕} วิชาการณ์ ชานิกำจร “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่แหล่งประวัติศาสตร์ ทัศนศึกษาเมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์”, การประชุมวิชาการ มหาสารคามวิจัย ครั้งที่ ๑๐, ๓๘-๔๕.

ของชุมชนโดยที่มีคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการการประเมินผลแผนการอนุรักษ์และ
พัฒนาเมืองฟ้าแดดสงยางในขั้นตอนต่อไป

สุธี เมฆบุญส่งลาภ^{๔๖} ได้ศึกษาการรื้อฟื้นองค์ประกอบของเวียงโบราณของเมืองพะเยาในความ
นึกคิดของประชาชนเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาเวียงพะเยา เวียงน้ำเต้า
และเวียงพระธาตุจอมทอง ภายใต้กรอบแนวคิดในการทำงานวิจัยว่า จะฟื้นเมืองพะเยาให้คนได้รับรู้ คน
ในชุมชนควรจะตระหนักรู้ในคุณค่าของย่านหรือถิ่นที่ตนเองอยู่ โดยงานวิจัยเลือกนำเสนอสิ่งที่มีอยู่แต่ขาด
การให้ความสำคัญในบริบทของเมือง ได้แก่ องค์ประกอบของเวียงพะเยา วัดศรีโคมคำและวัดพระธาตุ
จอมทอง ย่านการค้า และคูเมือง โดยจะเน้นศึกษาในภาพกว้าง คือ องค์ประกอบของเวียงพะเยา เวียง
น้ำเต้าและเวียงพระธาตุจอมทองซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญในบริบทที่กว้างที่สุดของเมืองให้คนได้รับรู้ถึง
ตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบเมืองในตำแหน่งต่างๆในอดีต จากเวียงพะเยามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงไป
ยังศาสนสถานคู่บ้านคูเมือง ได้แก่ วัดศรีโคมคำและวัดพระธาตุจอมทองและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงไปถึง
วัดติโลกอารามที่ตั้งอยู่กลางกว๊านพะเยา โดยมุ่งเน้นนำเสนอคติสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ให้คนทั่วไปได้รับรู้ ย่าน
การค้าของเมืองพะเยา ที่อดีตเคยรุ่งเรืองและยังคงมีหลักฐานทางสถาปัตยกรรมในสมัยก่อนหลงเหลือไว้
ทั้งที่ยังใช้งานอยู่และที่ไม่ได้ใช้งาน หรือกำลังจะรื้อทิ้ง ซึ่งเชื่อมโยงกับปัจจุบันเส้นทางของย่านการค้าได้
เปลี่ยนมาเป็นบริเวณตลาดสดเมืองพะเยา องค์ประกอบสุดท้าย คือ คูเมือง ก็เป็นอีกจุดหนึ่งที่ปัจจุบันมี
การใช้งานแต่ถูกหลงลืมความหมายสำคัญไป มีนำเสนอแนวทางการออกแบบเพื่อพัฒนาพื้นที่บริเวณรอบ
คูเมือง ซึ่งจะสะท้อนคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ที่ซ่อนทับด้วยอดีตผนวกกับการใช้งานตามความ
ต้องการของคนในปัจจุบัน การจัดการทางกายภาพของบริบทสถาปัตยกรรมเมืองพะเยานี้ ถือเป็นส่วน
หนึ่งของการเพิ่มศักยภาพทางการท่องเที่ยวจากที่มีศูนย์กลางทางการท่องเที่ยวอยู่ที่กว๊านพะเยา ให้ขยาย
ผลทางการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นสู่ฝั่งเมืองบริเวณติดกว๊านพะเยาเป็นประโยชน์ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรมต่อไป

^{๔๖} สุธี เมฆบุญส่งลาภ. “การรื้อฟื้นองค์ประกอบของเวียงโบราณของเมืองพะเยาในความนึกคิดของประชาชน
เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาเวียงพะเยา เวียงน้ำเต้า และเวียงพระธาตุจอมทอง”.
รายงานการวิจัย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา, ๒๕๖๐.

วรินทร์ รวมสำราญ และปณิตพงศ์ กุลพัฒน์เศรษฐ ^{๔๗} ได้ศึกษาคุณค่าและศักยภาพในภูมิทัศน์วัฒนธรรม: กรณีศึกษาโบราณสถานวัดป่าแดงดอนไชยบุญนาค พบว่า คุณค่า จุดเด่นและศักยภาพที่มีอยู่ในภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดป่าแดงดอนไชยบุญนาค ดังนี้ ๑) “คุณค่าในด้านทำเลและที่ตั้งของโบราณสถานในการตั้งถิ่นฐานของชุมชน” ที่สะท้อนคติการตั้งวัดเป็นศูนย์กลางความเชื่อชุมชนของชาวสุโขทัยที่มาตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่เนินหรือภูเขาตามคติการสร้างวัดหรือพระธาตุบนยอดดอยจากพุทธศาสนา ลังกาวงศ์ที่แพร่หลายในดินแดนล้านนา โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และลักษณะกายภาพที่เชื่อมโยงสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนวัดป่าแดงดอนไชยบุญนาคกับตัวเวียง(เมือง)พะเยา ในแนวแกนทิศเหนือไปยังทิศใต้ ๒) “คุณค่าด้านรูปทรงและการออกแบบรวมถึงวัสดุในการก่อสร้าง” ที่แสดงความสัมพันธ์ทางเชิงช่างพุทธสถาปัตยกรรม เช่น รูปแบบเจดีย์ทรงระฆังในพุทธศาสนา ลังกาวงศ์ตามคติความเชื่อสถาปัตยกรรมสุโขทัย และมีการผสมผสานกับคติความเชื่อสถาปัตยกรรมล้านนาที่ปรากฏแผนผังวิหารในระบบสกุลช่างล้านนาผสมกับสุโขทัย โดยจากคุณค่าและจุดเด่นดังกล่าวเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพที่สำคัญในด้านมรดกวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดพะเยา

^{๔๗} วรินทร์ รวมสำราญ และปณิตพงศ์ กุลพัฒน์เศรษฐ. คุณค่าและศักยภาพในภูมิทัศน์วัฒนธรรม: กรณีศึกษาโบราณสถานวัดป่าแดงดอนไชยบุญนาค. การประชุมวิชาการ 12th Built Environment Research Associates Conference, BERAC 2021. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๔: ๔๒๖-๔๓๖.

๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ที่แสดงถึงความเจริญของงาม และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เมืองเก่า อุทยานประวัติศาสตร์ และเกิดขึ้นเองทางธรรมชาติ รวมถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ประเพณีปฏิบัติ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมอันดีงามที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต

และควรค่าแก่การอนุรักษ์สืบสาน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมจัดเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางวิชาการ คุณค่าทางจิตใจ คุณค่าทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และจัดเป็นทุนทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าและมูลค่าทางด้านต่าง ๆ เป็นเรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่สะท้อนมาถึงสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่คนในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล ทำนุบำรุง รักษามรดกทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง

ที่ผ่านมา คนในชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในเอกลักษณ์คุณค่า และความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของเมืองเก่าพะเยา ทำให้สำนึกในความรัก ความหวงแหน ตลอดจนความรู้สึกถึงความรับผิดชอบต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และพัฒนาที่เหมาะสมต่อมรดกทางวัฒนธรรมมีน้อย ดังนั้นการออกแบบมรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นพื้นที่สาธารณะ จะเป็นสถานที่ที่ทำหน้าที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้ผู้ใช้สอยอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้น การออกแบบสภาพแวดล้อมกายภาพภายใต้กรอบแนวคิดภูมิทัศน์การเรียนรู้ (learning landscape) สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ได้ โดยตั้งอยู่บนหลักแนวคิดที่ว่า พื้นที่แสดงถึงวัฒนธรรมและเสริมคุณค่าของคนที่เป็นสมาชิกหรืออยู่อาศัยในพื้นที่ และการออกแบบสภาพแวดล้อมกายภาพ ควรเน้นไปที่การแสดงออกถึงคุณค่าและหลักปรัชญาความชัดเจนของภูมิทัศน์การเรียนรู้ที่ปรากฏผ่านทั้งในระดับผังเมือง และสถาปัตยกรรม เพื่อให้เกิดความเป็นชุมชนสร้างสรรค์ คือ ชุมชนที่พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องที่สร้างสรรค์ โดยใช้วิธีการใหม่ๆ สามารถหาวิธีการใหม่ๆ ในการแก้ปัญหาหรือการพัฒนาชุมชน โดยเชื่อมโยงศิลปะวัฒนธรรม เพื่อสร้างพื้นที่ชุมชนให้เกิดเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ใหม่ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศิลปะ และสังคม

ทั้งนี้ การพัฒนานั้นต้องอาศัยการพิจารณาตามมิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม และมิติทางวัฒนธรรม โดยการต่อยอดจากวัฒนธรรมเดิม หรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ หรือมีการจัดการความรู้ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการขับเคลื่อน แต่ทั้งนี้การสร้างสรรค์นั้นก็ไม่ต้องไม่ทิ้งหลักการพัฒนาชุมชนด้วยคือ ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการสร้าง การออกแบบ และรับผลประโยชน์ร่วมกัน

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา มีเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่เมืองโบราณซึ่งมีความหมายและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดพะเยา ให้กลับมามีบทบาทใหม่ในการเป็นพื้นที่ที่ผู้คนได้เข้ามาเรียนรู้ เกิดความตื่นตัว และรวมกลุ่มให้เกิดเป็นพลังร่วมในการหนุนเสริมซึ่งกันและกันในการสร้างสรรค์พัฒนา รื้อฟื้น และรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน และร่วมกำหนดการจัดสรรและใช้ประโยชน์ทรัพยากรของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของนักเรียน คนในชุมชน และภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

ส่วนแรก การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของเวียงน้ำเต้าที่สัมพันธ์กับเมืองพะเยาตั้งแต่ออดีตถึงปัจจุบัน ข้อมูลการพัฒนา นโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การใช้ประโยชน์และพัฒนาพื้นที่เวียงน้ำเต้ารอบในและรอบนอก โดยเป็นการศึกษาเอกสารและการปฏิบัติการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการมีส่วนร่วมของนักเรียน เยาวชน และคนในชุมชน

ส่วนที่สอง ศึกษามุมมองความรู้และความต้องการในการพัฒนาเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ส่วนที่สาม ปฏิบัติการในระดับพื้นที่ สร้างการมีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยออกแบบกิจกรรมอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้ที่เกิดจากการมีส่วนร่วม (Participated Model) ของคนหลายภาคส่วน

ส่วนที่สี่ การสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้ เป็นร่างแนวทางการพัฒนาเวียงน้ำเต้าให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และนำมาจัดเวทีระดมความคิดเห็นในแนวทางการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยาให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะ

กระบวนการและวิธีการดำเนินงานวิจัย

๑) การศึกษาเอกสาร และแนวคิดต่าง ๆ (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ในประเด็น

- ประวัติศาสตร์ในอดีตจนถึงยุคปัจจุบันของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า
- ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
- ทูทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า
- การจัดการพื้นที่ การใช้ประโยชน์จากเวียงน้ำเต้า และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในมิติด้านต่างๆ ของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- นโยบาย แผนการพัฒนาพื้นที่เวียงน้ำเต้าของหน่วยงานรัฐ

๒) ศึกษาสำรวจชุมชน (Survey Research) วิเคราะห์และสังเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการโดยการมีส่วนร่วมของนักเรียน เยาวชนและคนในชุมชน โดยการ

- สำรวจสภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยใช้การเดินทางสำรวจพื้นที่ผ่านการใช้เครื่องมือยุวประวัติศาสตร์เวียงน้ำเต้า
- สัมภาษณ์เชิงลึก (Deep Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลในทุกมิติของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และการพัฒนาให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้
- ประชุมระดมความคิดเห็น (Brain Storming) ร่วมออกแบบการพัฒนาเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้สาธารณะและในระดับชุมชน

๓) ปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะโดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการ

- พัฒนาพื้นที่ต้นแบบเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะเชิงกายภาพ
- จัดกิจกรรมการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าในโรงเรียน
- จัดนิทรรศการพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และสื่อสารสาธารณะ

- ประชุมสรุปประเมินผลการพัฒนา ผลกระทบและแนวทางปรับปรุงโดยการมีส่วนร่วมร่วมกับคนในชุมชน

๔) กำหนดแนวทางการพัฒนาเวียงน้ำเต้าให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะ โดยการ

- จัดประชุมนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิจัยให้กับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ให้เกิดการระดมสมอง ร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาการจัดการพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ภายใต้ศักยภาพโอกาส และข้อจำกัดที่งานวิจัยค้นพบ

- ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้

๕) จัดทำรายงานการวิจัยและสื่อเพื่อเผยแพร่ผลการวิจัย

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้ที่สามารถจะให้ข้อมูลได้ โดยเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้เมืองเก่าพะเยาจากภาคส่วนต่างๆ จำนวน ๔๐ คน ประกอบด้วย

(๑) ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ และพระสงฆ์ จำนวน ๑๐ คน

(๒) แกนนำและสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชนวัดลีและชุมชนศรีจอมเรือง เทศบาลเมืองพะเยา จำนวน ๒๐ คน

(๓) กลุ่มบุคคลในองค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม จำนวน ๑๐ คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย

(๑) แนวคำถามประกอบการสนทนากลุ่ม (Focus group Guideline) โดยจัดประชุมกลุ่มย่อยในกลุ่มที่เกี่ยวข้องทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด และภาคประชาสังคม

(๒) แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ (Interview Guideline) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา วัด และภาคประชาสังคม

(๓) ชุดปฏิบัติการพัฒนา (Workshop) พื้นที่การเรียนรู้สาธารณะโดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นดังนี้

กระบวนการ	ขั้นตอน
๑. สัมภาษณ์ชุมชน และสภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า -Survey Research	๑) ประชุมนักวิจัยชุมชน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต บริบทของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ๒) สัมภาษณ์ชุมชน และสภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าร่วมกับนักวิจัยชุมชน โดยใช้เครื่องมือในการศึกษาชุมชน เช่น การทำตารางเส้นเวลา การทำแผนที่เดินดินรอบในและรอบนอก ๓) กิจกรรมการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าในโรงเรียนพะเยาพิทยาคม โรงเรียนเทศบาล ๓ (หลายอิงราษฎร์บำรุง)
๒. วิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน - Problem and Need Analysis	๑) ประชุมวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน อัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยใช้เครื่องมือ SWOT analysis ๒) สรุปข้อมูลเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการออกแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า
๓. ออกแบบกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า - Create Learning Space	๑) ประชุมทำความเข้าใจกับหน่วยงานภาครัฐ วัด และแกนนำกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้เกิดแนวคิดและแนวทางในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่า ที่เป็นอัตลักษณ์ของเวียงน้ำเต้า

กระบวนการ	ขั้นตอน
	<p>๒) ออกแบบโมเดลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าที่เป็นอัตลักษณ์ของเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย หน่วยงาน วัด และคนในชุมชน</p> <p>๓) นำเสนอโมเดลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าที่เป็นอัตลักษณ์ของเวียงน้ำเต้าต่อหน่วยงานภาครัฐ วัด และแกนนำกลุ่มต่างๆ ในชุมชน</p>
<p>๔. ปฏิบัติการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา โดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง</p> <p>- Develop Learning Space</p>	<p>๑) ลงมือปฏิบัติการสร้างสรรค์พัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าที่เป็นอัตลักษณ์ของเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย หน่วยงาน วัด และคนในชุมชน</p> <p>๒) จัดนิทรรศการเรื่องราวของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าในโรงเรียน วัด และพิพิธภัณฑ์ในเมืองพะเยา</p>
<p>๕. ประเมินผลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า</p> <p>- Evaluation and Lesson learned</p>	<p>๑) สรุปบทเรียนการดำเนินงานพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า</p> <p>๒) สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินงาน</p>
<p>๖. สื่อสารสาธารณะ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า</p> <p>- Public Dissemination</p>	<p>๑) จัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้หาแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชน</p> <p>๒) สื่อสารสาธารณะผ่านสื่อมวลชน และสื่อสังคมออนไลน์</p>

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยดำเนินงานปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่เวียงน้ำเต้าให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา” ดังนี้

๓.๔.๑ การศึกษาเอกสาร (Documentary study) ในประเด็นประวัติศาสตร์ในอดีตจนถึงยุคปัจจุบันของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า การจัดการพื้นที่ การใช้ประโยชน์จากเวียงน้ำเต้า และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในมิติด้านต่างๆ ของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งนโยบาย แผนการพัฒนาพื้นที่เวียงน้ำเต้าของหน่วยงานรัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๓.๔.๒ การศึกษาภาคสนาม (Field Study) มีการดำเนินงานดังต่อไปนี้

(๑) สำรวจสภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยใช้เครื่องมือกิจกรรมยูวีวิจัยประวัติศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และกิจกรรมเด็กเดินเมืองถ่ายภาพเล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

(๒) สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลในทุกมิติของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และการพัฒนาให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้

(๓) จัดประชุมนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิจัยให้กับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ให้เกิดการระดมสมอง ร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

(๔) ปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะ โดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

(๕) จัดนิทรรศการพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

(๖) ประชุมกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้

(๗) สื่อสารสาธารณะ

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

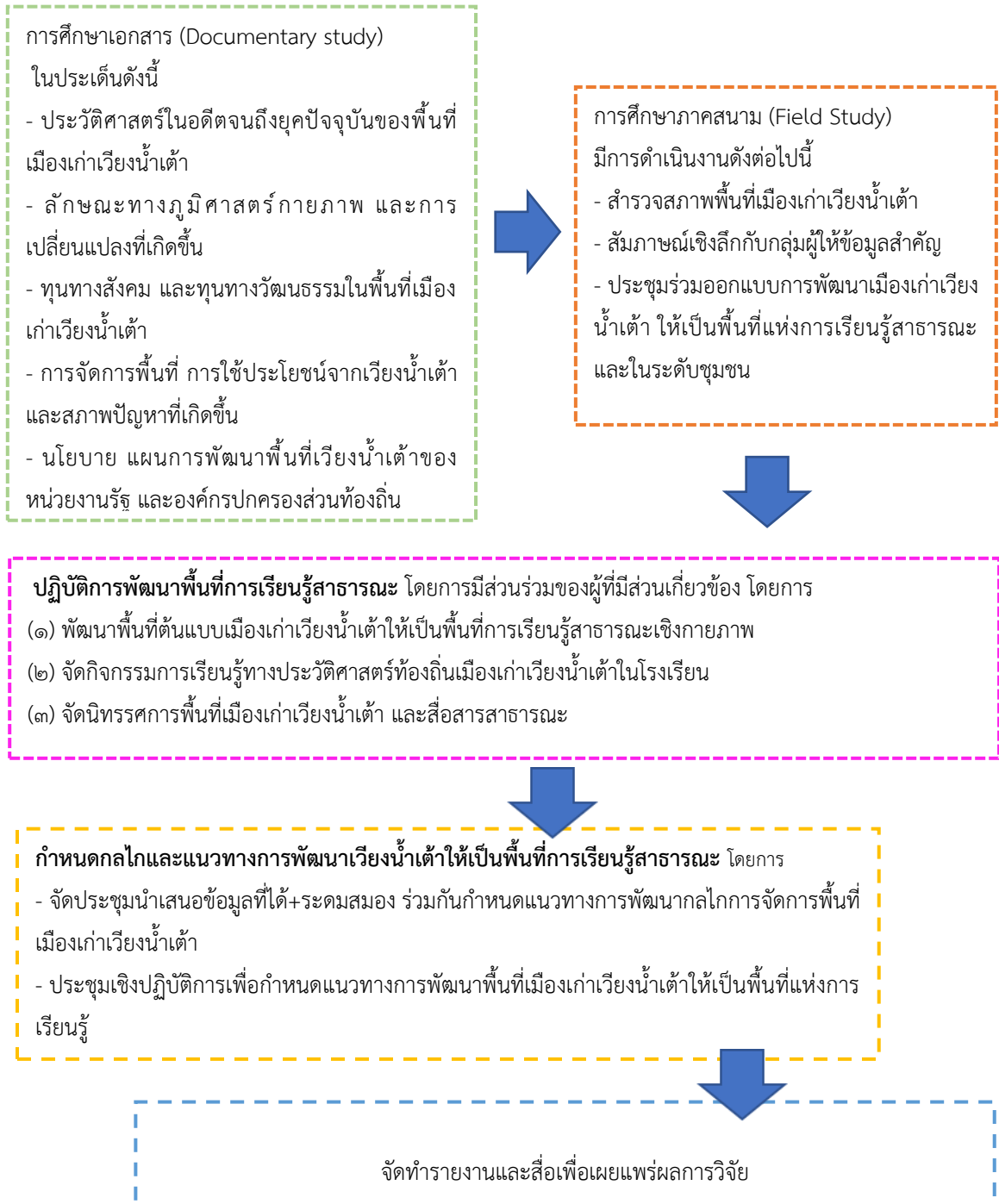
ในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้หลักการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์โดยการสรุปสาระสำคัญ การจัดประเภท หมวดหมู่ของข้อมูล การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยวิธีการ

วิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบกับข้อมูลที่ ได้จากสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่ม หลังจากนั้น ผู้วิจัยยืนยันความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้ บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรอง ความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ ซึ่งการ ตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลเชิงลึก

ทั้งนี้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้เชื่อมโยงกับแนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม แนวคิด เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนสร้างสรรค์ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่แห่งการเรียนรู้ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการ วิเคราะห์โดยคำนึงถึงบริบทและสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจะกระทำในระหว่าง เก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และการวิเคราะห์หลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูล

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมใน พื้นที่เมืองเก่าพะเยา มีกระบวนการวิจัยดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๓.๑ สรุปกระบวนการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และนำเสนอตามลำดับวัตถุประสงค์

๔.๑ ประวัติศาสตร์ ทูทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

๔.๒ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

๔.๓ แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

๔.๔ องค์กรความรู้จากการวิจัย

รายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ ประวัติศาสตร์ ทูทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

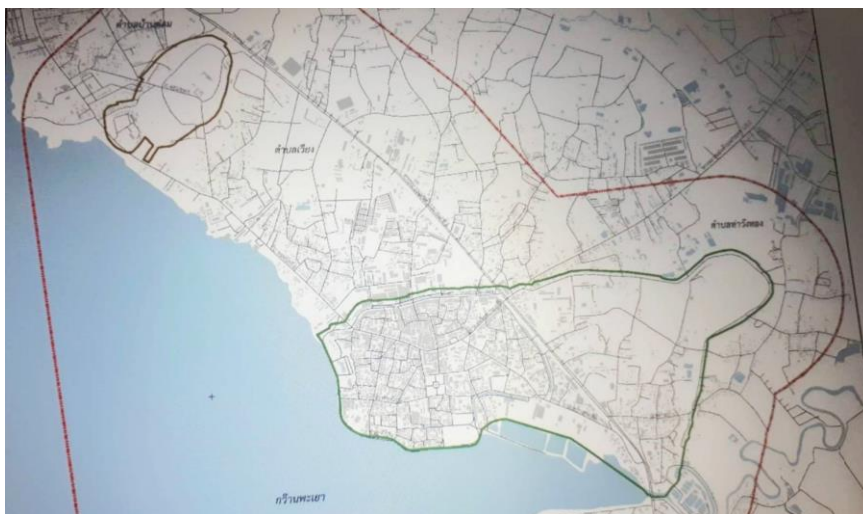
การศึกษาประวัติศาสตร์ ทูทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร โดยการสืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต หนังสือ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงพื้นที่สำรวจเวียงน้ำเต้า รวมทั้งสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ผลการวิจัยได้นำมาเรียบเรียงและสังเคราะห์เพื่อนำไปสู่กระบวนการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑ ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และความสำคัญของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

๑) ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ และโครงสร้างของเวียงน้ำเต้า

เวียงน้ำเต้า เป็นชื่อเรียกของเวียงพยาว หรือเวียงท่าวังทอง หรือเวียงประตูชัย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของตัวเมืองพะเยาในปัจจุบัน ที่บ้านประตูชัย เส้นรุ้งที่ ๑๙ องศา ๑๐ ลิปดา ๓ พิลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ ๙๙ องศา ๕๗ ลิปดา ๔๕ พิลิปดาตะวันออกเฉียงเหนือ ผังเมืองวางตัวในแนวทิศตะวันออกเฉียงไปสู่อุทิศตะวันตก ยาวประมาณ ๑,๕๐๐ เมตร ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ กว้างประมาณ ๕๐๐ เมตร ด้านตะวันตก

เฉียงใต้ กว้างประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร คูเมืองขุดเป็นแนวโอบล้อมเนินสูงสามแห่ง จึงมีรูปร่างของเมืองคล้ายผลของน้ำเต้า^๑ บริเวณด้านทิศเหนือของเวียงน้ำเต้า เป็นแนวถนนที่แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๒๐๒ (พะเยา – ป่าแดด) เข้ามาทางขวามือบริเวณทางเข้าโรงเรียนพะเยาพิทยาคม เป็นถนนที่เลาะไปตามแนวคูเมืองด้านทิศเหนือ โดยสองข้างทางจะเป็นบ้านเรือน ที่นา และสวนผลไม้ ด้านทิศตะวันออก เป็นบ้านเรือน และที่ราบลุ่มริมแม่น้ำอิงซึ่งเป็นที่นาทางด้านทิศใต้ มีบ้านเรือนอยู่หนาแน่น และที่นา ลาดเทสู่มแม่น้ำอิง ด้านทิศตะวันตก มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑ (ถนนพหลโยธิน) ตัดผ่าน มีบ้านเรือนกระจัดกระจาย ถัดไปเป็นตัวเมืองพะเยาในปัจจุบัน

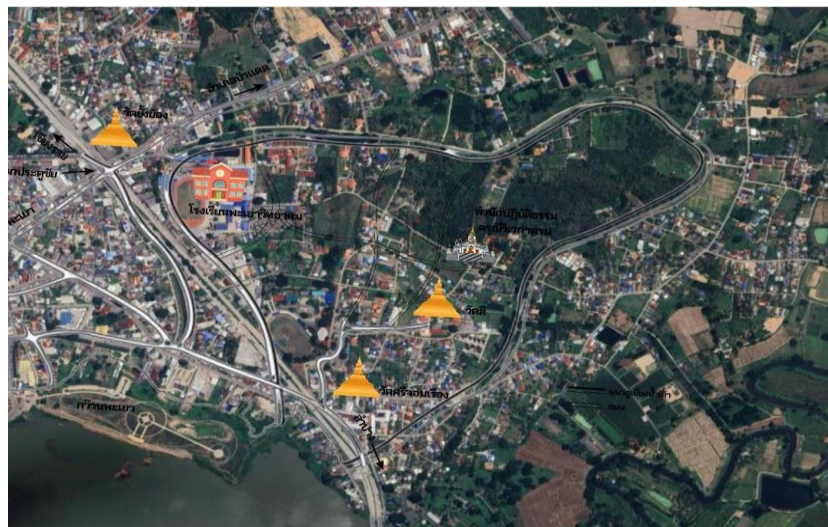
ภาพที่ ๔.๑ ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

(ที่มา: แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา)

เวียงน้ำเต้า ตั้งอยู่บนเนินเขาที่วางตัวยาวต่อเนื่องมาจากทางทิศเหนือลงมาบริเวณกว๊านพะเยาและแม่น้ำอิง คูเมืองมีขนาดไม่เท่ากัน แต่มีเพียงชั้นเดียว คือ คูเมืองด้านทิศเหนือกว้างประมาณ ๒๑ เมตร ส่วนด้านทิศตะวันออกกว้างประมาณ ๑๖ เมตร และมีความลึกเฉลี่ย ๕ เมตร ลักษณะของคันดินเป็นเพียงแนวคันดินเตี้ย ๆ แสดงให้เห็นลักษณะของการก่อสร้างคูเมือง คือ เมื่อกำหนดขอบเขตและขนาดของผังเมืองแล้ว การขุดคูเมืองจะนำเอาคันดินที่ได้มาถมวางเรียงเป็นแนวทั้งสองฟาก ข้างของคู

^๑ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพะเยา, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๖๔.

เมือง จึงทำให้เกิดเป็นคันดินคูขนาบไปกับคูเมือง สภาพของคันดินที่พบมีแนวและขนาดเล็กมาก คันดินด้านในจะสูงจากระดับพื้นภายในเมืองประมาณ ๑ เมตร ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า แต่เดิมพื้นภายในเมืองเป็นเนินเขาสูงอยู่แล้ว จึงไม่ทำการเสริมแต่งให้สูงยิ่งขึ้นไปอีก ในทำนองเดียวกันกับคันดินด้านนอกที่ปรากฏร่องรอยให้เห็นเพียงเล็กน้อย อาจจะเป็นเนื่องจากการตัดถนนขึ้นมาลัดเลาะไปตามแนวคู ทำให้แนวคันดินเดิมถูกไถดินออกไปใช้ จึงปรากฏคันดินให้เห็นเพียงแค่สังเกตุได้เท่านั้น บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือเรียกว่า ประตูชัยนั้น เดิมอาจเป็นประตูเมือง เพราะในแนวด้านทิศเหนือพบลักษณะการทำคันดินผ่านคูเมืองเข้าสู่ภายในเมืองที่น่าจะเป็นประตูเมืองด้วยเช่นกัน^๒

ภาพที่ ๔.๒ ขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

(ที่มา: แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา)

พื้นที่โดยรอบเวียงน้ำเต้า ได้พบวัตถุโบราณจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะเป็นประติมากรรมหินทราย ได้แก่ พระพุทธรูป ชิ้นส่วนพระพุทธรูป ส่วนประกอบสถาปัตยกรรม สลุปจำลอง ซึ่งเก็บรวบรวมไว้ที่วัดลี มีหลักฐานสำคัญคือ ศิลาจารึกจำนวน ๔ หลัก ได้แก่ จารึกวัดลี (พ.ศ. ๒๐๓๘) จารึกวัดพระเกิด (พ.ศ. ๒๐๕๖) จารึกวัดสิบสองห้อง (พ.ศ. ๒๐๕๘) และจารึกวัดสุวรรณาราม เกี่ยวกับอายุสมัยของเมือง

^๒ รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีเวียงท่าวังทอง, รายงานทางวิชาการ, ฉบับที่ ๒๖-๒๗-๒๘ ปีที่ ๕ (ปีงบประมาณ ๒๕๒๙) อังโนบทที่ ๓ แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์พะเยา, หน้า ๓๕-๓๙.

โบราณนี้ น่าจะเป็นเมืองพะเยาในสมัยอยุธยา ซึ่งไม่เก่ากว่าสมัยอยุธยาตอนต้น และอาจจะเป็นเมืองที่พระยาอุษิษฐิระมาครองอยู่ก็เป็นได้

จากการวิเคราะห์หลักฐานที่ได้จากการสำรวจของโครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคเหนือ) ทำให้กำหนดอายุของเมืองโบราณแห่งนี้ว่าอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ ประกอบกับได้พบเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หมิง ซึ่งมีอายุร่วมสมัยร่วมกันด้วย ในการสำรวจมีการขุดตรวจชั้นดินทางโบราณคดี และพบหลักฐานว่าเมืองโบราณแห่งนี้มีชั้นดินธรรมชาติเพียง ๒-๓ ชั้นเท่านั้น และมีชั้นดินอยู่อาศัยเพียงชั้นเดียว และพบเศษเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงเช่นเดียวกัน และจากหลักฐานเป็นการยืนยันถึงอายุสมัยของเมืองโบราณมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ ทั้งนี้โดยมีหลักฐานทางด้านจารึกทั้ง ๔ หลัก ซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เช่นเดียวกัน ^๓

เนื่องจากสภาพของเมืองมีอาณาบริเวณที่กว้างขวางมาก ฉะนั้นสภาพพื้นที่ภายในเมืองซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบลาดเทจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก เกิดลักษณะของเมืองที่มีสิ่งปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนสถานที่ราชการ เช่น โรงเรียนพะเยาพิทยาคม และมีการอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นในพื้นที่สูงแล้วค่อยเบาบางลงไปตามพื้นที่ลาด และบางพื้นที่ถูกสลัดด้วยเขตเพาะปลูก ทำสวน ทำนา รวมทั้งการขุดตักหน้าดินไปทำประโยชน์อย่างอื่น

จากรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีเวียงท่าวังทองหรือเวียงน้ำเต้า ในปี ๒๕๒๙ พบว่าร่องรอยโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ถูกค้นพบภายในเมือง สามารถกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ แม้ในตำนานเก่าแก่ได้กล่าวว่า ขุนศรีจอมธรรม เป็นผู้สร้างเมืองขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เมื่อปี พ.ศ. ๑๖๓๘ โดยมีกำแพงดิน คูเมืองล้อมรอบ มีรูปร่างเหมือนผลน้ำเต้า มีประตูเมือง ๘ ประตู ซึ่งตรงกับผังเมืองของเวียงน้ำเต้าหรือเวียงท่าวังทองแห่งเดียว ในการสำรวจพบร่องรอยของโบราณสถานในสภาพกร้าง ถูกขุดทำลาย และจากหลักฐานทางศิลาจารึกที่ค้นพบภายในเวียงน้ำเต้าแสดงให้เห็นว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ตรงกับสมัยพระเมืองแก้ว แห่งอาณาจักรล้านนา รวมทั้งผลจากการขุดตรวจภายในเมือง พบลักษณะชั้นดินธรรมชาติเพียง ๒- ๓ ชั้น ซึ่งจัดแบ่งเป็นชั้นดิน

^๓ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๖๓), หน้า ๒๙-๓๐.

ทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับการเข้ามาอยู่อาศัยของคนภายในเวียงน้ำเต๋านี้ได้เพียงสมัยเดียว และลักษณะของ
 เศษภาชนะดินเผาที่คล้ายคลึงที่สำรวจพบ รวมทั้งยังพบเศษเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หมิงปะปนอยู่ด้วย
 เมื่อเปรียบเทียบหลักฐานข้อมูลทั้งหมดที่พบ และจากลักษณะของชั้นดินที่ระดับความลึกของการอยู่อาศัย
 ไม่เกิน ๘๐ ซม. แล้ว จึงกล่าวได้ว่า เวียงน้ำเต๋ามีการเข้ามาอยู่อาศัยของชุมชนตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่
 ๒๑ เป็นอย่างเก่าที่สุด และมีการอยู่อาศัยของชุมชนที่กระจายโดยทั่วไปภายในเมือง ไม่หนาแน่นมากนัก
 เนื่องจากพบเศษภาชนะดินเผาที่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของเมือง และจากการพิจารณา
 ลักษณะของผังเมืองเปรียบเทียบกับสภาพภูมิประเทศแล้ว พบว่า ภูมิประเทศมีส่วนกำหนดให้ผังเมือง
 คล้ายกับรูปน้ำเต๋าดำด้วย เพราะเป็นลักษณะชายเนินเขาสุดท้าย ก่อนที่จะราบเทลงสู่ที่ราบริมฝั่งแม่น้ำอิง
 และแนวของเนินเขาจะขวางตัวในทิศตะวันออก – ตะวันตก ซึ่งตรงกับลักษณะของผังเมืองที่วางตัวอยู่ใน
 ลักษณะเดียวกัน และบริเวณคูเมืองด้านทิศตะวันออกวกมาทางด้านทิศใต้ นั้นจะขุดเลาะไปตามลาดเชิงเขา
 จึงทำให้ผังเมืองมีลักษณะคดโค้งไปด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการสร้างเมืองนั้นได้ให้ความสำคัญของ
 คูเมืองมากกว่าคันดินกำแพงเมือง ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการป้องกันภัยตามธรรมชาติ เช่น ฤดูน้ำหลากจาก
 แม่น้ำอิง มากกว่าที่จะใช้ป้องกันข้าศึกศัตรูในยามสงคราม

โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^๔ สันนิษฐานว่า ชุมชนโบราณในเวียงน้ำเต๋ามีการอยู่อาศัยอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และเจริญรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เนื่องจากพบหลักฐานจำนวนมากในช่วงเวลานี้ รวมทั้งศิลาจารึกที่กล่าวถึงการสร้างวัดต่าง ๆ หลายแห่ง และมีหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าเวียงน้ำเต๋าน่าจะเป็นตัวเมืองหรือเป็นศูนย์กลางการปกครองเมืองพะเยา เนื่องจากมีแนวคันดินเป็นเส้นทางคมนาคมหลายสายตัดออกไปติดต่อกับเวียงหรือชุมชนอื่น ๆ หลายแห่งตามพื่นนาต่าง ๆ เวียงนี้จึงมีลักษณะเป็นจุดศูนย์กลางหรือชุมชนหลักของเมืองเช่นเดียวกับเวียงพะเยา ยิ่งไปกว่านั้น ยังสันนิษฐานกันว่า เวียงน้ำเต๋ากับเวียงพะเยาน่าจะเป็นชุมชนเดียวกัน โดยเวียงหนึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองและอีกเวียงหนึ่งเป็นย่านการค้า ส่วนการเกิดขึ้นก่อนหลังหรือขยายมาสร้างอีกเวียงเมื่อไร ยังไม่มีหลักฐานใด ๆ

^๔ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า: เมืองเก่าพะเยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป.), หน้า ๔๙ – ๕๑.

ยืนยันได้แน่ชัด อย่างไรก็ตาม บริเวณภายในเวียงน้ำเต้ามีบ่อน้ำ สระน้ำ อยู่หลายแห่ง และมีซากวัดร้าง ตั้งอยู่กระจายทั่วไป แต่ไม่อยู่ในสภาพที่สามารถศึกษารูปแบบศิลปกรรมได้ เนื่องจากพังทลายมากและ บางส่วนฝังอยู่ใต้ดิน แต่ที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดพอกำหนดอายุได้ คือ วัดลี วัดประตู่ชัย และวัดศรีจอมเรือง

๒) พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบริเวณเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง แบ่งได้เป็น ๖ ช่วงที่สำคัญดังนี้^๕

ช่วงที่ ๑ พัฒนาการเมืองพะเยาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ พื้นที่บริเวณเมืองเก่าพะเยา ตลอดจนบริเวณต่าง ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำอิงมีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยปรากฏร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ ได้แก่ (๑) วัฒนธรรมหินตั้งบนภูเขา ตามแนวลุ่มแม่น้ำอิง (๒) หลุมฝังศพสมัยโลหะ ที่เมืองโบราณเวียงล่อ ตำบลเวียงล่อ อำเภอจุน และ (๓) แหล่งโบราณคดีดอยด้วน (บ่อสิบสอง) อำเภอเมือง

ช่วงที่ ๒ เมืองพะเยาสมัยตำนาน หรือยุคแคว้นนครรัฐ (พุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๙) จากตำนานซึ่งเขียนขึ้นภายหลังจากที่เกิดเหตุการณ์มาแล้วนับร้อยปี โดยที่ยังไม่พบหลักฐานลายลักษณ์อักษรร่วมสมัย ทำให้ทราบว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ เมืองพะเยาที่ได้รับการสถาปนาขึ้นในยุคนี้นี้ มีสถานะความเป็น “นครรัฐ” ที่มีกษัตริย์และระบบการปกครองเป็นของตนเอง โดยเมืองพะเยา “ยุคตำนาน” หรือ “ยุคกิ่งประวัติศาสตร์” สามารถแบ่งเป็นยุคต่าง ๆ ได้ ดังนี้

(๑) นครรัฐพะเยายุคสถาปนา ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ขุนจอมธรรม โอรสของขุนเงิน หรือลาวเงิน กษัตริย์ในราชวงศ์ลวจังกราช ผู้ครองหิรัญนครเงินยาง (เชียงใหม่) ปกครองเมือง “ภูกามยาว” ซึ่งเป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ ได้นำไพร่พลมาสร้างเมืองขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ณ เชียงเขามพู่ (ดอยด้วน) โดยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเมืองท่าวังทองหรือเวียงน้ำเต้า นอกจากนี้ขุนจอมธรรมได้ร่วมกับขุนเงินผู้เป็นพระ

^๕ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา, รายงานสรุปฉบับผู้บริหาร แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา, (ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า ๓๗ - ๔๐.

ราชบิดา และฤๅษีดอยด้วน ทำการกำหนด “แดนเมืองพะเยา” โดยอาศัยแนวทิวเขาที่ล้อมรอบเมืองพะเยาเป็นแดน และมีการจัดระบบการปกครองโดยกำหนดชุมชนบริวารเมืองพะเยาทั้งหมด ๓๖ พันนา

(๒) นครรัฐพะเยายุคเข้มแข็ง ขุนเจืองราชโอรสขุนจอมธรรมได้ขึ้นครองราชย์ และได้ชื่อว่าเป็นวีรบุรุษในตำนานซึ่งปรากฏชื่อเสียงตลอดดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง โดยมีเมืองพะเยาเป็นฐานอำนาจ ขุนเจืองได้สร้างวีรกรรมนำทัพไปช่วยเมืองหิรัญนครเงินยางจนรอดพ้นจากการรุกรานของพวกแกว (เวียดนาม) ได้สำเร็จ ขุนชินจึงยกพระราชธิดาชื่อนางอ้วนคำสอนให้ และสละราชสมบัติให้แก่ขุนเจือง เมื่อขุนเจืองได้ครองเมืองเงินยางแล้ว จึงให้โอรสชื่อ ลาวเงินเรือง ขึ้นครองเมืองพะเยาแทน และมีผู้ครองราชย์สืบต่อมาจากท้าวลาวเงินตามลำดับ

(๓) นครรัฐพะเยายุครุ่งเรือง ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ภายใต้การปกครองของพญาจำเมือง กษัตริย์เมืองพะเยาองค์ที่ ๙ ซึ่งเป็นราชบุตรของขุนมิ่งเมือง เมืองพะเยามีความเจริญรุ่งเรืองมาก ทรงเป็นพระสหายกับพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย หรือพ่อขุนรามคำแหง และพญามังรายแห่งแคว้นโยนก หรืออาณาจักรล้านนา ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ได้ระบุว่าทั้งสามได้ทำสัญญาสามกษัตริย์ริมแม่น้ำอิง ในปี พ.ศ. ๑๘๓๐ เมื่อพญาจำเมืองสิ้นพระชนม์ ขุนคำแดง และขุนคำลือได้สืบราชสมบัติต่อมาตามลำดับ

(๔) นครรัฐพะเยายุคเสื่อมสลาย ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ สมัยพญาคำลือ นครรัฐพะเยาถูกผนวกรวมเข้ากับล้านนา โดยพญาคำฟู ซึ่งประทับที่เชียงใหม่ร่วมกับพญากวางเมืองน่าน ยกทัพมาตีเมืองพะเยาสำเร็จ ต่อมาพญาผายู ย้ายศูนย์กลางอำนาจไปอยู่เชียงใหม่ เมืองพะเยาจึงผนวกรวมกับอาณาจักรล้านนานับตั้งแต่นั้น

ช่วงที่ ๓ เมืองพะเยาสมัยประวัติศาสตร์ (พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๕) เมืองพะเยาในยุคนี้เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน เนื่องจากเมืองพะเยาเริ่มปรากฏหลักฐานลายลักษณ์อักษรร่วมสมัย โดยเฉพาะหลักฐานประเภทจารึก เช่น จารึกวัดศรีชุม พ.ศ.๑๙๑๒ พบที่สุโขทัย ปรากฏชื่อเมืองพะเยาเป็นครั้งแรก และจารึก ลพ.๙ กษัตริย์ราชวงศ์มังราย พ.ศ.๑๙๕๔ ซึ่งเป็นจารึกอักษรฝักขามที่ปรากฏศักราชที่เก่าสุดในล้านนาก็พบที่เมืองพะเยา หรือการที่เมืองพะเยาพบศิลาจารึกจำนวนมากไม่น้อยกว่า ๑๑๒ หลัก ทำให้เรื่องราวของเมืองพะเยาในยุคนี้มีความชัดเจนมากขึ้น

ช่วงที่ ๔ เมืองพะเยาในฐานะส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา (พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๒)

นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา เมืองพะเยาตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา โดยมีฐานะหัวเมืองเอก ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เมืองพะเยามีการสร้างเวียงขึ้นใหม่ คือเวียงพะเยาในปัจจุบัน คู่กับเวียงน้ำเต้า หรือเวียงท่าวังทองที่มีอยู่เดิม เจ้าเมืองพะเยาจะได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าสีหะมัน” หรือ “เจ้าแสน” เป็นยศขุนนางระดับสูงกว่าเจ้าเมืองทั่วไป และกษัตริย์ล้านนาจะแต่งตั้งบุคคลสำคัญมาเป็นเจ้าเมืองเสมอ เช่น ในสมัยพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงแต่งตั้งโอรสบุญธรรม คือ พญาอุธิชฐิระซึ่งเป็นเจ้าเมืองสองแคว เชื้อพระวงศ์สุโขทัย ให้มาเป็นเจ้าสีหะมันครองเมืองพะเยา ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนลงมาตามแนวแม่น้ำอิง จากการอพยพผู้คนนับหมื่นจากสองแคว พร้อมกันกับการรับเอาคติทางพระพุทธศาสนาและรูปแบบศิลปวัฒนธรรมของสุโขทัยเข้ามาสู่เมืองพะเยา เมืองพะเยาในยุคนี้จึงมีความเจริญรุ่งเรืองตลอดมาควบคู่กับอาณาจักรล้านนา จนกระทั่งตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่าในปี พ.ศ.๒๑๐๑

ช่วงที่ ๕ เมืองพะเยายุคพม่าปกครองและสมัยถูกทิ้งร้างจากการปกครอง (พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๔) พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ ภายใต้การปกครองของพม่า พะเยา และเมืองอื่น ๆ ใกล้เคียงพยายามเป็นอิสระแต่ไม่สำเร็จ ต่อมาเมืองถูกทิ้งร้างไปจากภัยสงครามกับพม่าในช่วงปี พ.ศ.๒๓๓๐ เจ้าเมืองพะเยาพาไพร่ฟ้าอพยพไปอยู่นครลำปาง โดยไปตั้งบ้านเรือนบริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำวัง บริเวณบ้านปงสนุกด้านใต้ รู้จักโดยทั่วไปว่า “บ้านพะเยา” เมืองพะเยาจึงถูกทิ้งร้างไปประมาณ ๕๖ ปี

ช่วงที่ ๖ เมืองพะเยายุคฟื้นฟูและการเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม (พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕) เมืองพะเยาได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งราวปี พ.ศ. ๒๓๘๖ โดยเจ้านายท้องถิ่นจากลำปางได้นำราษฎรชาวพะเยาแต่เดิม กลับไปฟื้นฟูเมือง และทางราชสำนักกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการแต่งตั้งเจ้าเมืองพะเยาปกครองจนกระทั่งในรัชกาลที่ ๕ เมื่อเกิดการปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล และเมืองเชียงใหม่และพะเยา ถูกจัดให้เป็น “บริเวณเชียงใหม่เหนือ” ในช่วงเวลาปฏิรูปการปกครองดังกล่าว ได้เกิดปฏิภิกิริยาต่อต้านขึ้นในเมืองแพร่ ลำปาง พะเยา สันกำแพง เมื่อ ร.ศ.๑๒๑ หลังเหตุการณ์ครั้งนั้น หัวเมืองล้านนาทั้งหมดรวมถึงเมืองพะเยาได้ถูกรวมเข้ากับราชอาณาจักรสยาม หรือประเทศไทยเวลาต่อมาโดยสมบูรณ์

๓) ความสำคัญของเวียงน้ำเต้ากับจังหวัดพะเยา

ท่ามกลางการขยายตัวของเมืองพะเยาได้ส่งผลกระทบต่อ “เมืองเก่า” โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ไม่มีขอบเขตและทิศทาง ทั้งจากภาครัฐ เอกชน เกิดความหนาแน่นแออัดของอาคารสถานที่ เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิทัศน์ จนทำให้องค์ประกอบเมืองเก่า คุณค่าของเมืองและเอกลักษณ์ความเป็นเมืองเก่าค่อย ๆ ถูกทำลาย^๖

จังหวัดพะเยา เป็นเมืองที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญและได้เป็นจังหวัดที่รัฐบาลได้จัดลำดับความสำคัญเมืองเก่าในกลุ่มที่ ๒ ในนาม “เมืองเก่าพะเยา” โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาว่าเมืองเก่านั้น หมายถึงเมืองหรือบริเวณเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะที่สืบมาตั้งแต่ในอดีต และมีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยผานสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หรือรูปแบบการวิวัฒนาการมาจากยุคต่าง ๆ ที่เคยเป็นเมืองดั้งเดิมในยุคหนึ่ง ๆ และที่น่าสนใจคือความเป็นเมืองเก่านั้น มีลักษณะการใช้สอยในลักษณะเมืองที่ยังมีชีวิตอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันด้วย โดยขอบเขตของเมืองเก่าพะเยานั้นมีเนื้อที่รวมทั้งหมดประมาณ ๒.๙๙ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑,๘๗๒.๐๑ ไร่ เป็นเขตเมืองเก่าที่ไม่ได้แบ่งเขตพื้นที่ (Zoning)^๗ โดยการกำหนดเขตพื้นที่ดังกล่าวครอบคลุมถึง เวียงน้ำเต้า หรือเวียงประตูชัย ซึ่งเป็นเมืองเก่าที่เป็นพื้นที่การวิจัยในครั้งนี้

เวียงน้ำเต้าได้รับการกล่าวถึงในหลายชื่อ เช่น เวียงรูปน้ำเต้า เวียงประตูชัย เวียงท่าวังทอง เป็นหนึ่งในเวียงโบราณหลายแห่งของจังหวัดพะเยา ที่แสดงให้เห็นว่าจังหวัดพะเยาเป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานคู่กับเมืองเชียงใหม่และเชียงราย เวียงน้ำเต้า เป็นเวียงที่ตั้งอยู่ห่างจากเวียงพะเยาไปทางทิศตะวันออกอยู่ที่บ้านประตูชัย ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมืองพะเยา มีหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าเวียงนี้น่าจะเป็นตัวเมืองหรือเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองพะเยา คือ จากเวียงนี้มีแนวคันดินเป็นเส้นทางคมนาคมหลายสาย ตัดออกไปติดต่อกับเวียงหรือชุมชนอื่น ๆ หลายแห่งตามพินาต่าง ๆ เวียงนี้จึงมีลักษณะเป็นจุดศูนย์ ลักษณะกำแพงเมือง-คูเมืองของชุมชนมีลักษณะเหมือนผลน้ำเต้า วางตัวในแนว

^๖ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า: เมืองเก่าพะเยา, หน้า ๓.

^๗ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕.

ตะวันออก-ตะวันตก มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑,๘๐๐ เมตร ด้วยลักษณะภูมิประเทศทำให้การขุดกำแพงเมือง-คูเมืองคล้ายผลน้ำเต้า โดยขุดเป็นแนวอ้อมล้อมเนินดิน ๓ เนิน เวียงประตูชัยมีคูเมืองเพียงชั้นเดียว และมีคันดินขนาดเล็กขนานข้าง ทางด้านเหนือคูเมืองมีขนาดกว้างประมาณ ๒๑ เมตร และทางด้านทิศตะวันออกคูเมืองกว้าง ๑๖ เมตร แม่น้ำอิงไหลผ่านเวียงจากทิศใต้ไปทิศตะวันออก มีวัดสำคัญ ๆ ตั้งอยู่หลายวัด แต่ที่ยังปรากฏและมีบทบาทสำคัญมาจนถึงปัจจุบันที่เป็นที่รู้จักคือ วัดลี ^๔

อย่างไรก็ตาม จังหวัดพะเยากำลังเป็นจังหวัดที่มีการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยไปสู่ความเป็นเมืองมากขึ้น ทำให้ความเป็นเมืองเก่า หรือพื้นที่ที่มีคุณค่าทางมรดกทางวัฒนธรรม หรือผังเมืองโบราณของพะเยา อาจถูกมองข้ามเพราะประชาชนในท้องถิ่นยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องความสำคัญ และขาดการนำมาใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป หากไม่มีกลไกการใช้พื้นที่ดังกล่าว ให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งพื้นที่ชุมชนเวียงโบราณประตูชัย หรือเวียงน้ำเต้า ซึ่งเป็นชุมชนโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งของพะเยาประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าพะเยา เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๕๙ และตามรูปแบบแผนที่กำแพงเมือง-คูเมือง เมืองโบราณบ้านประตูชัย เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๘ ที่มาจากมติของคณะกรรมการเพื่อพิจารณากำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง ซึ่งคูเมืองเวียงน้ำเต้านี้มีหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าเวียงนี้ น่าจะเป็นตัวเมืองหรือเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองพะเยา มีลักษณะแนวคันดินเป็นเส้นทางคมนาคมหลายสาย ที่สามารถเชื่อมไปสู่เวียงหรือชุมชนอื่น ๆ หลายแห่ง ^๕

ปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๔ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกรมศิลปากร กรมธนารักษ์ หน่วยงานท้องถิ่น ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และจังหวัดพะเยาหารือร่วมกันเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าว นั้น กรมศิลปากรได้ขอให้กรมธนารักษ์ดำเนินการ โดยเฉพาะกรณีที่มีสิ่งปลูกสร้างอยู่ก่อนแล้ว ให้กรมธนารักษ์ให้เช่าในระยะสั้นแบบปีต่อปี ส่วนในกรณีที่ไม่มีสิ่งปลูกสร้างให้ทำเป็นสวนสาธารณะเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน หรือพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมของชุมชน และกรมธนารักษ์ไม่ควรนำที่ดินบริเวณ

^๔ วิยะดา ทองมิตร, “พะเยา : ชุนเขาและธารน้ำใหญ่”. วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๔๘ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๕) : ๑๒-๑๙.

^๕ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม , ชุมชนโบราณเวียงประตูชัย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://culturalenvi.onep.go.th/site/detail/๔๙๑๔>, (๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖.)

กำแพงเมืองคูเมืองที่เสื่อมสภาพไปพัฒนาเพื่อประโยชน์ทางการค้าและสร้างอาคารพาณิชย์ชั้นใหม่ เพราะจะทำให้สูญเสียภาพลักษณ์ของเมืองที่มีประวัติศาสตร์^{๑๐}

ด้วยสภาพการเติบโตของเมืองและความต้องการอนุรักษ์คุณค่าเมืองเก่า จึงถือเป็นทั้งความท้าทาย และโอกาสในการพัฒนาเมืองของผู้นำในทุกระดับรวมถึงประชาชนที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของเมืองพะเยา ที่จะสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาที่จะทำให้คุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมดีขึ้นกับการจัดการควบคุมไม่ให้เกิดปัญหา ไม่ว่าจะเป็นการจัดการที่ดินที่ผิดประเภท การขยะ การจราจร หรือการแยกขาดออกจากรากฐานทางวัฒนธรรมของพื้นที่ของตนเอง เป็นต้น ภายใต้บริบทดังกล่าวของจังหวัดพะเยา การพัฒนาเมืองอย่างมียุทธศาสตร์ที่เน้นไปสู่การเติบโตที่ยั่งยืนที่มีทิศทางนั้น ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ บนต้นทุนทางวัฒนธรรมชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีโอกาสเข้าถึงและมีส่วนร่วมในการออกแบบ จัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่นที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ด้วยภูมิทัศน์ที่ตั้ง คุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของเวียงน้ำเต้า และปัญหาการรुकล้ำหรือใช้ที่ดินผิดประเภทดังที่กล่าวไปข้างต้น จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะได้รับพัฒนาและรักษาคุณค่าของพื้นที่นั้น โดยวิธีการที่ไม่มุ่งแต่เน้นการอนุรักษ์จนประชาชนรู้สึกแยกขาด หรือไม่รู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ แต่ควรใช้พื้นที่และคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชนให้อยู่ร่วมกับชุมชน กลายเป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์และเกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์และมีทิศทาง เพราะหากปล่อยให้ทิ้งร้างหรือไม่นำมาใช้ประโยชน์ ผู้คนก็จะยิ่งห่างและไม่รู้จัก ในที่สุดก็จะกลายเป็นเพียงความทรงจำของคนรุ่นเก่าที่ไม่สามารถเชื่อมโยงไปสู่คนรุ่นต่อไปได้

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ใช่เพียงการบันทึกผ่านตัวอักษรในหนังสือ แต่เป็นการใช้ความรู้จากประวัติศาสตร์เรื่องของพื้นที่ที่สะท้อนรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของเมือง ภูมิปัญญาของการสร้างบ้านแปงเมืองในอดีตให้มีชีวิตและรับใช้คนในยุคร่วมสมัย ผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ในรูปแบบต่าง ๆ ย่อมจะนำไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนที่เข้าใจบริบทของชุมชนหรือพื้นที่

^{๑๐} ผู้จัดการออนไลน์ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๔, เร่งอนุรักษ์ 27 เมืองเก่าพะเยา ชี “เวียงประตูชัย” ถูกออกโฉนดทับเพียบ , [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://mgronline.com/daily/detail/9540000138272> (๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖).

ซึ่งหากสามารถพัฒนาสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นได้ เมืองเก่า กำแพงเมืองหรือร่องน้ำคูเมืองเก่าที่กำลังเสื่อมโทรม หรือถูกบุกรุกก็จะสามารถเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ของทั้งชุมชนรอบข้างและของจังหวัดพะเยา

๔.๑.๒ ทูทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

๑) ทูทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม

ทูทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม หรือมรดกวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ที่มีความสัมพันธ์และโยงยึดกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนพื้นที่ โดยส่วนใหญ่จะเกี่ยวโยงกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจัดขึ้นภายในวัด ได้แก่ งานประเพณีเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในรอบปี และงานประเพณีที่มีเฉพาะพื้นที่ ได้แก่ ประเพณีห้าเป็งสร่งน้ำพระธาตุวัดลี ประเพณีตานข้าวหอมต่อหรือกวนข้าวทิพย์ในวันออกพรรษา วัดศรีจอมเรือง เป็นต้น

ตารางที่ ๑ แสดงงานประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในพื้นที่เวียงน้ำเต้า

งานประเพณี	วัน - เวลา	สถานที่
ประเพณีวันมาฆบูชา	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓	วัดลี และวัดศรีจอมเรือง
ประเพณีตานข้าวใหม่	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เหนือ	วัดลี และวัดศรีจอมเรือง
ประเพณีปีใหม่เมือง	วันที่ ๑๓ - ๑๕ เมษายน	วัดลี และวัดศรีจอมเรือง
ประเพณีห้าเป็งสร่งน้ำพระธาตุวัดลี	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เหนือ	วัดลี
ประเพณีวันวิสาขบูชา	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖	วัดลี และวัดศรีจอมเรือง
ประเพณีวันอาสาฬหบูชา	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘	วัดลี และวัดศรีจอมเรือง
ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา	วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘	วัดลี และวัดศรีจอมเรือง
ประเพณีตานข้าวหอมต่อ (กวนข้าวทิพย์)ในวันออกพรรษา	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ - วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑	วัดลี วัดศรีจอมเรือง
ประเพณีสลากภัตต์ หรือ ตานก๋วยสลาก	ตั้งแต่เดือน ๑๒ เหนือ ถึง เดือน ๒ เหนือ	วัดลี และวัดศรีจอมเรือง
ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า	เดือน ๖ เหนือ	ชุมชนวัดลี

(๒) ทูตทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม ได้แก่

๑) แนวคันดินที่ลักษณะเป็นกำแพงเมือง-คูเมือง มรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของเวียงน้ำเต้า ได้แก่ แนวคันดินโบราณและคูเมือง ซึ่งสามารถแสดงขอบเขตเมืองในอดีตได้เป็นอย่างดี เป็นสิ่งที่คุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์และสังคมในระดับสูง

๒) ศาสนสถานที่เป็นวัดโบราณ ได้แก่ วัดลี, วัดร้างประตูชัย หรือวัดพระเจ้ายังยอง, วัดศรีจอมเรือง และสำนักปฏิบัติธรรมดรุณีวิเวการาม (วัดสุวรรณาราม) อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจวัดโบราณของเมืองพะเยา พบว่า บริเวณเวียงน้ำเต้านั้น มีหลักฐานทางโบราณคดีที่อายุเก่าแก่อยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ และเป็นที่น่าสนใจว่ามีวัดอยู่หนาแน่น คือ มีจำนวนทั้งหมด ๑๘ วัด โดยเป็นวัดร้างที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ และเป็นวัดร้างที่หมดสภาพการเป็นวัดจำนวนถึง ๑๖ วัด และเป็นวัดปัจจุบันที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ จำนวน ๒ วัด^{๑๑} ได้แก่ วัดลี และวัดศรีจอมเรือง

- **วัดลี** ตั้งอยู่ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จากหลักฐานที่ปรากฏในจารึก กล่าวว่า วัดลีได้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๓๘ ในสมัยของพระเจ้ายอดเชียงราย ซึ่งมีพระราชโองการให้เจ้าสีหิ้นพะเยา เจ้าผู้ครองเมืองในขณะนั้นคือ เจ้าหมื่นหน่อเทพครู สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นบุญกุศลแด่พระเจ้ายอดเชียงราย ด้วยเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชนตลาด จึงได้ชื่อว่า วัดลี

จารึกวัดลี ระบุว่าสร้างโดยเจ้าสีหิ้น ผู้เป็นราชครูของพระเจ้ายอดเชียงรายกษัตริย์แห่งล้านนา(พ.ศ.๒๐๓๑-๒๐๓๘) เมื่อ พ.ศ.๒๐๓๘ กาลเวลาผ่านไปจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๕ ครูบาแก้ว คันธวังโส มาพบว่าพระธาตุเจดีย์พังเหลือเพียงครึ่งองค์ ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม ด้านบนเป็นองค์พระธาตุรูปประมาณ ๓ ชั้น ต่อด้วยฐานบัวคว่ำ ๒ ชั้น ส่วนกลางพระธาตุสูงประมาณ ๒ เมตรต่อด้วยบัวหงายเล็ก ๒ ชั้น บัวหงายใหญ่ ๒ ชั้นส่วนบนเป็นกองอิฐพังทลาย มีต้นไม้ขึ้น มีพระพุทธรูปหินทราย ๒ องค์อยู่ทางด้านเหนือและด้านตะวันออก รอบเจดีย์เป็นป่ารกด้วยหญ้าคา องค์พระธาตุเจดีย์มีร่องรอยถูกเจาะและซุดเป็นหลุมขนาดใหญ่ทั้งสี่ด้าน

ครูบาแก้ว คันธวังโส เป็นพระลูกศิษย์ของครูบาศรีวิชัย เดิมจำพรรษาที่วัดพระเจ้าตนหลวง คณะศรัทธาได้นิมนต์มาอยู่ที่วัดลีตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๖๕ ครูบาแก้วได้รื้อถอนวิหารออก และนิมนต์ครูบาศรี

^{๑๑} เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, วัดโบราณในเมืองพะเยา, (พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐ - ๓๑.

วิชัยซึ่งมา “นั่งหนัก” บูรณะวัดพระเจ้าตนหลวงช่วง พ.ศ.๒๔๖๕-๒๔๖๗ มาเป็นประธานในการบูรณะองค์พระธาตุเจดีย์องค์ใหญ่และพื้นวัดตั้งแต่นั้นมา

สมัยครุบาแก้ว คันทวังโส มาพื้นวัดได้พบพระพุทธรูปหินทรายขนาดใหญ่ ๒ องค์ ตั้งอยู่ที่ศเหนือและทิศตะวันออก ต่อมาสมัยครุบาแก้วมูล ญาณวุฒิ เป็นช่วงฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ จึงได้สร้างพระธาตุเจดีย์องค์เล็กครอบพระพุทธรูปหินทรายองค์ที่อยู่ด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันจึงเหลือพระพุทธรูปหิน ประมาณ ๒.๓๐ เมตร หน้าตักกว้าง ๑.๙๐ เมตร พระพักตร์อิมเอิบ ลายผ้าจีวรพาดบริเวณหน้าตักซ้าย พระเศียรเป็นลายตาราง เป็นศิลปะพะเยาที่เก่าแก่^{๑๒}

วัดลี เป็นชื่อแต่ดั้งเดิม หมายถึง กาดหรือตลาด เป็นวัดที่อยู่ในย่านชุมชนตลาดประวัติของวัดลีตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในจารึก พย.๒๗ ได้กล่าวถึง การสร้างวัดลี เมื่อปีจุลศักราช ๘๕๗ หรือปีพ.ศ. ๒๐๓๘ ตรงกับสมัยของพระเจ้ายอดเชียงราย กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา (เชียงใหม่) พระเจ้ายอดเชียงรายได้มีพระราชโองการให้เจ้าหมื่นหน่อเทพครู ผู้เป็นพระราชครูของพระเจ้ายอดเชียงราย ขณะนั้นมากินตำแหน่งเป็น “เจ้าสี่หมื่นพะเยา” ฐานะเป็นเจ้าผู้ครองเมือง ได้มาสร้างวัดลีเพื่อเป็นการถวายส่วนบุญส่วนกุศลแด่พระเจ้ายอดเชียงรายกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ เจ้าสี่หมื่นพะเยาได้มากระทำพิธีฝังหินกำหนดเขตวัดและ ผูกพัทธสีมาเป็นอุโบสถไว้กับวัดลี เมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ ปี พ.ศ. ๒๐๓๘ มีพระมหาเถรปัญญาวังสะ ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดลี

ภายหลังในสมัยของพระเจ้าเมกุสิสุทิวังค์ ได้เกิดสงครามระหว่างล้านนากับพม่า และพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์ของพม่าสามารถยึดครองล้านนาได้สำเร็จ ทำให้ล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นพม่านับถือตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๐๑ จนถึง พ.ศ.๒๓๑๗ รวมระยะเวลาจนถึง ๒๑๖ ปี สภาพการเป็นเมืองขึ้นของพม่า ทำให้เมืองล้านนาไม่มีความสุข เพราะต้องอยู่ในภาวะสงครามเกือบตลอดเวลาและผู้คนล้มตายไปในสงครามเป็นจำนวนมาก เนื่องจากถูกกองทัพพม่าเกณฑ์ไปรบในสงครามระหว่างพม่ากับกรุงศรีอยุธยาหลายครั้ง และอีกส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนเป็นเชลยและเกณฑ์ไปเป็นทาสใช้แรงงานในพม่า ด้วยเหตุนี้เองทำให้ประชากรในล้านนาลดลงเป็นอย่างมาก และตามหัวเมืองต่างๆ ของล้านนารวมถึงเมืองพะเยาต้องกลายเป็นเมืองร้าง

^{๑๒} คำบรรยายในพิพิธภัณฑสถานเวียงพาว วัดลี (ม.ป.ป.)

ไปเป็นเวลายาวนาน ส่วนทางด้านศาสนาก็ขาดผู้คนมาทะนุบำรุงจึงทำให้วัดวาอารามส่วนใหญ่ถูกปล่อยให้รกร้างชำรุดทรุดโทรมต้องกลายเป็นวัดร้างไปในที่สุด

ความล่มสลายของอาณาจักรล้านนาทำให้การฟื้นฟูบ้านเมืองต้องใช้ระยะเวลายาวนานเพราะการขาดผู้นำที่เข้มแข็งและไม่มีกำลังคนมากพอจะมาพลิกฟื้นเมือง จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๓๑๗ ในสมัยกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงได้ยกกองทัพมาออกจากล้านนาได้เป็นผลสำเร็จ ทำให้ล้านนาได้ รับการปลดปล่อยเป็นอิสระภาพ หลังจากนั้นล้านนาจึงเริ่มเข้าสู่ยุคการฟื้นฟูเมืองภายใต้ นโยบาย “เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าเข้าเมือง” สำหรับเมืองพะเยากว่าที่จะได้รับการฟื้นฟูตั้งเมืองขึ้นมาอีกครั้งก็เข้ายุคกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว คือ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๖ ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

ภายในวัดมี พระธาตุเจดีย์ที่สำคัญ เป็นเจดีย์ทรงสูง รูปทรงสถาปัตยกรรมพื้นเมืองล้านนา มีฐานกว้าง ๑๖.๕ เมตร ยาว ๑๖.๕ เมตร สูง ๑๓๕ เมตร ลักษณะรูปทรงส่วนฐานประกอบด้วยหน้ากระดานสี่เหลี่ยม ๑ ชั้น ต่อไปเป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม ๓ ชั้น ต่อด้วยเรือนธาตุซึ่งเป็นส่วนย่อมุม ยึดสูงเป็นรูปแปดเหลี่ยม และมีลวดลายปูนปั้นอยู่กลางเรือนธาตุ เป็นลายประจายามประดับอยู่มีการประดับลวดลายปูนปั้นบริเวณมุมของเจดีย์จนถึงบัวหงายด้านบนของฐานปัทม์ ต่อด้วยชั้นมาลัยเถาเป็นฐานบัวแปดเหลี่ยม ซ้อนกันขึ้นไปรองรับองค์ระฆังแปดเหลี่ยมเป็นชั้นบัลลังก์แปดเหลี่ยม ต่อด้วยคอระฆังกลมขึ้นไปเป็นปล้องโฉนที่ฐานและยอดปล้องโฉนมีปูนปั้นกลีบดอกบัว ๒ ชั้น ต่อด้วยปลียอดรูปทรงกลม

พระเจดีย์ได้รับซ่อมแซมใหม่แล้วในรุ่นหลังด้วยการสร้างทับของเดิม สังเกตได้จากส่วนฐานลูกแก้วอกไก่ซ้อนกัน ๒ ฐาน ดังนั้นส่วนยอดของเดิมอาจเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบที่พบอยู่ทั่วไปในล้านนาก็อาจเป็นไปได้^{๑๓}

^{๑๓} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๖๓), หน้า ๔๔.

ภาพที่ ๔.๓ เจดีย์เก้าแฉ่ที่วัดลี มีรูปทรงสถาปัตยกรรมพื้นเมืองล้านนา
(ที่มา: คณະวิจัย)

ยิ่งไปกว่านั้น ภายในวัดยังเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว สถานที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุจำนวนมาก อาทิ พุทธศิลป์ที่ทำจากหินทราย ซึ่งมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ -๒๑ เรียกกันว่า ศิลปะสกุลช่างพะเยา เช่น พระพุทธรูปหินทราย ฐานพระพุทธรูปหินทราย ฐานบัวหินทราย ประติมากรรมหินทรายรูปม้าหรือสิงห์หมอบ รวมทั้งพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้านที่ทำจากปูนและไม้ ยิ่งไปกว่านั้น มีศิลาจารึกหินทรายที่สำคัญต่อประวัติศาสตร์เมืองพะเยา ได้แก่ จารึกวัดลี (พ.ศ. ๒๐๓๘) จารึกวัดพระเกิด (พ.ศ. ๒๐๕๖) จารึกวัดสิบสองห้อง (พ.ศ. ๒๐๕๘) และจารึกวัดสุวรรณาราม (พ.ศ. ๒๐๖๐) นอกจากนี้ยังมีเครื่องถ้วย และข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิ ภาชนะเครื่องเคลือบทั้งของเตาในล้านนา คือ เตาเมืองพาน เตาเวียงกาหลง และภาชนะจากเตาของเมืองพะเยาเอง รวมทั้งเครื่องลายครามของจีน สมัยราชวงศ์หมิง เป็นต้น

ภาพที่ ๔.๔ ประติมากรรมหินทรายรูปช้าง พิชิตภันท์เวียงพยาว วัดลี
(ที่มา : เกรียงศักดิ์ ชัยจรุณ ในศิลปะวัตถุที่พบในเมืองพะเยา)

นอกจากงานพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยาแล้ว ที่พิพิธภัณฑสถานเวียงพยาว ยังได้รวบรวมผ้าพระบฏซึ่งเป็นภาพเขียนพระพุทธรูปเจ้าองค์เดียวบนแผ่นผ้า พระบฏที่นำมาจัดแสดงที่นี้เป็นภาพเขียนเรื่องทศชาติชาดก ตัวเอกในแต่ละชาติมีคนแต่งกายชุดข้าราชการสยามแทรกอยู่ด้วย ผู้เขียนภาพคงเป็นชาวไทยใหญ่ เพราะมีอธิบายภาพด้วยภาษาไทยใหญ่ และหลายภาพมีชาวบ้านแต่งกายชุดไทยใหญ่ หากนับว่าภาพเขียนทศชาติบนแผ่นผ้าเป็น "พระบฏ" ตามคำอธิบายงานที่จัดแสดง ถือเป็นพระบฏที่มีการเขียนเรื่องทศชาติชาดกและแทรกยุคสมัยเทศาภิบาลชุดแรกที่ได้พบ อนึ่งจากภาพเก่าเมืองพะเยาได้เห็นธรรมเนียมการทำบุญถวายภาพพุทธประวัติของชาวไทยใหญ่ในอดีต ทำให้เข้าใจที่มาของพระบฏที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานเวียงพยาว ^{๑๔}

^{๑๔} สมโชติ อ๋องสกุล, “ประเพณีห้าเบ็งที่วัดลี พะเยา กินแกงขี้เหล็กและชมของดีในพิพิธภัณฑสถานเวียงพยาว” วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๔๘ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๕) : ๔๒-๔๘.

- วัดร้างประตูชัย หรือวัดยั้งหย่อง มีชื่อตามจารึกที่ขุดพบว่า วัดสิบสองห้อง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๘ โดยมีมหาเถรสังฆกรรมคัมภีร์สรปญโญเป็นเจ้าของเจ้าอาวาส^{๑๕} ปัจจุบันเป็นวัดแต่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ตั้งอยู่ใกล้สี่แยกประตูชัย อำเภอเมืองพะเยา เป็นวัดที่ตั้งอยู่ทิศของประตูเมืองชื่อประตูชัย ซึ่งเป็นทางเข้าออกเมือง ในสมัยก่อน หากจะยกทัพออกเมืองจะออกทางประตูชัย และมีการประกอบพิธีกรรมและพิธีทางศาสนาเพื่อเป็นกำลังใจในการสู้รบ แต่เดิมบริเวณวัดมีพื้นที่กว้างขวางหลายสิบไร่ มีบ่อน้ำ คูเมืองมีน้ำไหลตลอดปี มีต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น ภายในวิหารมีพระประธานเป็นพระพุทธรูปหินทรายขนาดใหญ่และสมบูรณ์ หน้าตักกว้าง ๒ เมตร สูง ๓.๒๒ เมตร ประทับนั่งขัดสมาธิราบแบบปัทมาสนะ ปางมารวิชัย ศิลปะสกุลช่างพะเยา มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ นอกจากนี้ในบริเวณวัดยังพบเนินเจดีย์เก่าและเนินซากโบราณสถานจำนวน ๒ เนิน ต่อมาชาวบ้านเรียกชื่อใหม่ว่า วัดยั้งหย่อง ซึ่งเป็นการเรียกตามความหมายว่า ยั้ง หมายถึง หยุดพัก และ หย่อง หมายถึง แต่งตัว เรียกได้ว่าเป็นสถานที่หยุดพักสำหรับแต่งตัวให้เรียบร้อยก่อนเข้าออกเมือง

ภาพที่ ๔.๕ พระประธานหินทรายและซากเจดีย์เก่าที่วัดยั้งหย่อง

(ที่มา: คณะวิจัย)

^{๑๕} ดูรายละเอียดได้ใน จารึกวัดสิบสองห้อง พย.๑๓ พ.ศ.๒๐๕๘, ใน สุจิตต์ วงศ์เทศ, บรรณาธิการ, ประชุมจารึกเมืองพะเยา, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๒๙๖. อ้างใน เกรียงศักดิ์ ชัยคุณ, เรียบเรียง, วัดโบราณในเมืองพะเยา, หน้า ๗๕.

- **วัดศรีจอมเรือง** ตั้งอยู่ตำบลเวียง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เดิมชื่อว่า วัดจอง เป็นวัดของชุมชนชาวไทยใหญ่ (เงี้ยว) เป็นศูนย์รวมจิตใจพุทธศาสนิกชนชาวเงี้ยว และพม่าในเมืองพะเยา มีพื้นที่ทั้งหมด ๑๕ ไร่ ๓ งาน ๓๙ ตารางวา ตามหลักฐานโฉนดที่ดิน เลขที่ ๗๙๕ เล่ม ๘ หน้า ๙๕ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

วัดศรีจอมเรืองได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๑ ปัจจุบันได้นิมนต์พระพม่ามหานิกายจากเมืองลำปาง มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส คือ ครูบาจินะ ต่อมาได้รับสมณศักดิ์ว่า "พระครูสุจริตรธรรมสาร" และในปี ๒๕๕๗ รัฐบาลพม่าถวายสมณศักดิ์ "อัครมหาสังฆมุนีโชติกรชะ" (สยาดอภัททันตธรรมมาจิณณะ)^{๑๖}

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก กล่าวว่า

“วัดศรีจอมเรือง หรือชาวบ้านเรียกว่า “วัดจอง” เป็นวัดของชุมชนชาวไทยใหญ่ หลังจากในเมืองพะเยาได้เกิดการจลาจล ชาวพะเยาได้พากันหนีไปอยู่เมืองลำปาง หลังจากนั้น ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๗ ชาวพะเยาจึงกลับมาบูรณะบ้านเมือง รวมถึงชาวไทยใหญ่ได้บูรณะวัดจองคำขึ้นมาใหม่ แล้วไปนิมนต์พระพม่ามาจากลำปางมาเป็นเจ้าอาวาส”^{๑๗}

ประวัติศาสตร์ของวัด ระบุว่าพื้นที่เดิมของวัดทั้งหมดเป็นป่ารก ปกคลุมไปด้วยป่าไผ่ ป่าบง ต้นจ้าว และต้นจามจู้รี ที่ตั้งของวัดศรีจอมเรืองปัจจุบัน เดิมเป็นฐานวัดร้างซึ่งก่อสร้างมาแต่โบราณกาล มีฐานพระเจดีย์ ฐานพระวิหาร โบสถ์ และแนวกำแพงรอบทุกด้านตั้งอยู่บนเนินเขาสูงพอประมาณ และลาดต่ำลงมาจรดลำน้ำแม่อิง ทิศใต้จึงเป็นฐานที่เหมาะสมควรแก่การสร้างวัด และสร้างบ้านเรือนเพราะเป็นเขาสูงตั้งพระเจดีย์ และพระวิหารก็ปรากฏเด่นมาก มีเนื้อที่ทั้งหมดสงฆ์ขณะนั้นประมาณ ๒๓ ไร่

^{๑๖} เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ, *ศิลปวัตถุที่พบในเมืองพะเยา*, (พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๖๘.

^{๑๗} สัมภาษณ์, พระสังคม วัดศรีจอมเรือง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๖๖.

ปีพ.ศ. ๒๔๔๒ ชาวเงี้ยวที่เข้ามาอยู่อาศัย ได้ช่วยกัน แฝ้วถางป่าไม้ และสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และร่วมสร้างวัด

ปีพ.ศ. ๒๔๔๕ ในขณะนั้นทางภาคพายัพเกิดการจลาจล พวกเงี้ยวเข้ามาบุกปล้นบ้านเมือง และในวันจันทร์ แรม ๑๑ ค่ำเดือน ๘ จุลศักราช ๑๒๖๔ ปีชาล มีการบุกปล้นเผาบ้าน เผาเมือง วัดวาอาราม ทำให้ผู้คนได้พากันอพยพไปอยู่ที่อื่น บ้านเมืองร้างไปอีก ๒ ปี

ปีพ.ศ. ๒๔๔๗ คนเงี้ยวได้รวบรวมพรรคพวกพากันกลับเข้ามาบูรณะบ้านเมือง และวัดวาอารามขึ้นมาใหม่ มีทนายทนายิกา คือ จองมูหริ่ง จองสำอางค์ จองสำอางอ่อน จองกู ลุงลายคำ ลุงทุ่งมา ได้ร่วมกันสร้างและปฏิสังขรณ์วัดโดยได้สร้างกุฏิพระ และวิหารก่อน แล้วจึงไปนิมนต์พระอุปัชฌาย์ สัญชาติตองสู๋ มาเป็นเจ้าอาวาสอยู่ได้ประมาณ ๕ - ๖ ปีท่านชรามาก และไปมรณภาพที่จังหวัดลำปาง

ปี พ.ศ. ๒๔๕๙ คณะทนายทนายิกาได้นิมนต์พระอุยงนะ จากวัดดอนมูล ตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มาเป็นเจ้าอาวาส

ปี พ.ศ. ๒๔๖๔ จองสำอางน้อย นางคำ ได้บริจาคเงิน ๘,๐๐๐ บาท (แปดพันบาท) ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ให้งดงามขึ้น

ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ เจ้าอาวาสพระอุยงนะ ท่านชรามากได้ล้มป่วย และมรณภาพ จึงมอบหมายให้ พระอุกสละผู้เป็นลูกศิษย์ให้เป็นเจ้าอาวาสแทนต่อมา

ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ จองสำอางอ่อน และคุณแม่จันทร์หอมได้ปฏิสังขรณ์วัด และได้สร้างพระอุโบสถ (พระวิหาร) เป็นรูปตึกชั้นเดียว หล่อคอนกรีตเป็นถาวร

ปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ท่านขุนประณีต วรรณการ และนางคำหล้า มีความเลื่อมใสศรัทธาในวัดนี้ ได้บริจาคเงินให้ช่างมาตกแต่งขัดเกลา พระเนตร พระวรกาย พระพุทธรูปพระประธานในอุโบสถเป็นเงางามเปล่งปลั่ง แล้วให้ช่างทำพระเครื่องทรงโบราณแล้วสวมเป็นพระเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตั้งปรากฏอยู่ทุกวันนี้

ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ คณะกรรมการวัดศรีจอมเรือง โดยการนำของพ่อเฒ่าสำอางค์ พ่อเฒ่าหน้อยอ้าย นวลนาค แม่มะแสงพร้อมคณะศรัทธาได้ไปกราบอารธนาพระครูสุจินธรรมสารจากวัดป่าฝาง จังหวัดลำปาง มาจำพรรษาอยู่วัดศรีจอมเรือง โดยได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดศรีจอมเรือง

ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ พระครูสุจินธรรมสาร ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง
อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ตราตั้งที่ ๗๗/ ๒๕๑๕ ลงวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ พระครูสุจินธรรมสาร ได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูฐานานุกรมใน"พระเทพศีลวิสุทธิ
ตำแหน่งพระครูสังฆรักษ์ ที่ พระครูสังฆรักษ์ธรรมาจิณณะ สุจินโณ ปัจจุบันคือ พระธรรมสิริชัย วัดอรุณ
ราชวรารามวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร^{๑๘}

รายนามเจ้าอาวาสวัดศรีจอมเรือง มีดังนี้

- ๑) พระอุปันติ พ.ศ. ๒๔๔๗ - พ.ศ. ๒๔๕๓
- ๒) พระดุกุ่นะ พ.ศ. ๒๔๕๔ - พ.ศ. ๒๔๖๖
- ๓) พระอุกฤษณะ พ.ศ. ๒๔๖๖ - พ.ศ. ๒๔๙๑
- ๔) พระคูาส่งนะ . พ.ศ. ๒๔๙๒ - พ.ศ. ๒๕๐๙
- ๕) พระปัญญาสาระ พ.ศ. ๒๕๑๐ - พ.ศ. ๒๕๑๒
- ๖) พระครูสุจินธรรมสาร พ.ศ.๒๕๑๒ -ปัจจุบัน ^{๑๙}

วัดศรีจอมเรืองเป็นวัดที่ผสมผสานระหว่างศิลปะล้านนา สถาปัตยกรรมพม่า และไท
ใหญ่ ดังนี้

(๑) วิหาร ประตูโขงและกุฏิของพระสงฆ์เป็นสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่ โดยวิหาร
และพระอุโบสถเป็นหลังเดียวกัน ภายในวิหารติดกระจกเล็กๆ มีลวดลายสวยงาม รูปทรงผสมผสาน
ระหว่างศิลปะพม่าและศิลปะตะวันตกแบบโคโลเนียล ภายในวิหารติดกระจกเล็กๆลวดลายสวยงาม
สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ โดยจองสร้างอ่อน คุณแม่จันทร์หอม บริจาคสร้างประมาณ ๖,๐๐๐
(หกพันบาท) ในปี พ.ศ.๒๔๙๒ ได้รับอนุญาตจากคณะสงฆ์ กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ ให้ทำการปลูกพัทธสีมา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำพิธีทางศาสนา ปี พ.ศ.

^{๑๘} หนังสือที่ระลึกครบ ๕ รอบ ๖๐ ปี พระครูสุจินธรรมสาร (ครูบาธรรมาจิณณะ) เจ้าอาวาสวัดศรีจอม
เรือง ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา. มปป. , ๒๕๔๑. (อัคราเนนา)

^{๑๙} ประวัติวัดศรีจอมเรือง, มปป., มปป. (อัคราเนนา)

๒๕๒๔ คณะศรัทธาได้บูรณะซ่อมแซม วิหารหลังนี้ขนาดกว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๒๘ เมตร ปัจจุบันใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาในวันพระและวันสำคัญในทางศาสนา^{๒๐}

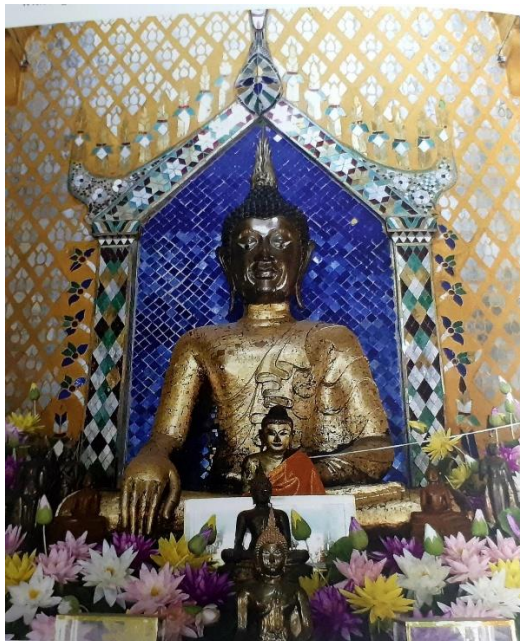
วิหารวัดศรีจอมเรือง ซึ่งเป็นการผสมผสานศิลปะพม่าแบบมณฑลเลยและศิลปะทางตะวันตกแบบอาคารอาณานิคม (โคโลเนียล) เป็นยุคที่พม่าเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษ ที่เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคามีอาร์ชโค้ง ซึ่งพ่อค้าชาวพม่าที่เข้ามาทำไม้ในลำปางได้มาก่อสร้าง โดยได้รับอิทธิพลจากอังกฤษ โดยพบรูปแบบของอาคารแบบโคโลเนียลอย่างกึ่ง ส่วนเพดานภายในอุโบสถ มีการวางช่องลวดลายตามฝ้าเพดานที่เด่นชัด คือ มีการทำเป็นรูปสัญลักษณ์ของเทวดาแกะสลักจากไม้ ติดตามมุมต่างๆ ในฝ้าเพดาน ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่พบในวัดที่สร้างโดยพ่อค้าไม้ชาวพม่าในจังหวัดลำปาง

ภาพที่ ๔.๖ วิหารวัดศรีจอมเรืองโลเนียล และสถูปเจดีย์ผสมผสานศิลปะพม่าแบบมณฑลเลย
(ที่มา: เฟสบุ๊กภาพเก่าเมืองพะเยา)

๒) พระพุทธรูป ปางมารศรีวิชัย ศิลปะล้านนา เป็นพระพุทธรูปทองสำริด ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๖๐ เซนติเมตร ฐานกว้าง ๑๘๐ เซนติเมตรสูงรวมทั้งฐาน ๓ เมตร

^{๒๐} เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ, เรียบเรียง, วัดโบราณในเมืองพะเยา, หน้า ๗๑.

ภาพที่ ๔.๗ พระพุทธรูปปางมารวิชัยในวิหารวัดศรีจอมเรือง
(ที่มา: คณะวิจัย)

๓) เจดีย์ศิลปะไทยใหญ่ เป็นศิลปะแบบพม่า ตั้งอยู่ด้านหลังอุโบสถ มีซุ้มจระนำทั้งสี่ด้าน ฐานกว้างยาว ๒๐ เมตร ^{๒๑} ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ได้บูรณะครั้งแรก ในปีพ.ศ. ๒๕๔๙ ท่านพระครูสุจิณธรรมสาร พร้อมคณะศรัทธาได้บูรณะซ่อมแซม โดยปูกระเบื้องรอบพระธาตุและทาสี พระธาตุ นอกจากนี้ยังพบแนวโบราณสถานในบริเวณวัดและมีเศษก้อนอิฐแตกหักกระจัดกระจายเป็นบริเวณกว้าง รวมทั้งฐานเสาวิหารทำด้วยหินทราย^{๒๒}

๔) เจดีย์ชเวดากองจำลอง มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพม่า ตั้งอยู่บนจอม มีขนาด ๒๔x๒๔x๓๖ เมตร เริ่มวางศิลาฤกษ์ก่อสร้าง วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๕๗ ภายในตัวอาคาร ของเจดีย์ดังกล่าว ยังเป็นที่ประดิษฐานพระอริยะสงฆ์ที่สำคัญ รวมทั้งเทพทันใจ หรือเทพมหานทีโปตะถ่องโป๊ะโป๊ะจือ ที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวเมียนมา ถือว่าเจดีย์ชเวดากองจำลองของวัดศรีจอมเรือง ถือเป็นสถานที่ที่มีความสวยงาม และเหมาะสำหรับสักการะบูชา

^{๒๑} ฐานข้อมูลท้องถิ่นพะเยา, วัดศรีจอมเรือง, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.clm.up.ac.th/project/local_database/read.php?record=๑๔, (๒ สิงหาคม ๒๕๖๖).

^{๒๒} เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ, เรียบเรียง, วัดโบราณในเมืองพะเยา, หน้า ๗๑.

ชุมชนวัดศรีจอมเรืองมีประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของทางวัดที่มีมาแต่ดั้งเดิม ได้แก่ ๑) ประเพณีदानข้าวหอมต่อ (กวนข้าวมธุปายาส) ในวันออกพรรษา ๒) การตามประทีปโคมไฟในประเพณียี่เป็ง (วันลอยกระทง) การละเล่นฟ้อนนางนก การละเล่นฟ้อนสิงโต และ ๓) การฟ้อนดาบ^{๒๓} โดยการละเล่นฟ้อนนางนก ฟ้อนสิงโตและฟ้อนดาบขาดการสืบสาน จึงทำให้ปัจจุบันไม่มีการละเล่นนี้

ภาพที่ ๔.๘ พิธีกวนข้าวมธุปายาส วัดศรีจอมเรือง
(ที่มา: นักวิจัย)

- **วัดน้อยโบราณศักดิ์สิทธิ์** วัดน้อยแห่งนี้ตั้งอยู่บริเวณชุมชนวัดศรีจอมเรือง ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวัดที่มีความศักดิ์สิทธิ์ มีขนาดพื้นที่ ๕x๕ เมตร หากวัดเฉพาะตัวอาคารพระอุโบสถมีความกว้างเพียง ๓ เมตร ยาว ๖ เมตร สูง ๗ เมตร และถือได้ว่าเป็นวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดในจังหวัดพะเยา จากบอกเล่า ของชาวบ้านรุ่นปู่ตายายเล่าสืบต่อกันมาว่า พื้นที่แห่งนี้ในสมัยโบราณสถานที่ตั้งของวัดแห่งนี้ และมีกองกำลังของทหารมาตั้งและสู้รบกัน จนวัดล่มสลายเหลือแต่เนินดิน และมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุม ต่อมาได้มีชาวจีนมาแพ้วถางพื้นที่เพื่อปลูกผักโดยรอบบริเวณนั้น และได้ขุดพบหม้อไหข้างในมีแต่ทองคำจึงนำไปขาย และได้ก่อสร้างวัดขึ้นมาใหม่โดยมีขนาดเล็กลง ต่อมาก็ได้ทรุดโทรมตามกาลเวลา

^{๒๓} เชียงใหม่นิวส์ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓, ชมความงามเจดีย์ชเวดากองจำลองวัดศรีจอมเรือง จังหวัดพะเยา, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.chiangmainews.co.th/social/๑๒๓๖๗๘๙/> (๒ สิงหาคม ๒๕๖๖).

จากหลักฐานการบูรณะ ที่เขียนติดแผ่นกระเบื้องที่ใช้มุงหลังคาวัดน้อยพบหลักฐาน บางประการโดยเขียนว่า ปี พ.ศ.๒๔๙๒ ซึ่งตรงกับวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เสด็จขึ้นครองราชย์ และผู้บูรณะในรุ่นนั้นได้มีการปั้นรูปพญาครุฑและรูปกระต่าย อันเป็นสัญลักษณ์ของปีเกิดของในหลวงติดไว้ที่หน้าบรณ ปัจจุบัน วัดน้อยได้รับการบูรณะโดยร้อยเอกธรรมนัส พรหมเผ่า ประธานมูลนิธิธรรมนัสพรหมเผ่า นายอัครา พรหมเผ่า รองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา และนางสาวจุฬาสินี พรหมเผ่า อดีตนายกเทศมนตรีเมืองพะเยา^{๒๔}

ภาพที่ ๔.๙ วัดน้อยและพระพุทธรูปภายในอุโบสถ

(ที่มา: คณะวิจัย)

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“เดิมที่วัดน้อยโบราณศักดิ์สิทธิ์ เคยเป็นวัดที่เป็นวัดใหญ่โตเหมือนกับวัดในยุคนี้อายุหลายร้อยปี ต่อมาวัดแห่งนี้ทรุดโทรมได้มีชาวบ้านไปทำการขุดดินเพาะปลูกพืชผักบริเวณวัดแล้วพบหม้อไหข้างในมีแต่ทองคำ แล้วนำไปขายเอาเงินมาสร้างบูรณะวัดน้อย ต่อมาวัดได้ทรุดโทรม

^{๒๔} โอเอ็นบีนิวส์, วัดน้อยโบราณศักดิ์สิทธิ์อายุกว่า ๕๐๐ ปี เล็กที่สุดในพะเยา, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.onbnews.today/post/๖๙๘๔๑> (๒ สิงหาคม ๒๕๖๖).

ลงอีก ชาวบ้านและคณะศรัทธาวัดศรีจอมเรือได้ร่วมแรงร่วมใจ สร้างบูรณะขึ้นมาใหม่อีกครั้ง トラบเท่าทุกวันนี้” ^{๒๕}

- **สำนักปฏิบัติธรรมดรุณีวิเวกาศรม** เดิมเป็นวัดร้างและโบราณสถานที่สำคัญในเขตเวียงน้ำเต้า คือ เป็นที่ตั้งของวัดสุวรรณาราม ที่ดินแห่งนี้เป็นของเอกชน ภายหลังได้ขายให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม และมีการก่อสร้างอาคารทับไว้จนไม่เหลือร่องรอยให้เห็น ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ขณะก่อสร้างอาคารภายในบริเวณวัด ได้มีการขุดพบศิลาจารึก (พย. ๕๑ พ.ศ. ๒๐๖๐) กล่าวถึง เหล่าอุบาสกอุบาสิกาบ้านป่าพร้าวมีจิตศรัทธาร่วมกันทำบุญที่วัดสุวรรณาราม ในปี พ.ศ. ๒๐๖๐ ^{๒๖} ปัจจุบันศิลาจารึกหลักนี้ถูกเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานเวียงพยาว (วัดลี)

ภาพที่ ๔.๑๐ ซากวัดสุวรรณาราม และพระพุทธรูปภายในสำนักปฏิบัติธรรมดรุณีวิเวกาศรม (ที่มา: คณะวิจัย)

^{๒๕} สัมภาษณ์, พระวิมลญาณมุนี ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดพะเยา เจ้าอาวาสวัดลี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๖.

^{๒๖} ดูรายละเอียดได้ใน จารึกการบำเพ็ญบุญในวัดสุวรรณาราม พย.๕๑ พ.ศ. ๒๐๖๐ ใน สุจิตต์ วงศ์เทศ, บรรณาธิการ, ประชุมจารึกเมืองพะเยา, หน้า ๓๑๙. อ้างใน เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, เรียบเรียง, วัดโบราณในเมืองพะเยา, หน้า ๔๖.

๔.๑.๓ การพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

๑) การจัดการพื้นที่ การใช้ประโยชน์จากเวียงน้ำเต้า

ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ มีคำสั่งจากคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า ให้แต่งตั้งคณะกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่า โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ทำการวิเคราะห์และประเมินคุณค่า ของโบราณสถาน อาคาร และสถานที่สำคัญในพื้นที่เมืองพะเยาในด้านต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่าพะเยา ทั้งด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ด้านอายุและความเก่าแก่ ด้านสภาพอาคาร สถานที่ และโบราณสถาน ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ด้านองค์ประกอบของเมืองและภาพลักษณ์ของเมือง (Image of City) และด้านคุณค่าความสำคัญต่อสังคมและชุมชน

นอกจากนั้น ยังมีการจัดกิจกรรมรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ครั้งที่ ๑ เรื่องการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าพะเยา เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเมืองเก่าพะเยา ในวันศุกร์ที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่ให้ความสนใจและยอมรับให้มีการกำหนดเขตเมืองเก่าพะเยา โดยเฉพาะทางเทศบาลเมืองพะเยา มีความต้องการอย่างมากที่จะให้พื้นที่เมืองเก่าได้รับการประกาศเป็นพื้นที่เมืองเก่าอย่างเป็นทางการ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อที่จะได้มีความชัดเจนในการทำงานร่วมกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาในอนาคต ในที่ประชุมมีการนำเสนอร่างขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าพะเยา เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้พิจารณาและเปิดโอกาสให้เสนอแนะแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าตามที่ต้องการ สรุปผลได้ว่า ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแนวเขตพื้นที่หลักของเมืองเก่า ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ชุมชนโบราณเวียงพระธาตุจอมทอง ชุมชนโบราณเวียงพะเยา และชุมชนโบราณเวียงประตูชัย หรือเวียงท่าวังทอง ด้วยเห็นว่าสอดคล้องและเป็นบริเวณเดียวกันกับพื้นที่สีน้ำตาลอ่อน ในร่างผังเมืองรวมเมืองพะเยาที่จะออกมาบังคับใช้

ส่วนแนวเขตพื้นที่ต่อเนื่อง เห็นควรให้ขยายแนวเขตออกไป โดยให้พื้นที่ต่อเนื่องของพื้นที่เมืองเก่าทั้ง ๒ บริเวณเชื่อมต่อกัน รวมถึงให้ครอบคลุมไปถึงพื้นที่ชุมชนโบราณบ้านร่องไฮ และก๊วนพะเยา บริเวณวัดโลภอาราม ทั้งนี้เพื่อที่การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าจะได้ครอบคลุมครบองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่าพะเยา ซึ่งจะส่งผลต่อการรักษาบรรยากาศและภาพลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่าพะเยาได้อย่างสมบูรณ์

ในการจัดกิจกรรมรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ครั้งที่ ๒ ได้มีการผนวกการจัดกิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าด้วย ในครั้งนี้ได้นำเสนอร่างขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าพะเยาซึ่งผ่านการปรับปรุงจากการรวบรวมข้อคิดเห็นที่ได้จากการประชุมครั้งที่ ๑ แล้วนำมาเสนอต่อที่ประชุม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้พิจารณาและเปิดโอกาสให้เสนอแนะแนวเขตพื้นที่เมืองเก่าพะเยาอีกครั้ง ในครั้งนี้ผู้เข้าร่วมยังคงเห็นด้วยกับร่างแนวเขตพื้นที่หลักของเมืองเก่าพะเยาที่ทางที่ปรึกษานำมาเสนอ คือ พื้นที่ชุมชนโบราณเวียงพระธาตุจอมทอง ชุมชนโบราณเวียงพะเยา และชุมชนโบราณเวียงประตู่ชัย (เวียงน้ำเต้า) ส่วนแนวเขตพื้นที่ต่อเนื่อง ผู้เข้าร่วมเห็นด้วยแล้วเป็นส่วนใหญ่ที่แนวเขตขยายไปครอบคลุมพื้นที่บริเวณชุมชนโบราณบ้านร่องไฮ และวัดติโลกอารามในกว๊านพะเยา

ภาพที่ ๔.๑๑ ป้ายประกาศแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของกรมธนารักษ์
ที่ตั้งบนคันดินเวียงน้ำเต้า ในปัจจุบัน (๑๗ มีนาคม ๒๕๖๖) (ที่มา : คณะวิจัย)

๒) วิเคราะห์ศักยภาพของเมืองเก่า เป็นการวิเคราะห์ศักยภาพ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ความต้องการในมิติด้านต่างๆ ของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

(๑) ศักยภาพของเมืองเก่า สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในโครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าได้ทำการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าของโบราณสถาน อาคาร และสถานที่สำคัญในพื้นที่เมืองพะเยาในด้านต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองเก่าพะเยา ทั้งด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ด้านอายุและความเก่าแก่ ด้านสภาพอาคาร สถานที่ และโบราณสถาน

ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ด้านองค์ประกอบของเมืองและภาพลักษณ์ของเมือง (Image of City) และด้านคุณค่าความสำคัญต่อสังคมและชุมชน จากผลการวิเคราะห์และประเมินคุณค่า^{๒๗} ดังกล่าว พบว่า

วัดลี และชุมชนโบราณเวียงท่าวังทองหรือเวียงประตูชัย มีองค์ประกอบของเมืองที่มีศักยภาพในระดับสูง หมายถึง การมีองค์ประกอบที่มีคุณค่าและความสำคัญมากต่อเมืองพะเยา ที่สามารถบ่งบอกถึงความเก่าแก่ของเมืองพะเยาที่มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานมายาวนาน และเป็นองค์ประกอบที่สร้างบรรยากาศและจินตภาพของการรับรู้ได้ถึงความเป็นเมืองเก่าพะเยาได้มาก รวมถึงมีคุณค่าความสำคัญต่อสังคมและชุมชนเมืองพะเยาในแง่ของการรับรู้ของคนพะเยา และเป็นพื้นที่ทางสังคมให้คนในชุมชนและชาวพะเยาใช้ประกอบกิจกรรมที่สำคัญเนื่องในโอกาสต่าง ๆ

วัดศรีจอมเรือง มีศักยภาพระดับปานกลาง เป็นวัดเก่าแก่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ที่ยังคงปรากฏอาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสวยงาม แสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะของถิ่นเหนือ

วัดร้างประตูชัย จัดอยู่ในกลุ่มองค์ประกอบเมืองที่มีศักยภาพระดับต่ำ แม้จะเป็นวัดที่มีอายุเก่าแก่ แต่สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัดได้รับการพัฒนาสร้างขึ้นใหม่ จึงไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญหลงเหลืออยู่มากนัก

นอกจากนี้ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดพะเยา ได้ทำการวิเคราะห์ SWOT ของบริเวณเมืองเก่าพะเยา เพื่อใช้ประกอบการจัดทำแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา ดังนี้^{๒๘}

ก. จุดแข็ง

๑) บริเวณเมืองเก่าพะเยาเป็นพื้นที่ที่มีเมืองเก่าที่มีจุดแข็งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบถึง ๓ แห่ง และมีร่องรอยโบราณสถานทั้งที่ปฏิสังขรณ์เป็นศาสนสถานแล้ว ได้รับการขุดแต่งบูรณะแล้ว และที่ยังไม่ได้รับการขุดแต่งศึกษา กระจาย

^{๒๗} สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า: เมืองเก่าพะเยา, หน้า ๕๙ - ๖๐.

^{๒๘} สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา, แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา, หน้า ๒๐๖ - ๒๐๙.

ตัวอยู่ทั่วบริเวณเมืองเก่าเป็นจำนวนมาก โดยแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีรองรับ จนส่งผลให้เมืองเก่าพะเยาเป็นเมืองเก่าที่มีความสำคัญและโดดเด่นของบริเวณเมืองเก่าพะเยาที่แตกต่างจากเมืองเก่าอื่น ๆ

๒) บริเวณเมืองเก่าพะเยาเป็นบริเวณเมืองเก่าที่มีจุดแข็งในเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โดยปรากฏเรื่องราวและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นลายลักษณ์ เช่น ศิลาจารึก ตำนาน จดหมายเหตุ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน อาคารสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้เรื่องราวของเมืองเก่าพะเยาตั้งแต่ยุคโบราณ เรื่อยมาจนยุคประวัติศาสตร์ร่วมสมัยมีความชัดเจน ซึ่งถือเป็นต้นทุนสำคัญในการนำไปศึกษา ต่อยอด และพัฒนาพื้นที่มิติต่าง ๆ

๓) บริเวณเมืองเก่าพะเยาเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางด้านศิลปกรรม โดยมีสกุลช่างพะเยา ซึ่งเป็นกลุ่มสกุลช่างที่มีความเชี่ยวชาญด้านประติมากรรมที่ทำจากหินทรายอันเป็นวัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น โดยสกุลช่างพะเยาถือเป็นสกุลช่างที่มีประวัติพัฒนาการทางด้านรูปแบบศิลปกรรมที่ชัดเจนยาวนานหลายร้อยปี และมีรูปแบบทางศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ และโดดเด่นแตกต่างจากสกุลช่างอื่น ๆ

๔) จากความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาในสมัยล้านนาทำให้บริเวณเมืองเก่าพะเยาเปรียบเสมือนกับศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาของพื้นที่กลุ่มจังหวัดล้านนาตะวันออก โดยบริเวณเมืองเก่าพะเยาได้รับการขนานนามให้เป็น “ดินแดนพุทธภูมิพิสุทธ์” เนื่องด้วยเป็นศูนย์รวมความศรัทธาและแหล่งแสวงบุญในพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีต อีกทั้งภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยายังปรากฏอาณาบริเวณ “สังฆาราม” สถานที่อันเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนพื้นที่เวียงพระธาตุ พื้นที่เขตคามวาสี อรัญวาสี กระจายตัวอยู่ทั่วบริเวณเมืองเก่าพะเยา

๕) พื้นที่บริเวณเมืองเก่าพะเยาเป็นพื้นที่เมืองที่มีเครือข่ายของนักวิชาการ ประชาชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม และสังคมบริเวณเมืองพะเยาเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังมีมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาภายในท้องถิ่นที่ร่วมกันดำเนินการศึกษาและพัฒนาพื้นที่ชุมชน ทำให้บริเวณเมืองเก่าพะเยาเป็นเมืองเก่าที่มีจุดแข็งในด้านทรัพยากรบุคคลเพื่อการ

อนุรักษ์ พัฒนา และการจัดการองค์ความรู้ที่จะส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยาให้ยั่งยืนต่อไป

๖) พื้นที่บริเวณเมืองเก่าพะเยาเป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว และงานประเพณีที่สำคัญของจังหวัดพะเยาเป็นจำนวนมาก ประกอบกับภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยาเป็นที่ตั้งของสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวต่าง ๆ จำนวนมาก อาทิ ร้านอาหาร ที่พักแรม ธนาคาร ร้านขายของที่ระลึก เป็นต้น ด้วยเหตุนี้พื้นที่บริเวณเมืองเก่าพะเยาจึงเป็นจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดพะเยาที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาท่องเที่ยว และกลายเป็นจุดแข็งของพื้นที่ที่จะใช้ในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

๗) พื้นที่บริเวณเมืองเก่าพะเยาเป็นพื้นที่เมืองที่ยังคงหลงเหลือมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการประวัติศาสตร์ และสังคมของเมืองพะเยาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะแนวคูน้ำคันดินบริเวณเวียงท่าวังทองหรือเวียงน้ำเต้า ซึ่งเป็นแนวคูน้ำคันดินที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ หรือกลุ่มเรือนร้านค้าและเรือนพักอาศัยในบริเวณย่านหนองระบู่ ซึ่งเป็นย่านการค้าเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองเก่าพะเยาในอดีต

ข. จุดอ่อน

๑) มรดกทางสถาปัตยกรรมหรืออาคารดั้งเดิมภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา เริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบ สูญหาย หรือขาดการใช้งาน โดยเฉพาะกลุ่มของเรือนไม้ภายในบริเวณเมืองเก่า

๒) โบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา ขาดการดูแลรักษา พิทักษ์เฝ้าระวัง ทำให้มีแหล่งโบราณสถานถูกทำลาย สูญหาย และไม่ได้รับการต่อยอดให้เกิดประโยชน์ต่าง ๆ อย่างเต็มประสิทธิภาพ

๓) ขาดกระบวนการส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และการสืบทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นสู่รุ่นภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา

๔) บริเวณเมืองเก่าพะเยายังขาดพื้นที่เรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และพัฒนาการทางชุมชนของบริเวณเมืองเก่าพะเยา

๕) ชุมชนและหน่วยงานภาครัฐส่วนท้องถิ่นยังไม่สามารถนำเอาสินทรัพย์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยามาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา ต่อยอด และส่งเสริม

เศรษฐกิจ ตลอดจนกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในบริเวณเมืองเก่าได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ จึงทำให้ บริเวณเมืองเก่าพะเยาขาดภาพลักษณ์ที่ชัดเจนในระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติ

๖) บริเวณเมืองเก่าพะเยาขาดระบบการสัญจรสาธารณะที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ชุมชน แหล่งงาน ศูนย์ราชการ และแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวภายในพื้นที่ยังคงต้อง ใช้ยานพาหนะส่วนบุคคล ประกอบกับโครงข่ายการคมนาคมภายในเมืองเก่าพะเยาที่มีขนาดเล็ก จึงส่งผลให้ เกิดปัญหาการจราจรติดขัด

๗) บริเวณเมืองเก่าพะเยาและจังหวัดพะเยา ไม่มีสนามบิน ทำให้การเชื่อมต่อระหว่าง ภูมิภาคและระหว่างประเทศไม่สะดวก

๘) บริเวณเมืองเก่าพะเยาต้องเผชิญหน้ากับปัญหาสิ่งแวดล้อมสำคัญสองด้าน ได้แก่ ปัญหาด้านขยะ และน้ำเสีย ซึ่งกระทบต่อภูมิทัศน์ และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ทั้งนี้มี ปัจจัยสำคัญมาจากการขาดระบบการบริหารจัดการสาธารณสุขปลอดภัยและการขาดงบประมาณในการซ่อม บำรุง

๙) บริเวณเมืองเก่าพะเยาขาดพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งว่างที่ใช้งานได้หลากหลาย และเหมาะสมสำหรับคนในทุกช่วงวัย

๑๐) ปัญหาอุทกภัยเป็นพิบัติภัยทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในบริเวณพื้นที่ ริมน้ำกว๊านพะเยา

๑๑) การขยายตัวของพื้นที่เมือง และแหล่งเศรษฐกิจไปยังบริเวณพื้นที่นอกเขตบริเวณ เมืองเก่าพะเยาทำให้บริเวณเมืองเก่าพะเยา ซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญของจังหวัดชบเซา

๑๒) แม้ว่าบริเวณเมืองเก่าพะเยาจะเป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่สำคัญของจังหวัดพะเยา แต่จากสถานการณ์การบริหารจัดการท่องเที่ยว ภายในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า บริเวณเมืองเก่าพะเยายังขาดการเชื่อมต่อแหล่งท่องเที่ยวภายในบริเวณเมือง เก่าจากแหล่งท่องเที่ยวหลักไปยังแหล่งท่องเที่ยวรองอื่น ๆ ซึ่งส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวรองที่มีศักยภาพใน การเป็นแหล่งท่องเที่ยวไม่เป็นที่รับรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยากระจุกตัวอยู่ แค่บางบริเวณเท่านั้น นอกจากนี้ การให้บริการแก่นักท่องเที่ยวของบุคลากรด้านการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว และแหล่งท่องเที่ยวยังไม่ได้มาตรฐาน โดยขาดศักยภาพในการให้บริการ

แก่นักท่องเที่ยว การบำรุงรักษา การสื่อความหมาย และการบริหารจัดการพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวแบบบูรณาการ

ค. โอกาส

๑) การขยายตัวของเศรษฐกิจ อันเนื่องจากการเชื่อมโยงโครงข่ายการคมนาคมและความร่วมมือด้านต่าง ๆ ภายในกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS) ซึ่งมีความโดดเด่นบนพื้นฐานทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีที่คล้ายคลึงกัน โดยแผนการพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๒ ที่กำหนดให้บริเวณจังหวัดพะเยาเป็นศูนย์กลางการค้า การลงทุนเชื่อมโยงในระบบโลจิสติกส์ (logistics) จะเป็นปัจจัยหนุนสำคัญที่จะทำให้บริเวณเมืองเก่ามีโอกาสเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาเพื่อรองรับการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นทั้งในระดับภาค ระดับอนุภูมิภาค และระดับนานาชาติต่อไปในอนาคต

๒) นโยบายการพัฒนาพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน ๒ ที่กำหนดให้พื้นที่กลุ่มจังหวัดเป็นศูนย์กลางเมืองท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาและยกระดับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศิลปวัฒนธรรม และสุขภาพ (ประเด็นการพัฒนาที่ ๓) ทำให้บริเวณเมืองเก่าพะเยาซึ่งเป็นแหล่งมรดกที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ที่มีศักยภาพในการส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยว มีโอกาสในการพัฒนาและเชื่อมโยงในฐานะส่วนหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวของภูมิภาค

๓) ในปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นกลุ่มการท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยมและกำลังขยายตัว โดยถือเป็นกลุ่มการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูงรูปแบบหนึ่ง ทำให้บริเวณเมืองเก่าพะเยาซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีธรรมชาติที่สวยงาม มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ พร้อมทั้งมีสาธารณูปโภคต่าง ๆ พร้อมเพรียง และมีโอกาสในการพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมและให้บริการแก่นักท่องเที่ยวกลุ่มดังกล่าว โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวกลุ่มจาริกแสวงบุญ และนักท่องเที่ยวกลุ่มพำนักระยะยาว

๔) ด้วยศักยภาพทางการศึกษาของสถาบันการศึกษาภายในท้องถิ่น และศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนเรื่องราวและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ทำให้บริเวณเมืองเก่าพะเยามีโอกาสในการประสานความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ทั้งในระดับภูมิภาคและนานาชาติ เพื่อต่อ

ยอดและส่งเสริมการพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยาต่อไปในอนาคต ทั้งในมิติของการพัฒนาอย่างยั่งยืน การศึกษา การท่องเที่ยว การจัดประชุมและสัมมนา การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และมิติอื่น ๆ

ง. อุปสรรค

(๑) ระเบียบกฎหมายของราชการในปัจจุบันเป็นข้อจำกัดต่อการส่งเสริมและการยกระดับศักยภาพของกว๊านพะเยา ซึ่งเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมหนึ่งของบริเวณเมืองเก่าพะเยาให้เกิดการใช้งานที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพ

(๒) ระเบียบกฎหมายของราชการในปัจจุบันเป็นข้อจำกัดต่อ การให้เงินสนับสนุนหรือการจัดทำมาตรการส่งเสริมการอนุรักษ์ แหล่งมรดกที่อยู่ภายในการดูแลของภาคเอกชน

(๓) บริเวณเมืองเก่าพะเยา ประกอบด้วย พื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวนมาก ทำให้การบริหารจัดการให้บริเวณเมืองเก่าพะเยามีเอกภาพและต่อเนื่องเป็นไปได้ยาก และมีกระบวนการดำเนินการที่ซับซ้อนมากกว่าบริเวณเมืองเก่าอื่น ๆ

๓) นโยบาย และแผนการพัฒนาพื้นที่เวียงน้ำเต้าของหน่วยงานรัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

เวียงน้ำเต้า เป็นหนึ่งในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ที่ถูกจัดกลุ่มเป็นเมืองเก่ากลุ่ม ๒ จากการจัดกลุ่มของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า เป็นเมืองประวัติศาสตร์ขนาดรองที่มีการซ้อนทับกันระหว่างเนื้อเมืองเก่าและเนื้อเมืองใหม่ซึ่งเปลี่ยนแปลงตามการพัฒนาพื้นที่และสังคม โดยเมืองเก่าได้รับการประกาศขอบเขตเมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๙ ในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ได้มีคำสั่งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ประกาศคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาขึ้น

ในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้มีการจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา^{๒๙} ขึ้น เพื่อกำหนดแนวทาง แผนปฏิบัติ และมาตรการต่าง ๆ ในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา โดยกำหนดวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา พ.ศ.๒๕๘๒ ไว้ว่า “เมืองเก่าพะเยา”

^{๒๙} สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา, แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา, (ม.ป.ท.: ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า ๕๑ - ๕๔.

เป็นเมืองเก่าริมกว๊านพะเยาที่ยังคงดำรงคุณค่าทางวัฒนธรรม ในฐานะการเป็นเมืองโบราณและเมืองประวัติศาสตร์ โดยได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างอัจฉริยะ เพื่อสนองต่อคนทุกวัยภายในสังคมยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนฯ คือ

(๑) อนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมภายในบริเวณเมืองเก่า โดยการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม

(๒) ส่งเสริมการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าพะเยา

(๓) ปรับปรุงและพัฒนาระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา ให้ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและขับเคลื่อนสภาพภูมิทัศน์เมืองเก่าพะเยา

(๔) ส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นจากรากฐานมรดกทางวัฒนธรรมภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา

(๕) ส่งเสริมการใช้งานระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในการพัฒนาและการบริหารจัดการเมืองเก่าพะเยา

(๖) จัดทำองค์กรและกลไกบริหารจัดการเมืองเก่าพะเยาภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

แผนแม่บท ฯ นี้มีบทบาทในการชี้แนะ และเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยาในการเป็นกรอบประสานแผนงานและโครงการของหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ ให้สอดคล้องและเชื่อมโยงสู่ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะเวลา ๒๐ ปี ตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องมือที่จะช่วยสร้างความเข้าใจและประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานหรือองค์กรที่อยู่ภายนอกการควบคุมของรัฐ อันได้แก่ ภาคเอกชน ภาคการศึกษา องค์กรทางศาสนา และภาคประชาสังคม ในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่บริเวณเมืองเก่าพะเยาให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน และในท้ายที่สุดจะส่งผลให้การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกัน และเกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน

แผนแม่บทฯ ได้กำหนดเป้าหมายในการอนุรักษ์จากวัตถุประสงค์และคำแถลงคุณค่าและความสำคัญของบริเวณเมืองเก่าพะเยาไว้ว่า “เมืองเก่าพะเยา เวียงโบราณ แห่งพุทธศาสนาล้านนา

ตะวันออก” เพื่อเติมเต็มชีวิต ปัญญา จิตวิญญาณ^{๓๐} ทั้งนี้สามารถสรุปเป้าหมายในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่บริเวณเมืองเก่าพะเยาได้ ดังนี้

(๑) ภายในบริเวณพื้นที่ใจเมืองพะเยา มีการอนุรักษ์และยกระดับคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้เด่นชัด และเอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสังคมต่อชุมชนท้องถิ่นและภูมิภาค

(๒) มีการเชื่อมโยงกันในมิติทางกายภาพ การศึกษา ประวัติศาสตร์โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม จากการพัฒนาองค์ประกอบทางกายภาพ และการพัฒนาความร่วมมือขององค์กรทุกภาคส่วน ทั้งในระดับเมืองเก่า ระดับภูมิภาค และระดับอนุภูมิภาค

(๓) ได้รับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้ยังคงดำรงคุณค่า และสามารถเอื้อประโยชน์ในมิติต่าง ๆ ท่ามกลางการยกระดับคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ

๔) แผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา

จากการศึกษาโครงสร้างของแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยาประกอบด้วย ๕ ยุทธศาสตร์, ๑๒ กลยุทธ์, ๒๐ แผนงาน และ ๔๙ โครงการ^{๓๑} ได้แก่

ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์ เพื่อบำรุงรักษาและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา ให้ยังคงดำรงอยู่และสะท้อนคุณค่าความสำคัญของบริเวณเมืองเก่า โดยมีกลยุทธ์ ได้แก่

- ๑) การอนุรักษ์ คุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม
- ๒) การฟื้นฟูวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี
- ๓) การพัฒนาศักยภาพบุคลากร เพื่อการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

แนวทางการดำเนินงาน มีดังนี้

- ๑) การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา
- ๒) การศึกษาและบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมทางโบราณคดี

^{๓๐} สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา, แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา, หน้า ๕๓.

^{๓๑} สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา, แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์ และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา, หน้า ๖๘-๗๕.

๓) การจัดทำฐานข้อมูล การคุ้มครอง และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

๔) การส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และงานประเพณี

ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และความเข้าใจ มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑) เพื่อศึกษา สร้างความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเมือง

พะเยา

๒) เพื่อถ่ายทอดความเข้าใจให้กับคนทุกกลุ่มในสังคม

โดยมีกลยุทธ์ ได้แก่ ๑) การส่งเสริมการศึกษาและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และ ๒) การพัฒนาพื้นที่และสื่อสารสนเทศ

แนวทางการดำเนินงาน มีดังนี้

๑) การศึกษาและประมวลชุดความรู้มรดกทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

๒) การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าพะเยา

๓) การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้มรดกทางวัฒนธรรมภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา

๔) การพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อยกระดับการรับรู้ข้อมูลบริเวณเมืองเก่าพะเยา

๕) การยกระดับและสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑ์

ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสภาพภูมิทัศน์เมือง มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑) เพื่อพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการให้มีประสิทธิภาพ

๒) เพื่อหนุนเสริมให้เกิดการรับรู้โครงสร้างเมืองเก่าและสภาพภูมิทัศน์ที่งดงามภายในพื้นที่ โดยมีกลยุทธ์ ได้แก่

๑) การปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และภูมิทัศน์เมือง

๒) การเชื่อมโยงและส่งเสริมการสัญจร

๓) การก่อสร้างและปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคเพื่อรองรับภัย

๔) การพัฒนาระบบนิเวศ

แนวทางการดำเนินงาน มีดังนี้

- ๑) การนำสายไฟฟ้าและสายสื่อสารลงใต้ดิน
- ๒) การติดตั้งไฟส่องสว่างภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา
- ๓) การออกแบบและปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในศาสนสถานและบริเวณแหล่งมรดกที่มี

ความสำคัญ

๔) การพัฒนาเทคโนโลยีการจัดการขยะและการบำบัดน้ำเสีย

๕) การจัดทำศูนย์ประสานงานข้อมูลและพัฒนาเครือข่ายระบบสารสนเทศ

สาธารณูปโภค ๓ มิติ ของเมือง

- ๖) การจัดทำเครือข่ายเส้นทางสัญจร ทั้งทางบกและทางน้ำ
- ๗) การพัฒนาพื้นที่จอดรถโดยสารขนาดกลางและใหญ่
- ๘) การศึกษาและจัดการพื้นที่ เพื่อแก้ไขปัญหาอุทกภัยในบริเวณพื้นที่ชุมชนริมกว๊าน

พะเยา

๙) การติดตั้งอุปกรณ์เพื่อความปลอดภัยของชุมชน

๑๐) การเพิ่มพื้นที่สีเขียวด้วยพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับระบบนิเวศ

๑๑) การปรับปรุงพื้นที่โล่งว่างภายในพื้นที่เมืองเก่าเพื่อประโยชน์ใช้สอยหลากหลายมิติ

ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การส่งเสริมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑) เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจจากกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยใช้ฐานมรดกทางวัฒนธรรมเป็น

ต้นทุน

๒) พัฒนาบุคลากรเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว

๓) สร้างบรรยากาศการลงทุนภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา

โดยมีกลยุทธ์ ได้แก่ ๑) การส่งเสริมขีดความสามารถในการแข่งขันทางการท่องเที่ยว และ ๒)

การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน

แนวทางการดำเนินงาน มีดังนี้

๑) การพัฒนาเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยว

- ๒) การจัดทำฐานข้อมูลการท่องเที่ยวอัจฉริยะ
- ๓) การสร้างอัตลักษณ์แบรนด์เมืองเก่าพะเยา
- ๔) การพัฒนาทักษะทางธุรกิจให้แก่ผู้ประกอบการและชุมชน
- ๕) การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจภายในบริเวณชุมชน เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจภายในชุมชน

เมืองเก่า

ยุทธศาสตร์ที่ ๕ การพัฒนาองค์กรและกลไกการบริหารจัดการบริเวณเมืองเก่า มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนากลไกและองค์กรสำหรับการบริหารจัดการ และขับเคลื่อนงานบริเวณเมืองเก่าพะเยา โดยมี กลยุทธ์ ได้แก่ ๑) การจัดทำมาตรการทางกฎหมายและกลยุทธ์ และ ๒) การจัดตั้งองค์กรและกลไกเพื่อการบริหารจัดการ

แนวทางการดำเนินงาน มีดังนี้

- ๑) การวางแผนและจัดทำเทศบัญญัติเพื่อการปกป้องพื้นที่ทางโบราณคดี
- ๒) การวางแผนและจัดทำเทศบัญญัติเพื่อการควบคุมอาคารภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา
- ๓) การจัดตั้งบริษัทพัฒนาเมืองเก่าพะเยา (Phayao Old Town Management Company)
- ๔) การประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาเมืองในลักษณะเมืองพี่เมืองน้องด้านมรดกทางวัฒนธรรม
- ๕) การติดตาม ประเมิน และปรับปรุงแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์ ทิวทางวัฒนธรรม และการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เมืองพะเยายุคตำนาน และยุคประวัติศาสตร์ เริ่มปรากฏหลักฐานลายลักษณ์อักษร คือ จารึกไม่น้อยกว่า ๑๑๒ หลัก มีการสร้างเวียงใหม่คู่กับเวียงน้ำเต้า จนกระทั่งตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า และยุคฟื้นฟูที่เป็นส่วนหนึ่งของสยาม ด้านทุนวัฒนธรรมชุมชนพบว่า ทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และประเพณีทางพุทธศาสนา รวมทั้งความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชุมชน ส่วนทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ แนวคันดินที่เป็นกำแพงเมือง-คูเมือง โบราณสถาน พระพุทธรูป ศิลาจารึกหินทรายสกุลช่างพะเยา ส่วนการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียง

น้ำเต้า ได้มีการจัดทำแผนแม่บทและยุทธศาสตร์ ๕ ด้านในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา ได้แก่ การอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และความเข้าใจ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสภาพภูมิทัศน์เมือง การส่งเสริมเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว และการพัฒนาองค์กรและกลไกการบริหารจัดการบริเวณเมืองเก่า

๔.๒ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่า

พะเยา

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ผู้วิจัยได้ดำเนินงานพัฒนา โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ สสำรวจสภาพพื้นที่เวียงน้ำเต้า

การลงพื้นที่สำรวจพื้นที่โดยรอบเวียงน้ำเต้าของคณะวิจัย พบว่าสภาพปัจจุบันของเวียงน้ำเต้ารอบในและรอบนอกมีการเปลี่ยนแปลงจากความเจริญ และความเป็นเมืองที่ขยายตัวออกมานอกเมืองมากขึ้น สภาพปัญหาที่พบมีดังต่อไปนี้

๑) กำแพงเมือง-คูเมืองถูกทำลายไปบางส่วน ส่วนทางทิศใต้ และทิศ ตะวันตก ถูกทำลายเพื่อสร้างถนนและบ้านเรือน แนวกำแพงบางส่วนกลายเป็นถนนหนทาง และทางเข้าบ้านเรือน

๒) สภาพภายในเวียงปัจจุบันเป็นที่ตั้งของชุมชน วัด โรงเรียน บ้านจัดสรร และที่อยู่อาศัย สลับกับพื้นที่เพาะปลูกผัก ทำสวนผลไม้ รวมทั้งพื้นที่ว่างเปล่าที่มีต้นไม้ขึ้นหนาทึบเป็นจำนวนมาก

๓) การทิ้งขยะ และเศษกิ่งไม้ของชุมชนในบริเวณคูเมืองบางจุด โดยขาดการจัดการที่เหมาะสม

๔) คูเมืองบริเวณถนนข้างโรงเรียนพะเยาพิทยาคม เป็นที่จอดรถจักรยานยนต์และรถยนต์ของนักเรียนโรงเรียน ทำให้กีดขวางการเดินทางโดยเฉพาะในช่วงเปิดภาคเรียน

๕) การระบายน้ำเสียจากบ้านเรือนที่อยู่อาศัยลงคูเมือง ทำให้น้ำในคูเมืองบางส่วนเน่าเสีย โดยเฉพาะในฤดูแล้ง

- ๖) ขอบเขตพื้นที่เวียงน้ำเต้า ครอบคลุมพื้นที่การปกครองส่วนท้องถิ่น ๒ หน่วยงาน คือ อยู่ภายใต้การดูแลของเทศบาลเมืองพะเยา และเทศบาลตำบลท่าวังทอง อาจทำให้ขาดความเป็นเอกภาพในการบริหารจัดการ แต่อย่างไรก็ตาม การจัดการดูแลพื้นที่เมืองเก่าส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับกรมศิลปากรเป็นหลัก
- ๗) วัดร้างหลายแห่งถูกขุดทำลายเพื่อหาของเก่าจนหมดสภาพ
- ๘) พื้นที่หน้าดินส่วนใหญ่ถูกเกลี่ยปรับใช้งานเพื่อการทำมาหาเลี้ยงชีพในชีวิตประจำวัน
- ๙) มีแหล่งโบราณสถานโบราณวัตถุ และวัฒนธรรมดั้งเดิมหลายอย่าง แต่ขาดการให้ความสำคัญและการสืบทอดอย่างจริงจัง

ภาพที่ ๔.๑๒ สภาพภูมิทัศน์ส่วนหนึ่งของคูเมืองเวียงน้ำเต้ากับการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ของประชาชน (๑๗ มีนาคม ๒๕๖๖) (ที่มา : คณะวิจัย)

จากสภาพปัญหาที่พบ จะเห็นได้ว่าผู้คนในชุมชนโดยรอบเวียงน้ำเต้าปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญกับการทำมาหาเลี้ยงชีพในชีวิตประจำวัน มากกว่าความสนใจและความรู้ ความเข้าใจที่จะต้องตระหนักถึงความเป็นแหล่งประวัติศาสตร์หรือโบราณสถาน ถือเป็นความห่างเหินระหว่างชีวิตของชาวบ้านในปัจจุบันกับร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองของพื้นที่ในอดีต ซึ่งเป็นปัญหาของชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองเก่า บนที่ดินที่ถูกประกาศว่าเป็นเขตพื้นที่เมืองเก่า

ดังนั้น เพื่อทำการสำรวจแหล่งประวัติศาสตร์และทุนทางวัฒนธรรม และส่งเสริมพื้นที่เวียงน้ำเต้าให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม คณะผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมขึ้น ๒ ครั้ง ได้แก่

กิจกรรมที่ ๑ โครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า” โดยใช้กระบวนการยุววิจัยประวัติศาสตร์ ที่มุ่งกระตุ้นให้เยาวชนเกิดการรับรู้เรื่องราวในท้องถิ่น

และตระหนักเห็นคุณค่าและความสำคัญ อันจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจ หวังแหวน และความคิดในการที่จะอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อไป

ในการจัดกิจกรรมครั้งนี้ มีระยะเวลาดำเนินงาน คือ วันที่ ๕-๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ โดยมีผู้เข้าร่วม ได้แก่ คณะครูและนักเรียนโรงเรียนพะเยาพิทยาคม คณาจารย์และนิสิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา รวมทั้งปราชญ์ท้องถิ่นและแกนนำชุมชนวัดลี และชุมชนศรีจอมเรือง โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

๑) วางแผนและเก็บข้อมูลอย่างมีกระบวนการ โดยการแบ่งกลุ่มตามความสนใจในศึกษาสืบค้นข้อมูลจากแหล่งการเรียนรู้ ผู้เรียนและครูที่ปรึกษาวางแผนลงพื้นที่เก็บข้อมูล ทั้งการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ บันทึกภาพ/เสียง การเตรียมประเด็นสัมภาษณ์ การนัดหมายกับผู้ให้ข้อมูลในชุมชน

๒) สัมภาษณ์ชุมชน โดยการพาผู้เรียนไปศึกษาพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ในเขตเวียงน้ำเต้า เพื่อทำความเข้าใจสภาพชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญา บุคคลสำคัญ ฯลฯ หรือประเด็นอื่นๆ ที่สนใจเลือกศึกษา

๓) สรุบบันทึกข้อมูล องค์ความรู้

๔) นำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ที่ได้ลงพื้นที่ในครั้งนี้อย่างมีหลักฐาน และนำเสนอใจ โดยนำเสนอในรูปแบบแผนผังความคิด / วิดีทัศน์ / Power point หรืออื่นๆ ตามความถนัด

๕) เสนอแนะรูปแบบการพัฒนาพื้นที่เวียงน้ำเต้าให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม

กิจกรรมครั้งที่ ๒ กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า ในวันอังคารที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๗ มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้แก่ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเทศบาล ๓ โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน คือ แบ่งเด็กเป็นกลุ่มเพื่อเดินสำรวจตามจุดสำคัญๆ ได้แก่ (๑) คูน้ำ กำแพงเมือง และการเปลี่ยนแปลง (๒) พุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา พิพิธภัณฑ์เวียงพยาว (วัดลี) และในแต่ละจุดมีผู้ที่เชี่ยวชาญ หรือมีประสบการณ์ในแต่ละด้าน เป็นวิทยากรให้ความรู้ได้แก่ อ.เกื้อพงษ์ ชัยตรุณ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยา และ รศ. ดร.ชาญคณิต อวารณ์ จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา จากนั้นให้ผู้เข้าร่วมเลือกรูปภาพ หรือบันทึกข้อมูลในเรื่องที่

ตนเองได้เรียนรู้หรือสนใจ แล้วนำข้อมูลหรือเรื่องราวมาจัดรวมจัด นิทรรศการภาพถ่ายเล่าเรื่องเวียง
น้ำเต้าผ่านเลนส์ โดยมีวิทยากร คือนายวิชัยพงศ์ สันติกุลพิสิฐ จากมหาวิทยาลัยแม่โจ้

สรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้และรูปแบบการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าในมุมมองของเยาวชนรุ่นใหม่ ในกิจกรรม
ทั้งสองครั้ง ไม่ค่อยแตกต่างกัน สามารถสรุปได้ ๓ ประเด็น ดังนี้

๑) การปรับปรุงภูมิทัศน์ การจัดการสิ่งแวดล้อมโดยรอบเวียงน้ำเต้าทั้งรอบในและรอบนอก ได้แก่
การจัดการขยะ การขุดลอกคูเมือง และท่อระบายน้ำให้สะอาด การฟื้นฟูคูเมืองให้มีน้ำเต็ม และสามารถ
ใช้น้ำในกิจกรรมต่างๆ ได้ การทำน้ำพุและเลี้ยงปลาคร๊าฟในคูเมือง การปลูกดอกไม้ริมทาง การทำซุ้ม
ประตูเมืองโบราณ การติดป้ายให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์

๒) กิจกรรมที่อยากจะให้มี ได้แก่

- กิจกรรมด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาต้นไม้ใหญ่ ไม้โบราณ การบวชป่า
ปลูกป่า

- กิจกรรมด้านนันทนาการ ได้แก่ การจัดลานตั้งแคมป์กิจกรรมต่างๆ เช่น แคมป์ศิลปะ
การให้เช่าจักรยานขี่ชมรอบคูเมือง การล่องแพ การเดิน-วิ่งมาราธอน บอร์ดเกมส์ เกม VR

- กิจกรรมด้านเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การจัดตลาดนัด ตลาดโบราณ ถนนคนเดิน

- กิจกรรมด้านการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดนิทรรศการให้ความรู้ การจัดทำป้ายให้ความรู้
รอบๆ คูเมือง การให้รายละเอียดข้อมูลในพิพิธภัณฑ์ให้มากขึ้น

- กิจกรรมด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ได้แก่ การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี เช่น การจัด
เทศกาลกินแกงซี่เหล็ก การแสดงดนตรี ฟ้อนนก รำดาบของชาวไทใหญ่ (เงี้ยว)

๓) สถานที่ที่อยากจะให้มี ได้แก่ สวนสาธารณะ พื้นที่ออกกำลังกาย พิพิธภัณฑ์หรือแหล่งเรียนรู้
ลานกิจกรรม เส้นทางเดินชมธรรมชาติ ร้านกาแฟ คาเฟ่ประวัติศาสตร์ กระจ่างชมวิว ศูนย์การค้าสี่คูเมือง
มาร์เก็ต ร้านขายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน สวนสนุก สนามบิน

จะเห็นได้ว่า จากการจัดกิจกรรมสำรวจพื้นที่โดยกลุ่มเยาวชนทั้งสองครั้ง สิ่งที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม
สนใจหรือรับรู้มากที่สุด คือ ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมหรือภูมิทัศน์ ซึ่งอาจจะวิเคราะห์ได้ว่า การรับรู้ทาง

โสตทัศน เป็นสิ่งที่ยากในการรับรู้สำหรับเยาวชน ดังนั้น สิ่งแรกที่เยาวชนได้จากการลงสำรวจพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า คือ การเห็นสภาพป่าที่รกร้าง ไม่เป็นระเบียบ คูน้ำที่แห้งแล้ง มีเศษขยะเกลื่อนกลาด และเน่าเสียในบางพื้นที่ ยิ่งไปกว่านั้น ในบางแห่งที่เคยเป็นโบราณสถาน แทบจะไม่เหลือร่องรอยของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีเพียงเศษอิฐ หรือเนินดินเล็กๆ เนื่องด้วยส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ร้าง หรือสถานที่สาธารณะที่ถูกรื้อทิ้ง หรือถูกเบียดบังจากอาคารสิ่งก่อสร้างใหม่ อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่สำคัญหลายแห่งในเวียงน้ำเต้าเป็นพื้นที่ ที่ไม่ได้ถูกรับรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญเท่าที่ควร จากคนโดยทั่วไป หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และแม้แต่คนในชุมชน

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่เวียงเก่าเมืองน้ำเต้า

ในขั้นตอนนี้ คณะวิจัยได้สืบค้นข้อมูลจากเอกสาร และเว็บไซต์ต่างๆ โดยเฉพาะประวัติของวัดที่มีการบันทึกไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร งานเขียนของนักวิชาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่รวบรวมประวัติศาสตร์ของเมืองพะเยา และสำรวจพื้นที่ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ๒ ชุมชนซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา ได้แก่ ชุมชนวัดลี และชุมชนวัดศรีจอมเรือง (บ้านหลายอิงในอดีต ^{๓๒}) รวมทั้งข้อมูลจากการบอกเล่าโดยสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชน โดยนำเสนอข้อมูลตั้งแต่ช่วงเมืองพะเยายุคฟื้นฟูจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ และนำมาสู่การออกแบบพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เวียงเก่าเมืองน้ำเต้า หลังจากนั้นนำข้อมูลมาเรียบเรียงและนำเสนอตามหัวข้อ ดังต่อไปนี้

๑) ชุมชนวัดลี

(๑) ชื่อบ้าน-นามเมือง ชุมชนวัดลี ใช้ชื่อเรียกตามวัดลี ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ในเขตเวียงน้ำเต้า คำว่า ลี เป็นภาษาท้องถิ่น บ้างก็ว่าเป็นภาษาพม่าซึ่งแต่ละทัศนาก็เป็นไปได้ทั้งนั้นด้วยเหตุผล ๓ ประการ ๑) พะเยาเป็นกลุ่มเมืองล้านนาที่เคยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลพม่ามากกว่า ๒๐๐ ปี ๒) พะเยาเคยถูกพม่า

^{๓๒} หลาย เป็นภาษาท้องถิ่นแปลว่า อยู่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำ สมัยก่อนการเดินทางจากหมู่บ้านแม่ต้า หรือหมู่บ้านทางทิศตะวันตกของแม่น้ำอิง (บ้านหลายก๊วน) เวลาจะเดินทางเข้ามาหมู่บ้านนี้จะต้องข้ามสะพานแม่น้ำอิง จึงเรียกกันติดปากว่าบ้านหลายอิง ส่วนหมู่บ้านทางด้านทิศเหนือที่ตั้งอยู่บนเนินต่ำของแม่น้ำอิง เรียกว่า บ้านฝั่งหมิ่น

รุกรานจนเป็นเมืองร้างอีก ๕๖ ปี ๓) คำศัพท์หลายคำมาจากภาษาพม่า เช่น คำว่า สล่า ที่หมายถึง ช่าง เป็นต้น ดังนั้น คำว่าสลัมก็จะใช้คู่กับคำว่า กาด แปลว่า ย่าน ตลาด แต่เดิมชุมชนดังกล่าวอยู่ที่ท่ามกลางชุมชน บางทีคนก็จะบอกว่าสถานที่แห่งนี้เป็นที่หลบภัยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง^{๓๓} ทั้งนี้มีการตั้งข้อสังเกตว่าอาจจะหมายถึง ลี้ หรือการลี้ภัยไปอยู่ที่วัด เนื่องด้วยมีการเล่าขานแต่นานมาแล้วว่า ที่วัดมีถ้ำหรือโพรงใหญ่ใต้เจดีย์ แต่เดิมหากผู้ใดต้องการบวช ให้ไปอธิษฐานที่นั่น แล้วจะมีเครื่องอัฐบริขารที่จะใช้ในการบวช ปรากฏออกมาหน้าถ้ำ ต่อมามีการระดมคนมาปิดถ้ำแล้ว เพราะเกรงจะเกิดอันตราย^{๓๔}

(๒) ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ จากความล่มสลายของอาณาจักรล้านนาทำให้การฟื้นฟูบ้านเมืองต้องใช้ระยะเวลายาวนานเพราะการขาดผู้นำที่เข้มแข็งและไม่มีกำลังคนมากพอจะมาพลิกฟื้นเมือง จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๓๑๗ ในสมัยกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงได้ยกกองทัพพม่าออกจากล้านนาได้เป็นผลสำเร็จ ทำให้ล้านนาได้ รับการปลดปล่อยเป็นอิสระภาพ หลังจากนั้นล้านนาจึงเริ่มเข้าสู่ยุคการฟื้นฟูเมืองภายใต้นโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าเข้าเมือง” สำหรับเมืองพะเยากว่าจะได้รับกาฟื้นฟูตั้งเมืองขึ้นมาอีกครั้งก็เข้าสู่กรุงรัตนโกสินทร์แล้ว คือ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๖ ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓

บ้านวัดลีในช่วงสงคราม ต่างพากันอพยพไปอยู่จังหวัดลำปาง เมื่อสงครามเสร็จสิ้น ในปี ๒๓๘๖ ช่วงสร้างบ้านแปงเมือง จึงพากันอพยพกลับมาตั้งบ้านอยู่ริมแม่น้ำอิง ตอนแรกมีประมาณ ๔๐ ครัวเรือน ตั้งชื่อว่า บ้านหลายอิง เป็นการตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ มีแม่น้ำอิงไหลผ่าน เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำอิง จึงเรียกว่าบ้านหลายอิง มีพื้นที่เป็นเนินดินสูง บนฐานของตัวเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีอาณาเขตรวม บ้านหลายอิง ตัวเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าทั้งหมด และบ้านสันชะเง้าะ คำว่าหลาย เป็นภาษาท้องถิ่นล้านนา แปลว่า อยู่อีกฝั่งหนึ่งของแม่น้ำ สมัยก่อนการเดินทางจากหมู่บ้านแม่ต๋าหรือหมู่บ้านทางทิศตะวันตกของแม่น้ำอิง (บ้านหลายกว๊าน) เวลาจะเดินทางเข้ามาหมู่บ้านนี้จะต้องข้ามสะพานแม่น้ำอิงเข้ามา จึงเรียกกันติดปากว่าบ้านหลายอิง ส่วนหมู่บ้านทางด้านทิศเหนือที่ตั้งอยู่บนเนินต่ำของแม่น้ำอิง เรียกว่า บ้านฝั่งหมิ่น

^{๓๓} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดล ธิธมโม), **ชื่อบ้าน-ภูมิเมืองพะเยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (พะเยา : โรงพิมพ์เจริญอักษร ๒๕๕๒), หน้า ๑๕.

^{๓๔} สัมภาษณ์, เกียรติศักดิ์ แรกข้าว ประชาชนชุมชนวัดลี, วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๖๖.

ชุมชนวัดลี มีวัดลีเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจ มีโรงเรียนบ้านหลายอิง ก่อตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕ ปัจจุบันตั้งชื่อว่าโรงเรียนเทศบาล ๓ (หลายอิงราษฎร์บำรุง) สังกัดเทศบาลเมืองพะเยา และวัดลี ซึ่งได้ผ่านการเป็นวัดร้างมาหลายร้อยปีเพิ่งมาได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ และยกฐานะขึ้นเป็นมาเป็นวัดอีกครั้ง ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๖๓ -๒๔๗๘ โดยมีพระครูบาศรีวิชัย นักบุญล้านนา เจ้าอาวาสวัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน มาเป็นผู้นำในการบูรณปฏิสังขรณ์ เมื่อการบูรณปฏิสังขรณ์แล้วเสร็จ จึงได้ไปนิมนต์ครูบาแก้วมูล ญาณวุฑฺฒิ ซึ่งเป็นพระลูกศิษย์ของครูบาศรีวิชัย ขณะนั้นจำพรรษาอยู่ที่วัดพระเจ้าตนหลวงให้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดลี ต่อมาจนกระทั่งปีพ.ศ. ๒๕๑๐ ท่านมรณภาพ และได้มีการแต่งตั้งพระศรีทองซึ่งเป็นพระลูกวัดขึ้นรักษาแทนเจ้าอาวาส ภายหลังกปีพ.ศ. ๒๕๑๒ เจ้าอาวาสรักษาการได้ลาสิกขา คณะกรรมการวัดและศรัทธาวัดจึงได้ไปนิมนต์พระบุญชื่น ฐิตธมโม จากวัดแม่ตำเมืองชุมจังหวัดพะเยาให้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดลี จนถึงปัจจุบัน ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๓๖ เทศบาลเมืองพะเยาได้มีการแบ่งเขตการปกครองเป็นชุมชนต่างๆ หมู่บ้านหลายอิง จึงได้เปลี่ยนชื่อกลับมาเป็นชุมชนวัดลี ^{๓๔}

(๓) **กลุ่มคนและชาติพันธุ์** คนในชุมชนปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นชาวพื้นเมืองเดิมที่อพยพหนีไปอยู่ลำปาง แล้วกลับมา และกลุ่มที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองลำปาง รวมทั้งกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวพม่า และเงี้ยว ที่มาแต่ครั้งสงคราม นอกจากนั้นยังมีชาวจีนผู้เป็นเจ้าของกิจการค้าที่เข้ามาในภายหลังบ้างเล็กน้อย ในอดีตชาวบ้านมีการประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก อาทิ หมาก พลู ขนมนเส้น เป็นต้น มีการทำการเกษตรในบางส่วน เช่น การทำสวน ทำนา ในพื้นที่ใกล้เคียงนอกชุมชน นอกจากนั้นมีการทำประมงหาปลาและสัตว์น้ำในแม่น้ำอิง

(๔) **ประเพณีประจำปี** ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดลี ในเดือน ๕ เหนือ พร้อมกันกับมี “ประเพณีกินแกงขี้เหล็ก” หรือเรียกว่า “แกงฮังโฮ่ยว” โดยมีที่มาคือ หลวงพ่อพระวิมลญาณมุนี เจ้าอาวาสวัดลี ท่านชวนชาวบ้านคิดว่า “จะทำอาหารอะไรเลี้ยงชาวบ้านที่มางานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ” หลวงพ่อไม่ชอบทานเนื้อสัตว์ ประกอบกับเดือนห้าเหนือเป็นช่วงฤดูกาลที่มีขี้เหล็กเยอะ การรับประทานแกงขี้เหล็กยังเป็นยา ช่วยให้นอนหลับสบาย จึงให้แม่กบจันทร์ แรกข้าว และกลุ่มคนในชุมชนทำแกง

^{๓๔} องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), **วัดลีและพิพิธภัณฑสถานเวียงพาว**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://cbtthailand.dasta.or.th/webapp/relattraction/content/882/> (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๖).

ชี้เหล็กเลี้ยงชาวบ้านที่มางานบุญนับตั้งแต่นั้นมา เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาว่า จะต้องมากินแกงชี้เหล็กที่วัดลีในงานประเพณีเดือนห้า ดังนั้น พอถึงวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือนห้า ชาวบ้านวัดลีจะไปช่วยกันเก็บผักชี้เหล็กจากที่ต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน เพื่อเตรียมทำแกงเลี้ยงผู้มาร่วมงาน จนถึงปัจจุบันเป็นรุ่นที่สามแล้ว โดยหลวงพ่อบุญและชาวบ้านได้ช่วยกันปลูกต้นชี้เหล็กไว้ริมคูเมืองโบราณ และที่ว่าง ๆ ต่าง ๆ ในชุมชนอีกด้วย^{๓๖} เป็นที่สังเกตอีกว่า นอกจากประเพณีสงฆ์พระธาตุ และกินแกงชี้เหล็กแล้ว การไปงานนี้จะต้องไปซื้อส้มป่อยเดือน ๕^{๓๗} เพื่อนำไปใช้ในงานพิธีกรรมทางพุทธศาสนาของคนล้านนา

๒) ชุมชนวัดศรีจอมเรือง

(๑) **ชื่อบ้าน-นามเมือง** คำว่า "จอม" เป็นภาษาไทยใหญ่ หมายถึงที่อยู่ที่อยู่อาศัยหรือวัดเมื่อรวมเข้ากับคำว่า "เรือง" ที่มีความหมายถึง ความเจริญรุ่งเรืองแล้วก็คือที่อยู่อาศัยหรือวัดที่เจริญรุ่งเรือง อีกทัศนะหนึ่งเล่าว่า คำว่า "จอม" หมายถึงยอดส่วนบน เช่น จอมทอง จอมขวัญ จอมทัพ เมื่อรวมเข้ากับคำว่า "เรือง" จึงหมายถึงสุดยอดแห่งความรุ่งเรือง วัดแห่งนี้ เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นวัดพม่า หรือวัดเจ็ว อีกชื่อหนึ่งคือไทยใหญ่ เหตุเพราะคนไทยเชื้อสายพม่าเข้ามาอยู่อาศัยและสร้างวัดแห่งนี้ขึ้น^{๓๘} อีกนัยหนึ่งคำว่า “ศรีจอมเรือง” มีความหมายตามภูมินามตามลักษณะสถานที่สำคัญในท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับสถานที่สำคัญ โดยเกิดจากความเคารพศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงสถาปัตยกรรมทางศาสนาในชุมชนวัดศรีจอมเรือง^{๓๙}

^{๓๖} สัมภาษณ์, เกียรติศักดิ์ แรกข้าว ปราชญ์ท้องถิ่น วัดลี ๘ สิงหาคม ๒๕๖๖.

^{๓๗} สัมป่อยนิยมใช้ในงานพิธีกรรมทั้งทางศาสนาและพิธีกรรมของชาวบ้าน จะเอาสัมป่อยมาทำเป็นน้ำพระพุทธรูป รดปะพรม รดน้ำดำหัว เพื่อเป็นสิริมงคลกับตัวเอง บ้านเรือน อาคาร ร้านค้า และยังขจัดเสนียดจัญไร สิ่งชั่วร้ายออกไปจากตัว จากที่อยู่อาศัยด้วย ชาวบ้านจะนิยมใช้น้ำมนต์อาบ รดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ช่วงเทศกาลมหาสงกรานต์ หรือทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน สะเดาะเคราะห์ จนถึงงานศพ. สัมป่อยเดือนห้าเป็ง ผลไม้มงคลเมืองล้านนา หนึ่งปีมีผลเพียง ๑ ครั้ง. <https://www.thairath.co.th/news/local/๘๕๔๘๘๕> วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

^{๓๘} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ภิธรรมโม), ชื่อบ้าน-ภูมิมืองพะเยา, หน้า ๑๔.

^{๓๙} บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และอาทิตย์ ลิ้มปิยากร, “ภูมินาม: ภาพสะท้อนเมืองพะเยา” วารสารวิชาการเพื่อพัฒนานวัตกรรมเชิงพื้นที่ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๔ : ๘๘-๙๔.

(๒) ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ปี พ.ศ. ๒๐๕๘ ในจารึกมหาเถรสังฆกรรมพีรคัมภีร์ฯ วัดสิขีสองห้อง พบที่วัดศรีจอมเรืองในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ข้อความจารึกด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒ ระบุ จ.ศ. ๘๗๗ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๐๕๘ อันเป็นรัชสมัยของพระเมืองแก้วหรือพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราช (พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘) เนื้อหากล่าวว่า มหาเถรสังฆกรรมพีรคัมภีร์ฯ แห่งวัดสิขีสองห้อง และมหาเถรเจ้าญาณกิตติ ได้ชักชวนอุบาสกอุบาสิกาให้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูป โดยการบริจาคทองคำ และข้าพระจำนวนหนึ่งไว้เพื่อปฏิบัติดูแลพระพุทธรูปองค์นี้^{๔๐} โดยในขั้นต้นสามารถรวบรวมเงินได้ ๔๐๐ เงินนำไปจัดหาคนได้ ๒ ครอบครัว มาถวายเป็นข้าพระ ที่สำคัญคือในการทำบุญดังกล่าว มีการรวบรวม “ทอง” (ทองแดง) ที่ใช้สำหรับหล่อพระพุทธรูปได้มากถึง ๑,๔๐๐,๐๐๐ ทอง^{๔๑}

ปี พ.ศ. ๒๓๘๖ หลังจากเมืองพะเยาตกเป็นเมืองร้างจากการบุกเข้ามาของพม่าถึง ๕๖ ปี ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พะเยามีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านขึ้นอยู่กับลำปาง โดยมีเจ้าหลวงวงศ์เป็นเจ้าเมืองพะเยา ได้พาไพร่พลและชาวบ้านมาแผ้วถางบริเวณตัวเวียงเก่าพะเยาและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ

ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้มีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเป็นระบบเทศาภิบาล และจัดตั้งมณฑลลาวเฉียง ประกอบด้วย เชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน ลำปาง พะเยา

ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ชาวเงี้ยวจากเมืองตองยี เชียงตุง รัฐฉาน ประเทศพม่าโดยผ่านมาทางอำเภอท่าซำเหล็ก เข้ามาในประเทศไทย โดยเป็นคาราวานค้าขายสินค้า เช่น ผ้า เสื้อผ้าสำเร็จรูป เข้ามาเร่ขาย

^{๔๐} โครงการวิจัยการปริวรรตและชำระจารึกล้านนา, “พย. ๑๓ จารึกมหาเถรสังฆกรรมพีรคัมภีร์ฯ วัดสิขีสองห้อง,” ใน จารึกล้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑ จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่, (กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๑-๑๓๓.

^{๔๑} วิชญา มาแก้ว, ยุคทองล้านนา ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสามัญชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๔).

สินค้าในหมู่บ้านต่างๆ ของเมืองพะเยา จนคุ้นเคยกับผู้นำหมู่บ้าน และแต่งงานกับหญิงเมืองพะเยา มาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรโดยเฉพาะในบริเวณชุมชนแม่ต้า^{๔๒} โดยประกอบอาชีพค้าขายเหมือนเดิม

ปี พ.ศ. ๒๔๔๓ รัฐบาลสยามได้เปลี่ยนมณฑลลาวเฉียง เป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือและเปลี่ยนเป็นมณฑลพายัพ^{๔๓}

ปี พ.ศ. ๒๔๔๕ เมืองพะเยาได้เกิดการจลาจล เนื่องจากกบฏเงี้ยวที่บุกเมืองแพร่ และลุกลามมาเมืองพะเยา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ชาวเงี้ยวในเมืองพะเยาที่มีส่วนพัวพันกับเหตุการณ์ดังกล่าวได้ถูกทางการจับกุมและประหารชีวิต ดังนั้นชาวเงี้ยวที่เหลืออยู่จึงอพยพหนีภัยไปอยู่ที่อื่น เพราะเกรงว่าจะถูกทางการจับกุมในข้อหาสนับสนุนฝ่ายกบฏ เป็นผลให้ย่านสบต้าที่เคยคึกคักจากการเข้ามาจับจ่ายซื้อของต้องร้างผู้คน รวมถึงวัดศรีจอมเรืองที่เป็นวัดของพวกเงี้ยวและพม่าต้องร้างไปเกือบ ๒ ปี เพราะพระสงฆ์ไม่กล้ามาจำพรรษา

ปี พ.ศ. ๒๔๔๗ หลังจากเหตุการณ์บ้านเมืองสงบเข้าสู่ภาวะปกติ ชาวเงี้ยวได้พากันกลับมาบูรณะบ้านเมืองดังเดิม ได้ช่วยกันปฏิสังขรณ์วัดจองคำขึ้นมาใหม่ โดยมีจอมบุรีจิ่ง จองสว่างคำ จองสว่างอ่อง จองกู่ ลุงลายคำ ลุงมาเป็นประธาน แล้วไปนิมนต์พระพม่ามาจากเมืองลำปางมาจำพรรษา และชาวเงี้ยวได้พยายามผสมกลมกลืนกับชาวพื้นเมือง เช่น ตัดผมสั้น และมีการแต่งงานกับคนพื้นเมือง ซึ่งเป็นการลดความขัดแย้งระหว่างคนพื้นเมืองและคนเงี้ยวโดยเฉพาะในเรื่องการค้าขาย^{๔๔}

ปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๖ เรจินาลด์ เลอ เมย์ (Reginald le May) นักสำรวจชาวอังกฤษ ดำรงตำแหน่งรองกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ ได้เดินทางมาสำรวจหัวเมืองทางเหนือในฤดูหนาว เลอ เมย์และคณะ โดยเริ่มต้นจากเมืองเชียงใหม่ ไปแพร่ น่าน แล้วเข้าสู่เมืองสวด (อยู่ในดินแดนลาวฝั่งขวาแม่น้ำโขงของฝรั่งเศส) เมืองเชียงราย พะเยา แล้วมาสิ้นสุดที่ลำปาง ใช้เวลากว่า ๕ เดือน โดยมีช้างและม้าเป็นพาหนะในการเดินทางเลอ เมย์ และคณะ ได้ใช้เวลาอยู่ในเมืองพะเยา ออกเดินสำรวจไปทั่วทั้งในตัวเมือง

^{๔๒} พระธรรมวิมลโมลี, เมืองพะเยาสารวจอดีตเมื่อร้อยปีก่อน, (พะเยา : นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕.

^{๔๓} เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ, ย่านเก่าเมืองเก่าในพะเยา, (พะเยา : นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๔๔} เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ, ย่านเก่าเมืองเก่าในพะเยา, หน้า ๘๐.

และปริมณฑล เช่น ไปสำรวจนอกเมือง ที่บ้านแม่ต๋ำ บริเวณชุมชนวัดศรีจอมเรือง ซึ่งเป็นย่านที่อยู่อาศัย และทำการค้าของพวกพม่าและเงี้ยว สมัยนั้นกิจการค้าขายในเมืองพะเยาส่วนใหญ่จะเป็นของพวกพม่า และเงี้ยว ถือเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและสังคมสูง จะเห็นว่าช่วงที่เกิดเหตุการณ์พวกกบฏเงี้ยว ก่อการจลาจลในมณฑลพายัพ พ.ศ. ๒๔๔๕ พวกกบฏเงี้ยวได้รับการหนุนช่วยจากพ่อค้าเงี้ยวบางกลุ่มไม่ว่า จะเป็นเสบียงอาหาร หรือยุทธโปกรณ์ ทำให้พวกกบฏสามารถบุกโจมตีเมืองต่างๆ ได้โดยง่าย^{๔๕}

ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ดร.ฮิว แมคคอร์มิค สมิธ ที่ปรึกษาแผนกสัตว์น้ำ แห่งรัฐบาลสยาม ได้มาสำรวจ แม่น้ำอิง พบว่ามีพันธุ์ปลาจำนวน ๓๒ ชนิด ราษฎรได้ลงทำการจับปลาทุกวันในระหว่างฤดูหน้าแล้ง มี จำนวนไม่ต่ำกว่า ๒๐๐- ๓๐๐ คน โดยใช้เครื่องมือที่ถือด้วยมือทุกประเภท บางพวกเป็นราษฎรพื้นเมือง พะเยา บางพวกมาจากที่ห่างไกลออกไปและมาแรมคืนตามฝั่งน้ำในระหว่างฤดูหน้าแล้งเหตุเพราะความ ตื่นเขินของบึงจึงจับปลาได้สะดวกขึ้น และขาดการหวงห้ามเพื่อป้องกันพืชพันธุ์ปลาในบึง

ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ พระศุภการกำจร มาดำรงตำแหน่งนายอำเภอพะเยา ได้สำรวจแม่น้ำอิง ปริมาตร น้ำที่เก็บกัก ระดับน้ำที่เก็บกักในฤดูแล้งและในฤดูฝน และบริเวณที่ควรสร้างประตูระบายน้ำกั้นแม่น้ำอิง

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ตามพระราชกฤษฎีกา จัดตั้งเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดเชียงราย พ.ศ. ๒๔๘๐ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ตามประกาศ ประธานสภาผู้แทนราษฎร) ลงวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๔๘๐ อาทิตยทิพอาภา พล.อ.เจ้าพระยาพิชเยนทรโยธิน ลงวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ จัดเขตชุมชนในตำบลเวียงและตำบลแม่ต๋ำ อำเภอพะเยา จังหวัด เชียงราย ให้มีฐานะเป็นเทศบาลเมือง

ปี พ.ศ. ๒๔๘๑ กรมเกษตรกรรมได้เริ่มก่อสร้างประตูระบายน้ำกว๊านพะเยา

วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๔๘๒ ทางราชการได้ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตหวงห้ามที่ดินบริเวณ กว๊านพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มาตรา ๔ ระบุห้ามมิให้ผู้ใดเข้าหักร้าง จัดทำหรือปลูกสร้างด้วย ประการใดๆในที่ดินนั้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากเจ้าหน้าที่

^{๔๕} ศิลปวัฒนธรรม, บันทึกการเดินทางของ เรจินาลด์ เลอ เมย์ (Reginald le May, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [https://www.silpa-mag.com/history/article_๖๓๙๔๙_\(๒๒_สิงหาคม_๒๕๖๖\)](https://www.silpa-mag.com/history/article_๖๓๙๔๙_(๒๒_สิงหาคม_๒๕๖๖)).

วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๔๘๒ ทางราชการออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่ที่จะเวนคืนในท้องที่อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงรายโดยที่เห็นสมควรให้มีการเวนคืนที่ดินในบริเวณรอบกว๊านพะเยา เพื่อประโยชน์ในการบำรุงรักษาพืชพันธุ์สัตว์น้ำ

ปี พ.ศ. ๒๔๘๓ กองการประมง กระทรวงเกษตรราธิการ ได้กั้นทำนบลงในลำน้ำอิงอันเป็นตอนที่ลำน้ำมีขนาดกว้าง ๑๘ เมตร และตลิ่งของลำน้ำสูง ๑ เมตร ลักษณะของทำนบเป็นบานประตูทำนบชนิดที่ปิดเปิด ได้กั้นลำน้ำอิงทางตอนใต้ เพื่อกักเก็บน้ำให้มีระดับสูงสุดที่จะกักไว้ในฤดูแล้ง จะสามารถยกระดับน้ำสูงขึ้นอย่างน้อย ๑ เมตร ใช้งบประมาณ ๗๗,๐๐๐ บาท

ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ประตุระบายน้ำกว๊านพะเยาได้ก่อสร้างแล้วเสร็จ โดยประตูน้ำมีขนาด ๔.๒๘ x ๔.๕๐ เมตร จำนวน ๑ บาน ทำให้ระดับน้ำเอ่อสูงขึ้นท่วมบ้านเรือน วัดวาอาราม และไร่นาของราษฎร หนองน้ำ บวก ร่อง กลายเป็นกว๊านพะเยา มีขนาดประมาณ ๑๒,๐๐๐ ไร่ รวมทั้งก่อสร้างสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำ ๒ กว๊านพะเยา เปิดทำการในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๔ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๙๖ เปลี่ยนชื่อเป็นสถานีประมง (กว๊านพะเยา) จังหวัดเชียงราย

ภาพที่ ๔.๑๓ ประตูระบายน้ำที่สถานีประมงพะเยา พ.ศ. ๒๔๙๑- พ.ศ.๒๕๐๐
(ที่มา: เฟสบุ๊คภาพเก่าเมืองพะเยา)

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ วัดศรีจอมเรืองได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เพื่อเป็นสถานที่ทำพิธีทางศาสนาของคนในชุมชน

ปี พ.ศ. ๒๔๙๒ หมอประสาร-ครูบุญสิทธิ์ โปราณานนท์ได้ก่อตั้งโรงเรียนบุญสิทธิ์วิทยา ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชนเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ตั้งอยู่บริเวณข้างวัดศรีจอมเรือง

- ชาวจีนไหหลำที่อยู่อาศัยบริเวณย่านหนองระบู่ ได้เข้ามาใช้พื้นที่บริเวณวัดน้อยในอดีตเป็นเนินดิน มีป่าปกคลุม โดยเข้ามาแผ้วถางเพื่อปลูกผัก ได้ขุดพบสะเปาทอง (เรือสำเภาทอง) หม้อไหข้างในมีแต่ทองคำจึงนำไปขาย และได้นำเงินมาบูรณะวัดน้อยขึ้นมาใหม่ จากหลักฐานการบูรณะ ที่เขียนติดแผ่นกระเบื้องที่ใช้มุงหลังคาวัดน้อยพบหลักฐานเขียนว่า ปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ซึ่งตรงกับวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เสด็จขึ้นครองราชย์ และผู้บูรณะในรุ่นนั้นได้มีการปั้นรูปพญาครุฑและรูปกระต่าย อันเป็นสัญลักษณ์ของปีเกิดของในหลวงติดไว้ที่หน้าบรณ

ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ คณะกรรมการวัดศรีจอมเรือง โดยการนำของพ่อเฒ่าสำอาง พ่อเฒ่าหน้อยอ้าย นวลนาค แม่มะเส่งพร้อมคณะศรัทธาได้ไปกราบอารณาพระครูสุจินธรรมสารจากวัดป่าฝาง จังหวัดลำปาง เพื่อมาจำพรรษา อยู่วัดศรีจอมเรือง โดยได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดศรีจอมเรือง

ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ พระครูสุจินธรรมสาร ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา ตราตั้งที่ ๗๗/ ๒๕๑๕ ลงวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ การตราพระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดพะเยา โดยประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๔ ตอน ๖๗ ลงวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๒๐ และมีผลใช้บังคับจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา มีกำหนด ๑ เดือน อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงรายจึงได้รับแต่งตั้งขึ้นเป็นจังหวัดพะเยา เทศบาลเมืองพะเยา จึงขึ้นกับจังหวัดพะเยา โดยชุมชนวัดศรีจอมเรือง เป็นชุมชนในเขตตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

(๓) **กลุ่มคนและชาติพันธุ์** คนในชุมชนวัดศรีจอมเรือง สืบเชื้อสายมาจากคนไทใหญ่หรือเงี้ยว ที่มาจากเชียงตุงเข้ามาทำการค้า และทำป่าไม้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ หลังการทำสนธิสัญญาบาวริงระหว่างรัฐบาลไทยกับอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นผลให้เกิดการค้าเสรี ช่วงที่รัฐบาลสยามอนุญาตให้มีการสัมปทานป่าไม้ในภาคเหนือ ทำให้มีชาวเงี้ยวและพม่าเข้ามาทำงานกับบริษัทสัมปทานป่าไม้ต่างชาติ(อังกฤษ) ในพะเยา^{๔๖} รวมทั้งเข้ามาค้าขายในรูปแบบของกองคาราวานหรือการค้า

^{๔๖} เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ, ย่านเก่าเมืองเก่าในพะเยา, หน้า ๗๙.

ทางไกล โดยใช้โคหรือม้าบรรทุกสินค้าเป็นหลักเข้ามายังพื้นที่ต่างๆ ของสยาม สินค้าที่นำมาขาย ได้แก่ ชา เมียง บุหรี่ สีเสียด ภาชนะเคลือบ ผ้าทอ ตลอดจนการค้าปศุสัตว์ มีเมืองเชียงตุงเป็นเมืองสำคัญทางตอนเหนือที่เป็นจุดแวะพัก และแลกเปลี่ยนสินค้าของพ่อค้าจากรัฐฉาน จากนั้นเดินทางเข้ามายังล้านนา เช่น เชียงราย เชียงใหม่ พะเยา ลำปาง เป็นต้น ในส่วนของพะเยา คนเงี้ยวหรือไทใหญ่ได้เข้ามาตั้งรกรากอยู่อาศัยในย่านสบต๋ำซึ่งเป็นบริเวณสองฝั่งลำน้ำอิงทางทิศใต้ และมีลำน้ำแม่ต๋ำไหลมาสบ คนพะเยาเรียกว่า ถิ่นคนเงี้ยวหรือกาดเงี้ยว^{๔๗} ชาวบ้านมักไปค้าขายกันที่บ้านแม่ต๋ำ เรียกว่าตลาดสบต๋ำ เหตุที่ตลาดสบต๋ำได้รับความนิยมเนื่องจากมีคนเชื้อสายไทใหญ่มีความชำนาญการค้าขายและมีทุนทรัพย์มาก และผู้คนในตัวเมืองพะเยานิยมไปซื้อสินค้าที่ตลาดสบต๋ำ เพราะมีสินค้าที่หลากหลายทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภค โดยเฉพาะสินค้าที่พ่อค้าไทใหญ่นำมาจากเมืองท่ามะละแหม่ง จะเป็นที่นิยมในหมู่เจ้านายทางเหนือที่มีฐานะดี ^{๔๘} โดยศูนย์รวมจิตใจของคนเงี้ยวอยู่ที่วัดศรีจอมเรืองหรือวัดจอง ตั้งอยู่บนเนินทางทิศเหนือของลำน้ำอิง ปรากฏร่องรอยของการวัดร้างก่อนที่จะมีการสร้างวัดขึ้นมาใหม่ราวปีพ.ศ. ๒๔๓๖

ภาพที่ ๔.๑๔ การแต่งกายของสาวชาวเงี้ยว(ไทใหญ่)ในขบวนแห่ครัวทานงานदानก๋วยสลาก (สลากภัตต์) ของวัดศรีจอมเรือง (ที่มา: เฟสบุ๊กภาพเก่าเมืองพะเยา)

^{๔๗} วิมลวิทย์ พิมพ์ทอง, “เงี้ยว-ต้องสู้ถึงไทใหญ่-ปะโอ การมีอยู่ในสังคมชาวพะเยา”. วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๔๘ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม -กันยายน ๒๕๖๕) : ๓๓-๔๐.

^{๔๘} เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ, ย่านเก่าเมืองเก่าในพะเยา, หน้า ๗๙.

(๔) **อาหารท้องถิ่น** อาหารเงี้ยวของชุมชนวัดศรีจอมเรืองที่มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ได้แก่ การทำถั่วเน่า สูตรเงี้ยว หรือไทยใหญ่ จะนำถั่วเหลืองมาทำการต้มโดยใช้ระยะเวลาประมาณ ๔-๖ ชั่วโมง เพื่อให้ถั่วต้มดังกล่าวเกิดความนุ่มและพองโต จากนั้นก็จะนำไปหมักโดยใช้ผ้าคลุมไว้เป็นเวลาสองวันสองคืน และนำมาปรุงรสด้วยพริกกระเทียม ชিং นำมาห่อและทำการนึ่งหลังจากนึ่งสุกแล้วก็จะนำมาผึ่ง เพื่อให้ถั่วเน่าเซ็ดตัวและนำออกจำหน่าย

ภาพที่ ๔.๑๕ การทำถั่วเน่าสูตรเงี้ยวดั้งเดิม

(ที่มา: คณะวิจัย)

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“ตนเองได้สืบทอดสูตรการถั่วเน่าสูตรเงี้ยวหรือไทยใหญ่ จากยายโฮ่ ซึ่งเป็นแม่สามีที่ทำถั่วเน่าจำหน่ายมากกว่า ๓๐ ปี แต่พอระยะหลังยายโฮ่ เริ่มมีอาการเจ็บป่วยเนื่องจากวัยชราแล้วตนเองเลยสืบทอดการทำถั่วเน่ามาได้ประมาณ ๑๐ กว่าปี โดยการสูตรทำถั่วเน่าของตนเองนั้น จะเป็นสูตรที่เป็นของชาวเงี้ยวหรือชาวไทยใหญ่ ทำรับประทานกัน” ^{๔๙}

ทั้งนี้คนเหนือนิยมรับประทานถั่วเน่ากับข้าว หรือนำไปประกอบในการทำอาหารประเภทต่างๆ เช่น แกงผัก คั่วถั่วเน่า นอกจากนี้ยังมีอาหารเงี้ยวประเภทอื่นๆ ได้แก่ แกงฮังเล แกงซี่เหล็ก ข้าวสั้ม โก๋ไบมะขาม จิ้นลุง ยาหนั่ง เป็นต้น ปัจจุบันมีร้านจำหน่ายอาหารเงี้ยวในชุมชนศรีจอมเรือง

^{๔๙} สัมภาษณ์, สมทรง อินทศรี บ้านเลขที่ ๖๘/๕ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา.

(๕) ประเพณีประจำปี

- ประเพณีตานข้าวหอมต่อ หรือข้าวมธุปายาสในวันออกพรรษา ชาวบ้านในชุมชนต่างก็พร้อมใจกันนำมะพร้าว ถั่ว งา ข้าวสารน้ำตาลทราย และขนมมเนยมาถวายพระ เพื่อนำไปใช้เป็นวัตถุดิบในการกวนข้าวจะคู้ (ภาษาพม่า) หรือข้าวหอมต่อ (ภาษาถิ่นเหนือ) เพื่อนำไปถวายพระในวันออกพรรษา ตามความเชื่อคติชนล้านนา โดยชาวบ้านในชุมชนจะนำวัตถุดิบต่างๆมาถวายพระในช่วงเย็น จากนั้นก็จะช่วยกันขูดมะพร้าว คั่วถั่วลิสง งา และนึ่งข้าวเหนียว ช่วงเวลาประมาณ ๒๒.๐๐น. จึงนำกะทิมาเคี่ยวพร้อมนม เนย น้ำผึ้ง น้ำตาลให้เป็นเนื้อเดียวกัน ก่อนที่จะนำข้าวเหนียวที่เตรียมไว้แล้วคนจนมีความเหนียว สีสอกน้ำตาลทั่วกัน แล้วโรยด้วยงาขาว งาคั่วและเมล็ดถั่วคั่ว ปล่อยให้เย็นและนำตักใส่ภาตจำนวน ๙ ภาต นำไปตั้งไว้หน้าพระประธานในวิหาร พร้อมกับขนม และผลไม้มาถวายตั้งแต่ตอนเย็น จากนั้นเวลาประมาณ ๐๕.๐๐ น.ของอีกวัน พระสงฆ์และศรัทธาชาวบ้านก็จะกล่าวคำถวายข้าวจะคู้ ขนมและผลไม้เหล่านั้น จนกระทั่งเวลาประมาณ ๐๙.๐๐น. พระสงฆ์จะนำข้าวจะคู้ไปแจกจ่ายให้กับชาวบ้านที่มาช่วยงานและชาวบ้านในชุมชนอย่างทั่วถึง เพราะเชื่อว่าคนที่ได้ทำและทานข้าวจะคู้ จะเป็นสิริมงคลกับชีวิต มีโชคลาภ แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งปวง ^{๕๐}

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก กล่าวว่า

“ในงานประเพณีตานข้าวหอมต่อ จะมีการกวนข้าวหอมต่อหรือข้าวทิพย์ ที่มีส่วนผสมของข้าวเหนียว ถั่ว งา น้ำอ้อย น้ำผึ้ง โดยผู้ชายจะช่วยกันขูดมะพร้าว ส่วนผู้หญิงจะคั่วถั่ว คั่วงา คนกวนจะเป็นผู้ชาย โดยจะนึ่งข้าวห่มขาว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ เมื่อกวนเสร็จ จะปั้นข้าว จำนวน ๓๙ ก้อน เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากนั้นจะแจกจ่ายให้กับชาวบ้านนำไปทาน จะเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต นอกจากนี้ในงานประเพณียังมีการประกวดแกะสลักผลไม้ และจุดดอกไม้ไฟอีกด้วย” ^{๕๑}

^{๕๐} สยามรัฐออนไลน์ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๒, ชาวชุมชนวัดศรีจอมเรือง จ.พะเยา พร้อมใจกวน "ข้าวจะคู้" หรือข้าวมธุปายาส, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://siamrath.co.th/n/๑๐๘๖๑๑>. (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖.)

^{๕๑} สัมภาษณ์, ทนงค์ศักดิ์ จุลเจริญ กรรมการชุมชนวัดศรีจอมเรือง, วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๖๖.

- ประเพณีกำพะหวา เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นในวันที่ ๑๖ เมษายนของทุกปี หรือ " วันปากปี " ที่วัดศรีจอมเรือง หรือวัดจอง เริ่มขึ้นครั้งแรกในสมัยของพระครูสุจินธรรมสาร (จินนะ สุจินโณ) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๓ พิธีกรรมกำพะหวาหรือสืบชะตาหลวงแบบเมียนมาซึ่งแตกต่างจากการสืบชะตาหลวงของคนล้านนา เพราะพิธีกำพะหวา นอกจากจะสืบชะตาบุคคลแล้ว ยังมีการสืบชะตารถยนต์ รถจักรยานยนต์ และเสื้อผ้า เพื่อเสริมสิริมงคลให้กับบุคคล หรือวัตถุเหล่านั้นอีกด้วย พิธีเริ่มจากการใช้สายสิญจน์พันองค์พระประธานที่โต๊ะหมู่บูชา จากนั้นโยงสายสิญจน์ไป ๒ ทางคือ คนที่เข้าร่วมพิธีโดยโยงสายสิญจน์มาพันไว้กับศีรษะ ส่วนอีกสายจะโยงไปหาสิ่งของๆ ผู้ที่เข้าร่วมพิธี พิธีกรรมทั้งหมดจะใช้บทสวดของเมียนมาร์ จบด้วยการให้พรตามแบบภาคเหนือ ก่อนที่จะประพรมน้ำมนต์เป็นอันเสร็จพิธี ประเพณีกำพะหวา ได้ยึดถือปฏิบัติกันต่อมาจนถึงปัจจุบัน ^{๕๒}

- ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดศรีจอมเรือง เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในวันแรม ๑๕ ค่ำเดือน ๒ ในเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ก่อนวันงานชาวบ้านในชุมชนจะร่วมกันจะแกงฮังเลแบบดั้งเดิมของคนไทใหญ่ (เงี้ยว) เรียกว่า แกงฮังเลหม้อขางหลวง เพื่อถวายพระสงฆ์ ร่วมกันทำบุญสงฆ์น้ำพระธาตุ และร่วมกันถวายผ้าห่มพระธาตุ ^{๕๓}

กล่าวโดยสรุป พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง เป็นประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่ผู้คนที่มาอยู่ร่วมกันโดยไม่ได้แบ่งแยกเป็นหมู่บ้าน ผู้คนเคลื่อนย้ายไปมาหาสู่กัน ในช่วงที่มีคนเงี้ยวเข้ามาได้มาแต่งงานกับคนท้องถิ่น เกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านอาหารที่ยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน และเป็นประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีพัฒนาการไปกับประวัติศาสตร์ของอาณาจักรกมยวในยุคล้านนา และเมืองพะเยายุคฟื้นฟู หลังจากการครอบครองของพม่า สามารถแบ่งออกเป็น ๖ ยุคดังนี้

^{๕๒} สยามรัฐออนไลน์ ๑๖ เมษายน ๒๕๖๒, ประเพณีกำพะหวา, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://siamrath.co.th/n/๗๕๐๔๗> (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖.)

^{๕๓} สัมภาษณ์, นิตยา รินสาร ประธานกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดศรีจอมเรือง, วันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๖.

ยุคประวัติศาสตร์ (พ.ศ. ๒๐๓๘- ๒๓๓๐)

ชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง (บ้านหลายอิง) ถือว่าเป็นชุมชนที่ก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย ในยุคล้านนาที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา มีการก่อสร้างพระพุทธรูป และวัดวาอาราม ที่ปรากฏหลักฐานในจารึกเมืองพะเยาที่ถูกค้นพบ ต่อมาล้านนาได้ถูกพม่ายึดครองสองร้อยกว่าปี ส่งผลให้บ้านเมือง วัดวาอารามทรุดโทรมจากสงคราม ผู้คนอพยพย้ายถิ่นฐานหนีภัยสงครามไปอยู่ที่ต่างๆ และได้ย้ายเข้ามาในเมืองพะเยาอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ในช่วงนั้นพระเจ้าอองวะจากพม่าส่งกองทัพ นำโดยอะแซหุ่นกี้มาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ แล้วรวมเมืองฝาง เชียงราย เชียงแสน และพะเยาเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้เจ้าเมืองฝ่ายเหนือและชาวเมืองพะเยาต่างอพยพหนีไปอยู่เมืองลำปาง ทิ้งบ้านเมืองร้างไป ๕๖ ปี

ยุคผสมผสานและกลืนกลาย (พ.ศ. ๒๓๘๖-๒๔๔๐) -๒๔๔๒ สร้างบ้านเรือนและวัดจองคำ

เมื่อสงครามเสร็จสิ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เจ้าหลวงได้นำชาวพะเยากลับมาฟื้นฟูบ้านเมือง เมืองพะเยาได้ฐานะเป็นเมืองหน้าด่าน ขึ้นอยู่กับลำปาง จากสภาพกร้าง โดยเริ่มตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสันเวียงใหม่ และทยอยกลับมาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำอิงอีกครั้ง โดยตั้งชื่อว่า “บ้านหลายอิง” ตามลักษณะภูมิประเทศที่มีแม่น้ำอิงไหลผ่าน เริ่มแรกมีประมาณ ๔๐ ครัวเรือน เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำอิง มีพื้นที่เป็นเนินดินสูง บนฐานของตัวเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีอาณาเขตรวมบ้านหลายอิง ในตัวเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าทั้งหมด เนื่องด้วยเมืองพะเยาเป็นเมืองหน้าด่านจึงต้องเกี่ยวข้องกับการสงครามอยู่เสมอ โดยเฉพาะสงครามเชียงตุงทั้งสามครั้ง และชาวเมืองพะเยาถูกเกณฑ์ไปทำสงครามด้วยทุกครั้ง นอกจากนี้ยังมีชาวเงี้ยวจากเชียงตุงเดินทางนำสินค้าเข้ามาค้าขาย ได้แต่งงานกับคนพื้นเมือง และตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งการบูรณะวัดร้างโดยกลุ่มพ่อค้าชาวพม่าและชาวเงี้ยวคือวัดจองคำ (ปัจจุบันวัดศรีจอมเรือง)

ยุคแอบเร้นซ่อนกายจากอำนาจของสยาม (พ.ศ. ๒๔๔๕-๒๔๔๗)

ในช่วงนี้เกิดกบฏเงี้ยว นำโดยพกาหม่อง เข้าปล้นเมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองพะเยา โดยเจ้าเมืองพะเยาขอกำลังทหารจากลำปางเข้ามาช่วยปราบจนสำเร็จ มีคนพะเยาบางส่วนได้ช่วยเหลือคนเงี้ยว ส่งผลให้ทั้งคนเงี้ยวในชุมชนแม่ต้าและคนพะเยาถูกฆ่าจำนวนมาก คนเงี้ยวจึงย้ายหนีไปอยู่ที่อื่น คนที่ยังอยู่ต้อง

พรางตัวเองให้เหมือนคนเมืองมากที่สุด รวมทั้งพระสงฆ์ชาวเงี้ยวที่วัดจองคำได้ย้ายหนีไปที่อื่น ส่งผลให้วัดจองคำร้างไป ๒ ปี เมื่อเหตุการณ์สงบ เจ้าหลวงไชยวงศ์ เจ้าเมืองพะเยาในขณะนั้นให้รื้อก่อนอิฐตามวัดร้างต่าง ๆ ไปสร้างกำแพงเมืองเพื่อป้องกันศัตรู

ยุคปรากฏตัวเพื่อดำรงอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม (พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๗๙)

คนเงี้ยวได้อพยพกลับมา พ่อค้าและคนในชุมชนได้บูรณะวัดจองคำ นิมนต์พระพม่าจากลำปางมาเป็นเจ้าอาวาส ในช่วงนี้ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายๆ ด้านจากอิทธิพลของสยาม คือ เมืองพะเยาเปลี่ยนฐานะเป็นอำเภอเมืองพะเยา มี “เจ้าอุปราชมหาชัยคีติสาร” รักษาการตำแหน่งเจ้าเมืองพะเยา และมีเรจินาลด์ เลอ เมย์ นักสำรวจชาวอังกฤษ ได้เดินทางมาสำรวจหัวเมืองทางเหนือ กล่าวว่สมัยนั้นกิจการค้าขายในเมืองพะเยาส่วนใหญ่จะเป็นของพวกพม่าและเงี้ยว ถือเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและสังคมสูง เกิดตลาดในบริเวณนั้นคือ ตลาดสบต๋ำ นอกจากนี้ยังมี ดร.ฮิว แมคคอร์มิค สมิธ ที่ปรึกษาแผนกสัตว์น้ำ แห่งรัฐบาลสยาม ได้มาสำรวจแม่น้ำอิง พบว่ามีพันธุ์ปลาจำนวน ๓๒ ชนิด ราษฎรได้ลงทำการจับปลาทุกวันในระหว่างฤดูหน้าแล้ง เพราะความตื่นเขินของแม่น้ำอิงจึงจับปลาได้สะดวกขึ้น และขาดการหวงห้ามเพื่อป้องกันพืชพันธุ์ปลา นำมาสู่ข้อเสนอในการทำประตुरะบายน้ำกั้นแม่น้ำอิง ในเวลาต่อมา

เมื่อเส้นทางรถไฟสายเหนือมาถึงลำปาง เศรษฐกิจเมืองพะเยาโตขึ้น จากปริมาณการส่งออกข้าวที่เพิ่มมากที่สุดใภาคเหนือ คนจีนจากภาคกลางเริ่มหลั่งไหลเข้ามา มีการตัดถนนใหม่ ทำให้กำแพงเมืองเก่าถูกรื้ออีกครั้งเพื่อขยายและปรับผิวถนน กลุ่มนายอำเภอ กลุ่มเจ้าหลวงเมืองพะเยาและคหบดีคนจีนในเมืองพะเยาได้ร่วมทุนสร้างตลาดสดแห่งใหม่ ส่งผลให้ตลาดพ่อค้าเงี้ยวที่เดิมเริ่มซบเซาลง อย่างไรก็ตาม ในช่วงนี้รัชกาลที่ ๗ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อมาถึงเมืองพะเยา พ่อค้าชาวไทใหญ่ (เงี้ยว) และชาวพม่าในเมืองพะเยานำงาช้างคูมาน้อมเกล้าฯ มาถวาย ณ ที่ประทับแรมสนามเวียงแก้ว อำเภอเมืองพะเยา นอกจากนี้ในช่วงนี้ครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา เจ้าอาวาสวัดบ้านปาง จังหวัดลำพูน เป็นผู้นำในการบูรณปฏิสังขรณ์วัดลีซึ่งมีสภาพเป็นวัดร้างมาหลายร้อยปี และยกฐานะขึ้นเป็นมาเป็นวัดอีกครั้ง

ยุคก้าวเข้าสู่การพัฒนา (พ.ศ.๒๔๘๐-๒๕๒๐)

การจัดตั้งเทศบาลเมืองพะเยา จังหวัดเชียงราย พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้จัดเขตชุมชนในตำบลเวียงและตำบลแม่ต้า อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย ให้มีฐานะเป็นเทศบาลเมือง รวมทั้งการก่อสร้างประตูระบายน้ำกั้นแม่น้ำอิง โดยกรมเกษตรกรรมประมง เพื่อเก็บกักน้ำไว้ในช่วงฤดูแล้ง และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา ส่งผลให้น้ำท่วมทรัพย์สิน และไร่นาของประชาชนหลายพันไร่ ชาวบ้านหลายชุมชนได้อพยพขึ้นมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ดอนรอบๆ กว๊านพะเยากลายเป็นชุมชน บ้านหลายอิงก็เช่นเดียวกันได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม ผู้คนได้อพยพย้ายขึ้นมาอยู่บริเวณพื้นที่ดอน โดยรอบวัดศรีจอมเรืองและวัดลี เกิดเป็นชุมชนมีการก่อตั้งโรงเรียนพะเยาพิทยาคม ในปีพ.ศ. ๒๔๘๒ และโรงเรียนบ้านหลายอิง ในปีพ.ศ. ๒๔๘๕ ปัจจุบันคือโรงเรียนเทศบาล ๓ (หลายอิงราษฎร์บำรุง) สังกัดเทศบาลเมืองพะเยา และโรงเรียนบุญธิษฐานุวิทยา ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชน ในช่วงนี้คณะกรรมการวัดศรีจอมเรือง พร้อมคณะศรัทธาได้ไปกราบอาราธนาพระครูบาจินะ พระพม่าจากวัดป่าฝาง จังหวัดลำปาง มาจำพรรษาที่วัดศรีจอมเรือง และท่านได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูสุจินธรรมสาร ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจอมเรือง และยังได้รับการถวายสมณศักดิ์จากรัฐบาลพม่าอีกด้วย ส่วนวัดลี คณะกรรมการวัดและคณะศรัทธาได้ไปนิมนต์พระบุญขึ้น ฐิตธมโม จากวัดแม่ต้าเมืองชุม จังหวัดพะเยาให้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดลี จนถึงปัจจุบันสมณศักดิ์ พระวิมลญาณมุนี ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดพะเยา

ยุคปรับเปลี่ยนและสืบสานทุนทางวัฒนธรรม (พ.ศ.๒๕๒๐-ปัจจุบัน)

ในช่วงนี้ความเจริญและการพัฒนาต่างๆ ได้เข้ามาสู่ชุมชน ทั้งถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ในขณะที่อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย ได้ยกฐานะเป็นจังหวัดพะเยา พร้อมๆ กันนั้นเทศบาลเมืองพะเยาได้แบ่งเขตการปกครองเป็นชุมชน ดังนั้นหมู่บ้านหลายอิงจึงได้แยกชุมชน และตั้งชื่อตามวัดเป็นชุมชนวัดลี และชุมชนวัดศรีจอมเรือง ในขณะเดียวกันความเป็นคนเงี้ยวในชุมชนได้ค่อยๆ เลือนหายไป เด็กรุ่นใหม่ไม่มีความทรงจำในเรื่องของอดีต โดยเฉพาะด้านภาษาและการแต่งกายที่สูญหายไป หลงเหลือเพียงแต่อาหารที่ยังคงสืบทอดกันภายในครัวเรือน และเปลี่ยนจากการบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขายภายในและภายนอกชุมชน เช่น ถั่วเน่า แกงฮังเล ข้าวสั้ม น้ำพริกคั่ว จิ้นลุง เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน พระบุญขึ้น ฐิตธมโม (ปัจจุบันพระวิมลญาณมุนี) เจ้าอาวาสวัดลี ท่านมีความสนใจในการเก็บสะสมพระพุทธรูปและประติมากรรมสกุลช่างพะเยาที่ทำจากหินทราย ที่มีความรุ่งเรืองมา

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งขุดค้นพบในบริเวณเมืองโบราณเวียงน้ำเต้าเป็นจำนวนมาก โดยมีวัดลีซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของเวียงน้ำเต้าและมีวัดร้างประมาณ ๒๐ วัด มีธาตุเจดีย์ซึ่งหักพัง ท่ามกลางป่าดงพงไพรที่ขึ้นปกคลุม การสำรวจได้พบชิ้นส่วนของโบราณวัตถุ ท่านจึงเก็บรวบรวมมาไว้ที่วัดลี และจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว (วัดลี) เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองพะเยา โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากทางภาครัฐและเอกชน ทุกๆ ปี วัดลีสจะมีประเพณีสงฆ์พระธาตุวัดลีในเดือน ๕ เหนือ พร้อมกับการกินแกงขี้เหล็ก หรือภาษาเงี้ยวเรียกว่า แกงฮังไหย่ ส่วนวัดศรีจอมเรืองจะมีประเพณีตานข้าวหอมต่อ หรือกวนข้าวมธุปายาสในวันออกพรรษาเป็นประจำทุกปี

จะเห็นได้ว่าปัจจุบัน ชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง เป็นชุมชนที่คนพื้นเมืองและคนเงี้ยวได้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่กับคนพื้นที่อื่น เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ อย่างไรก็ตามวัดก็ยังเป็นสถานที่ในการยึดโยงความเป็นชุมชน ผ่านการทำบุญและประเพณีตามความเชื่อในทางพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ ๓ วิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เวียงน้ำเต้าและชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง

ในการวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เวียงน้ำเต้าและประวัติศาสตร์ของชุมชน เพื่อออกแบบแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้านั้น จะเห็นได้ว่าเวียงน้ำเต้ามีภาพลักษณ์ของเมืองเก่าที่มีร่องรอย และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยปรากฏเรื่องราวและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นลายลักษณ์ เช่น ศิลาจารึก ตำนาน จดหมายเหตุ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน อาคาร สถาปัตยกรรมต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

ส่วนประวัติศาสตร์ของชุมชนจะเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ผู้คนอาศัยอยู่ และกลุ่มชาติพันธุ์เงี้ยว และพม่าเดินทางเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐาน ดังนั้นในขั้นตอนนี้ คณะวิจัยได้วิเคราะห์โดยกำหนดศักยภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ๕ ด้าน ดังนี้

ด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน

เวียงน้ำเต้าเป็นเมืองที่มีการตั้งเมืองตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เมื่อขุนจอมธรรมมาตั้งเมืองพะเยา เวียงแห่งแรกมีผังเมืองเป็นรูปน้ำเต้าเรียก "เวียงน้ำเต้า" และเจริญรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เพราะพบหลักฐานมากในช่วงเวลานี้ รวมทั้งศิลาจารึกที่กล่าวถึงการสร้างวัดต่าง ๆ หลายแห่ง และมีหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าเวียงนี้ น่าจะเป็นตัวเมืองหรือเป็นศูนย์กลางการปกครองของเมืองพะเยา คือจากเวียงนี้มีแนวคันดินเป็นเส้นทางคมนาคมหลายสายตัดออกไปติดต่อกับเวียงหรือชุมชนอื่น ๆ หลายแห่ง

ตามพันนาต่างๆ เวียงนี้จึงมีลักษณะเป็นจุดศูนย์รวมหรือชุมชนหลักของเมืองเช่นเดียวกับเวียงพะเยา ซึ่งสันนิษฐานว่าท่าวังทองและเวียงพะเยาเป็นชุมชนเดียวกัน โดยเวียงหนึ่งเป็นศูนย์การปกครองและอีกเวียงหนึ่งเป็นย่านการค้า ส่วนเวียงใดเกิดขึ้นก่อนและมีการขยายมาสร้างอีกเวียงเมื่อไรนั้น ไม่มีหลักฐานใด ๆ ยืนยันได้แน่ชัด แต่น่าสังเกตว่ามีการกล่าวถึงเวียงพะเยา ๒ เวียงอยู่ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เล่าเรื่องตอนพญาคำฟูกับพญากาวน่านร่วมกันตีเมืองพะเยาว่า พญาทั้งสองก็ริพลคนศึกเข้าไปปล้นเอาเวียงพญาจำเมืองทั้งสองเวียง

เวียงน้ำเต้าเป็น ๑ ในเมืองเก่าพะเยาที่มีจุดแข็งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบอย่างชัดเจน และมีร่องรอยโบราณสถานทั้งที่ปฏิสังขรณ์เป็นศาสนสถานแล้ว ได้รับการขุดแต่งบูรณะแล้ว และที่ยังไม่ได้รับการขุดแต่งศึกษา กระจายตัวอยู่ทั่วบริเวณเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีรองรับ ปรากฏเรื่องราวและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นลายลักษณ์ เช่น ศิลาคารึก และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน วัด สถาปัตยกรรมต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

ส่วนประวัติศาสตร์ของชุมชนในเวียงน้ำเต้าคือ ชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง เป็นประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่ผู้คนที่มาอยู่ร่วมกันโดยไม่ได้แบ่งแยกเป็นหมู่บ้าน ผู้คนเคลื่อนย้ายไปมาหาสู่กัน ในช่วงที่มีคนเงี้ยวเข้ามาได้มาแต่งงานกับคนท้องถิ่น เกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านอาหารที่ยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน และเป็นประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีพัฒนาการไปกับประวัติศาสตร์ของอาณาจักรสุโขทัยในยุคล้านนา และเมืองพะเยายุคฟื้นฟู หลังจากการครอบครองของพม่า จากประวัติศาสตร์ของเวียงน้ำเต้า และประวัติความเป็นมาของชุมชน ถือเป็นจุดเด่นทางประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าและชุมชนที่ดำรงอยู่ และมีการเปลี่ยนแปลงมาจนถึงปัจจุบัน โดยภาพรวมถือเป็นเมืองเก่าที่มีศักยภาพของการเป็นพื้นที่การเรียนรู้ของจังหวัดพะเยา ดังนี้

๑) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเวียงน้ำเต้าและชุมชนในเขตเวียงน้ำเต้า เพื่อให้นักเรียนในโรงเรียนเขตเวียงน้ำเต้า และนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยพะเยาและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยาได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าและชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง

๒) การจัดกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนในโรงเรียนเขตเวียงน้ำเต้า และนิสิตนักศึกษา มหาวิทยาลัยพะเยาและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยาได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าและชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง เช่น ยุวประวัติศาสตร์เวียงน้ำเต้า

๓) การศึกษาวิจัยเพื่อรวบรวม และเผยแพร่องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าและชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรืองในรูปแบบต่างๆ

ด้านภูมิสถาปัตยกรรมและผังเมือง

เวียงน้ำเต้าตั้งอยู่บนเนินเขาที่วางตัวยาวต่อเนื่องมาจากทางทิศเหนือลงมาบริเวณกว๊านพะเยา และแม่น้ำอิง คูเมืองมีขนาดไม่เท่ากัน แต่มีเพียงชั้นเดียว คือ คูเมืองด้านทิศเหนือกว้างประมาณ ๒๑ เมตร ส่วนด้านทิศตะวันออกกว้างประมาณ ๑๖ เมตร และมีความลึกเฉลี่ย ๕ เมตร ลักษณะของคันดินเป็นเพียงแนวคันดินเตี้ย ๆ แสดงให้เห็นลักษณะของการก่อสร้างคูเมือง คือ เมื่อกำหนดขอบเขตและขนาดของผังเมืองแล้ว การขุดคูเมืองจะนำเอาคันดินที่ได้มาถมวางเรียงเป็นแนวทั้งสองฟาก ข้างของคูเมือง จึงทำให้เกิดเป็นคันดินคู่นานไปกับคูเมือง สภาพของคันดินที่พบมีแนวและขนาดเล็กมาก คันดินด้านในจะสูงจากระดับพื้นภายในเมืองประมาณ ๑ เมตร เห็นได้ถึงความรู้ของประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่สะท้อนรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของเมือง ผ่านภูมิปัญญาของการสร้างบ้านแปงเมืองในอดีต ถือเป็นเมืองเก่าที่มีองค์ประกอบและมีศักยภาพเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ของจังหวัดพะเยา ดังนี้

๑) การวางผังเมืองที่มีแนวคันดินและคูเมือง ซึ่งสามารถแสดงขอบเขตเมืองในอดีตได้อย่างชัดเจน

๒) มีลักษณะการใช้สอยในลักษณะของเมืองที่มีชีวิตอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

๓) ถนนรอบเวียงน้ำเต้าที่เป็นเส้นทางคมนาคมหลายสายเชื่อมชุมชนในเขตเทศบาลเมืองพะเยากับชุมชนในเขตเทศบาลตำบลท่าวังทอง

๔) มีพื้นที่สาธารณะที่เหมาะสมสำหรับการทำเป็นสวนสาธารณะเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน หรือพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมของชุมชน

๕) กรมธนารักษ์ได้จัดทำป้ายแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่เมืองเก่า กำแพงเมือง-คูเมืองโบราณ ตั้งบนแนวคันดินเวียงน้ำเต้า จำนวน ๒ จุด ทำให้ประชาชนที่อาศัยในเขตเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และประชาชนที่สัญจรผ่านไปมา เห็นถึงความสำคัญของเมืองเก่า

๖) บริเวณกำแพงเมือง -คูเมืองโบราณเวียงน้ำเต้า มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมาก เป็นทั้งต้นไม้ดั้งเดิมและต้นไม้ที่ปลูกเสริม เช่น ต้นจามจุรี ต้นมะค่า ต้นสัก ต้นขะเจ้าะ (ต้นสาคร) ซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้านสันขะเจ้าะ ที่อยู่บริเวณนอกคูเมืองน้ำเต้า เขตตำบลท่าวังทองในปัจจุบัน

๗) มีระบบการจัดการน้ำแบบดั้งเดิม โดยคูน้ำห้วยขัวน้ำเต้าจะเชื่อมกับน้ำอิงทางทิศใต้ ไหลผ่านไปทางทิศตะวันออก เป็นการขุดคูเมืองเพื่อชักน้ำจากแม่น้ำอิงมากักเก็บไว้ในคูเมือง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันตัวเองจาก ศึกสงคราม และเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภค รวมทั้งเป็นการระบายน้ำภายในเวียงด้วย

ด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์

วิถีชีวิตของคนในชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง แม้จะเป็นชุมชนที่ประกอบไปด้วยคนพื้นเมืองเดิม และคนที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่ โดยเฉพาะชาติพันธุ์เงี้ยว และพม่า แต่โดยส่วนใหญ่จะมีวัดเป็นสถานที่ในการยึดโยงความเป็นชุมชน ผ่านการทำบุญและประเพณีตามความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา จึงมีวิถีชีวิตและมีประเพณีต่างๆ คล้ายดังวิถีล้านนาทั่วไป อย่างไรก็ตาม ในแต่ละชุมชนได้แฝงเร้นอัตลักษณ์ของตนไว้ด้วยในขณะเดียวกันเช่น ประเพณีสงกรานต์ที่วัดลี และประเพณีถวายข้าวมธุปายาสที่วัดศรีจอมเรือง รวมทั้งอาหารท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ ได้แก่ อาหารเงี้ยวของกลุ่มชาติพันธุ์เงี้ยววัดศรีจอมเรือง และแกงขี้เหล็กของชุมชนวัดลี เป็นต้น โดยด้านวิถีชีวิตที่มีการสืบทอดกันเด่นชัดคือ อาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีศักยภาพเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ของจังหวัดพะเยา ดังนี้

๑) อาหารของกลุ่มชาติพันธุ์เงี้ยว ที่ถือเป็นความทรงจำของคนรุ่นเก่า เป็นวัฒนธรรมทางด้านอาหารการกินที่นำมาเลี้ยงชีพ และสามารถเชื่อมโยงสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ได้ อาหารเงี้ยวส่วนใหญ่จะมีส่วนประกอบหลักคือ ถั่วเน่า ในชุมชนศรีจอมเรืองมีผู้สืบทอดการทำถั่วเน่าจากคนรุ่นก่อน ซึ่งทำเป็นอาชีพหลักที่เลี้ยงดูคนในครอบครัว รวมทั้งยังคงมีร้านขายอาหารเงี้ยว คือ ร้านกับข้าวป่าอรข้างวัดน้อย ที่ยังคงขายอาหารเงี้ยว เช่นแกงฮังเล ข้าวส้ม ข้าวเงี้ยว ถั่วเน่า ยำหนั่ง จิ้นลุง น้ำพริกโยว น้ำพริกควัว เป็นต้น

๒) แกงขี้เหล็ก ในประเพณีสงกรานต์วัดลี หรือแกงฮังโยว ที่คนในชุมชนวัดลีช่วยกันทำเลี้ยงแขกหรือผู้คนที่มาทำบุญสงกรานต์ที่วัดลีเป็นประจำทุกปี โดยความเชื่อที่ว่า หากได้กินแกงขี้เหล็กแล้วจะทำให้มีสุขภาพแข็งแรง นอนหลับสบาย ครั้นถึงวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕

ชาวบ้านจะไปช่วยกันเก็บผักชีเหล็กจากที่ต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน เพื่อเตรียมทำแกงเลี้ยงผู้มาร่วมงาน ซึ่งมีจำนวนมาก จนต้องช่วยกันปลูกต้นชีเหล็กไว้ริมคูเมือง และที่ว่างในชุมชน

๓) ทุณวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมเฉพาะพื้นที่ ได้แก่ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดลี ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เหนือ และประเพณีตานข้าวหอมต่อ (ถวายข้าวมธุปายาส) ที่วัดศรีจอมเรือง ในวันออกพรรษา หรือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑

๔) ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ เดือน ๕ เหนือ ที่วัดลี มีลักษณะดังเช่นประเพณีทางพระพุทธศาสนาของล้านนาโดยทั่วไป แต่มีความพิเศษไม่เหมือนที่อื่นคือ การได้มาสงฆ์น้ำพระธาตุแล้วจะต้องมากินแกงชีเหล็กที่วัดลีด้วย เพื่อให้มีสุขภาพแข็งแรง เป็นประเพณีที่สืบทอดมาโดยหลวงพ่เจ้าอาวาสวัดลีและคนในชุมชนช่วยกันคิดทำขึ้น เพื่อเลี้ยงดูผู้เดินทางมาร่วมทำบุญ ในประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุที่วัดลีนี้ และนอกจากผู้คนจะเดินทางไปสงฆ์น้ำพระธาตุ วัดลี และกินแกงชีเหล็กแล้ว ผู้คนยังนิยมไปซื้อส้มป่อยที่นั่นด้วย

๕) ประเพณีถวายข้าวมธุปายาส ที่วัดศรีจอมเรือง หรือคนเงี้ยวเรียกว่า ประเพณีตานข้าวหอมต่อ ในวันออกพรรษา หรือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ก่อนวันออกพรรษาหนึ่งวัน คนในชุมชนจะมารวมกันที่วัด เพื่อนำเอาข้าวสาร ถั่ว งา นม เนย น้ำผึ้ง น้ำอ้อย กะทิ มะพร้าว เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนประกอบของข้าวมธุปายาสมารวมกัน และร่วมด้วยช่วยกันทำข้าวมธุปายาสหรือข้าวหอมต่อ เพื่อถวายพระในเช้าตรู่ของวันออกพรรษา ภายในวัดยังมีการละเล่นรื่นเริงอื่นๆ ด้วย อาทิ การร้องรำทำเพลง การเล่นดอกไม้ไฟ ฯลฯ พอทำข้าวมธุปายาสเสร็จเรียบร้อย จะพากันเดินขบวนแห่ไปทั่วชุมชนเพื่อประกาศให้ทราบทั่ว จะมีการถวายข้าวมธุปายาสหรือข้าวหอมต่อในรุ่งเช้าเป็นวันออกพรรษา

ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม

จากหลักฐานแหล่งโบราณคดีภายในเวียงน้ำเต้า แสดงให้เห็นถึงศิลปวัตถุ ที่มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต การนับถือพระพุทธศาสนาของผู้คนและกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าเมืองพะเยาจะร้างจากการเข้ามายึดล้านนาของพม่า ๒๐๐ กว่าปี แต่เมืองพะเยายุคหลังได้มีการฟื้นฟูวัดภายในเวียงน้ำเต้าที่ยังคงสภาพ ๔ แห่ง คือ วัดลีเป็นวัดที่สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ สมัยเจ้าสีหิ้นพะเยา และมีการบูรณะโดยครูบาศรีวิชัย ลักษณะของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเป็นศิลปะล้านนา ส่วนที่วัดศรีจอมเรือง เป็นวัดที่มีการบูรณะภายหลังโดยคนเงี้ยวและพม่า จึงมี

สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่ผสมผสานระหว่างศิลปะล้านนา พม่า และเงี้ยว และวัดร้างที่ได้รับการบูรณะแต่ไม่มีพระจำพรรษาคือ วัดน้อย อดีตเป็นวัดร้างต่อมาได้มีการบูรณะในปี พ.ศ.๒๔๙๒ ซึ่งตรงกับปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เสด็จขึ้นครองราชย์ ส่วนวัดยั้งหย่องได้มีการบูรณะและดูแลโดยจังหวัดทหารบกพะเยา จะเห็นได้ว่าโบราณสถานดังกล่าวได้มีการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม โดยชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้มีศักยภาพเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดพะเยา ทั้ง ๔ แห่งมีสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่สำคัญ ได้แก่

๑) สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในวัดลี ได้แก่

(๑) พระธาตุวัดลี เป็นเจดีย์ทรงสูง ที่มีสถาปัตยกรรมแบบล้านนาทรงแปดเหลี่ยมสีขาว มีฐานกว้าง ๑๖.๕ เมตร สูง ๓๗ เมตร มีรูปลักษณะยกเกี้ยวอมุมอยู่ในกำแพงแก้วล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๐๓๘ ตรงกับสมัยของพระเจ้ายอดเชียงราย กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา ซึ่งสร้างถวายแด่พระกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ ต่อมามีการปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๘ โดยครูบาศรีวิชัย

(๒) พระประธานในวิหาร ปูนปั้นปางมารวิชัย

(๓) พระพุทธรูปหินทราย ที่ประดิษฐานอยู่บริเวณองค์พระธาตุวัดลี เป็นพระพุทธรูปหินทรายศิลปะสกุลช่างพะเยาองค์ใหญ่ที่สุดในวัดลีที่มีความสวยงาม โดดเด่นที่พระพักตร์ที่อิมเอบ มีลายผ้าจีวรผาดบริเวณหน้าตักซ้าย พระเศียรเป็นลายตาราง พระเมสสิเป็นเปลวรัศมีที่กว้างใหญ่ นั่งบนฐานرابปางมารวิชัย ซึ่งเป็นศิลปะสกุลช่างพะเยา

๒) สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในวัดศรีจอมเรือง ได้แก่

(๑) วิหารที่มีสถาปัตยกรรมศิลปะพม่าแบบมณฑลเเลย์และศิลปะตะวันตกแบบอาคารอาณานิคม (โคโลเนียล) ภายในวิหารติดกระจกสีลวดลายสวยงาม เพดานภายในวิหารมีการวางช่องลวดลายตามฝ้าเพดานที่เด่นชัดแกะสลักเป็นรูปเทวดา

(๒) พระประธานในวิหารเป็นพระพุทธรูปปางมารศรีวิชัย ศิลปะล้านนา เป็นพระพุทธรูปทองสำริด แต่งองค์พระเครื่องทรงแบบโบราณ

(๓) พระธาตุเจดีย์ศิลปะพม่าแบบมณฑลเเลย์ มีซุ้มจระนำทั้งสี่ด้าน มีฐานกว้างยาว ๒๐ เมตร

(๔) เจดีย์ชเวดากองจำลอง มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพม่า ภายในตัวอาคารของเจดีย์ประดิษฐานพระอริเยสงฆ์ที่สำคัญ รวมทั้งเทพทันใจหรือเทพมหานัทโปตะถ่องโปะโปะจือ ที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวพม่า

๓) สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในวัดน้อย ได้แก่ วิหารวัดน้อยซึ่งเป็นวัดที่มีขนาดเล็กที่สุด วิหารมีรูปปั้นพญาครุฑและรูปกระต่ายที่เป็นสัญลักษณ์ปีเกิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ติดไว้ที่หน้าบรรณของวิหาร

๔) สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในวัดยั้งหย่องได้แก่ พระประธานวัดยั้งหย่องเป็นพระพุทธรูปหินทรายขนาดใหญ่และสมบูรณ์ หน้าตักกว้าง ๒ เมตร สูง ๓.๒๒ เมตร ประทับนั่งขัดสมาธิราบแบบปัทมาสนะ ปางมารวิชัย ศิลปะสกุลช่างพะเยา มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา

เวียงน้ำเต้า เป็นเมืองเก่าพะเยาเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางด้านศิลปกรรม โดยมีสกุลช่างพะเยา ซึ่งเป็นกลุ่มสกุลช่างที่มีความเชี่ยวชาญด้านประติมากรรมที่ทำจากหินทรายอันเป็นวัสดุที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น โดยสกุลช่างพะเยาถือเป็นสกุลช่างที่มีประวัติพัฒนาการทางด้านรูปแบบศิลปกรรมที่ชัดเจนยาวนานหลายร้อยปี และมีรูปแบบทางศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ และโดดเด่นแตกต่างจากสกุลช่างอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศิลป์ซึ่งสร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายเพื่อเป็นพุทธบูชาเป็นจำนวนมาก ในยุคที่พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในเมืองพะเยา คือราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๑ ที่เรียกว่า “ศิลปะสกุลช่างพะเยา” ที่มีอัตลักษณ์ มีรูปแบบและลักษณะที่ต่างจากศิลปะล้านนาสกุลช่างอื่นๆ

งานพุทธศิลป์จากหินทรายสกุลช่างพะเยา ปรากฏในหลายรูปแบบ เช่น พระพุทธรูป ศิลาคาริก นอกจากนั้นยังพบที่เป็นส่วนประกอบพระพุทธรูปอื่นๆ ที่ทำจากหินทราย เช่น ฐานพระพุทธรูป ฐานบัว หินทราย ประติมากรรมหินทรายรูปม้าหรือสิงห์หมอบ เป็นต้น โดยสร้างขึ้นจากหินทรายก้อนใหญ่ทั้งองค์ สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งหินทรายในเมืองพะเยา บริเวณดอยด้วน คือ บ่อสิบสอง ในเขตตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ประกอบกับความรู้ความสามารถในศิลปะการแกะสลักหินของช่างเมืองพะเยา ราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นช่วงที่พระพุทธรูปหินทรายได้มีวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบที่เจริญสูงสุด เป็นอัตลักษณ์หรือเป็นแบบพะเยาที่แท้จริง ได้แก่ การมีรูปพระพักตร์ที่เคร่งขรึม บางองค์แสดงอาการยิ้มเล็กน้อย พระวรกายที่ค่อนข้างใหญ่เเทอะทะ และมีพระอุระที่อวบูนูนอย่าง

มาก ตัวอย่างที่สำคัญ คือ พระพุทธรูปแช่ขี้ผึ้ง ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับแรงบันดาลใจมาจากการสร้างพระพุทธรูปแช่ขี้ผึ้งในล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และอีกส่วนหนึ่งคงได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปสำริดล้านนาที่เรียกว่า พระเชียงแสนสิงห์สอง ปัจจุบันมีการเก็บรักษาในงานพุทธศิลป์หินทราย และรวบรวมโบราณวัตถุมากมาย โดยพระวิมลญาณมุนี เจ้าอาวาสวัดลี ได้จัดทำพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว ตั้งอยู่ภายในวัดลี โดยมีจุดเด่นของงานพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยาภายในพิพิธภัณฑ์ ดังนี้

๑) พระพุทธรูปหินทรายศิลปะสกุลช่างพะเยา พระพุทธรูปหินทรายจำนวนมากส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุด ไม่สมบูรณ์ และแม้พบพระพุทธรูปที่สมบูรณ์เต็มองค์ แต่ได้รับการซ่อมแซมโดยพอกปูนทับทาสีน้ำมันทับ หรือตกแต่งพระพักตร์ใหม่ จนไม่เหลือรูปทรงเดิม

๒) ศิลปินจารึกหินทราย จากหลักฐานที่ปรากฏในจารึกที่มีการอ่านแล้วและมีศักราชปรากฏพบว่าส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และกล่าวได้ว่าบริเวณเมืองพะเยาเป็นแหล่งที่พบศิลปินจารึกมากที่สุดในล้านนา จารึกส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการสร้างวัด การอุทิศส่วนกุศลเพื่อเป็นพุทธบูชาในพระพุทธศาสนา จารึกหินทรายที่สำคัญ ได้แก่ จารึกวัดลี (พ.ศ. ๒๐๓๘), จารึกวัดพระเกิด (พ.ศ. ๒๐๕๖), จารึกวัดสิบสองห้อง (พ.ศ. ๒๐๕๘) และจารึกวัดสุวรรณาราม (พ.ศ. ๒๐๖๐) เป็นต้น

ภาพที่ ๔.๑๖ ทิวทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

ขั้นตอนที่ ๔ ค้นข้อมูล นำเสนอแนวคิดและรูปแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ (Creative Learning Space)

โครงการฯ ได้จัดเวทีค้นข้อมูลงานวิจัย ณ วัดศรีจอมเรือง ชุมชนวัดศรีจอมเรือง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้ให้ข้อคิดเห็นต่อรูปแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์และรูปแบบนิทรรศการพื้นที่เรียนรู้เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ผู้เข้าร่วมประกอบด้วยกรรมการชุมชนและประชาชนในชุมชนวัดลี ชุมชนศรีจอมเรือง ตัวแทนสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา เทศบาลเมืองพะเยา โรงเรียนพะเยาพิทยาคม โรงเรียนเทศบาล ๓ (เหล่าอิงราษฎร์บำรุง) คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา เครือข่ายภาคประชาสังคมด้านเด็กและเยาวชนในจังหวัดพะเยา และสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน โดยได้มีการชี้แจงความเป็นมา วัตถุประสงค์ เป้าหมายของโครงการวิจัย ผลการวิจัยเบื้องต้น และนำเสนอรูปแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ดังต่อไปนี้

๑) ข้อมูลองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ทูทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

๒) วิเคราะห์ศักยภาพของทูทางวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ๕ ด้าน ประกอบด้วย ด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน ด้านภูมิสถาปัตยกรรม ด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา

ทั้งนี้จากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้ง ๕ ด้าน คณะวิจัยได้คัดเลือกศักยภาพด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นจุดแข็งของชุมชนวัดศรีจอมเรืองที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ (เงี้ยว) ที่ยังมีผู้สืบทอดการทำอาหารไทใหญ่เพื่อสร้างรายได้ รวมถึงการนำอาหารมาบริโภคภายในครัวเรือน ดังนั้นต้นทุวัฒนธรรมทางด้านอาหาร จะนำไปสู่การเชื่อมทูทางวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ เนื่องจากอาหารเป็นรูปธรรมและสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนมากที่สุดในเรื่องของการเล่าประวัติศาสตร์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ผู้คนเป็นจุดเริ่มต้นของวัฒนธรรม และอาหารมักจะเดินทางมาพร้อมกับผู้คนเช่น พ่อค้าไทใหญ่ที่อพยพมาจากเชียงตุง ต้องนำอาหารติดตัวมา ไม่ว่าจะเป็นพริกแห้ง ถั่วเน่า เมื่อมาตั้งถิ่นฐานและแต่งงานกับคนพื้นเมือง ได้สอนคนพื้นเมืองทำอาหาร จึงทำให้มีการสืบสานอาหารไทใหญ่มาถึงยุคปัจจุบัน แต่บางอย่างมีการเปลี่ยนแปลง มีการผสมผสาน มีการสูญหายไป และมีการคงอยู่

ดังนั้น การเรียนรู้อาหารจึงเป็นอีกวิถีทางหนึ่งที่จะช่วยให้สามารถเข้าใจตนเอง และสามารถช่วยให้คนอื่นเข้าใจเราได้ด้วย การเรียนรู้รากเหง้าของชุมชนผ่านทางอาหารจึงเป็นเรื่องที่สนุก สามารถเข้าถึงผู้คนได้ง่าย ด้วยศักยภาพของชุมชนศรีจอมเรือง สามารถเป็นพื้นที่ของการเรียนรู้ด้านชาติพันธุ์ไทใหญ่ได้ ซึ่งไม่ได้เรียนรู้เฉพาะด้านอาหารเพียงอย่างเดียว เพียงแต่อาหารเป็นจุดเริ่มต้นของการดึงความสนใจของผู้คนเพื่อให้เข้ามาเรียนรู้ สุดท้ายแล้วเพื่อให้ได้เรียนรู้ว่าการอาศัยอยู่ในชุมชนศรีจอมเรือง คือตัวตนของคนไทใหญ่ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลพบว่า การมีผู้สืบทอดอาหารเงี้ยวของชุมชนศรีจอมเรืองคือ การดึงทุนเดิมที่มีอยู่โดยอาศัยผู้ที่ทำอาหารเงี้ยวให้กลายเป็นเรื่องของจิตวิญญาณของชุมชน ที่มีความเป็นชีวิตชีวาอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนยังรับประทานอาหารเงี้ยวกันอยู่ เช่น คั่วถั่วเน่า ยำหนัง ข้าวส้ม ข้าวก้นจั้น เป็นต้น เรื่องราวของอาหารที่มีอยู่ภายในชุมชนสามารถที่จะเชื่อมโยงไปยังวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ได้อีก เพราะฉะนั้นการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนของผู้คนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าผ่านอาหาร สามารถจะทำเป็นศูนย์สาธิตแหล่งเรียนรู้ด้านอาหาร ด้านวัตถุโบราณต่าง ๆ ที่นำมาปรุงอาหาร หรืออาจจะไปเรียนรู้ตามบ้านของผู้ที่สืบทอดวัฒนธรรมได้

๓) จัดทำชุดสารคดี “อาหารป้อมปราการสุดท้ายทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา” จำนวน ๓ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ ถั่วเน่า : มรดกต่อลมหายใจสุดท้ายให้ลูกหลาน

ตอนที่ ๒ น้ำพริกบาละฉ่อง (น้ำพริกคั่ว) และจิ้นลุง : รากเหง้าที่เคยอยู่ในสำหรับ

ตอนที่ ๓ ข้าวส้ม และข้าวก้นจั้น

ที่มาของการตั้งชื่อเรื่องมาจากการที่ได้ลงพื้นที่ไปพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชนศรีจอมเรือง ได้เห็นว่า มีเพียงอาหารเท่านั้นที่ยังคงหลงเหลืออยู่ และสามารถเห็นได้อย่างชัดเจน เพราะฉะนั้นหากว่าอาหารได้หายไปอีกชุมชนจะไม่มีอะไรหลงเหลือ ดังนั้นจึงถือว่าอาหารเป็นป้อมปราการสุดท้ายทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียงน้ำเต้า

๔) นำเสนอแนวความคิดการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และแนวความคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์ด้วยประสาทสัมผัส (Sensory Design) ซึ่งเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวมาใช้ในการจัดการออกแบบนิทรรศการ การรับประทานอาหารเป็นการ

ได้รับประสบการณ์ ซึ่งประสบการณ์ที่ได้จากการมาเข้าร่วมเรียนรู้ในพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ซึ่งจะได้ทั้ง ประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองและชุมชน รวมไปถึงความรู้ทั้ง ๕ ด้าน และ ความรู้เกี่ยวกับอาหารของชาวเงี้ยวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและอนาคต ส่วนด้านประสบการณ์ด้าน ร่างกาย เนื่องจากเมื่อได้เข้ามาถึงนิทรรศการจะไม่ได้เพียงแค่เข้ามาชมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น จะต้องมีการร่วมกันทำกิจกรรมด้วย ที่สำคัญหลังจากได้เข้าร่วมกันทำกิจกรรมแล้ว ประสบการณ์อีกอย่างหนึ่งที่จะได้รับคือประสบการณ์ทางด้านอารมณ์ที่จะทำให้เราหววนึกถึงความเป็นมาของชุมชนของเรา

โจทย์ที่วางไว้ คือจะทำอย่างไรให้พื้นที่เรียนรู้สามารถเปิดรับทุกคนทุกเพศทุกวัย ไม่ใช่เฉพาะ เพียงแค่คนในชุมชนเพียงอย่างเดียวแต่ต้องรวมถึงคนภายนอกชุมชน เด็กนักเรียนในโรงเรียนมัธยมที่อยู่ใน เขตเทศบาลเมืองพะเยา ควรที่จะสามารถเข้ามาเรียนรู้ในส่วนของประวัติศาสตร์ของชุมชนได้ ดังนั้นสิ่งที่ จะเปิดรับทุกคนให้เข้าถึงได้ง่ายคือ อาหารเพราะว่าทุกคนต้องรับประทานอาหาร อาหารจะเป็นตัวเชื่อม ในการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารเงี้ยวซึ่งยังมีการดำรง อยู่และมีการสืบทอดกันมา เช่น วิธีการทำถั่วเน่าแบบวิถีโบราณดั้งเดิม และในอนาคตน่าจะมีการทำสื บทอดต่อไปเรื่อย ๆ เนื่องจากยังมีการทำอาหารเงี้ยวไว้ขาย ไม่ใช่เพียงทำไว้ทานภายในครอบครัวอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้จึงมีการจัดทำนิทรรศการอาหารเงี้ยว ซึ่งไม่ใช่เป็นการเล่าเรื่องอาหารเพียงอย่างเดียว แต่จะเป็น การเล่าเรื่องอาหารไปพร้อมกับประวัติศาสตร์ของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา

๕) นำเสนอหลักการจัดนิทรรศการและรูปแบบนิทรรศการในพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมือง เก่าเวียงน้ำเต้า หลักของการจัดนิทรรศการหรือการออกแบบนิทรรศการเพื่อที่จะสื่อสารถึงผัสสะ หรือ สัมผัสจะได้รับรู้จากอาหารผ่านทางนิทรรศการ ในลักษณะของนิทรรศการจะไม่ใช่นิทรรศการเชิงวิชาการ เนื่องจากเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ชอบการอ่านหนังสือ ดังนั้นจึงแปลงเอาข้อมูลที่เป็นตัวหนังสือมาเป็น สัญลักษณ์ทาง ภาพถ่าย หรือสัญลักษณ์ทางอาหาร และนำสื่อต่าง ๆ เข้ามาช่วยเป็นส่วนประกอบ

ส่วนประกอบของนิทรรศการ แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

(๑) อดีตเป็นการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ของชุมชนทางวัฒนธรรมอาหาร วัตถุดิบ และ กระบวนการ วัตถุดิบในที่นี้คือ วัตถุดิบที่ถูกนำมาใช้ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาจนถึงถูกนำมาใช้กันอยู่ในปัจจุบัน หลังจากที่ได้ลงพื้นที่ชุมชนจะเห็นได้ว่าอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบอาคาร ยกตัวอย่างเช่น การไปลงพื้นที่บ้านที่

ทำล่วงหน้าได้เห็นการใช้วิธีการแบบหนึ่งแบบใช้ป๊อปอัพแบบโบราณ จะมีการนำอุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ มาแสดง เพื่อให้ผู้คนที่มาชมนิทรรศการได้เห็นถึงวิธีการและกระบวนการในการทำล่วงหน้า

(๒) ปัจจุบันจะนำเสนอวิถีชีวิตของชุมชนผ่านเรื่องราวของอาหาร รวมไปถึงประเพณีต่าง ๆ ที่มีอาหารเป็นส่วนประกอบ จะมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ให้ความสนใจและเข้ามารับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ที่ถูกจัดแสดงอยู่ภายในนิทรรศการได้ อาจจะต้องมีการนำเสนอข้อมูลผ่านรูปแบบทางสื่อต่าง ๆ ไม่ใช่เพียงแค่ผ่านทางภาพถ่ายเท่านั้น อาจจะต้องมีการทำจานอาหารจำลอง หรือเกมส์ต่าง ๆ ที่สามารถทำให้เด็กและเยาวชนรวมถึงผู้ที่เข้ามาชมนิทรรศการได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดแสดงนิทรรศการได้

(๓) อนาคตจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ Menu matching เป็นเหมือนกับคำถามปลายเปิด ตัวอย่างเช่น หากต่อไปเด็กรุ่นใหม่ไม่กินล่วงหน้า เราสามารถที่จะนำล่วงหน้าไปตัดแปลงหรือสามารถนำล่วงหน้าไปผสมผสานกับอาหารประเภทอื่น ๆ ได้หรือไม่ เพื่อที่ว่าอาหารเงี้ยวจะยังคงสามารถดำรงอยู่ต่อไปในโลกปัจจุบันได้ อาจเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนที่เข้ามาชมนิทรรศการ ได้ช่วยกันคิดว่าอาหารเงี้ยวสามารถถูกนำไปสร้างสรรค์เป็นรายการอาหารใหม่ ๆ ได้หรือไม่ อย่างไร

รูปแบบของนิทรรศการ

นิทรรศการในรูปแบบนี้ออกคาวน สามารถเคลื่อนย้ายและปรับเปลี่ยนรูปแบบของพื้นที่ ตัวอย่างเช่น หากต้องการไปจัดแสดงนิทรรศการที่โรงเรียนพะเยาพิทยาคม จะลงไปสำรวจพื้นที่และสามารถที่จะยกนิทรรศการไปจัดแสดงในพื้นที่ของโรงเรียนได้ตามความเหมาะสม และหากมีหน่วยงานหรือสถานศึกษาใดให้ความสนใจต้องการนำเอานิทรรศการไปจัดแสดงก็สามารถนำไปจัดให้เด็กและเยาวชนสามารถได้รับชมได้

แนวทางของการจัดนิทรรศการ

ในการจัดนิทรรศการนั้นจะประกอบไปด้วยอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบอาหาร วัตถุดิบที่นำมาประกอบอาหาร พืชผักสวนครัวต่าง ๆ ที่นำมาประกอบอาหาร รวมไปถึงกิจกรรมในการประกอบอาหารร่วมกันในรูปแบบของ interactive เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาชมนิทรรศการได้ชิมอาหารในงาน ทั้งนี้ผู้ที่เข้ามาชมนิทรรศการได้รับประสบการณ์จากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ได้

ประสบการณ์ทั้งในเรื่องของการออกกำลังกาย การเคลื่อนไหวร่างกาย เช่น การหัดห่อถั่วเน่า การช่วยกวนอาหาร ถือว่าเป็นการออกกำลังกายในรูปแบบหนึ่งผู้เข้าชมนิทรรศการจะได้สร้างประสบการณ์ทางด้านร่างกาย ในขณะที่กำลังปรุงอาหารผู้เข้าชมนิทรรศการจะได้กลิ่นของอาหาร ถือว่าผู้เข้าชมนิทรรศการจะได้ทั้ง รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส

๖) เปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ผู้เข้าร่วมที่มาจากคนในชุมชนวัดลี ชุมชนวัดศรีจอมเรือง หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา รวมทั้งเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านเด็กเยาวชนในจังหวัดพะเยา ได้แสดงความคิดเห็นต่อผลการวิจัย และพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ดังนี้

“สมัยก่อนยังเป็นวัยรุ่น ได้เห็นแม่ไฮ้ทำถั่วเน่าจึงทำให้มีความทรงจำ และซึมซับเกี่ยวกับวิธีการทำถั่วเน่า หลังจากได้เริ่มฟื้นฟูการทำถั่วเน่าขึ้นมา กลับกลายมาเป็นอาชีพหลักที่หล่อเลี้ยงครอบครัว นำรายได้จากการขายถั่วเน่าไปส่งเสียเลี้ยงดูให้ลูกได้เรียนหนังสือ ใช้จ่ายภายในครอบครัว ขณะนี้จึงมีความกังวลอยู่ว่าหากลูกไม่รับช่วงต่อในการทำถั่วเน่าขาย ไม่มีการส่งเสริมหรือปรับปรุงวิธีการทำถั่วเน่า แล้วจะทำอย่างไร อยากรู้ตามได้สอนลูกอยู่ตลอดเวลาที่บ้านเรามีผู้มีกินอย่างทุกวันนี้เพราะขายอาหารเจียวมาตลอด เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องหาวิธีการที่จะพัฒนาตนเองและสามารถคงอาชีพขายอาหารเจียวนี้ให้อยู่ต่อไปได้” (สืบศักดิ์ จุลเจริญ ผู้สืบทอดการทำถั่วเน่าแบบดั้งเดิม ชุมชนวัดศรีจอมเรือง)

“จากบันทึกของพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา ได้บันทึกว่าลูกหลานของชาวเจียวที่อยู่บริเวณชุมชนวัดศรีจอมเรืองได้นำเอาอาหารไปถวายให้กับพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา แต่โดยส่วนตัวคิดว่าหากไม่ใช่อาหารที่อร่อยหรือขึ้นชื่อของชาวเจียวก็คงไม่ได้ถูกนำไปถวายให้แก่พระครูศรีวิราชวชิรปัญญาที่อาศัยอยู่ในตัวเมือง จากบันทึกดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความมีตัวตนของอาหารของชาวไทยหรือชาวเจียวที่อยู่ในเมืองพะเยา แสดงให้เห็นว่าพลังอย่างหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนวัดศรีจอมเรืองเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงคือ อาหาร ด้วยเหตุผลที่ว่ามีอาหารที่เป็นตัวตน และมีชื่อที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น น้ำพริกบาละฉ่อง ถ้าหากอยากรับประกันอาหารที่มีชื่อเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะถิ่นจำเป็นต้องมาที่ชุมชนวัดศรีจอมเรือง ดังนั้นไม่จำเป็นต้องอาศัยกระแสหลัก อาจจะถูก

มองว่าเป็นภูมิปัญญาเล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในท้องถิ่น แต่จะมีวิธีการอย่างไรที่จะยกระดับอาหารที่ว่าเมื่อมาถึงจังหวัดพะเยาแล้ว ต้องทานอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นดั้งเดิมที่ชุมชนศรีจอมเรืองเท่านั้น ไม่ใช่อาหารที่มีขายกันอยู่ทั่วไป” (พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา)

“ต้องการส่งเสริมให้วัดศรีจอมเรืองเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้แหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไม่เพียงแต่เฉพาะด้านอาหารเท่านั้นแต่เป็นการเชื่อมโยงในเรื่องของประวัติศาสตร์ด้านอื่น ๆ ด้วย และอาจขยายไปยังพื้นที่อื่น ๆ ออกไปอีก” (นายพันธกร ตันติเพชรารวรรณ์ ครูกลุ่มสาระสังคมศึกษา โรงเรียนพะเยาพิทยาคม)

“การทำนันทรรคการอาหารของชุมชนวัดศรีจอมเรือง เป็นสิ่งที่ดีเพื่อจะให้เห็นว่าชุมชนศรีจอมเรืองมีความกล้าแสดงออก เนื่องจากติดกับคำว่าเงี้ยวกบฏ ทั้งที่ความจริงแล้วเงี้ยวกบฏ มาจากจังหวัดลำปาง จังหวัดแพร่ การทำวิจัยในชุมชนศรีจอมเรืองถือเป็นเรื่องที่ดีมาก วัฒนธรรมอาหารเงี้ยวจะได้กลับมาเฟื่องฟูอีกครั้ง การทำถั่วเน่าแบบผงถือเป็นนวัตกรรมใหม่ เนื่องจากปัจจุบันมีการทำถั่วเน่าแบบเป็นแผ่นมาจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่” (นายประจักษ์ภักดิ์ หาญศิริมาศ กรรมการชุมชนวัดลี)

“สมัยก่อนเมื่อวัดศรีจอมเรืองมีการจัดงาน ชาวเงี้ยวจะแต่งชุดเงี้ยวมาร่วมงาน แม่ชบวนทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผู้ชายจะใส่โสร่งและมีผ้าคาดศีรษะ ในช่วงเทศกาลออกพรรษาจะมีประเพณีการตักบาตรเทโวโรหณะ แต่ปัจจุบันนี้ประเพณีการตักบาตรเทโวโรหณะได้สูญหายไปแล้ว ในส่วนเรื่องของการทำอาหารเงี้ยวถือว่าเป็นโครงการที่ดี ถือเป็นโครงการนำร่องที่ส่งเสริมกิจกรรมภายในชุมชน” (มาลัย สุขยิ่ง กลุ่มแม่บ้าน ชุมชนวัดศรีจอมเรือง)

“ควรทำเป็นกิจกรรมนำร่องการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ชิมอาหารถิ่น หากมีการจัดรูปแบบกิจกรรมให้เป็นไปในแนวโน้มได้จะทำให้ผู้คนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์เมืองพะเยามากขึ้น และอยากให้มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ถ้าหากจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เพียงอย่างเดียวก็

จะไม่ได้ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่หากมีการนำอาหารถิ่นมาชูประวัติศาสตร์จะได้รับความสนใจมากกว่า” (ทองศักดิ์ จุลเจริญ กรรมการชุมชนวัดศรีจอมเรือง)

“การทำอาหารในการจัดนิทรรศการ สื่อควรพยายามสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของผู้ที่ทำอาหาร เนื่องจากเป็นการดึงพลังของผู้ที่ทำอาหาร เป็นการดึงพลังของชุมชนขึ้นมาจากการกระบวนกรว่ามีสูตรการทำอาหาร มีเคล็ดลับ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำอาหารอย่างไร ผู้นำชุมชนจะต้องดึงหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมการจัดกิจกรรมด้วย เพื่อมองให้เห็นอนาคตของชุมชนเวียงน้ำเต้า โดยนำอาหาร กิจกรรมต่าง ๆ มาเชื่อมระหว่างคน พื้นที่และวัฒนธรรมเพื่อให้สามารถไปด้วยกันได้” (ปณณพร ไพบูลย์วัฒนกิจ สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน)

“หากจัดนิทรรศการในวัดจะมีบริเวณที่กว้างขวาง สามารถรองรับผู้ที่เข้ามาเรียนรู้ได้อย่างหลากหลายจากหน่วยงานต่าง ๆ ผู้เข้าชมนิทรรศการมีโอกาสได้ศึกษาประวัติศาสตร์ ศึกษาเรื่องอาหารพื้นเมือง ได้มีโอกาสมาเยี่ยมชมชุมชนวัด เพื่อให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการเสริมสร้างความสามัคคีภายในชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือเป็นโอกาสที่ดีที่ผู้เข้ารับชมนิทรรศการจะได้รับความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่อยู่ภายในชุมชน ทั้งในเรื่องของโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ภายในวัด” (เนาวรัตน์ ชุกฤษดิ์ เทศบาลเมืองพะเยา)

“ส่วนใหญ่ลูกหลานจากชุมชนวัดศรีจอมเรือง จะเข้าศึกษาในโรงเรียนเทศบาล ๓ เกือบทั้งหมด ลูกศิษย์ส่วนใหญ่มาจากชุมชนวัดศรีจอมเรืองและชุมชนวัดลี รู้สึกดีใจมากที่จะมีการจัดนิทรรศการเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ เนื่องจากเด็กเป็นชาวบ้านภายในชุมชน บางครั้งเด็กเองอาจไม่มีความเข้าใจและไม่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นของตนเอง อย่างเจาะลึก และต้องการให้มีการจัดนิทรรศการในรูปแบบนี้ ถ้าหากจะจัดนิทรรศการภายในวัดก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะเด็กนักเรียนสามารถเดินมาเข้าร่วมกิจกรรมได้ ถือได้ว่าเป็นแหล่งเรียนรู้นอกสถานที่” (หทัยกาญจน์ บุญตัน ครูกลุ่มสาระสังคมศึกษา โรงเรียนเทศบาล ๓)

ขั้นตอนที่ ๕ การออกแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ในการออกแบบนิทรรศการ และรูปแบบกิจกรรมเพื่อเปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้ประยุกต์จากแนวคิดการจัดการพื้นที่เรียนรู้ตามอรรถาศัย โดยสร้างให้มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ ๓ องค์ประกอบ ได้แก่

๑) บรรยากาศทางกายภาพที่ออกแบบภายใต้แนวคิดภูมิทัศน์การเรียนรู้ (Learning Landscape) คือ การออกแบบที่แสดงถึงวัฒนธรรมและเสริมคุณค่าของคนในชุมชน โดยได้คัดเลือกสถานที่จัดงานคือ บริเวณลานวัดศรีจอมเรืองที่มีร่มไม้ และบรรยากาศแบบพื้นบ้าน ฉากหลังเป็นเจดีย์ชเวดากองจำลอง

๒) บรรยากาศทางจิตวิทยา ที่คำนึงถึงอารมณ์และความรู้สึกของผู้เรียนรู้เป็นสำคัญ โดยออกแบบภายใต้แนวคิด การออกแบบทางประสาทสัมผัส (Sensory Design) เพื่อให้เกิดบรรยากาศแห่งความสุข ความอบอุ่น มีความเป็นของตนเอง และความตื่นตัว

๓) บรรยากาศทางสังคม เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและผู้เรียนรู้ที่นำไปสู่การสร้างความร่วมมือ และความสัมพันธ์ที่ดีในการเรียนรู้ และย้อนกลับไปสู่การรับรู้ถึงความอบอุ่นและเป็นกันเอง

ผู้วิจัยได้แบ่งพื้นที่เรียนรู้ออกเป็น ๔ องค์ประกอบ ดังนี้

๑) องค์ประกอบด้านข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้นำศักยภาพของพื้นที่ที่ได้วิเคราะห์ จะเห็นได้ว่าในเขตเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าเป็นพื้นที่ ๆ มีศักยภาพที่จะเป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ของคนพะเยา ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน ด้านภูมิสถาปัตยกรรม ด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาต้นแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ที่มีศักยภาพ และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในอันที่จะเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่มีชีวิตและมีพลัง โดยพบว่าในด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ โดยเฉพาะชาติพันธุ์ไทใหญ่เจ็ยว ในชุมชนศรีจอมเรืองที่ยังคงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนา มีวัดศรีจอมเรืองเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คน โดยคนในชุมชนได้ไปทำบุญในงานประเพณีที่วัดอย่างต่อเนื่องทุกเทศกาล มีประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ของคนไทใหญ่คือ ประเพณีตานข้าวหอมต่อ

(กวนข้าวมธุปายาส-ข้าวทิพย์) ทุกปีในวันออกพรรษา เพื่อถวายข้าวมธุปายาสแก่พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ในวัด ในอดีตจะมีการละเล่น เช่น ฟ้อนดาบ รำนก รำสิงโต แกะสลักผลไม้ จุดดอกไม้ไฟ

นอกจากนี้ยังมีการทำอาหารไทใหญ่ที่คนในชุมชนได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ได้แก่ ถั่วเน่าแอบ แกงฮังเล ข้าวส้ม ข้าวก้นจั้น น้ำพริกคั่ว (บาสะฉ่อง) จิ้นลุง ยาหนั่ง แกงฮังโฮยว (แกงขี้เหล็ก) แกงกระด้าง ไก่ใบขาม เป็นต้น อาหารเหล่านี้บางอย่างทำกินในครัวเรือน บางอย่างเป็นอาหารพิเศษที่ทำในช่วงเทศกาลงานประเพณีทางพุทธศาสนา เพื่อदानชั้นข้าวให้บรรพบุรุษและลูกหลานจะได้ทานอาหารเจี้ยวในช่วงเวลาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม มีบางครอบครัวที่ทำอาหารเจี้ยวขายเพื่อเลี้ยงชีพ โดยทำขายหน้าบ้านในบริเวณชุมชนและชายที่ตลาด โดยอาหารที่ได้รับความนิยมคือ ถั่วเน่าเมอะสูตรเจี้ยวดั้งเดิมของยายไฮ่ จุลเจริญ ซึ่งเป็นอาหารโปรตีนที่เป็นที่นิยมรับประทานกับข้าวเหนียว โดยจะมีลูกค้ามาซื้อถึงบ้านและได้นำไปจำหน่ายที่ตลาดสดพะเยาที่มีลูกค้าประจำมารับซื้อไปจำหน่ายอีกทอดหนึ่งเป็นประจำทุกวัน^{๔๔}

๒) องค์ประกอบด้านกิจกรรมการเรียนรู้

คณะผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้เกิดบรรยายการทางจิตวิทยา และสังคม ภายใต้แนวคิดการออกแบบทางประสาทสัมผัส (Sensory Design) คือ การได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้สัมผัส ได้ชิม และได้คิด โดยได้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ๕ กิจกรรมหลัก ดังแสดงในตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ แสดงการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับประสาทสัมผัสของมนุษย์

กิจกรรมการเรียนรู้	ประสาทสัมผัส					
	เห็น	ได้ยิน	กลิ่น	ชิม	สัมผัส	คิด
การเสวนา “ทิศทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า”	✓	✓				✓
กิจกรรมชิมอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่	✓		✓	✓	✓	✓
การสาธิต และมีส่วนร่วมในประกอบอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่	✓	✓	✓	✓	✓	✓

^{๔๔} สัมภาษณ์, สมทรง อินทะศรี ชุมชนวัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๖.

นิทรรศการ ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ใน ชุมชนเวียงเก่าพะเยา	✓					✓
เกมส์ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียง เก่าพะเยา	✓					✓

๓) องค์ประกอบด้านสื่อการเรียนรู้

คณะผู้วิจัยได้ออกแบบสื่อการเรียนรู้เพื่อให้เกิดบรรยายการทางจิตวิทยา และสังคม และใช้สื่อที่หลากหลายเพื่อสร้างกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ดังนี้

(๑) ป้ายสื่อความหมายและนิทรรศการ เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิสถาปัตยกรรม วิถีชีวิตและชาติพันธุ์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา

(๒) วิทยากรชุมชน เป็นการบรรยายทางสังคม เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและผู้เรียนรู้ที่นำไปสู่การสร้างความร่วมมือ และความสัมพันธ์ที่ดีในการเรียนรู้ และย้อนกลับไปสู่การรับรู้ถึงความอบอุ่นและเป็นกันเอง โดยมีวิทยากรในการสาธิตอาหาร และวิทยากรในการนำชมข้อมูลประวัติศาสตร์

(๓) สื่อวิดีโอที่ฉายในงาน จากศักยภาพด้านอาหารที่ยังดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน อันแสดงให้เห็นถึงรากเหง้าของคนเงี้ยว และเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้สัมผัสกับรสชาติของอาหารวัฒนธรรมเงี้ยวในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง คณะผู้วิจัยได้นำมาพัฒนาต้นแบบ Creative Learning Space : เรียนรู้ เข้าใจพัฒนาการของชุมชนเวียงน้ำเต้าผ่านความหลากหลายของอาหาร โดยจัดทำสารคดีชุดอาหารเงี้ยว : ป้อมปราการสุดท้ายทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ (เงี้ยว) ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา จำนวน ๓ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ ถั่วเน่า : มรดกต่อลมหายใจสุดท้ายให้ลูกหลาน

ตอนที่ ๒ น้ำพริกบะลုံး (น้ำพริกคั่ว) และจิ้นลุง : รากเหง้าที่เคยอยู่ในสำรับ

ตอนที่ ๓ ข้าวสั้ม และข้าวกัันจิ้น

โดยสารคดีได้นำเสนอในการประชุมแกนนำชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง ผู้บริหารเทศบาลเมืองพะเยา และคณะนักเรียนโรงเรียนพะเยาพิทยาคมเพื่อคืนข้อมูล และระดมความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมเพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อต้นแบบ Creative Learning Space

(๔) อุปกรณ์การประกอบอาหารที่นำมาแสดง จากการลงพื้นที่ พบว่าชุมชนยังรักษาเครื่องมือในการประกอบอาหารแบบโบราณไว้อยู่ ถึงแม้ในปัจจุบันจะมีการชำรุด ไม่สามารถใช้งานได้ คณะผู้วิจัยจึงได้นำอุปกรณ์ดังกล่าวมาจัดแสดงในงาน เพื่อเป็นสื่อประกอบการเรียนรู้ เช่น ครกตำถั่วเน่า ตะแกรงไม้ไผ่ สำหรับตากถั่วเน่าแผ่น ตะแกรงวางห่อถั่วเน่า เป็นต้น

๔) องค์ประกอบด้านบรรยากาศในแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์

ในการออกแบบเพื่อบรรยากาศในแหล่งเรียนรู้ คณะผู้วิจัยได้ใช้หลักการออกแบบบรรยากาศทางกายภาพภายใต้แนวคิด ภูมิทัศน์การเรียนรู้ (Learning Landscape) คือ การออกแบบที่แสดงถึงวัฒนธรรมและเสริมคุณค่าของคนในชุมชน แบ่งออกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้

(๑) การเลือกสถานที่จัดงาน/แหล่งเรียนรู้ คณะผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจ และสังคมของคนในชุมชนคือ วัดศรีจอมเรือง และเลือกใช้สถานที่ลานกลางแจ้ง และเป็นบรรยากาศแบบชุมชน วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม มีสภาพแวดล้อมที่ความสะอาด อากาศถ่ายเท และมีแสงสว่างเพียงพอ

(๒) การจัดแบ่งพื้นที่ ในการจัดกิจกรรม คณะผู้วิจัยแบ่งพื้นที่จัดกิจกรรม ออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ ส่วนเสวนา เป็นจุดศูนย์กลางของพื้นที่ ส่วนป้ายนิทรรศการ อยู่บริเวณด้านหลังของงาน และส่วนสาธิตอาหาร อยู่บริเวณด้านข้างของงาน และเป็นบริเวณที่อยู่ได้ร่มไม้ใหญ่

(๓) การตกแต่งสถานที่ เน้นการสร้างบรรยากาศแบบตลาดพื้นบ้าน (กาดมั่ว) ที่ทุกคนเข้าถึงได้โดยใช้อุปกรณ์เช่น แคร่ไม้ไผ่ กองฟาง ร่มผ้าสีขาว มาตกแต่งสถานที่ รวมทั้งวัสดุและภาชนะใส่อาหารด้วยวัสดุธรรมชาติ เช่น กระจังใบตอง ถ้วยกระดาษ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๖ กิจกรรมเปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

คณะผู้วิจัยได้มีการจัดกิจกรรมเปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ (Creative Learning Space) ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ในวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ ณ วัดศรีจอมเรือง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอต้นแบบการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบนิทรรศการทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา และเพื่อส่งเสริมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าให้เป็นพื้นที่เรียนรู้

เชิงสร้างสรรค์ ผ่านความหลากหลายของอาหาร ในการจัดงานได้เชิญนางสุมิตรา กัณฐมิตร นายกเทศมนตรีเมืองพะเยามาเป็นประธานเปิด และผู้เข้าร่วมที่มาจากคนในชุมชนวัดลี ชุมชนวัดศรีจอมเรือง หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษาได้แก่ มหาวิทยาลัยพะเยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นักเรียนจากโรงเรียนเทศบาล ๓ และผู้ที่สนใจจากภายนอกชุมชน จำนวน ๑๐๐ คน โดยมีภาคีร่วมจัดงาน ได้แก่ มหาวิทยาลัยพะเยา สถาบันปวงผลญาพยาว และสถาบันสื่อเพื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) กิจกรรมในงานมีดังนี้

๑) นิทรรศการประวัติศาสตร์ ภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม พุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา และทุนวัฒนธรรมด้านอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้า

๒) วิดีทัศน์สารคดีชุด “อาหาร : ป้อมปราการสุดท้ายทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเมืองเก่าพะเยา” ตอนที่ ๑ ถั่วเน่า : มรดกต่อลมหายใจสุดท้ายให้ลูกหลาน ตอนที่ ๒ น้ำพริกบาละฉ่อง (น้ำพริกคั่ว) และจิ้นลุง : รากเหง้าที่เคยอยู่ในสำรับ และตอนที่ ๓ ข้าวสั้ม และข้าวกั้นจิ้น

๓) ชิม สาดิตและร่วมประกอบอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง ๕ เมนู ได้แก่ ขนมนจิ้นน้ำเงี้ยว ข้าวกั้นจิ้น ข้าวสั้ม จิ้นลุง คั่วถั่วเน่า

๔) เสวนา “ทิศทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักกล่าวว่า

“กิจกรรมในวันนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่มีการจัดนิทรรศการและแสดงการทำอาหารเพื่อให้ผู้ที่มาร่วมงานหรือบางคนที่ไม่สามารถทำอาหารบางอย่างได้ มีโอกาสได้รับชม หรือได้ชิมอาหารเพื่อเป็นการสืบทอดวิธีการปรุงอาหารไปยังลูกหลานของชุมชนเราต่อไป ถือได้ว่าการจัดนิทรรศการในครั้งนี้มีคุณค่าและมีประโยชน์เป็นการสร้างความรักใคร่สามัคคีกลมเกลียวกันภายในชุมชนและเป็นการเผยแพร่ความรู้ที่มีอยู่ภายในท้องถิ่น ให้ชุมชนภายนอกได้รับรู้ รับทราบถึงความเป็นมาของชุมชนเรา ว่ามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่มีวิถีกินอย่างไร และจะพัฒนาไปในทิศทางใด”^{๕๕}

^{๕๕} สุมิตรา กัณฐมิตร นายกเทศมนตรีเมืองพะเยา ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗, สัมภาษณ์.

“การจัดงานในครั้งนี้เป็นการสร้างความภาคภูมิใจต่อชาติพันธุ์ของตนเอง เกิดความรู้สึกที่มีอยู่ในสายเลือดที่ผลักดันออกมาโดยไม่จำเป็นต้องเสแสร้งโดยเกิดออกมาจากจิตใจและความรู้สึกที่ฝังรากลึกลงที่มีเลือดเนื้อเชื้อไขสืบทอดมาจากความเป็นเงี้ยว ชุมชนวัดศรีจอมเรื่องถือได้ว่าเป็นชุมชนเงี้ยวเพราะบรรพบุรุษส่วนใหญ่เป็นชาวเงี้ยว” ^{๕๖}

“วันนี้ที่ทางทีมงานนักวิจัยได้เข้ามาช่วยเผยแพร่อาหารเงี้ยวไปสู่สังคมภายนอก จึงทำให้ผู้คนได้รับทราบและรู้จักอาหารการกินของชาวบ้านชุมชนวัดศรีจอมเรื่องมากยิ่งขึ้น ได้รับทราบว่าอาหารของชุมชนวัดศรีจอมเรื่องหลายชนิดมีเอกลักษณ์ ไม่เหมือนที่ใด ก่อให้เกิดการค้าขายต่อไปในอนาคต ชาวบ้านชุมชนวัดศรีจอมเรื่อง มีความพร้อมในเรื่องอาหารการกินเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เพียงแต่ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ” ^{๕๗}

“ชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว แต่ขาดสนับสนุนเพราะฉะนั้นต้องการให้หน่วยงานไม่ว่าจะเป็นทั้งภาครัฐหรือภาคเอกชนเข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการทำกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นทางด้านคู่มือ พิชิตภัณฑ์เวียงพยาว สิ่งแวดล้อม อาหารการกินของชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกเพื่อสนับสนุน ผลักดันให้เกิดจุดเด่นและเป็นที่รู้จักต่อไป” ^{๕๘}

“อาหารที่มีอยู่ภายในท้องถิ่น ถือเป็นเรื่องจับต้องง่าย หากมองในมุมมองของเด็กจะไม่ชอบทำอาหารทานเอง รู้สึกว่าซื้ออาหารทานจะสะดวกกว่า แต่หากต้องการให้เด็กและเยาวชนมาทำอาหารรับประทานเอง ต้องเปิดโอกาสให้เด็กได้ทำตามความสนใจของตนเองเพื่อเป็นการ

^{๕๖} พระยงยุทธ วัดศรีจอมเรื่อง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗, สัมภาษณ์.

^{๕๗} ทนงค์ดี จุลเจริญ กรรมการชุมชนวัดศรีจอมเรื่อง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗, สัมภาษณ์.

^{๕๘} นคราญ ทวีกุล ประธานชุมชนวัดลี ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗, สัมภาษณ์.

พัฒนาต่อยอดให้เกิดความยั่งยืน อาหารบางอย่างอาจจบที่รุ่นของคุณปู่คุณย่า คุณพ่อคุณแม่ของเด็ก เนื่องจากมีอาหารชนิดใหม่เข้ามาตลอดเวลา แต่หากเราเปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกที่จะทำอาหารตามที่ตนเองต้องการ เด็กจะมีความเต็มใจในการทำอาหารและมีการสืบสานต่อไป โดยส่วนตัวชอบทานข้าวสั้มเพราะมีรสชาติอาหารเหมือนข้าวผัด ทำให้ทานง่ายและสามารถรับประทานได้ทุกวัยเพราะรสชาติไม่เผ็ดมาก” ^{๕๙}

ขั้นตอนที่ ๗ ประเมินรูปแบบของพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

การจัดกิจกรรมเปิดพื้นที่เรียนรู้เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้สำรวจความคิดเห็นต่อแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้นจำนวน ๘๓ คน โดยแบ่งเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ลักษณะประชากรของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ ๖๖.๒๗) อายุต่ำกว่า ๑๕ ปี (ร้อยละ ๓๒.๕๓) กำลังศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ร้อยละ ๓๖.๑๕) และพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า (ร้อยละ ๖๓.๘๖) ดังแสดงในตารางที่ ๔.๒

ตารางที่ ๔.๒ แสดงลักษณะประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถาม

ลักษณะประชากรศาสตร์	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	๒๖	๓๑.๓๓
หญิง	๕๕	๖๖.๒๗
LGBTQ+	๒	๒.๔๑
ช่วงอายุ		
ต่ำกว่า ๑๕ ปี	๒๗	๓๒.๕๓
๑๕-๒๐ ปี	๑	๑.๒๐
๒๑-๒๕ ปี	๔	๔.๘๒

^{๕๙} ปาลิตา ไกลถิ่น ประธานสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดพะเยา วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗, สัมภาษณ์.

ลักษณะประชากรศาสตร์	จำนวน	ร้อยละ
๒๖-๓๐ ปี	๑	๑.๒๐
๓๑-๓๕ ปี	๓	๓.๖๑
๓๖-๔๐ ปี	๓	๓.๖๑
๔๑-๔๕ ปี	๔	๔.๘๒
๔๖-๕๐ ปี	๒	๒.๔๑
๕๑-๕๕ ปี	๗	๘.๔๓
๕๖-๖๐ ปี	๑๐	๑๒.๐๕
มากกว่า ๖๐ ปี	๒๑	๒๕.๓๐
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	๑๔	๑๖.๘๗
มัธยมศึกษาตอนต้น	๓๐	๓๖.๑๔
มัธยมศึกษาตอนปลาย	๑๑	๑๓.๒๕
อนุปริญญา	๒	๒.๔๑
ปริญญาตรี	๑๖	๑๙.๒๘
ปริญญาโท	๓	๓.๖๑
สูงกว่าปริญญาโท	๕	๖.๐๒
ไม่ระบุ	๒	๒.๔๑
อาชีพ		
ข้าราชการ	๓	๓.๖๑
ข้าราชการบำนาญ	๑	๑.๒๐
ค้าขาย	๑๐	๑๒.๐๕
ช่างภาพ	๑	๑.๒๐
นักบวช	๒	๒.๔๑
นักเรียน	๒๗	๓๒.๕๓
นักศึกษา	๔	๔.๘๒
นักวิจัย	๑	๑.๒๐
ผู้ช่วยนักวิจัย	๒	๒.๔๑

ลักษณะประชากรศาสตร์	จำนวน	ร้อยละ
พนักงานของรัฐ	๑	๑.๒๐
พนักงานมหาวิทยาลัย	๒	๒.๔๑
แม่บ้าน	๑๕	๑๘.๐๗
รับจ้างทั่วไป	๔	๔.๘๒
อาจารย์	๒	๒.๔๑
ไม่ระบุ	๘	๙.๖๔
เขตที่อาศัย		
ในเขต	๕๓	๖๓.๘๖
นอกเขต	๓๐	๓๖.๑๔

ส่วนที่ ๒ ความความคิดเห็นต่อองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

ผู้ตอบแบบสอบถามให้ความสนใจองค์ประกอบด้านสื่อการเรียนรู้มากที่สุด ($\bar{X} = ๔.๓๕$) รองลงมาคือ ด้านข้อมูล และกิจกรรมการเรียนรู้ ($\bar{X} = ๔.๓๐$) และองค์ประกอบที่ได้รับความสนใจน้อยที่สุดคือ ด้านบรรยากาศ ($\bar{X} = ๔.๒๓$) ดังแสดงในตารางที่ ๔.๓

ตารางที่ ๔.๓ แสดงความคิดเห็นต่อองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

รายการ	Mean	S.D.
องค์ประกอบด้านข้อมูล		
ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชนมีความน่าสนใจ	๔.๔๐	๐.๗๘
ข้อมูลด้านภูมิสถาปัตยกรรมมีความน่าสนใจ	๔.๑๐	๑.๐๓
ข้อมูลด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ไทใหญ่ เช่น อาหาร และการแต่งกายมีความน่าสนใจ	๔.๕๑	๐.๘๐
ข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม มีความน่าสนใจ	๔.๒๘	๐.๘๐

รายการ	Mean	S.D.
ข้อมูลด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยามี ความน่าสนใจ	๔.๒๓	๐.๙๓
รวม	๔.๓๐	๐.๘๗
องค์ประกอบด้านกิจกรรมการเรียนรู้		
การเสวนา “ทิศทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิง สร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า” มีความ น่าสนใจ	๔.๒๗	๐.๙๓
กิจกรรมการชิมอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่มีความ น่าสนใจ	๔.๔๘	๐.๙๔
การสาธิต และมีส่วนร่วมในประกอบอาหารชาติ พันธุ์ไทใหญ่มีความน่าสนใจ	๔.๔๒	๐.๘๗
เกมทวนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียง เก่าพะเยา มีความน่าสนใจ	๔.๐๕	๑.๑๙
รวม	๔.๓๐	๐.๙๘
องค์ประกอบด้านสื่อการเรียนรู้		
นิทรรศการ ทวนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ใน ชุมชนเวียงเก่าพะเยามีความน่าสนใจ	๔.๓๕	๐.๗๔
วิทยากรชุมชนที่มาให้ความรู้มีความน่าสนใจ	๔.๒๘	๐.๙๕
สื่อวิดีโอที่ฉายในงานมีความน่าสนใจ	๔.๔๕	๐.๘๓
อุปกรณ์การประกอบอาหารที่นำมาแสดงในงาน มีความน่าสนใจ	๔.๓๓	๑.๐๐
รวม	๔.๓๕	๐.๘๘
องค์ประกอบด้านบรรยากาศ		
สถานที่จัดงาน/แหล่งเรียนรู้ (วัด) มีความ น่าสนใจ	๔.๓๓	๐.๘๘
สภาพแวดล้อม (ความสะอาด อากาศถ่ายเท แสง สว่าง) มีความน่าสนใจ	๔.๒๔	๑.๐๔

รายการ	Mean	S.D.
การจัดแบ่งพื้นที่ในการจัดกิจกรรมมีความน่าสนใจ	๔.๒๕	๐.๙๗
การตกแต่งสถานที่ที่มีความน่าสนใจ	๔.๑๐	๑.๐๑
รวม	๔.๒๓	๐.๙๘

องค์ประกอบด้านข้อมูล พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ให้ความสนใจข้อมูลด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ไทใหญ่มากที่สุด (\bar{X} = ๔.๕๑) รองลงมาคือสนใจข้อมูลด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน (\bar{X} = ๔.๔๐) และสนใจข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม (\bar{X} = ๔.๒๘) ตามลำดับ

องค์ประกอบด้านกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ให้ความสนใจกิจกรรมการชิมอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่มากที่สุด (\bar{X} = ๔.๔๘) รองลงมาคือการสาธิต และมีส่วนร่วมในประกอบอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ (\bar{X} = ๔.๔๒) และการเสวนา “ทิศทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า” (\bar{X} = ๔.๒๗) ตามลำดับ

องค์ประกอบด้านสื่อการเรียนรู้ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ให้ความสนใจสื่อวีดิโอที่ฉายในงานมากที่สุด (\bar{X} = ๔.๔๕) รองลงมาคืออินทรรศการ ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา (\bar{X} = ๔.๓๕) และอุปกรณ์การประกอบอาหารที่นำมาแสดงในงาน (\bar{X} = ๔.๓๓) ตามลำดับ

องค์ประกอบด้านบรรยากาศแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ให้ความสนใจสถานที่จัดงาน/แหล่งเรียนรู้ มากที่สุด (\bar{X} = ๔.๓๓) รองลงมาคือการจัดแบ่งพื้นที่ในการจัดกิจกรรม (\bar{X} = ๔.๒๔) และสภาพแวดล้อม (\bar{X} = ๔.๒๔) ตามลำดับ

ส่วนที่ ๓ ความรู้สึกต่อการเข้าร่วมกิจกรรม

ผู้ตอบแบบสอบถามรู้สึกตื่นเต้นมากที่สุด (\bar{X} = ๔.๕๙) รองลงมาคือมีความสุข (\bar{X} = ๔.๓๐) และรู้สึกสนุก (\bar{X} = ๔.๒๔) ตามลำดับ ดังแสดงในตารางที่ ๔.๔

ตารางที่ ๔.๔ แสดงความความรู้สึกต่อแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

รายการ	Mean	S.D.
รู้สึกมีความสุข	๔.๓๐	๐.๙๕
รู้สึกสนุก	๔.๒๔	๑.๐๔
รู้สึกเป็นกันเอง	๔.๑๗	๑.๑๘
รู้สึกกังวล	๑.๘๒	๑.๒๘
รู้สึกเศร้า	๑.๕๕	๑.๑๑
รู้สึกตื่นเต้น	๔.๕๙	๑.๒๙
รวม	๓.๒๘	๑.๑๔

ส่วนที่ ๔ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นหลังการเข้าร่วมกิจกรรม

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้ามากที่สุด (\bar{X} = ๔.๓๐) รองลงมาคือได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้า (\bar{X} = ๔.๐๘) และได้รู้จักประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้า (\bar{X} = ๔.๐๕) ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๕ แสดงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นหลังการเข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

รายการ	Mean	S.D.
ท่านรู้จักประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้ามากขึ้น	๔.๐๕	๐.๙๗
ท่านมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้ามากขึ้น	๔.๐๘	๐.๙๑
ท่านสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้ามากขึ้น	๔.๓๐	๐.๙๒
รวม	๔.๑๔	๐.๙๔

กล่าวโดยสรุป จากข้อมูลการสำรวจความคิดเห็นต่อแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต่า พบว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และอาศัยอยู่ในเขตเมืองเก่าเวียงน้ำเต่าให้ความสนใจ ข้อมูลด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ไทใหญ่ เช่น อาหาร และการแต่งกาย กิจกรรมการชิมอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ สื่อวีดีโอที่ฉายในงาน และการจัดสถานที่จัดงาน/แหล่งเรียนรู้ (วัด) มากที่สุด ซึ่งอาจจะส่งผลต่อความรู้สึกตื่นเต้น และนำไปสู่ความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต่ามากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษานี้ยังไม่ได้รับการยืนยันจากการทดสอบทางสถิติ ซึ่งคณะผู้วิจัยเสนอให้มีการเก็บข้อมูลในประชากรที่มากขึ้นและมีการทดสอบทางสถิติต่อไป

๔.๓ แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา จากการศึกษาโครงสร้างของแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยาประกอบด้วย ๕ ยุทธศาสตร์ ๑๒ กลยุทธ์ ๒๐ แผนงานและ ๔๙ โครงการ ประกอบด้วย ๑) อนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมภายในบริเวณเมืองเก่า โดยการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ๒) ส่งเสริมการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าพะเยา ๓) ปรับปรุงและพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา ให้ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและขบเน้นสภาพภูมิทัศน์เมืองเก่าพะเยา ๔) ส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นจากรากฐานมรดกทางวัฒนธรรมภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา ๕) ส่งเสริมการใช้งานระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในการพัฒนาและการบริหารจัดการเมืองเก่าพะเยา และ ๖) จัดทำองค์กรและกลไกการบริหารจัดการเมืองเก่าพะเยาภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ซึ่งแผนแม่บทดังกล่าวมีความครอบคลุมการพัฒนาเวียงน้ำเต่าในทุกด้าน อย่างไรก็ตามในระดับการนำไปปฏิบัติยังมีข้อจำกัดด้านหน่วยงานที่รับผิดชอบและงบประมาณดำเนินงาน

จากการวิเคราะห์ทุนวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต่า รวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก พบว่าการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เวียงน้ำเต่า นอกจากแนวทางตามแผนแม่บทฯ ดังกล่าวแล้ว ควรเป็นการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยทุน

วัฒนธรรมของชุมชนที่เกิดขึ้นมากจากความต้องการและการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน มากกว่าการพัฒนาในเชิงพื้นที่ที่กายภาพของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า เพราะชุมชนเป็นพื้นที่ที่มีชีวิต มีผู้คนที่วิถีการดำเนินชีวิต มีประเพณีวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา ดังนั้นจากศักยภาพของทุนวัฒนธรรมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า นั้น การศึกษาครั้งนี้ได้นำเสนอแนวทางในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ การสร้างพื้นที่การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน

การสร้างให้เกิดพื้นที่การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและเป็นเจ้าของในการบริหารจัดการ เพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะของคนในชุมชน และคนภายนอกชุมชนทุกช่วงวัย ทั้งนี้ พื้นที่การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชนจะมีหลายรูปแบบ อาจจะเป็นเชิงพื้นที่เช่น ลานวัด ลานเสนาสำหรับพูดคุยของผู้สูงอายุและจัดกิจกรรมร่วมกันกับเด็กเยาวชน และบริเวณถนนภายในชุมชนที่สามารถจัดเป็นกาดชุมชน หรือเป็นแหล่งเรียนรู้เช่น แหล่งเรียนรู้ด้านอาหารชาติพันธุ์ การทำถั่วเน่า หรือเป็นเชิงสถานที่ เช่น ศูนย์การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ภายในบริเวณวัดศรีจอมเรืองหรือในบริเวณชุมชนวัดศรีจอมเรือง เพื่อให้เด็กเยาวชน คนในชุมชน และคนนอกชุมชนที่สนใจเข้ามาในพื้นที่เรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชนเวียงน้ำเต้า

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก กล่าวว่า

“ควรมีการเปิดพื้นที่ให้กับผู้สูงอายุ ได้มาพบปะสังสรรค์กันและจะก่อให้เกิดลานแห่งความคิดขึ้นมา ระหว่างที่คนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ได้มาพบเจอกัน ห้ามนักเรียนนักศึกษาเข้ามาฟังผู้สูงอายุเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อเป็นการซึมซับเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ แต่โดยส่วนตัวมีความเชื่อมั่นอยู่อย่างหนึ่งว่าคนเราสามารถเล่าเรื่องราวของตนเองได้ดีที่สุด เพราะฉะนั้นเรื่องราวภายในชุมชนไม่มีใครรู้ดีไปกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ภายในชุมชน”^{๖๐}

จากศักยภาพของทุนวัฒนธรรมชุมชนด้านภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังเมืองของเวียงน้ำเต้า ปัจจุบันยังมีสภาพของคูน้ำคันดินที่มีความชัดเจน โดยช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้ายังไม่ได้ถูกทำลายลงมากนัก สภาพโดยรอบเวียงน้ำเต้าบางส่วนมีภูมิทัศน์ที่มีความสวยงาม

^{๖๐} เกื้อพงษ์ ชัยดรณ นักวิชาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗, สัมภาษณ์.

มีต้นไม้อายุริมคูเมือง มีน้ำในคูเมืองที่มีความร่มรื่นเหมาะแก่การพักผ่อน โดยเฉพาะบริเวณคูเมืองและคันดินทางเข้าวัดลี มีต้นไม้อายุ น้ำเต็มคูเมือง ชาวบ้านในชุมชนมักจะมาตกปลาในบริเวณนั้น เพราะมีน้ำเต็มตลอดปี ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกรมศิลปากร เทศบาลเมืองพะเยา เทศบาลตำบลท่าวังทอง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถที่จะพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ พื้นที่ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยทำเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การอนุรักษ์ต้นไม้อายุ พื้นที่ทำกิจกรรม พื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของผู้คน เป็นต้น

ทั้งนี้ พื้นที่การเรียนรู้ดังกล่าวจะเป็นเชิงการเรียนรู้ด้านวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าแล้ว ยังจะทำให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในชุมชนเพื่อดึงดูดคนทุกช่วงวัย ภายในพื้นที่เรียนรู้่อาจจะมีกิจกรรมเช่น วาดภาพอัตลักษณ์ของชุมชนแนวสตรีทอาร์ทเพื่อเป็นจุดเช็คอิน การทำร้านกาแฟ ร้านนม ร้านอาหารแนวชาติพันธุ์ การเปิดตลาดนัดชุมชนในงานประเพณีประจำปีของวัด โดยจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากทุนวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น

๔.๓.๒ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน

กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน จะทำให้เกิดการสร้างความรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนและคนภายนอกชุมชนในทุกช่วงวัย ผ่านกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน โดยการสร้างกลุ่มการเรียนรู้ในชุมชนวัดลีและชุมชนวัดศรีจอมเรือง และการสร้างแผนการจัดการเรียนรู้ท้องถิ่นของเราในโรงเรียนเขตเวียงน้ำเต้า ในแต่ละช่วงชั้น ผ่านกิจกรรมเช่น มัคคุเทศก์อาสา ยุววิจัยประวัติศาสตร์ การทำแผนผังเครือญาติ กิจกรรมผู้สูงอายุกับความทรงจำในพื้นที่ กิจกรรมเล่าเรื่องผ่านเลนส์ กิจกรรมศึกษาต้นไม้ พันธุ์ไม้ พืชสมุนไพรในเวียงน้ำเต้า เป็นต้น ทั้งนี้กิจกรรมดังกล่าวจะทำให้เกิดการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก กล่าวว่า

“เรื่องของผู้คนยังมีทรัพยากรบุคคลที่ยังไม่ได้ถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ของพะเยา โดยเฉพาะสามัญชน เพราะฉะนั้นต้องหาเครื่องมือเพื่อที่จะไปดึงเอาประวัติศาสตร์เหล่านี้กลับมาจากความทรงจำของลูกหลาน โดยการทำประวัติศาสตร์ครอบครัวง่าย ๆ โดยคนรุ่นใหม่อาจเป็นคนซักถามรุ่นพ่อรุ่นแม่ ต่อไปยังรุ่นปู่ย่าตายาย จะได้ข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ครอบครัว สิ่งที่ผู้สูงอายุได้เล่าเรื่องนอกจากจะถ่ายทอดออกมาเป็นตัวอักษรแล้ว จะได้เห็นความสัมพันธ์ทาง

เครือญาติ อาจได้เห็นว่าเป็นไทใหญ่ได้มาแต่งงานกับคนเมือง มีการพบรักกันอย่างไร มีวิธีการดำเนินชีวิตอย่างไร สิ่งเหล่านี้จะถูกถ่ายทอดลงไปยังประวัติศาสตร์ครอบครัว และเครือญาติ”^{๖๑}

๔.๓.๓ การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจชุมชน (ประวัติศาสตร์ที่กินได้) ด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน

ศักยภาพทุนวัฒนธรรมชุมชนด้านวิถีชีวิตที่มีพลังและมีชีวิตของชาติพันธุ์ไทใหญ่ด้านอาหาร ที่มีความหลากหลายของอาหารไทใหญ่ (เงี้ยว) ของชุมชนวัดศรีจอมเรือง ได้แก่ ถั่วเน่าแائب ข้าวสั้ม ข้าวกั๊น จิ้น น้ำพริกควัว (บาละฉ่อง) จิ้นลุง ยำหนั่ง แกงฮังโฮยว (แกงซี่เหล็ก) แกงกระด้าง โก๊ไบขาม เป็นต้น อาหารเหล่านี้บางอย่างทำกินในครัวเรือน บางอย่างทำในช่วงงานประเพณีทางพุทธศาสนา บางครอบครัวที่ทำอาหารเงี้ยวขายเพื่อเลี้ยงชีพ ถือเป็นจุดแข็งของชุมชนวัดศรีจอมเรืองที่ยังดำรงอยู่และมีผู้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน ดังนั้นการพัฒนาให้เกิดรายได้และอาชีพที่มาจากฐานทุนวัฒนธรรมชุมชนนำมาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน นอกจากจะทำให้คนในชุมชนมีรายได้แล้ว ยังจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้าผ่านประวัติศาสตร์อาหารที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน จะต้องมีการพัฒนาทักษะทางธุรกิจให้แก่ผู้ประกอบการและชุมชน การพัฒนาระบบการตลาด การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความน่าสนใจ และมีหลากหลายรูปแบบ เพื่อดึงดูดผู้บริโภค

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก กล่าวว่า

“ด้านอาหารเงี้ยว เช่น ข้าวสั้ม ข้าวกั๊นจิ้น สามารถนำไปจำหน่ายยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อสร้างรายได้ให้เกิดแก่ชุมชน ซึ่งอาจจัดทำในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน จะมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้อาหารที่ชาวบ้านผลิตมีอายุที่ยืนยาว และจะมีวิธีการกระจายสินค้าออกไปสู่ตลาดได้อย่างไร”^{๖๒}

“เสน่ห์ในเรื่องของอาหารที่มีอยู่ภายในชุมชนถือเป็นเรื่องสำคัญ โดยส่วนตัวไม่ได้มองเพียงเฉพาะเรื่องของประวัติศาสตร์ เพราะถือว่าเรื่องของประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ตั้งต้น แต่เรื่องราวที่มีตามมาภายหลังไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของวัฒนธรรมการกินการอยู่ ตลาดชุมชน เปรียบเสมือนกับ

^{๖๑} รศ.ดร. ขาญคณิต อวรณ์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗, สัมภาษณ์.

^{๖๒} พระยงยุทธ วัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗, สัมภาษณ์.

พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต เพราะเป็นวิถีชีวิตของคนภายในชุมชน ส่วนในเรื่องของพิพิธภัณฑ์ที่มีอยู่เป็นเหมือนของที่ตายแล้วจึงเป็นเพียงตัวเสริมที่จะอธิบายในเรื่องของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรืออธิบายในเรื่องของวิถีชีวิตชุมชน ดังนั้นพลังชุมชนถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการช่วยกันคิดช่วยกันค้นหาให้สิ่งที่ทำประสบความสำเร็จ ดังนั้นการกำหนดนโยบาย กิจกรรมโครงการต้องมาจากชาวบ้านภายในชุมชนอย่างแท้จริง ต้องหาเอกลักษณ์ หาอัตลักษณ์ของตนเอง” ^{๖๓}

๔.๓.๔ การพัฒนาโลกการบริหารจัดการทุนวัฒนธรรมชุมชนโดยการมีส่วนร่วม

การดำเนินงานการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ จะประสบความสำเร็จ มีความต่อเนื่องและความยั่งยืน จะต้องมีการพัฒนาโลกและองค์กรในการบริหารจัดการ และขับเคลื่อนงานการบริหารจัดการทุนวัฒนธรรมชุมชนบริเวณเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน รวมทั้งการผลักดันให้มีนโยบายสาธารณะด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดพะเยา เทศบาลเมืองพะเยา และเทศบาลตำบลท่าวังทอง โดยจัดเวทีสาธารณะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น สะท้อนความต้องการ กำหนดกฎกติกาและหาข้อตกลงร่วมกันในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ภายใต้บริบทของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก กล่าวว่า

“เทศบาลตำบลท่าวังทองมีความประสงค์ขอผลงานวิจัยหรือผลการจัดกิจกรรมเพื่อนำไปต่อยอดและนำไปเป็นประโยชน์ให้กับชุมชนต่อไป เพื่อทางเทศบาลจะได้รับทราบทางด้านเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม มีส่วนใดบ้างที่ทางเทศบาลจะให้การช่วยเหลือและสนับสนุน ส่วนใดที่สามารถนำไปต่อยอดได้เพื่อนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการเสนอขอโครงการ งบประมาณต่าง ๆ ทั้งนี้ในส่วนของเทศบาล อำเภอ จังหวัด กระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องต่อเนื่องกันหมด สามารถประสานงานเพื่อขอความช่วยเหลือและสนับสนุนต่อไปได้” ^{๖๔}

^{๖๓} เกื้อพงษ์ ชัยคุณุณ นักวิชาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗, สัมภาษณ์.

^{๖๔} วรเชษฐ์ เรื่องเดช รองปลัดเทศบาลตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์

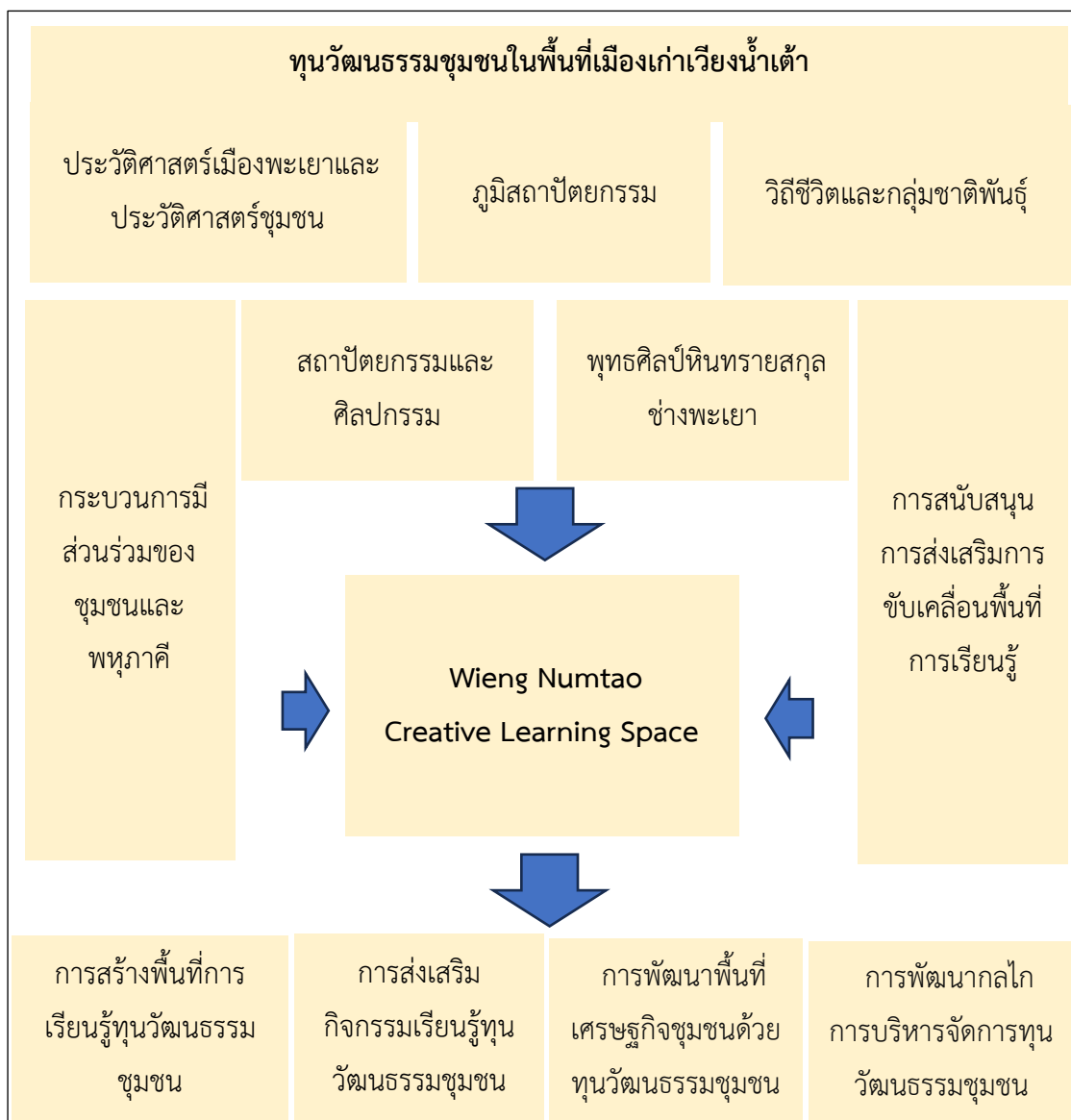
กล่าวโดยสรุป ทั้ง ๔ แนวทางดังที่กล่าวมาข้างต้น ปัจจัยความสำเร็จจะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการคิดตัดสินใจ การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันในการนำทุนวัฒนธรรมชุมชนไปสร้างคุณค่าและมูลค่าที่จะเกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชนและสังคมส่วนรวม นอกจากนี้จะต้องได้รับการสนับสนุน ส่งเสริม และหนุนเสริมจากภาคีต่างๆ ในรูปแบบของเครือข่ายความร่วมมือ เครือข่ายการเรียนรู้ ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในด้านองค์ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร วิชาการ ระบบสารสนเทศงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา พบว่าเป็นการนำทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ทั้งที่เป็นทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่มีความสัมพันธ์กัน ๕ ด้าน คือ ประวัติศาสตร์เมืองพะเยา และประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิสถาปัตยกรรม วิถีชีวิตและกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน และไทใหญ่ (เงี้ยว) สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา ซึ่งเป็นทุนวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและมีพลังในทางประวัติศาสตร์ มาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ของคนทุกช่วงวัย ๓ แนวทาง ได้แก่ การสร้างพื้นที่การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน และการพัฒนากลไกการบริหารจัดการทุนวัฒนธรรมชุมชนโดยการมีส่วนร่วม

ปัจจัยสำคัญของการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์คือ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและพหุภาคี ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล และการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ อีกประการ คือ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าในด้าน ๑) บริบท สภาวะแวดล้อม การบริหารจัดการพื้นที่เมืองเก่า ๒) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ชุมชน เครือข่ายโดยการมีส่วนร่วมในทุกกระดับ ๓) การพัฒนาระบบสารสนเทศ การวิจัย แหล่งเรียนรู้และการสื่อสาร ๔) การนำไปใช้ ประยุกต์ ต่อยอดไปสู่การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจ

สร้างสรรค์ด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน และ ๕) การพัฒนากลไกในการบริหารจัดการพื้นที่ กลไกในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าโดยบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ดังแสดงในภาพ ๔.๑

แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยา

ด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาประวัติศาสตร์ ทูนทางวัฒนธรรมและการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ๒) ศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา และ ๓) นำเสนอแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และชุมชนภายในเวียงน้ำเต้าได้แก่ ชุมชนวัดลีและชุมชนวัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน ๔๐ คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน แกนนำกลุ่ม องค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนักวิชาการ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ สันทนาการกลุ่ม ปฏิบัติการพัฒนพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ จัดนิทรรศการพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และสื่อสารสาธารณะ รวมทั้งประชุมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยา วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ประวัติศาสตร์ ทูนทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

๑) เวียงน้ำเต้า เป็นเมืองเก่าที่มีคูเมืองขุดเป็นแนวโอบล้อมเนินสูงสามแห่ง จึงมีรูปร่างของเมืองคล้ายผลของน้ำเต้า คูเมืองเวียงน้ำเต้า ตั้งอยู่บนเนินเขาที่วางตัวยาวต่อเนื่องมาจากทางทิศเหนือลงมาบริเวณกว๊านพะเยาและแม่น้ำอิง คูเมืองมีขนาดไม่เท่ากัน แต่มีเพียงชั้นเดียว ลักษณะของคันดินเป็นเพียงแนวคันดินเตี้ย ๆ แสดงให้เห็นลักษณะของการก่อสร้างคูเมือง คือ เมื่อกำหนดขอบเขตและขนาดของผังเมืองแล้ว การขุดคูเมืองจะนำเอาคันดินที่ได้มาถมวางเรียงเป็นแนวทั้งสองฟากข้างของคูเมือง จึงทำให้เกิดเป็นคันดินคู่นานไปกับคูเมือง สภาพของคันดินที่พบมีแนวและขนาดเล็กมาก

คันดินด้านในจะสูงจากระดับพื้นภายในเมืองประมาณ ๑ เมตร บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เรียกว่า ประตูชัยนั้น เดิมอาจเป็นประตูเมือง เพราะในแนวด้านทิศเหนือพบลักษณะการทำคันดินผ่านคูเมืองเข้าสู่ภายในเมืองที่น่าจะเป็นประตูเมืองด้วยเช่นกัน

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า สันนิษฐานว่า ชุมชนโบราณในเวียงน้ำเต้าเริ่มมีการอาศัยอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และเจริญรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เนื่องจากพบหลักฐานจำนวนมากในช่วงเวลานี้ รวมทั้งศิลาจารึกที่กล่าวถึงการสร้างวัดหลายแห่ง มีหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าเวียงนี้ น่าจะเป็นตัวเมืองหรือเป็นศูนย์กลางการปกครองเมืองพะเยา เนื่องจากมีแนวคันดินเป็นเส้นทางคมนาคมหลายสายตัดออกไปติดต่อกับเวียงหรือชุมชนอื่น ๆ หลายแห่งตามพื่นนาต่าง ๆ เวียงนี้จึงมีลักษณะเป็นจุดศูนย์กลางหรือชุมชนหลักของเมือง ยิ่งไปกว่านั้น ยังสันนิษฐานกันว่า เวียงน้ำเต้าและเวียงพะเยาน่าจะเป็นชุมชนเดียวกัน โดยเวียงหนึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองและอีกเวียงหนึ่งเป็นย่านการค้า ส่วนการเกิดขึ้นก่อนหลังหรือขยายมาสร้างอีกเวียง ยังไม่มีหลักฐานยืนยันได้แน่ชัด อย่างไรก็ตาม บริเวณภายในเวียงน้ำเต้ามีบ่อน้ำ สระน้ำ อยู่หลายแห่ง และมีซากวัดร้างตั้งอยู่กระจายทั่วไป แต่ไม่อยู่ในสภาพที่สามารถศึกษารูปแบบศิลปกรรมได้ เนื่องจากพังทลายมากและบางส่วนฝังอยู่ใต้ดิน แต่มีวัดลี วัดประตูชัย และวัดศรีจอมเรืองที่มีสภาพสมบูรณ์

พื้นที่โดยรอบเวียงน้ำเต้า ได้พบวัตถุโบราณจำนวนมาก จะเป็นประติมากรรมหินทราย ได้แก่ พระพุทธรูป ชิ้นส่วนพระพุทธรูป ส่วนประกอบสถาปัตยกรรม สลุปจำลอง มีศิลาจารึกจำนวน ๔ หลัก ได้แก่ จารึกวัดลี (พ.ศ. ๒๐๓๘) จารึกวัดพระเกิด (พ.ศ. ๒๐๕๖) จารึกวัดลีสองห้อง (พ.ศ. ๒๐๕๘) และจารึกวัดสุวรรณาราม (พ.ศ. ๒๐๖๐) เกี่ยวกับอายุสมัยของเมืองโบราณนี้ น่าจะเป็นเมืองพะเยาในสมัยอยุธยา ซึ่งไม่เก่ากว่าสมัยอยุธยาตอนต้น และอาจจะเป็นเมืองที่พญาอุธิษฐิระมาครองอยู่ก็เป็นได้ ซึ่งเก็บรวบรวมไว้ที่พิพิธภัณฑสถานเวียง พยวที่วัดลี จากการสำรวจของโครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคเหนือ) ทำให้กำหนดอายุของเมืองโบราณแห่งนี้ว่าอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ ในการสำรวจมีการขุดตรวจชั้นดินทางโบราณคดี พบหลักฐานว่าเมืองโบราณแห่งนี้มีชั้นดินธรรมชาติเพียง ๒-๓ ชั้นเท่านั้น มีชั้นดินอยู่อาศัยเพียงชั้นเดียว และพบเศษเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง จากหลักฐานเป็นการยืนยันถึงอายุสมัยของเมืองโบราณมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ โดยมีหลักฐานจารึกทั้ง ๔ หลัก ซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เช่นเดียวกัน

๒) ทูหนทางวัฒนธรรมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า จังหวัดพะเยา แบ่งออกเป็น

(๑) ทูหนทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีความสัมพันธ์และโยงยึดกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในรอบปี โดยทั่วไป รวมทั้งงานประเพณีที่มีเฉพาะพื้นที่ โดยวัดลี้จะมิงงานประเพณีห้าเป็ง สรงน้ำพระธาตุวัดลีในวันมาฆบูชาในเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งมีเอกลักษณ์ คือ การทำแกงขี้เหล็กเพื่อแจกจ่ายให้ชาวบ้านที่เข้ามาร่วมงาน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต รวมทั้งการจำหน่ายสินค้าพื้นบ้าน ส่วนวัดศรีจอมเรืองมีประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของทางวัดที่มีมาแต่ดั้งเดิม ได้แก่ ประเพณีตานข้าวหอมต่อ (กวนข้าวมธุปายาส) ในวันออกพรรษา ประเพณีสรงน้ำพระธาตุวัดศรีจอมเรืองในวันแรม ๑๕ ค่ำเดือน ๒ ในเดือนกุมภาพันธ์ โดยชาวบ้านร่วมกันจะแกงฮังเลดั้งเดิมของคนไทใหญ่ (เงี้ยว) การตามประทีปโคมไฟในประเพณีเป็ง นอกจากนี้ประเพณีทางพุทธศาสนาแล้ว ยังมีการทำพิธีกรรมความเชื่อของคนในชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงผีเจ้าบ้าน การเลี้ยงผีปู่ย่าของชุมชนวัดลี ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษต้น

(๒) ทูหนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ถือเป็นอัตลักษณ์ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้แก่ แนวคันดินที่ลักษณะเป็นกำแพงเมือง-คูเมือง ซึ่งสามารถแสดงขอบเขตเมืองในอดีตได้เป็นอย่างดี และศาสนสถานที่เป็นวัดโบราณ ได้แก่ วัดลี วัดร้างประตูชัยหรือวัดพระเจ้าย้อย วัดศรีจอมเรือง วัดน้อย และสำนักปฏิบัติธรรมดรุณีวิเวกาศรม (วัดสุวรรณาราม) จากการสำรวจวัดโบราณของเมืองพะเยา พบว่า บริเวณเวียงน้ำเต้ามีวัดทั้งหมด ๑๘ วัด เป็นวัดร้างที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ เป็นวัดร้างทั้งหมดสภาพการเป็นวัด จำนวน ๑๖ วัด และเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาปัจจุบัน ได้แก่ วัดลี และวัดศรีจอมเรือง

๓) การพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า พบว่าคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ได้ระบุว่าเวียงน้ำเต้าเป็นเมืองเก่ากลุ่ม ๒ เป็นเมืองประวัติศาสตร์ขนาดใหญ่ที่มีการซ้อนทับกันระหว่างเนื้อเมืองเก่าและเนื้อเมืองใหม่ซึ่งเปลี่ยนแปลงตามการพัฒนาพื้นที่และสังคม โดยเมืองเก่าได้รับการประกาศขอบเขตเมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๙ และมีคำสั่งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ประกาศคำสั่งแต่งตั้งคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาในปี พ.ศ. ๒๕๖๐

ในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้มีการจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา เพื่อกำหนดแนวทาง แผนปฏิบัติ และมาตรการในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา มี

วัตถุประสงค์เพื่อ ๑) อนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมภายในบริเวณเมืองเก่า โดยการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ๒) ส่งเสริมการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าพะเยา ๓) ปรับปรุงและพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา ให้ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและขับเคลื่อนสภาพภูมิทัศน์เมืองเก่าพะเยา ๔) ส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นจากรากฐานมรดกทางวัฒนธรรมภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา ๕) ส่งเสริมการใช้งานระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในการพัฒนาและการบริหารจัดการเมืองเก่าพะเยา และ ๖) จัดทำองค์กรและกลไกบริหารจัดการเมืองเก่าพะเยาภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

ปัจจุบันสภาพเวียงน้ำเต้ารอบในและรอบนอกมีการเปลี่ยนแปลงจากความเจริญ และการขยายตัวของเมือง เช่น กำแพงเมือง-คูเมืองถูกทำลายไปบางส่วน เพื่อสร้างถนนและบ้านเรือน แนวกำแพงบางส่วนกลายเป็นถนนหนทาง และทางเข้าบ้านเรือน สภาพภายในเวียงปัจจุบันเป็นที่ตั้งของชุมชน วัด โรงเรียน บ้านจัดสรร สลับกับพื้นที่เพาะปลูกผัก ทำสวนผลไม้ รวมทั้งพื้นที่ว่างเปล่าที่มีต้นไม้ขึ้นหนาที่บเป็นจำนวนมาก มี การทิ้งขยะ เศษกิ่งไม้ลงในบริเวณคูเมืองบางจุด โดยขาดการจัดการที่เหมาะสม การระบายน้ำเสียจากบ้านเรือน ทำให้น้ำในคูเมืองบางส่วนเน่าเสีย โดยเฉพาะในฤดูแล้ง เป็นต้น

๕.๑.๒ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ผู้วิจัยได้ดำเนินงานพัฒนา โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ สํารวจสภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีการดำเนินงานสำรวจโดยคณะนักวิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจสภาพโดยรวมของเวียงน้ำเต้าทั้งรอบใน และรอบนอกโดยการมีส่วนร่วมของแกนนำชุมชนร่วมเดินสำรวจ รวมทั้งการจัดกิจกรรม จำนวน ๒ ครั้ง เครื่องมือกิจกรรมยูวีวิจัยประวัติศาสตร์เพื่อการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยนำนักเรียน โรงเรียนพะเยาพิทยาคม และพระนิสิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตพะเยา ครั้งที่ ๒ กิจกรรมเด็กเดินเมืองถ่ายภาพเล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการร่วมกับสถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) โดยนำเด็กนักเรียนโรงเรียนเทศบาล ๓ (หลายอิงราษฎร์บำรุง) จากการเดินสำรวจบริเวณคูเมือง แนวคันดิน และพิพิธภัณฑสถานเวียงพยาว วัดลี นักเรียนได้

นำเสนอสภาพปัญหา ร่วมออกแบบเวียงน้ำเต้าที่อยากให้เป็น โดยใช้ภาพวาดแผนที่เวียงน้ำเต้า และภาพถ่ายเล่าเรื่อง หลังจากนั้นได้นำมาสรุปเป็นสภาพปัญหาของเวียงน้ำเต้า

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่เวียงเก่าเมืองน้ำเต้า การสืบค้นข้อมูลจากเอกสาร และเว็บไซต์ต่างๆ โดยเฉพาะประวัติของวัดที่มีการบันทึกไว้ อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร งานเขียนของนักวิชาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ได้รวบรวมประวัติศาสตร์ของเมืองพะเยา และสำรวจพื้นที่ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ๒ ชุมชน ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา ได้แก่ ชุมชนวัดลี และชุมชนวัดศรีจอมเรือง รวมทั้งข้อมูลจากการบอกเล่าโดยสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชน โดยนำเสนอข้อมูลตั้งแต่ช่วงเมืองพะเยายุคฟื้นฟู จนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ และนำมาสู่การออกแบบพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เวียงเก่าเมืองน้ำเต้า

ขั้นตอนที่ ๓ วิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เวียงน้ำเต้าและชุมชนวัดลี-วัดศรีจอมเรือง ในการวิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เวียงน้ำเต้าและประวัติศาสตร์ของชุมชน เพื่อออกแบบแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ จะเห็นได้ว่าเวียงน้ำเต้ามีภาพลักษณ์ของเมืองเก่าที่มีร่องรอย และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยปรากฏทั้งที่เป็นลายลักษณ์ เช่น ศิลาคาริก ตำนาน จดหมายเหตุ และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน สถาปัตยกรรมเป็นจำนวนมาก ส่วนประวัติศาสตร์ของชุมชนจะเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ผู้คนไทยวนที่อาศัยอยู่ดั้งเดิม ต่อมา มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ (เงี้ยว) พม่าเดินทางเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐาน จากการวิเคราะห์ได้กำหนดศักยภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน ด้านภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง ด้านวิถีชีวิตและกลุ่มชาติพันธุ์ ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา

ขั้นตอนที่ ๔ คั้นข้อมูล นำเสนอแนวคิดและรูปแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ (Creative Learning Space) จากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้ง ๕ ด้าน คณะวิจัยได้คัดเลือกศักยภาพด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นจุดแข็งของชุมชนวัดศรีจอมเรืองที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ (เงี้ยว) ที่ยังมีผู้สืบทอดการทำอาหารไทใหญ่เพื่อสร้างรายได้ รวมถึงการนำอาหารมาบริโภคภายในครัวเรือน ดังนั้น ทุนวัฒนธรรมทางด้านอาหาร จะนำไปสู่การเรียนรู้และเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า จึงได้จัดเวทีคั้นข้อมูลงานวิจัย รวมทั้งนำเสนอแนวคิดและรูปแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

ขั้นตอนที่ ๕ การออกแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต่า ใน การออกแบบนิทรรศการ และรูปแบบกิจกรรมเพื่อเปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียง น้ำเต่า ได้ประยุกต์จากแนวคิดการจัดการพื้นที่เรียนรู้ตามอัยาศัย โดยสร้างให้มีบรรยากาศแห่งการ เรียนรู้ ๓ องค์ประกอบ ได้แก่

๑) บรรยากาศทางกายภาพที่ออกแบบภายใต้แนวคิดภูมิทัศน์การเรียนรู้ (Learning Landscape) คือ การออกแบบที่แสดงถึงวัฒนธรรมและเสริมคุณค่าของคนในชุมชน

๒) บรรยากาศทางจิตวิทยา ที่คำนึงถึงอารมณ์และความรู้สึกของผู้เรียนรู้เป็นสำคัญ โดยออกแบบภายใต้แนวคิด การออกแบบทางประสาทสัมผัส (Sensory Design) เพื่อให้เกิด บรรยากาศแห่งความสุข ความอบอุ่น มีความเป็นารเอง และความตื่นเต้น

๓) บรรยากาศทางสังคม เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและผู้เรียนรู้ที่นำไปสู่ การสร้างความร่วมมือ และความสัมพันธ์ที่ดีในการเรียนรู้ และย้อนกลับไปสู่การรับรู้ถึงความอบอุ่น และเป็นกันเอง

การออกแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์มี ๓ ส่วนคือ

๑) ส่วนนิทรรศการ ได้จัดวางนิทรรศการโดยรอบใช้ติดแผ่นนิทรรศการด้วยโครงที่ทำ จากไม้ไผ่ และติดตามใต้ต้นไม้ใหญ่

๒) ส่วนสาธิตและร่วมประกอบอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง บริเวณ ใต้ต้นไม้ จัดวางแคร่ไม้ไผ่ และโต๊ะสำหรับสาธิตการประกอบอาหาร

๓) ส่วนเสวนา ได้จัดให้วิทยากรและผู้เข้าร่วมนั่งไ้ร่มไม้ในลักษณะของการล้อมวงคุย กัน ล้อมรอบด้วยชุดนิทรรศการ ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ ชุมชน ด้านภูมิ สถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง ด้านวิถีชีวิตและกลุ่มชาติพันธุ์ ด้านสถาปัตยกรรมและ ศิลปกรรม และด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา และซุ้ม ชิม สาธิตและร่วมประกอบอาหาร

ขั้นตอนที่ ๖ กิจกรรมเปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ใน ชุมชนเมืองเก่าพะเยา การดำเนินกิจกรรมเปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไท ใหญ่ในชุมชนเมืองเก่าพะเยา” มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอต้นแบบการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิง สร้างสรรค์ในรูปแบบนิทรรศการทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา และเพื่อ ส่งเสริมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต่าให้เป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ผ่านความหลากหลายของ อาหาร มีกิจกรรมเรียงลำดับดังนี้

๑) นิทรรศการประวัติศาสตร์ ภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม พุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา และทุนวัฒนธรรมด้านอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้า

๒) วิดีทัศน์สารคดีชุด “อาหาร : บ่อมปรากการสุดท้ายทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเมืองเก่าพะเยา” ตอนที่ ๑ ถั่วเน่า : มรดกต่อลมหายใจสุดท้ายให้ลูกหลาน ตอนที่ ๒ น้ำพริกบาละฉ่อง (น้ำพริกคั่ว) และจิ้นลุง : รากเหง้าที่เคยอยู่ในสำหรับ และตอนที่ ๓ ข้าวสั้ม และข้าวกั้นจิ้น

๓) ซิม สาริตและร่วมประกอบอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง ๕ เมนู ได้แก่ ขนมจีนน้ำเงี้ยว ข้าวกั้นจิ้น ข้าวสั้ม จิ้นลุง คั่วถั่วเน่า

๔) เสวนา “ทิศทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขั้นตอนที่ ๗ ประเมินรูปแบบของพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า การจัดกิจกรรมเปิดแหล่งเรียนรู้เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้มีการสำรวจความคิดเห็นต่อแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้นจำนวน ๘๓ คน โดยแบ่งเป็น ๓ ส่วน ส่วนที่ ๑ ลักษณะประชากรของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ ๒ ความความคิดเห็นต่อองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ส่วนที่ ๓ ความรู้สึกต่อการเข้าร่วมกิจกรรม และ ส่วนที่ ๔ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นหลังการเข้าร่วมกิจกรรม

จากข้อมูลการสำรวจความคิดเห็นต่อแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า พบว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และอาศัยอยู่ในเขตเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าให้ความสนใจ ข้อมูลด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ไทใหญ่ เช่น อาหาร และการแต่งกาย กิจกรรมการชิมอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ สื่อวีดิโอที่ฉายในงาน และการจัดสถานที่จัดงาน/แหล่งเรียนรู้คือวัดศรีจอมเรืองมากที่สุด ซึ่งอาจจะส่งผลต่อความรู้สึกตื่นเต้น และนำไปสู่ความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้ามากขึ้น

๕.๑.๓ แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

๑) **การสร้างพื้นที่การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน** การสร้างให้เกิดพื้นที่การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและเป็นเจ้าของในการบริหารจัดการ เพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะของคนในชุมชน และคนภายนอกชุมชนทุกช่วงวัย ทั้งนี้ พื้นที่การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรม

ชุมชนจะมีหลายรูปแบบ อาจจะเป็นเชิงพื้นที่เช่น ลานวัด ลานเสวนาสำหรับพูดคุยของผู้สูงอายุและจัดกิจกรรมร่วมกันกับเด็กเยาวชน และบริเวณถนนภายในชุมชนที่สามารถจัดเป็นภาคชุมชน หรือเป็นแหล่งเรียนรู้เช่น แหล่งเรียนรู้ด้านอาหารชาติพันธุ์ การทำถั่วเน่า หรือเป็นสถานที่เช่น ศูนย์การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ภายในบริเวณวัดศรีจอมเรืองหรือในบริเวณชุมชนวัดศรีจอมเรืองเพื่อให้เด็กเยาวชน คนในชุมชน และคนนอกชุมชนที่สนใจเข้ามาในพื้นที่เรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชนเวียงน้ำเต้า

๒) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน จะทำให้เกิดการสร้างความรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กับคนในชุมชนและคนภายนอกชุมชนในทุกช่วงวัย ผ่านกิจกรรมที่สร้างการรับรู้ ความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน โดยการสร้างกลุ่มการเรียนรู้ในชุมชนวัดลีและชุมชนวัดศรีจอมเรือง และการสร้างแผนการจัดการเรียนรู้ท้องถิ่นของเราในโรงเรียนเขตเวียงน้ำเต้า ในแต่ละช่วงชั้น

๓) การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน จากศักยภาพทุนวัฒนธรรมชุมชนที่มีพลังและมีชีวิตของชาติพันธุ์ไทใหญ่ด้านอาหาร การนำความหลากหลายของอาหารไทใหญ่ (เงี้ยว) ของชุมชนวัดศรีจอมเรือง ศักยภาพด้านอาหารเงี้ยวที่เป็นจุดแข็งของชุมชนที่ยังดำรงอยู่และมีผู้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน ดังนั้นการพัฒนาให้เกิดรายได้และอาชีพที่มาจากฐานทุนวัฒนธรรมชุมชนนำมาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน นอกจากจะทำให้คนในชุมชนมีรายได้แล้ว ยังจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้าผ่านประวัติศาสตร์อาหาร

๔) การพัฒนากลไกการบริหารจัดการทุนวัฒนธรรมชุมชนโดยมีส่วนร่วม การดำเนินงานการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ จะประสบความสำเร็จ มีความต่อเนื่องและความยั่งยืน จะต้องมีการพัฒนากลไกและองค์กรในการบริหารจัดการ และขับเคลื่อนงานการบริหารจัดการทุนวัฒนธรรมชุมชนบริเวณเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน รวมทั้งการผลักดันให้มีนโยบายสาธารณะด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดพะเยา เทศบาลเมืองพะเยา และเทศบาลตำบลท่าวังทอง โดยจัดเวทีสาธารณะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น สะท้อนความต้องการ กำหนดกฎกติกาและหาข้อตกลงร่วมกันในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ภายใต้บริบทของชุมชน

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา สามารถอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้

๕.๒.๑ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ บริบท พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า พบว่า มีความเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์เมืองพะเยาสมัยตำนาน และเมืองพะเยายุคประวัติศาสตร์ เริ่มปรากฏหลักฐานลายลักษณ์อักษรร่วมสมัย โดยเฉพาะจารึกไม่น้อยกว่า ๑๑๒ หลัก ทำให้เรื่องราวของเมืองพะเยาในยุคนี้มีความชัดเจนมากขึ้น นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา เมืองพะเยาตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เมืองพะเยามีการสร้างเวียงพะเยาในปัจจุบันคู่กับเวียงน้ำเต้า พร้อมกับรับเอาคติทางพระพุทธศาสนาของสุโขทัยเข้ามาสู่เมืองพะเยา จึงมีความเจริญรุ่งเรืองควบคู่กับอาณาจักรล้านนา ส่วนการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้มีการจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา โดยกำหนดวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็นเมืองเก่าริมกว๊านพะเยาที่ยังคงดำรงคุณค่าทางวัฒนธรรม ในฐานะการเป็นเมืองโบราณและเมืองประวัติศาสตร์ โดยได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างอัจฉริยะ เพื่อสนองต่อคนทุกวัยภายในสังคมยั่งยืน สอดคล้องกับ**บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และศรีสุดา วงษ์ขุ่ม^๑** ได้ทำการศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยาพบว่า เวียงพะเยาเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะด้านอันเกิดจากองค์ประกอบทางกายภาพ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม รวมถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุธี เมฆบุญส่งลาภ^๒** ศึกษาการรื้อฟื้นองค์ประกอบของเวียงโบราณของเมืองพะเยาในความนึกคิดของประชาชนเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่าเวียงพะเยาและเวียงน้ำเต้าเป็นเวียงศูนย์กลางการปกครองเมืองพะเยา และเวียงพระธาตุจอมทองเป็นเวียง

^๑ บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และศรีสุดา วงษ์ขุ่ม. “การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา”, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๑): ๑๐๕ - ๑๒๖.

^๒ สุธี เมฆบุญส่งลาภ. “การรื้อฟื้นองค์ประกอบของเวียงโบราณของเมืองพะเยาในความนึกคิดของประชาชนเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาเวียงพะเยา เวียงน้ำเต้า และเวียงพระธาตุจอมทอง”. รายงานการวิจัย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา, ๒๕๖๐.

ศาสนาตามความเชื่อการตั้งเมืองในวัฒนธรรมล้านนา เวียงน้ำเต๋าน่าจะเกิดขึ้นก่อนบนพื้นที่เวียงร้างบนที่ลุ่มลำนน้ำแม่อิง เมื่อเมืองขยายตัวจึงขยายมาสร้างเวียงพะเยาเพิ่มไปทางทิศตะวันตกจนชิดริมลำนน้ำแม่อิง

ด้านทุนวัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต๋า พบว่าเป็นที่มีความสัมพันธ์และโยงยัดกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยวัดลี้จะมีงานประเพณีห้ำเป็งสร่งน้ำพระธาตุ ส่วนวัดศรีจอมเรืองมีประเพณีตานข้าวหอมต่อ (กวนข้าวทิพย์) ประเพณีสร่งน้ำพระธาตุวัดศรีจอมเรือง รวมทั้งพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าของชุมชนวัดลี้ ส่วนทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้ ถือเป็นอัตลักษณ์ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต๋า ได้แก่ แนวคันดินที่ลักษณะเป็นกำแพงเมือง-คูเมือง และโบราณสถาน โบราณวัตถุ พระพุทธรูป ศิลจารึกหินทรายสกุลช่างพะเยา ซึ่งเป็นทุนวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ สอดคล้องกับ**สมศักดิ์ ตันติเศรณี และคณะ**^๓ พบว่า ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในเขตเทศบาลนครสงขลาคือ ศักยภาพการดึงดูดใจ ด้านการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยว มีสถาปัตยกรรมเมืองเก่าที่สวยงาม มีคุณค่า ทางศิลปวัฒนธรรม และด้านวิถีชีวิตชุมชน ประเพณีของชุมชนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ อีกทั้งยังสอดคล้องกับ**วรินทร์ รวมสำราญและปณณพศ์ กุลพัฒนเศรษฐ์**^๔ พบว่าคุณค่าด้านรูปทรงและการออกแบบแสดงความสัมพันธ์ทางเชิงช่างพุทธสถาปัตยกรรม เช่น รูปแบบเจดีย์ทรงระฆังในพุทธศาสนาลังกาวงศ์ตามคติความเชื่อสถาปัตยกรรมสุโขทัย และมีการผสมผสานกับคติความเชื่อสถาปัตยกรรมล้านนาที่ปรากฏแผนผังวิหารในระบบสกุลช่างล้านนาผสมกับสุโขทัย ถือเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพด้านมรดกวัฒนธรรมของจังหวัดพะเยา

^๓ สมศักดิ์ ตันติเศรณี และคณะ. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในเขตเทศบาลนครสงขลา. วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๐): ๓๖๑- ๓๙๙.

^๔ วรินทร์ รวมสำราญ และปณณพศ์ กุลพัฒนเศรษฐ์. “คุณค่าและศักยภาพในภูมิทัศน์วัฒนธรรม: กรณีศึกษาโบราณสถานวัดป่าแดงดอนไชยบุญนาถ. การประชุมวิชาการ 12th Built Environment Research Associates Conference, BERAC 2021. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๔: ๔๒๖-๔๓๖.

๕.๒.๒ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา มีกระบวนการ ๗ ขั้นตอน ดังนี้ ๑) สสำรวจสภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยคณะนักวิจัยและการจัดกิจกรรมยุวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีนักเรียน นักศึกษาเข้าร่วมสำรวจสภาพพื้นที่ นำเสนอปัญหาและภาพที่อยากเห็น ๒) ศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่เวียงเก่าเมืองน้ำเต้า การสืบค้นข้อมูลจากเอกสาร และลงพื้นที่สัมภาษณ์รวมทั้งสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๓) วิเคราะห์ศักยภาพของพื้นที่เวียงน้ำเต้าและชุมชนวัดลี-วัดศรีจอมเรือง ได้กำหนดศักยภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน ด้านภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง ด้านวิถีชีวิตและกลุ่มชาติพันธุ์ ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา ๔) คั้นข้อมูล นำเสนอแนวคิดและรูปแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ โดยการคั้นข้อมูลงานวิจัยและนำเสนอแนวคิดและรูปแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าโดยเน้นศักยภาพของทุนวัฒนธรรมด้านอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ๕) การออกแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า เน้นการสร้างให้มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ คือบรรยากาศทางกายภาพ บรรยากาศทางจิตวิทยา และบรรยากาศทางสังคม ๖) กิจกรรมเปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเมืองเก่าพะเยา เพื่อนำเสนอต้นแบบการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในรูปแบบนิทรรศการทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา และส่งเสริมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าให้เป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ผ่านความหลากหลายของอาหาร ๗) ประเมินรูปแบบของพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า พบว่า ผู้เข้าร่วมให้ความสนใจ ข้อมูลด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ไทใหญ่ การชิมอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ สื่อวีดีโอที่ฉายในงาน และการจัดสถานที่จัดงานมากที่สุด สอดคล้องกับ**ทัศน์พล ชื่นจิตต์ ไอลตา มณีภาค และณัฐธิดา ดวงแก้ว**^๕ พบว่าการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีกระบวนการ ๙ ขั้นตอน ๑. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ๒. ศึกษาข้อมูลองค์ความรู้ทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ๓. การกำหนดแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับความต้องการและความสนใจของชุมชน ๔. กำหนดแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้และสร้างเนื้อหาการเรียนรู้ที่เหมาะสม ๕. การพัฒนาครูภูมิ

^๕ ทัศน์พล ชื่นจิตต์, ไอลตา มณีภาค, ณัฐธิดา ดวงแก้ว. “การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการจัดการเรียนรู้ตามอัธยาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ชุมชนพื้นที่สูง จังหวัดเชียงราย”. วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๖): ๔๗-๖๐.

ปัญญาท้องถิ่น ๖. การพัฒนาในด้านของสื่อการสอน ๗. ดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อการจัดการเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ตามแนวทางที่กำหนดไว้ ๘. การประสานภาคีเครือข่ายในการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ ๙. การประเมินผลจัดการเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ อีกทั้งยังสอดคล้องกับ **ชวลีพร เจริญรัตน์**^๖ พบว่า การพัฒนาในพื้นที่ชุมชนในตำบลหลักหก ประกอบด้วย ๓ กระบวนการ คือ ๑) วิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชน ๒) การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมแก้การจัดการดูแลรักษาสภาพลำคลองในศักยภาพของชุมชน ๓) พัฒนากิจกรรมนำร่องด้านการจัดการน้ำเสียโดยศักยภาพ และการมีส่วนร่วมของชุมชน

๕.๒.๓ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ แนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ การสร้างพื้นที่การเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน การจัดการกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจชุมชนด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน และการพัฒนากลไกการบริหารจัดการทุนวัฒนธรรมชุมชนโดยการมีส่วนร่วม สอดคล้องกับงานวิจัยของ**นันทนิษฐ์ สมคิด และพระสุธีรัตนบัณฑิต**^๗ พบว่ามีการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการจัดกิจกรรมที่สร้างการรับรู้ และความเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีการประสานการทำงานกับพหุภาคี การสร้างการมีส่วนร่วม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมความคิด ร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ และร่วมลงมือกระทำ อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ**จร สุวรรณชาติ และคณะ**^๘ โดยมีข้อเสนอในการพัฒนาศักยภาพของแหล่งมรดกวัฒนธรรมย่านเมืองเก่า ได้แก่ ระบบกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่และการจัดการพื้นที่ การกำหนดมาตรการควบคุมทางกายภาพด้านสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม กลไกในการบริหารจัดการพื้นที่/กลไกในการ

^๖ ชวลีพร เจริญพร “เมืองน่าอยู่ : แนวคิดเพื่อการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนหลักหก ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี”. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์. ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ พฤศจิกายน ๒๕๖๐ : ๑-๑๓.

^๗ นันทนิษฐ์ สมคิด และ พระสุธีรัตนบัณฑิต. “แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี”, วารสารมหาจุฬาลงกรณ์. ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ (๒๕๖๒): ๓๑๘ - ๓๑๙.

^๘ จร สุวรรณชาติ และคณะ. การกำหนดกรอบวิจัยในการพัฒนาศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์. รายงานการวิจัย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย, ๒๕๖๔.

อนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ให้ บูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน สร้างการมีส่วนร่วมในทุก
ระดับ ทุกภาคส่วนและภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ ควบคุม ดูแลเมืองเก่าร่วมกับภาครัฐ
และภาคเอกชน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากการวิจัย ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา เทศบาลเมือง
พะเยา เทศบาลตำบลท่าวังทอง และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด
ควรมีการดำเนินงานดังต่อไปนี้

- ๑) การกำหนดแผนแม่บทและยุทธศาสตร์เชิงบูรณาการของหน่วยงานในการพัฒนาทุน
วัฒนธรรมชุมชนที่มีศักยภาพในเพื่อพัฒนาเป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า
- ๒) การส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่นำทุนวัฒนธรรมชุมชนมาทำ
ให้เกิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า
- ๓) การพัฒนากระบวนอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นจากทุนวัฒนธรรมชุมชนใน
เวียงน้ำเต้าเพื่ออนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เช่น เทศบาลเมืองพะเยา เทศบาลตำบลท่าวังทอง และ
หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด โรงเรียนในพื้นที่เวียงน้ำเต้า รวมทั้ง
ชุมชนวัดลี ชุมชนวัดศรีจอมเรือง ควรมีการดำเนินงานดังต่อไปนี้

- ๑) การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของทุกคนช่วงวัยในชุมชน ผ่านการทำกิจกรรมเชิง
สร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เวียงน้ำเต้า และประวัติศาสตร์ชุมชน
- ๒) การพัฒนาหลักสูตรหรือแผนการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในโรงเรียนพื้นที่
เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมของปราชญ์ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๓) การส่งเสริมให้เกิดการดำเนินกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจจากทุนวัฒนธรรมด้านอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้า เช่น การให้ความรู้ผู้ประกอบการ การจัดตลาดชุมชน เป็นต้น

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) การวิจัยและพัฒนาระบบกลไกการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยา
- ๒) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาพื้นที่และกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในเมืองเก่าพะเยา
- ๓) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากทุนวัฒนธรรมด้านอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้า

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ข้อมูลวิทยุภูมิ

๑. หนังสือ

กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓.

เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ. รากเหง้าของเรา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองพะเยา. พะเยา: นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๖๐.

_____. วัดโบราณในเมืองพะเยา. พะเยา: นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๕๔.

_____. ย่านเก่าเมืองเก่าในพะเยา. พะเยา : นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๕๘.

_____. ศิลปวัตถุที่พบในเมืองพะเยา. พะเยา: นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๖๑.

โกวิทย์ พวงงาม. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๖๒.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพะเยา. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.

โครงการวิจัยการปริวรรตและชำระจารีกล้านนา, “พย. ๑๓ จารีกมหาเถรสังฆกรรมพิธีกรรมพิธีฯ วัดสิบสองห้อง,” ใน จารีกล้านนา ภาค ๑ เล่ม ๑ จารีกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่. กรุงเทพมหานคร: มูลินิจิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน, ๒๕๓๔.

ณรัชชอร์ ศรีทอง. กระบวนการสร้างชุมชนที่เข้มแข็งพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๘.

ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปลัมภ์. “ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน”. เอกสารประกอบการสอนสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๕๘.

ธนิช เลิศชาญฤทธิ. **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๔.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว, ๒๕๕๒.

พระธรรมวิมลโมลี. **เมืองพะเยาสำรวจอดีตเมื่อร้อยปีก่อน**. พะเยา : นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๔๙.

พระยาอนุমানราชธน. **ความหมายของวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๕.

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ภิรมโม). **ชื่อบ้าน-ภูมิเมืองพะเยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ .พะเยา : โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๕๒.

พระราชวิสุทธิโสภณ, ศรีศักร วัลลิโกดม และ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. **เมืองพะเยา**. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๒๗.

พีรตร แก้วลาย และทิพย์สุดา จันทร์แจ่มหล้า. **เมืองสร้างสรรค์: แนวทางการพัฒนาเมืองจากถิ่นทรัพย์สร้างสรรค์ท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๖.

ไพศาล สรรสรวิสุทธิ. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: รัฐศาสตร์สาส์น, ๒๕๕๐.

วรวิฑู โรมรัตน์พันธ์. **ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

วิชาญ มาแก้ว. **ยุคทองล้านนา ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสามัญชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๖๔.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๖๓.

สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

สายันต์ ไพรัชญจิตร. **การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. **การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, ๒๕๕๐.

_____ . การฟื้นฟูพลังชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน: แนวคิด
วิธีการและประสบการณ์จากจังหวัดน่าน. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้
เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๗.

_____ . ๑๐ ปี โบราณคดีชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๕๐.

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดพะเยา. แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และ
พัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา. ม.ป.ท.: ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๖๒.

_____ . รายงานฉบับบทสรุปผู้บริหาร: แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณ
เมืองเก่าพะเยา. ม.ป.ท.: ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า:
เมืองเก่าพะเยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนัก
นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะลพบุรี. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๔๗.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม เมืองพะเยา. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๓๘.

_____ . ประชุมจารึกเมืองพะเยา. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๓๘.

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ. การท่องเที่ยว (Tourism) และนักท่องเที่ยว (Tourist): ความหมาย
และความสำคัญในการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร: องค์การบริหารการ
พัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, ๒๕๕๖.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. คู่มือกระบวนการพัฒนาและยกระดับ
กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บิ๊กพลัส พัชลิชชิ่ง จำกัด,
๒๕๖๑.

อุทัย ปริญาสุทธานันท์. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

๒. บทความทางวิชาการ

กชกร เดชะคำภู และทิพาภรณ์ หอมดี “กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่สาธารณะ “หาดแห่” เกาะกลางแม่น้ำโขง”, **วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๕ : ๓๔๗-๓๖๐.

จินตวีร์ เกษมสุข. “แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน”. **วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๕๐ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๑) : ๑๖๙-๑๘๖.

ชนิษฐา ใจเป็ง. “แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์โดยใช้ทุนทางสังคม: กรณีศึกษาชุมชนนครชุม กำแพงเพชร”, **วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ**, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓) : ๒๖.

ชุลีรัตน์ เจริญพร. “เมืองน่าอยู่: แนวคิดเพื่อการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษาชุมชนหลักหก ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี”, **วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์**. ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ (พฤศจิกายน ๒๕๖๐) : ๑-๑๓.

ดวงใจ นันทวงศ์. “การพัฒนาแนวทางการประกอบการเพื่อสังคมเพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลา”, **สารศาสตร์**, ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๓) : ๑ - ๑๓.

ทิพย์วรรณ หนันไชย และคณะ, “สินทรัพย์มรดกทางวัฒนธรรมตามเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาดำบลยางเนิ้ง ตำบลหนองผึ้ง ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่”, **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**. ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๓ (พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๖๕) : ๒๙ - ๔๕.

นภธร ศิวรัตน์, สัณญา เคนาภูมิ และ เสาวลักษณ์ โกศลกิตติอัมพร, “นวัตกรรมการจัดการตลาดชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ปากคลองตลาด”, **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๒) : ๕๓๔ - ๕๓๕.

นิติพล ธาระรูป และคณะ. “เมืองมรดกโลกกับการสร้างอัตลักษณ์ด้วยทุนทางวัฒนธรรมในธุรกิจสปา”, **วารสารปัญญาภิวัตน์**. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๔): ๙๒ - ๑๐๓.

- นันทนิษฐ์ สมคิด และ พระสุธีรัตนบัณฑิต. “แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัด
จันทบุรี”. **วารสารมหาจุฬาริชาการ**. ปีที่ ๖ ฉบับพิเศษ (๒๕๖๒): ๓๑๘ - ๓๑๙.
- วิญญูวิทย์ พิมพ์ทอง, “เงี้ยว-ต๋องสู่ถิ่นไทใหญ่-ปะโอ การมีอยู่ในสังคมชาวพะเยา”. **วารสารเมืองโบราณ** ปีที่
๔๘ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๕ : ๓๓-๔๐.
- บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และศรีสุดา วงษ์ชุ่ม. “การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา”. **วารสาร
มหาวิทยาลัยศิลปากร**. ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๓ (๒๕๖๑): ๑๐๕ - ๑๒๖.
- บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และอาทิตย์ ลิ้มปิยากร. “ภูมินาม: ภาพสะท้อนเมืองพะเยา”. **วารสารวิชาการ
เพื่อพัฒนานวัตกรรมเชิงพื้นที่** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๔ : ๘๘-๙๔.
- พีรตร แก้วลาย และ ทิพย์สุดา จันทร์แจ่มหล้า. “สภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้สาธารณะ รูปแบบใหม่:
การเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของการเรียนรู้และผลกระทบที่มีต่อรายละเอียดโครงการที่วางและ
สถาปัตยกรรมศูนย์ความรู้ร่วมสมัย”. **วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/ผังเมือง** ปีที่ ๑๕
๔๗-๖๐.
- ยุวรี โชคสวนทรัพย์. “การใช้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษา ชุมชน
เกาะศาลเจ้า เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร”, **วารสารสุทธิปริทรรศน์**. ปีที่ ๓๒ ฉบับพิเศษ
(เมษายน - มิถุนายน ๒๕๖๑): ๑๖.
- รจเรธ ปรีกราน. “นวัตกรรมการจัดการตลาดชุมชนเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ปากคลองตลาด”, **วารสารสห
วิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๒): ๑๒๕.
- วรินทร์ รามสำราญ และปิ่นณพงค์ กุลพัฒน์เศรษฐ. “คุณค่าและศักยภาพในภูมิทัศน์วัฒนธรรม: กรณี
ศึกษาโบราณสถานวัดป่าแดงดอนไชยบุญนาค. **การประชุมวิชาการ 12th Built Environment
Research Associates Conference, BERAC 2021**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วันที่ ๒๘
มิถุนายน ๒๕๖๔: ๔๒๖-๔๓๖.
- วิชาภรณ์ ชำนิกำจร. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่แหล่งประวัติศาสตร์
กรณีศึกษาเมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์”, **การประชุมวิชาการ
มหาสารคามวิจัย**. ครั้งที่ ๑๐ : ๓๘-๔๕.

วิยะดา ทองมิตร, “พะเยา : ขุนเขาและธารน้ำใหญ่”. **วารสารเมืองโบราณ**. ปีที่ ๔๘ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๕) : ๑๒-๑๙.

สมโชติ อ๋องสกุล, “ประเพณีห้าเป็งที่วัดลี พะเยา กินแกงซี่เหล็กและชมของดีในพิพิธภัณฑ์เวียงพาวา”

วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๔๘ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๕) : ๔๒-๔๘.

อริสา สายศรีโกศล. ย่านเมืองเก่าสงขลา: มิติของการจัดการชุมชนสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. **วารสาร**

บัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๕) : ๕๗๘-๕๙๘.

๓. วิทยานิพนธ์และรายงานการวิจัย

จเร สุวรรณชาติ และคณะ. “การกำหนดกรอบวิจัยในการพัฒนาศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์”. **รายงานการวิจัย**. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย, ๒๕๖๔.

ชูศักดิ์ เอื้องโชคชัย. “การพัฒนาแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัยาศัยเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับเยาวชน”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระมหาไสว สิริปญโญ และคณะ. “เมืองต้นแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาสู่ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ภูมิศึกษาจังหวัดมหาสารคาม”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

วชิรญา ตติยนันท์กุล, “การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมนามธรรมด้านหัตถกรรม จังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต** มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗.

สุธี เมฆบุญส่งลาภ. “การรื้อฟื้นองค์ประกอบของเวียงโบราณของเมืองพะเยาในความคิดของประชาชน เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาเวียงพะเยา เวียงน้ำเต้า และเวียงพระธาตุจอมทอง”. **รายงานการวิจัย**. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา, ๒๕๖๐.

๔. ฐานข้อมูลออนไลน์

กรมการพัฒนาชุมชน, ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.baanjommyut.com/library_/theories_and_principles_of_community_development/01.html (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๖).

ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, ชุมชนและการพัฒนาชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.human.cmu.ac.th/home/hc/ebook/๐๐๖๑๐๓/lesson๑๐/๐๒.htm> (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๖).

เชียงใหม่นิวส์ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๓. ชมความงามเจดีย์ขเวตาทองจำลองวัดศรีจอมเรือง จังหวัดพะเยา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.chiangmainews.co.th/social/๑๒๓๖๗๘๙/> (๒ สิงหาคม ๒๕๖๖).

ฐานข้อมูลท้องถิ่นพะเยา. วัดศรีจอมเรือง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.clm.up.ac.th/project/local_database/read.php?record=๑๔, (๒ สิงหาคม ๒๕๖๖).

บ้านจอมยุทธ. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.baanjommyut.com/library_๓/theories_and_principles_of_community_development/๐๖_๒.html=การพัฒนาชุมชน%๒๐คือ%๒๐การทำงานตามที่คิดขึ้น (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๖).

ผู้จัดการออนไลน์ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๔, เร่งอนุรักษ์27เมืองเก่าพะเยา ชี้“เวียงประตูชัย”ถูกออกโฉนดทับเพียบ , [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://mgronline.com/daily/detail/9540000138272> (๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖).

พีรเดช ทองอำไพ. OVOP ต้นกำเนิดโอท็อป!. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.komchadluek.net/news/agricultural/๒๔๙๖๒๑> (๒๐ มีนาคม ๒๕๖๖).

ภูมิภัทร ถาวรศิริ. Public Space พื้นที่สาธารณะ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://urbancreature.co/public-space/> (๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๖).

ลิปิก มาแก้ว. ทัศนศิลปะชุมชนสร้างจุดขายรายได้ท้องถิ่น. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://siamrath.co.th/n/๘๖๕๕๐> (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๖).

ศิลปวัฒนธรรม. บันทึกการเดินทางของ เรจินาลด์ เลอ เมย์ (Reginald le May). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_๖๓๙๔๙ (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖).

สถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของยูเนสโก. “UNESCO Global Network of Learning Cities”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://uil.unesco.org/lifelong-learning/learning-cities> (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๖).

สถาบันวิจัยเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. “เมืองแห่งการเรียนรู้คือ อะไร?”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://research.eef.or.th/learning-city/> (๒๕ มีนาคม ๒๕๖๖).

สมาคมอิคโม่สไทย. กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.icomosthai.org/THcharter/๖๓๕๕๖_Charter_updated.pdf. (๑๐ มีนาคม ๒๕๖๖).

สยามรัฐออนไลน์ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๒, ชาวชุมชนวัดศรีจอมเรือง จ.พะเยา พร้อมใจกวาน "ข้าวจะคู้"

หรือข้าวมรุปายาส, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://siamrath.co.th/n/๑๐๘๖๑๑>. (๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖.)

สยามรัฐออนไลน์ ๑๖ เมษายน ๒๕๖๒, ประเพณีกำพะหว่า, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://siamrath.co.th/n/75047>(๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๖.)

สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. ชุมชนโบราณเวียงประตูชัย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://culturalenvi.onep.go.th/site/detail/๔๙๑๔>, (๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. ๓ ต้นแบบพลังเยาวชน สร้างชุมชนสร้างสรรค์.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.thaihealth.or.th/Content/๓๔๕๐๙-๓%๒๐ต้นแบบพลังเยาวชน%๒๐สร้างชุมชนสร้างสรรค์%๒๐.html> (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๖).

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). วัดลีและพิพิธภัณฑ

เวียงพยาว.[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://cbtthailand.dasta.or.th/webapp/relattraction/content/882/> (๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๖).

โอเอ็นบีนิวส์. วัดน้อยโบราณศักดิ์สิทธิ์อายุกว่า ๕๐๐ ปี เล็กที่สุดในพะเยา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.onbnews.today/post/๖๙๘๔๑> (๒ สิงหาคม ๒๕๖๖).

Hartley, John, **Creative Cities: clash and complexity เมืองและชุมชนสร้างสรรค์ – เมืองและชุมชนสร้างสรรค์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.etatjournal.com/mobile/index.php/menu-read-tat/menu-๒๐๑๑/menu-๒๐๑๑-apr-jun/๙๔-๒๒๕๕๔-city-community-create?showall=&start=๒> (๑๘ มีนาคม ๒๕๖๖).

Nakagawa, Shin. **เมืองและชุมชนสร้างสรรค์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.etatjournal.com.๑๒๒.๑๕๕.๑๖๗.๒๙.no-domain.name/mobile/index.php/menu-read-tat/menu-๒๐๑๑/menu-๒๐๑๑-apr-jun/๙๔-๒๒๕๕๔-city-community-create?showall=&start=๑> (18 December 2022).

๕. เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์

คำบรรยายในพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว วัดลี (ม.ป.ป.)

ประวัติวัดศรีจอมเรือง. มปป., มปป. (อัสสัมชัญ)

สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **การชี้แจงทำความเข้าใจพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙**. (อัสสัมชัญ).

หนังสือที่ระลึกครบ ๕ รอบ ๖๐ ปี พระครูสุจินธรรมสาร (ครูบารรมาจินณะ) เจ้าอาวาสวัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา. มปป. , ๒๕๔๑. (อัสสัมชัญ)

๒. ภาษาอังกฤษ:

(I) Books

Feilden, B. M. & Jokilehto, J. **Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites**. second edition. Rome: ICCROM/UNESCO/ICOMOS, 1998.

T.R Batten. **Communities and Their Development**. London: Oxford University Press, 1957.

Thomas F. King. **Cultural Resource Law & Practice: An Introductory Guide**. Walnut Creek: Alta Mira Press, 1998.

(II) Electronics

Florida, Richard. “The Rise of the Creative Class: Why cities without gays and rock bands are losing the economic development race”. Available from <http://www.Washingtonmonthly.com/features/20010205.florida.html> (18 December 2022).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
หนังสือรับรองการวิจัยในมนุษย์

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๔๙๕/๒๕๖๕

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: เวียงน้ำเต้า : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

(Wiang Numtao : The Development of Historical Learning Site and Cultural Heritage in Phayao Old Town)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: -

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ผู้วิจัยหลัก: ผศ.ดร.สัทยา วิเศษ

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๕
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๕
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๕
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๕

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองประธานคณะกรรมการฯ ปฏิบัติหน้าที่แทน

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕

หมายเลขใบรับรอง: ว.๔๙๕/๒๕๖๕

วันที่ให้การรับรอง: ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕

วันหมดอายุใบรับรอง: ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๔๙๕

๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.สัททยา วิเศษ / นักวิจัย วิทยาเขตพะเยา

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำ
การวิจัยในเรื่อง “เวียงน้ำเต้า : การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาข้อเสนอการวิจัยของท่านแล้ว
มีความเห็นว่า ข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการนี้ มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล
ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนด ไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงแต่ประการใด จึงเห็นสมควร
ให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

ขอเจริญพร

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองประธานคณะกรรมการฯ ปฏิบัติหน้าที่แทน
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม

ชุดที่ ๑ แนวคำถามประกอบการสัมมนา “ประวัติศาสตร์ ทูตทางวัฒนธรรม และการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน”

ก. ประเด็นคำถามข้อมูลทั่วไปของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

๑. ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒. ลักษณะทางกายภาพ ขอบเขต และขนาดพื้นที่รอบในและรอบนอกเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

๓. ประเภทของทุนทางวัฒนธรรม (มรดกทางวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถานที่สำคัญประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน ความเชื่อ) ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

- ทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (รูปธรรม)
- ทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (นามธรรม)

๔. การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าจากการขยายตัวของเมือง การพัฒนาด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจของเมืองพะเยา

- การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ สภาพพื้นที่ และสภาพแวดล้อม
- การเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่
- การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ
- การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ

๕. ผลกระทบและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในมิติด้านต่างๆ จากการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

- การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ สภาพพื้นที่ และสภาพแวดล้อม
- การเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่
- การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ
- การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ

ข. ประเด็นคำถามด้านการจัดการ และการใช้ประโยชน์พื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

๑. การจัดการพื้นที่ และรูปแบบการจัดการพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

- หน่วยงานภาครัฐ – องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- หน่วยงานภาคเอกชน /ธุรกิจ/ ผู้ประกอบการ
- วัด ชุมชนและองค์กรในชุมชน

๒. ประเภท/ รูปแบบการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

- หน่วยงานภาครัฐ – องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- หน่วยงานภาคเอกชน /ธุรกิจ/ ผู้ประกอบการ
- วัด ชุมชนและองค์กรในชุมชน

๓. นโยบาย แผนงาน โครงการพัฒนา และกิจกรรมที่มีการดำเนินงานในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

- หน่วยงานภาครัฐภายในจังหวัดพะเยา ได้แก่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพะเยา

- หน่วยงานภาครัฐภายนอกจังหวัดพะเยา ได้แก่ กรมศิลปากร กรมธนารักษ์

- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลเมืองพะเยา และเทศบาลตำบลท่าวังทอง

- สถาบันการศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา มหาวิทยาลัยพะเยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โรงเรียนพะเยาพิทยาคม โรงเรียนบุญธิษฐานวิทยา โรงเรียนเทศบาล ๓ (หลายอิงราษฎร์บำรุง)

- สถาบัน และองค์กรในชุมชน ได้แก่ วัดลี วัดศรีจอมเรือง สำนักแม่ชีดรุณีวิเวกาศรม กลุ่มต่างๆ ในชุมชน

๔. ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามนโยบาย แผนงาน โครงการพัฒนา และกิจกรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ

- หน่วยงานภาครัฐภายนอกจังหวัดพะเยา ได้แก่ กรมศิลปากร กรมธนารักษ์

- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลเมืองพะเยา และเทศบาลตำบลท่าวังทอง

- สถาบันการศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยพะเยา โรงเรียนพะเยาพิทยาคม โรงเรียนเทศบาล ๓ (หลายอิงราษฎร์บำรุง)

- สถาบัน และองค์กรในชุมชน ได้แก่ วัดลี วัดศรีจอมเรือง กลุ่มต่างๆ ในชุมชน

ชุดที่ ๒ ชุดปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

กระบวนการ	ขั้นตอน
<p>๑. สสำรวจชุมชน และสภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า</p> <p>-Survey Research</p>	<p>๑) ประชุมนักวิจัยชุมชน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต บริบทของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า</p> <p>๒) สสำรวจชุมชน และสภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ร่วมกับนักวิจัยชุมชน โดยใช้เครื่องมือในการศึกษาชุมชน เช่น การทำตารางเส้นเวลา การทำแผนที่เดินดินรอบในและรอบนอก การทำแผนที่ทางสังคม แผนที่วัฒนธรรม</p>
<p>๒. วิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน</p> <p>- Problem and Need Analysis</p>	<p>๑) ประชุมวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน อัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยใช้เครื่องมือ SWOT analysis</p> <p>๒) สรุปรูปข้อมูลเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการออกแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า</p>
<p>๓. ออกแบบกระบวนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า</p> <p>- Create Learning Space</p>	<p>๑) ประชุมทำความเข้าใจกับหน่วยงานภาครัฐ วัด และแกนนำกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้เกิดแนวคิดและแนวทางในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่า ที่เป็นอัตลักษณ์ของเวียงน้ำเต้า</p> <p>๒) ออกแบบโมเดลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าที่เป็นอัตลักษณ์ของเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย หน่วยงาน วัด และคนในชุมชน</p> <p>๓) นำเสนอโมเดลการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าที่</p>

กระบวนการ	ขั้นตอน
	เป็นอัตลักษณ์ของเวียงน้ำเต้าต่อหน่วยงานภาครัฐ วัด และแกนนำกลุ่มต่างๆ ในชุมชน
<p>๔. ปฏิบัติการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา โดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง</p> <p>- Develop Learning Space</p>	<p>๑) ลงมือปฏิบัติการสร้างสรรค์พัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าที่เป็นอัตลักษณ์ของเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย หน่วยงาน วัด และคนในชุมชน</p> <p>๒) กิจกรรมการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าในโรงเรียนพะเยาพิทยาคม โรงเรียนบุญธิษฐาน วิทยา โรงเรียนเทศบาล ๓ (หลายอิงราชอุร์บำรุง)</p> <p>๓) จัดนิทรรศการเรื่องราวของพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าในโรงเรียน วัด และพิพิธภัณฑ์ในเมืองพะเยา</p>
<p>๕. ประเมินผลการพัฒนา ผลกระทบและแนวทางปรับปรุงโดยการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน</p> <p>- Evaluation and Lesson learned</p>	<p>๑) ประชุมสรุปบทเรียนการดำเนินงานพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ร่วมกับผู้นักวิจัย และนักวิชาการเพื่อประเมินผลการดำเนินงาน ถอดบทเรียนกระบวนการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค และการแก้ไขปัญหา</p> <p>๒) สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินงาน</p>
<p>๖. สื่อสารสาธารณะ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า</p> <p>- Public Dissemination</p>	<p>๑) จัดเวทีคืนข้อมูลชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้แนวทางการพัฒนาและองค์ความรู้แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ที่จะนำไปใช้ขยายผลในพื้นที่อื่น</p> <p>๒) จัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชน</p>

กระบวนการ	ขั้นตอน
	๓) สื่อสารสาธารณะผ่านสื่อมวลชน และสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่า เวียงน้ำเต้า

ชุดที่ ๓ แนวคำถามประกอบการสนทนากลุ่ม “การพัฒนายุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา”

๑. กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ประกอบด้วยภาคส่วนใด และหน่วยงานใด

- บทบาทหน้าที่/ความรับผิดชอบ
- แผนงาน โครงการ กิจกรรมที่ดำเนินงาน
- การมีส่วนร่วมของชุมชน
- ผลการดำเนินงาน
- ปัญหาอุปสรรค /ข้อจำกัด

๒. กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย แต่หน่วยงานแต่ละภาคส่วน ควรมีบทบาทและเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างไร มีข้อจำกัดหรือโอกาสมากน้อยเพียงใด

๓. แนวทางการพัฒนาการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมควรเป็นอย่างไร

๔. ยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ทำอย่างไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง

- ๑) ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสารสาธารณะ
- ๒) ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการบริหารจัดการโดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่างๆ

ในท้องถิ่น

- ๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนากลไกและเครือข่ายความร่วมมือของผู้มีส่วนได้เสีย

แบบประเมินความคิดเห็นต่อแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

ภายใต้โครงการวิจัย

“เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม

ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา”

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

คำชี้แจง

แบบสอบถามชุดนี้เป็นเครื่องมือที่ใช้ในเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นต่อแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ซึ่งข้อมูลที่ได้จากท่านครั้งนี้ผู้วิจัยจะเก็บไว้ เป็นความลับ จะสรุปผลเป็นภาพรวมและเผยแพร่ในรูปแบบทางวิชาการเท่านั้น โดยแบบสอบถามชุดนี้ประกอบด้วย ๒ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลด้านประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ ๒ ความคิดเห็นต่อแหล่งเรียนรู้สร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลด้านประชากรศาสตร์ของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ในช่อง ที่ตรงกับท่านมากที่สุด

๑. เพศ

 ชาย หญิง LGBTQ+

๒. ช่วงอายุ

 ต่ำกว่า ๑๕ ปี ๑๕-๒๐ ปี ๒๑-๒๕ ปี ๒๖-๓๐ ปี ๓๑-๓๕ ปี ๓๖-๔๐ ปี ๔๑-๔๕ ปี ๔๖-๕๐ ปี ๕๑-๕๕ ปี ๕๖-๖๐ ปี มากกว่า ๖๐ ปี

๓. การศึกษา

 ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย หรือ

เทียบเท่า

 อนุปริญญา ปริญญาตรี ปริญญาโท สูงกว่าปริญญาโท

๔. อาชีพ ระบุ.....

๕. ท่านเป็นอาศัยอยู่ในเขตหรือนอกเขตเวียงน้ำเต้า

ในเขต

นอกเขต

ส่วนที่ ๒ ความคิดเห็นต่อแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องระดับความความคิดเห็นที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

โดย ๕ : เห็นด้วยมากที่สุด และ ๑ : เห็นด้วยน้อยที่สุด

รายการ	ระดับความคิดเห็น				
	๕	๔	๓	๒	๑
๑. ด้านข้อมูล					
๑.๑ ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชนมีความน่าสนใจ					
๑.๒ ข้อมูลด้านภูมิสถาปัตยกรรมมีความน่าสนใจ					
๑.๓ ข้อมูลด้านวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ไทใหญ่ เช่น อาหาร และการแต่งกายมีความน่าสนใจ					
๑.๔ ข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม มีความน่าสนใจ					
๑.๕ ข้อมูลด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยามีความน่าสนใจ					
๒. ด้านกิจกรรมการเรียนรู้					
๒.๑ การเสวนา “ทิศทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า” มีความน่าสนใจ					
๒.๒ กิจกรรมการชิมอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่มีความน่าสนใจ					
๒.๓ การสาธิต และมีส่วนร่วมในประกอบอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่มีความน่าสนใจ					
๒.๔ เกมทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา มีความน่าสนใจ					
๓. ด้านสื่อการเรียนรู้					

รายการ	ระดับความคิดเห็น				
	๕	๔	๓	๒	๑
๓.๑ นิทรรศการ ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา มีความน่าสนใจ					
๓.๒ วิทยากรชุมชนที่มาให้ความรู้มีความน่าสนใจ					
๓.๓ สื่อวิดีโอที่ฉายในงานมีความน่าสนใจ					
๓.๔ อุปกรณ์การประกอบอาหารที่นำมาแสดงในงานมีความน่าสนใจ					
๔. บรรยากาศในแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์					
๔.๑ สถานที่จัดงาน/แหล่งเรียนรู้ (วัด) มีความน่าสนใจ					
๔.๒ สภาพแวดล้อม (ความสะอาด อากาศถ่ายเท แสงสว่าง) มีความน่าสนใจ					
๔.๓ การจัดแบ่งพื้นที่ ในการจัดกิจกรรมมีความน่าสนใจ					
๔.๔ การตกแต่งสถานที่มีความน่าสนใจ					
๕. ความรู้สึกต่อการเข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้					
๕.๑ ท่านรู้สึกมีความสุข					
๕.๒ ท่านรู้สึกมีสนุก					
๕.๓ ท่านรู้สึกเป็นกันเอง					
๕.๔ ท่านรู้สึกกังวล					
๕.๕ ท่านรู้สึกเศร้า					
๕.๖ ท่านรู้สึกตื่นเต้น					
๖. สิ่งที่ท่านได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้					
๖.๑ ท่านรู้จักประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้ามากขึ้น					
๖.๒ ท่านมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้ามากขึ้น					

รายการ	ระดับความคิดเห็น				
	๕	๔	๓	๒	๑
๖.๓ ท่านสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทใหญ่ ในเวียงน้ำเต้ามากขึ้น					

ความคิดเห็นเพิ่มเติม

.....

.....

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

คณะผู้วิจัย

ภาคผนวก ค

หนังสือขอเชิญเข้าร่วมกิจกรรม

ที่ อว ๘๐๕๑ / ๕๐๙

โครงการวิจัยเวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่ง
เรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา ตำบลแม่กา อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

๔ ธันวาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขอเชิญประชุมคืนข้อมูลและให้ข้อคิดเห็นต่อการดำเนินงานวิจัย

เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการ จำนวน ๑ ฉบับ

ตามที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยจาก
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ดำเนินโครงการวิจัยประจำปี
งบประมาณ ๒๕๖๖ เรื่อง “เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมใน
พื้นที่เมืองเก่าพะเยา” มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมใน
พื้นที่เมืองเก่าพะเยา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

บัดนี้ คณะวิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วเสร็จ และได้คืนข้อมูลการวิจัย รวมทั้งนำเสนอ
ต้นแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ดังนั้น โครงการฯ จึงขอเชิญท่านเข้าร่วมประชุมเพื่อ
คืนข้อมูลและให้ข้อคิดเห็นต่อการดำเนินงานวิจัย ในวันพุธที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๖ เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.
ณ ศาลาการเปรียญวัดศรีจอมเรือง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา รายละเอียดตามกำหนดการที่
แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาดำเนินการ

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ. ดร.สัททยา วิเศษ)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ประสานงาน : ดร. นภาพร หงส์ทอง โทรศัพท์ ๐๘๘-๙๖๙-๖๖๙๓

กำหนดการประชุมโครงการวิจัย เรื่อง

“เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา ”

วันพุธที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๖ ณ ศาลาการเปรียญวัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

- ๐๘.๓๐ น. - ๐๙.๐๐ น. ผู้เข้าร่วมลงทะเบียน
- ๐๙.๐๐ น. - ๐๙.๔๕ น. - แนะนำคณะวิจัย
 - ชี้แจงความเป็นมา วัตถุประสงค์ เป้าหมายของโครงการวิจัย และนำเสนอข้อมูล
 ผลการวิจัย โดย ผศ. ดร.สหทัยา วิเศษ และ ดร. นภาพร หงษ์ทอง
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
- ๐๙.๔๕ น. - ๑๑.๐๐ น. - นำเสนอแนวคิดต้นแบบพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า
 - ชมวิดีโอทัศนศาสตร์ชุดอาหาร: บ่อมปราการสุดท้ายทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่
 ในชุมชนเวียงเก่าพะเยา
 โดย รศ. ดร. ภัทธา บุรารักษ์ และดร. นิรมล พรหมนิล มหาวิทยาลัยพะเยา
- ๑๑.๐๐ น. - ๑๑.๓๐ น. เปิดเวทีระดมความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วม
- ๑๑.๓๐ น. - ๑๒.๐๐ น. กำหนดแผนการดำเนินงานจัดนิทรรศการพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า
- ๑๒.๐๐ น. รับประทานอาหารกลางวัน

หมายเหตุ กำหนดการอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

ที่ อว ๘๐๕๑ / ว ๐๐๓

โครงการวิจัยเวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่ง
เรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตพะเยา ตำบลแม่กา อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

๒๗ มกราคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมกิจกรรมเปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ และเสวนา “ทิศทางการพัฒนาพื้นที่การเรียนรู้
เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า”

เรียน ร้อยตรีบุญเทียม จันทรพงษ์ นายกเทศมนตรีตำบลท่าวังทอง

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงการและกำหนดการ จำนวน ๑ ฉบับ

๒. แบบตอบรับ จำนวน ๑ ฉบับ

ตามที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้รับการอุดหนุนทุนวิจัยจาก
กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ดำเนินโครงการวิจัยประจำปี
งบประมาณ ๒๕๖๖ เรื่อง “เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมใน
พื้นที่เมืองเก่าพะเยา” มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมใน
พื้นที่เมืองเก่าพะเยา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

บัดนี้ คณะวิจัยจะได้จัดกิจกรรม “เปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ใน
ชุมชนเมืองเก่าพะเยา” ดังนั้น ทางโครงการฯ จึงขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมกิจกรรมและร่วมเสวนา “ทิศทางการ
พัฒนาพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า” ณ วัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา ในวันอังคารที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ เวลา ๐๙.๐๐-๑๒.๐๐ น. รายละเอียดตามกำหนดการที่
แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาดำเนินการ

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ. ดร.สัททยา วิเศษ)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ประสานงาน : ดร. นภาพร หงษ์ทอง

โทรศัพท์ ๐๘๘-๙๖๙-๖๖๙๓

กำหนดการ

“เปิดพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ ทิววัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเมืองเก่าพะเยา”
วันอังคารที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๗ ณ วัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

-
- ๐๘.๓๐ น.-๐๙.๐๐ น. ผู้เข้าร่วมลงทะเบียน
- ๐๙.๐๐ น.-๐๙.๑๕ น. กล่าวรายงานการดำเนินโครงการวิจัย โดย ผศ.ดร. สหทัยา วิเศษ หัวหน้าโครงการวิจัย
- ๐๙.๑๕ น.-๐๙.๓๐ น. เปิดโครงการ และเปิดนิทรรศการ “ทิววัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเมืองเก่าพะเยา” โดย นางสุมิตรา กัณขมิตร นายกเทศมนตรีเมืองพะเยา
- ๐๙.๓๐ น.- ๑๐.๐๐ น. ชมวิดีโอทัศน์สารคดีชุด “อาหาร: ป้อมปราการสุดท้ายทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเมืองเก่าพะเยา”
- ๑๐.๐๐ น.- ๑๑.๐๐ น. นิทรรศการ “ทิววัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทใหญ่ในชุมชนเมืองเก่า” ชิม สาธิตการทำอาหาร และช้อปอาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง โดย รศ.ดร. ภัทรา บุรารักษ์ , ดร. นิรมล พรหมนิล และอาจารย์ประวิรินทร์ รมะมิ่งวงศ์
- ๑๑.๐๐ น. - ๑๒.๐๐ น. เสวนา “ทิศทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า” โดย
๑. นางสุมิตรา กัณขมิตร นายกเทศมนตรีเมืองพะเยา
 ๒. ร้อยตรีบุญเทียม จันทรพงษ์ นายกเทศมนตรีตำบลท่าวังทอง
 ๓. นายมนต์ชัย หาญกล้า ประธานชุมชนวัดศรีจอมเรือง
 ๔. นางนงคราญ ทวีกุล ประธานชุมชนวัดลี
 ๕. อ.เกื้อพงษ์ ชัยดรุธ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
 ๖. รศ. ดร.ชาญคณิต อวารณ์ มหาวิทยาลัยพะเยา
 ๗. ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดพะเยา
 ๘. ตัวแทนสภาเด็กและเยาวชน จังหวัดพะเยา
- ดำเนินรายการ โดย ผศ.ดร. สหทัยา วิเศษ
- ๑๒.๐๐ น. - ๑๓.๐๐ น. รับประทานอาหารกลางวัน
- ๑๓.๐๐ น. - ๑๔.๓๐ น. กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า ๓ กลุ่ม
๑. คู่มือ กำแพงเมือง และการเปลี่ยนแปลง
 ๒. พุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา พิพิธภัณฑ์เวียงพยาว (วัดลี)
 ๓. อาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ (เงี้ยว) ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
- นิทรรศการภาพถ่ายเล่าเรื่องเวียงน้ำเต้าผ่านเลนส์
- ๑๔.๓๐- ๑๕.๐๐ น. ประเมินผล และปิดโครงการ

หมายเหตุ กำหนดการอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

ภาคผนวก ง
ภาพประกอบกิจกรรมการวิจัย

สำรวจพื้นที่เวียงน้ำเต้า

สำรวจพื้นที่เวียงน้ำเต้า

สำรวจพื้นที่เวียงน้ำเต้า

สำรวจพื้นที่เวียงน้ำเต้า

สำรวจพื้นที่เวียงน้ำเต้า

สำรวจพื้นที่เวียงน้ำเต้า

สำรวจพื้นที่ชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง

สำรวจพื้นที่ชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง

หอผีปู่ย่า ในชุมชนวัดลี

สำรวจพื้นที่ชุมชนวัดลี-ศรีจอมเรือง

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักชุมชนวัดศรีจอมเรือง

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักชุมชนวัดศรีจอมเรือง

ภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักชุมชนวัดศรีจอมเรือง

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักชุมชนวัดศรีจอมเรือง

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

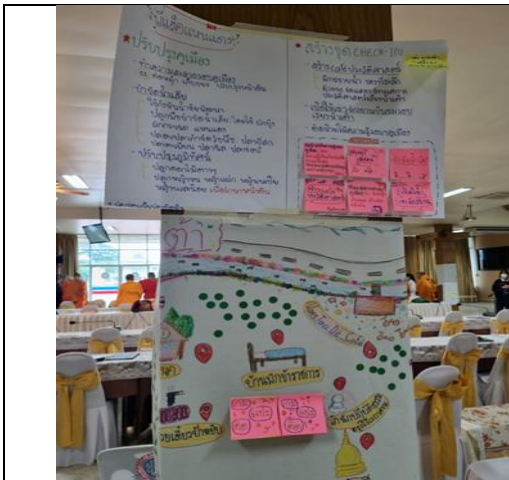
กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมโครงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม
ในเขตเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

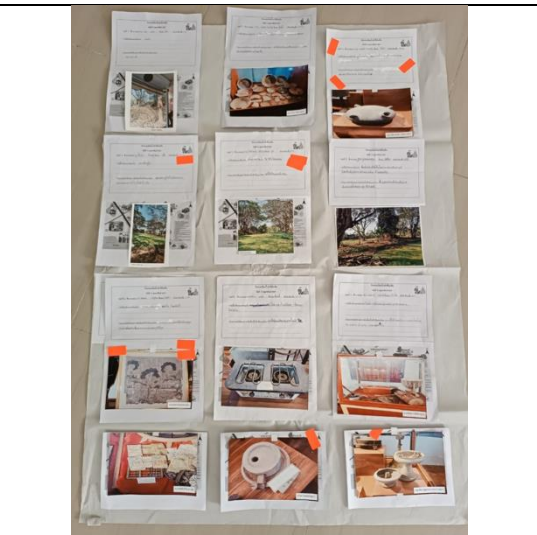
กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

กิจกรรมเด็กเดินเมือง ถ่ายภาพ เล่าเรื่องเวียงน้ำเต้า

ภาคผนวก จ
การนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่นำไปใช้ประโยชน์	รายละเอียด
<p>๑. การจัดการเรียนการสอน และการทำวิจัยต่อยอดในสถาบันการศึกษา</p>	<p>๑. การใช้ประโยชน์ในการให้บริการวิชาการ และทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรมของสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ซึ่งได้จัดทำกิจกรรม การพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่าง พะเยาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา เพื่อสืบสานองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่าง พะเยา และเพื่อผลิตสื่อองค์ความรู้องค์ความรู้ด้านพุทธ ศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า เผยแพร่ต่อสาธารณะ โดยมีเป้าหมายเพื่อจัดทำหนังสือ องค์ความรู้พุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยาในเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”</p> <p>๒. การพัฒนางานวิจัยเพื่อต่อยอดจากโครงการวิจัย โดย คณะวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้ร่วมมือกับคณะบริหารธุรกิจและนิเทศ ศาสตร์พัฒนาข้อเสนอองานวิจัยเชิงหลักการ (Concept proposal) ประกอบการเสนอของบประมาณ ด้าน วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม กรอบการวิจัย "การ จัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนและ สำคัญท้องถิ่น" ภายใต้แผนงานย่อยรายประเด็น “การเพิ่ม ความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากเพื่อให้มีศักยภาพใน การแข่งขัน สามารถพึ่งพาตนเองได้และกระจายรายได้สู่ ชุมชนท้องถิ่น” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ เรื่องพื้น ตัวตนคนเจ็ว: การจัดการทุนทางวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม เพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนและสำนักรักท้องถิ่น จังหวัดพะเยา</p>

กิจกรรมที่นำไปใช้ประโยชน์	รายละเอียด
<p>๒. การอนุรักษ์และสืบสานมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนใน เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า</p>	<p>๑. การจัดกิจกรรมเปิดพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ใน รูปแบบของนิทรรศการ การทำสารคดี และการสาธิต อาหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ (เงี้ยว) ในเวียงน้ำเต้า ได้ทำให้เกิด แนวทางอนุรักษ์และสืบสานมรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรมของชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยการมีส่วน ร่วมของคนในชุมชน อันจะส่งผลต่อการกระตุ้นจิตสำนึก การอนุรักษ์ การสร้างความรู้ความเข้าใจของผู้คนในพื้นที่ เมืองเก่า นอกจากนี้ยังสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอีกด้วย</p> <p>๒. เทศบาลเมืองพะเยา ได้มีแนวทางการนำอาหารชาติ พันธุ์ไทใหญ่มาประยุกต์เป็นอาหารว่างเพื่อใช้ในการอบรม ของเทศบาลหรือหน่วยงานต่างๆ</p> <p>๓. วัดศรีจอมเรือง ได้นำชุดนิทรรศการที่ได้จัดทำไว้ มาจัด ภายในวัด โดยอนาคตจะทำซุ้มศาลาราย จะนำชุด นิทรรศการจัดแสดงในบริเวณนั้น</p>
<p>๓. การพัฒนาขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐที่ เกี่ยวข้อง</p>	<p>การนำองค์ความรู้ไปใช้กำหนดทิศทางการวางแผน โครงการและกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ใน เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านทุน มนุษย์ ทุนทางประวัติศาสตร์ ทุนทางสังคม และทุน ทางด้านศิลปวัฒนธรรม โดยบูรณาการกับยุทธศาสตร์การ พัฒนาเมืองเก่าพะเยาที่ได้มีการกำหนดไว้แล้ว ทั้งนี้ เทศบาลตำบลท่าวังทอง ซึ่งดูแลพื้นที่รอบนอกเวียงน้ำเต้า จะได้นำองค์ความรู้จากการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการ พัฒนาพื้นที่โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อไป</p>
<p>๔. การพัฒนาเด็กและเยาวชน</p>	<p>การทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน เช่น กิจกรรมเด็กเดินเมือง เพื่อให้เด็กเยาวชนได้นำเสนอ ประเด็นที่พบ เกี่ยวกับเมืองที่อยากเห็น เมืองที่เด็กเข้าถึง</p>

กิจกรรมที่นำไปใช้ประโยชน์	รายละเอียด
	ใครได้ประโยชน์ ใครมีส่วนร่วม ใครที่ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ร่วมสร้างเมืองสำหรับทุกคน เพื่อส่งเสริมบทบาทเด็กเยาวชนมีส่วนร่วมในการกำหนดการพัฒนาเมือง การพัฒนาศักยภาพเยาวชนในการรู้เท่าทันสื่อและใช้สื่อเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง และมีข้อเสนอแนะในการพัฒนาเมืองพะเยาที่สอดคล้องกับความต้องการของคนทุกกลุ่ม

**หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

กระผม พระครูศรีวรพินิจ, ผศ.ดร. ตำแหน่ง รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา เลขที่ ๕๖๖ หมู่ ๒ ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๘-๕๙๙-๕๖๑๖

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา” ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สหทัย วิเศษ และคณะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน

การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา

การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้ การใช้ประโยชน์ในการให้บริการวิชาการ และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ซึ่งได้จัดทำกิจกรรมการพัฒนาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา เพื่อสืบสานองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา และเพื่อผลิตสื่อองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าเผยแพร่ต่อสาธารณะ โดยมีเป้าหมายเพื่อจัดทำหนังสือองค์ความรู้พุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยาในเมืองเก่า “เวียงน้ำเต้า”

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระครูศรีวรพินิจ, ผศ.ดร.)

ตำแหน่ง รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นางสาวปณิพร ไพบุลย์วัฒนกิจ ตำแหน่ง ผู้ประสานงานเครือข่าย MIDL for Inclusive Cities ที่อยู่ สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.) เลขที่ ๖/๕ ซอยอารีย์ ๕ ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร ๑๐๔๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๒- ๘๗๙-๙๕๔๘

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “เวียงน้ำเต่า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา” ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สหทัยา วิเศษ และคณะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เด็กเยาวชนในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา คือ โรงเรียนเทศบาล ๓ ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งได้เสนอแนวทางในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ฯ ที่เกิดประโยชน์ต่อคนทุกกลุ่มในชุมชน ผ่านสื่อภาพถ่าย

๒. ข้อเสนอของเด็กเยาวชนต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยาได้ถูกนำเสนอเผยแพร่ผ่านช่องทางสื่อพะเยาทีวี ซึ่งมีผู้ติดตามถึงสองแสนคน

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นางสาวปณิตพร ไพบูลย์วัฒนกิจ)

ตำแหน่ง ผู้ประสานงานเครือข่าย MIDL

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นายมนต์ชัย หาญกล้า ตำแหน่ง ประธานชุมชนวัดศรีจอมเรือง ที่อยู่ ๓๒/๓ ชุมชน
วัดศรีจอมเรือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โทรศัพท์ ๐๖๕ -

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย เรื่อง “เวียงน้ำเต่า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมใน
พื้นที่เมืองเก่าพะเยา” ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สหทัยา วิเศษ
และคณะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. การสื่อสารองค์ความรู้ท้องถิ่นของชุมชนวัดลี และชุมชนศรีจอมเรืองสู่สาธารณะ โดยการ
จัดกิจกรรมเปิดพื้นที่การเรียนรู้อาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต่า และสื่อวีดิทัศน์ ส่งผล
ให้ผู้คนภายในชุมชนเกิดการตื่นตัว และได้รับความสนใจจากผู้คนภายนอกชุมชน

๒. การจัดเตรียมพื้นที่และสถานที่สำหรับจัดนิทรรศการประวัติศาสตร์เวียงน้ำเต่า และ
นิทรรศการอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต่าแบบถาวรในบริเวณวัดศรีจอมเรือง

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นายมนต์ชัย หาญกล้า)

ตำแหน่ง ประธานชุมชนวัดศรีจอมเรือง

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นางนงคราญ ทวีกุล ตำแหน่ง ประธานชุมชนวัดลี ที่อยู่ ๑๓/๑๗ ชุมชนวัดลี ตำบล
เวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๗ ๓๐๑ ๓๓๑๕

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย เรื่อง “เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมใน
พื้นที่เมืองเก่าพะเยา” ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สหทัยา วิเศษ
และคณะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๖๗ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้ การสื่อสารองค์ความรู้
ท้องถิ่นของชุมชนวัดลี และชุมชนศรีจอมเรืองสู่สาธารณะ โดยการจัดกิจกรรมเปิดพื้นที่การเรียนรู้
อาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในเวียงน้ำเต้า และสื่อวีดิทัศน์ ส่งผลให้ผู้คนภายในชุมชนเกิดการ
ตื่นตัว และได้รับความสนใจจากผู้คนภายนอกชุมชน

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นางนงคราญ ทวีกุล)

ตำแหน่ง ประธานชุมชนวัดลี

ภาคผนวก ฉ
บทความวิจัย

แนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยา

ด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน

Guidelines for the Development of Creative Learning Space in Phayao

Old Town with Community Cultural Capital

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบท พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และการพัฒนาในเมืองเก่า ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนในเมืองเก่า และเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ชุมชนวัดลี และชุมชนวัดศรีจอมเรือง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง 30 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ประชาชนชาวบ้าน แกนนำกลุ่ม องค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนักวิชาการ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสำรวจพื้นที่ สัมภาษณ์ สทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า 1) บริบท พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีความเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์เมืองพะเยายุคต้นาน และยุคประวัติศาสตร์ เริ่มปรากฏหลักฐานลายลักษณ์อักษรคือ จารึกไม่น้อยกว่า 112 หลัก มีการสร้างเวียงใหม่คู่กับเวียงน้ำเต้า จนกระทั่งตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า และยุคฟื้นฟูที่เป็นส่วนหนึ่งของสยาม ส่วนการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้มีการจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา 2) ทุนวัฒนธรรมชุมชน พบว่า ทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และประเพณีทางพุทธศาสนา รวมทั้งความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชุมชน ส่วนทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ แนวคันทินที่เป็นกำแพงเมือง-คูเมือง โบราณสถาน โบราณวัตถุ พระพุทธรูป ศิลาจารึกหินทราย สกุลช่างพะเยา และ3) แนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาให้เกิดฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และการสร้างเครือข่าย การพัฒนาภาคความร่วมมือ การผลักดันนโยบายสาธารณะ องค์ความรู้จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนและพหุภาคี และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่า

คำสำคัญ: พื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์; เวียงน้ำเต้า; เมืองเก่าพะเยา ; ทิวทัศน์ธรรมชาติชุมชน

Abstract

Qualitative research aims to study the context. Historical development and development in the old town, to study community cultural capital in the old town and to propose guidelines for the development of creative learning spaces in the old town with community cultural capital. Research area is Wiang Nam Tao Old Town in Wat Lee Community and Wat Sri Chom Rueang Community, Muang District, Phayao Province. Key informants were selected in a specific way 30 people, including community leaders. Buddhist monks, folk scholars, group leaders, government organizations, local government organizations and academics. Collect data by studying documents, area exploring , conducting interviews, focus groups, analyzing data with content analysis.

The results show that 1) 1) Context, historical development and development in the old town area of Wiang Nam Tao. It is related to the history of Phayao, the mythical period and the historical period, began to appear in written evidence, especially inscriptions of no less than 112 inscriptions. During this period, it prospered until it fell under Burmese kingdom and the Restoration period that was part of the Siamese kingdom. As for the development in the Wiang Nam Tao old town area, a master plan for conservation and development of Phayao old town has been prepared. 2) Community Cultural Capital found that intangible cultural capital It is related to the way of life of the community and Buddhist traditions, including the belief in ancestral animism of the community. Tangible cultural capital includes old city walls and moats. Historical Sites Antiques image of Buddha sandstone inscriptions. and 3) Guidelines for the development of creative learning spaces in Phayao Old Town with community cultural capital include organizing activities to promote learning of community cultural capital. Development of a knowledge base that is the identity of the community and networking Development of cooperation mechanisms Advocating

for public policy on cultural resource management The body of knowledge of this research shows that the key factors in the development of creative spaces in the old town area of Wiang Nam Tao with community cultural capital are community and multilateral participation and cultural heritage management in old town.

Keywords: Creative Learning Space; Wieng Numtao ; Phayao Old Town; Community Cultural Capital

บทนำ

“เมืองเก่า” เป็นเมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน และมีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีรูปแบบผสมผสานของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หรือเคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่ง หรือโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือสถาปัตยกรรม ซึ่งมีคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ที่ยังคงหลักฐานทั้งกายภาพที่บ่งบอกถึงลักษณะอันเด่นชัดของโครงสร้างเมืองในอดีต และยังมีการใช้สอยในลักษณะเมืองที่ยังมีชีวิตอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน เช่น กรุงรัตนโกสินทร์ เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าลพบุรี เป็นต้น ปัจจุบันเมืองเก่าได้ถูกความเจริญและการขยายตัวของตัวเมืองโดยไม่มีขอบเขตและทิศทาง มีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หลากหลาย กิจกรรม ทั้งภาครัฐราชการและเอกชน เกิดความหนาแน่นแออัดของอาคารสถานที่และการจราจร เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิทัศน์ ทำให้องค์ประกอบเมือง และเอกลักษณ์ความเป็นเมืองเก่าค่อยๆ ลดความสำคัญ และถูกทำลาย ดังนั้นรัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายการดำเนินงานเป็นพิเศษเฉพาะพื้นที่ เป็นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2564 โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีได้ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่ากลุ่มที่ 1 รวม 9 เมือง (เมืองเก่าเชียงใหม่ เมืองเก่าลำพูน เมืองเก่าลำปาง เมืองเก่าน่าน เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าลพบุรี เมืองเก่าพิมาย เมืองเก่านครศรีธรรมราช และเมืองเก่าสงขลา) สำหรับเมืองเก่ากลุ่มที่ 2 รวม 27 เมือง โดยเมืองเก่าในส่วนของภาคเหนือ ได้แก่ เมืองเก่าแพร่ เมืองเก่าเชียงราย เมืองเก่าพะเยา เมืองเก่าพิจิตร เมืองเก่าตาก และเมืองเก่าแม่ฮ่องสอน (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, มปป.)

จังหวัดพะเยาตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ คือที่ราบลุ่มแม่น้ำอิงในเขตอำเภอเมือง อำเภอแม่ใจ อำเภอภูกามยาว อำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอภูซาง และที่ราบลุ่มแม่น้ำยมในเขตอำเภอปง อำเภอเชียงม่วนซึ่งมีหุบเขาน้อยใหญ่มากมาย และก่อให้เกิดแหล่งอารยธรรมตามที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ โดยเฉพาะในบริเวณอำเภอเมืองพะเยา มีร่องรอยและ

หลักฐานที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยหิน แสดงว่ามีกลุ่มชนเร่ร่อนอาศัยกระจัดกระจายอยู่บนที่สูง มาช้านานแล้ว ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 (หลัง พ.ศ. 1700) พบหลักฐานที่แสดงว่ามีการสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นบริเวณริมแม่น้ำอิงภายหลังเป็นเมืองพะเยา (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2538) ซึ่งอาณาบริเวณอำเภอเมืองพะเยาในอดีต เป็นที่ตั้งของอาณาจักรภูมามยาวซึ่งเป็นทิวเขาทอดยาวจากทิศเหนือลงใต้ เริ่มต้นจากบริเวณที่ราบทางตอนใต้ของอำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ลักษณะของทิวเขาในจังหวัดเชียงรายที่ตั้งชันขึ้น จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ดอยด้วน” ทิวเขานี้จะทอดยาวลงทิศใต้ และค่อยๆ ต่ำลงจนถึงที่ตั้งตัวอำเภอเมืองพะเยาซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของบ้านเมืองในกลุ่มน้ำอิง มีเวียงน้อยใหญ่ 5 แห่ง ได้แก่ เวียงน้ำเต้า เวียงพยาว เวียงพระธาตุจอมทอง เวียงปูล่าม เวียงหนองหวี โดยมีข้อสันนิษฐานว่า เวียงน้ำเต้า และเวียงพยาวน่าจะมีความสำคัญทัดเทียมกัน โดยชุมชนเวียงน้ำเต้าอาจเกิดขึ้นก่อน ภายหลังจึงมีการขยายมาสร้างเวียงพยาว (วิยะดา ทองมิตร, 2565) จากการสำรวจของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปวง ธรรมปญโญ) อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ พระผู้เป็นปราชญ์ชาวพะเยา กล่าวว่า เวียงน้ำเต้า ปรากฏมีคูน้ำคันดินล้อมรอบเมืองที่ชัดเจน ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกประมาณ 100 เมตร มีแม่น้ำอิงไหลผ่านเวียนจากทางทิศใต้ไปทางทิศตะวันออก ลักษณะของเวียงมีรูปร่างคล้ายผลน้ำเต้าขนาดกว้างประมาณ 1,000 เมตร และยาวประมาณ 1,500 เมตร มีแนวคูเมืองล้อมรอบหนึ่งชั้น มีร่องรอยของซากโบราณเป็นวัดร้างหลายแห่ง ศิลาจารึกจำนวนหลายหลักอยู่ภายในบริเวณตัวเวียง โดยโบราณสถานที่ยังคงสภาพเป็นวัดสมบูรณ์คือ วัดลี สร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2038 สมัยพุทธศตวรรษที่ 20- 21 ซึ่งเป็นยุคที่เวียงพยาวมีพัฒนาการของเมืองช่วงเจริญรุ่งเรืองสูงสุด (พระธรรมวิมลโมลี และเกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, 2550) ปัจจุบันพื้นที่ภายในเวียงน้ำเต้ามีประชากรอยู่หนาแน่น และบางส่วนยังมีสภาพธรรมชาติ รวมทั้งวัดเก่าแก่ที่เหลือสภาพเป็นวัด นอกจากวัดลี ยังมีวัดศรีจอมเรือง และสำนักแม่ชีดรุณีวิเวกาศรม ซึ่งแต่เดิมเป็นวัดสุวรรณาราม (เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, 2560)

ปัจจุบันสภาพทางกายภาพของเวียงน้ำเต้า พบว่ากำแพงเมือง-คูเมืองถูกทำลายไปบางส่วน ทางทิศใต้และทิศตะวันตก ถูกทำลายเพื่อสร้างถนนและบ้านเรือน สภาพภายในเวียงเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการและที่อยู่อาศัย สลับกับพื้นที่เพาะปลูก ทำให้หลายฝ่ายกังวลว่าจะเกิดปัญหาการบุกรุก ทำลายคูเมือง กำแพงเมือง ให้หมดสภาพลงไปเรื่อย ๆ (ผู้จัดการออนไลน์, 2564) ถึงแม้ว่าสภาพทางกายภาพของเวียงน้ำเต้ามีการเปลี่ยนแปลงไปมาก แต่ยังคงมีทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญภายใต้ความเป็นชุมชน คือ ชุมชนวัดลี และชุมชนวัดศรีจอมเรือง ซึ่งเป็นชุมชนไทใหญ่ (เงี้ยว) วัดลี

พระพุทธรูปหินทราย พิชิตภัณฑ์เวียงพะเยา วัดศรีจอมเรือง มีเจดีย์ขเวดากองจำลอง และพระพุทธรูป ศิลปะพม่า-ล้านนา สำนักแม่ชีตรุณีวิเวกาศรมซึ่งเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม มีประเพณีวัฒนธรรมทาง พระพุทธศาสนาที่สำคัญคือ ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุวัดลี พิธีกำพะหว่า หรือสืบชะตาหลวง วัดศรีจอม เรือง รวมทั้งการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารไทใหญ่ เช่น ถั่วเน่า ข้าวก้นจั้น ข้าวส้ม น้ำพริก คั่ว แกงฮังเล แกงขี้เหล็ก เป็นต้น ซึ่งทุนวัฒนธรรมถือเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีต มี คุณค่ามนุษย์และความต้องการของสังคม คุณค่าของทุนวัฒนธรรม (Cultural Value) แบ่งออกเป็น คุณค่าในฐานะที่เป็นของแท้ คุณค่าสุนทรียศาสตร์ คุณค่าเชิงจิตวิญญาณ คุณค่าเชิงสังคม คุณค่าเชิง ประวัติศาสตร์ และคุณค่าเป็นสัญลักษณ์ของสังคม (Thorsby, 2001)

ด้วยประวัติศาสตร์ ลักษณะภูมิทัศน์ ผังเมือง ที่ตั้ง คุณค่าทางวัฒนธรรม และสภาพปัญหา ที่เกิดขึ้น รวมทั้งทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้าที่มีอยู่ จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่ จะต้องมีการสำรวจ พัฒนาและรักษาคุณค่าของพื้นที่ ไม่มุ่งเน้นการอนุรักษ์จนประชาชนรู้สึกแยกขาด หรือไม่รู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ แต่ควรใช้พื้นที่และคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชนให้ อยู่ร่วมกับชุมชน เป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์ และเกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์และมี ทิศทาง เพราะหากปล่อยให้ทิ้งร้างหรือไม่นำมาใช้ประโยชน์ ผู้คนก็จะยิ่งห่างและไม่รู้จัก ในที่สุดก็จะ กลายเป็นเพียงความทรงจำของคนรุ่นเก่าที่ไม่สามารถเชื่อมโยงไปสู่คนรุ่นต่อไปได้

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่กล่าวมา คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษา บริบท พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การพัฒนา และทุนวัฒนธรรมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า รวมทั้งนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรม ชุมชน ผลที่ได้จากการวิจัยจะทำให้พื้นที่เมืองเก่า เป็นพื้นที่ที่มีความหมายและความสำคัญทาง ประวัติศาสตร์ของจังหวัดพะเยา ให้กลับมามีบทบาทใหม่ในการเป็นพื้นที่ที่ผู้คนได้เข้ามาเรียนรู้ เป็น เมืองที่ประชาชนมีความตื่นตัว รวมกลุ่มทางสังคมในการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดเป็นพลังร่วมในการหนุน เสริมซึ่งกันและกันในการสร้างสรรค์ การพัฒนา การรื้อฟื้นและรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทุน วัฒนธรรมชุมชน และความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของเพื่อพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพะเยาให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ เชิงสร้างสรรค์ของจังหวัดพะเยา และพื้นที่ที่ใกล้เคียงต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบท พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และการพัฒนาในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า จังหวัดพะเยา

2. เพื่อศึกษาทุนวัฒนธรรมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า จังหวัดพะเยา
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ บทความ ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์และทุนทางวัฒนธรรม ส่วนการศึกษาภาคสนามโดยเน้นบทบาทของคณะผู้วิจัยในการลงพื้นที่ด้วยตนเอง การสำรวจพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า การสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 30 รูป/คน ประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ พระสงฆ์และประชาชนชาวบ้าน จำนวน 10 คน 2) แกนนำและสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชนวัดลีและชุมชนศรีจอมเรือง เทศบาลเมืองพะเยา จำนวน 10 คน และ 3) กลุ่มบุคคลในองค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนักวิชาการ จำนวน 10 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้ 1) เป็นกลุ่มแกนนำหลักที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทุนทางวัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า 2) เป็นกลุ่มที่สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาและจัดการทุนทางวัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และ 3) เป็นกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา และการจัดการทุนทางวัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า
3. พื้นที่การวิจัย ได้แก่ พื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า และชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้แก่ ชุมชนวัดลี และชุมชนวัดศรีจอมเรือง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างในประเด็นประวัติศาสตร์ การพัฒนา และทุนทางวัฒนธรรมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าแต่ละด้าน และศักยภาพของทุนทางวัฒนธรรมชุมชน เพื่อสัมภาษณ์แกนนำชุมชนและแกนนำกลุ่ม และ 2) แบบสนทนากลุ่ม เป็นแนวคำถามที่ไม่มีโครงสร้างในประเด็นแนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนทางวัฒนธรรมชุมชน เพื่อสัมภาษณ์กลุ่มที่สนับสนุนการจัดการทุนทางวัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ การศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ ตำรา เอกสารต่าง ๆ รวมไปถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ และทุนทางวัฒนธรรม และเก็บข้อมูลภาคสนาม

โดยการลงพื้นที่สำรวจชุมชน สภาพพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า การขุดกิจกรรมยูวประวัติศาสตร์เวียงน้ำเต้า การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และจัดเวทีสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การจัดเวทีคืนข้อมูล และกิจกรรมเปิดพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

6. การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และจัดเวทีสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ใช้วิธีตีความสร้างข้อสรุปข้อมูล แยกเป็นประเด็นที่ค้นพบออกเป็นส่วนตัวต่าง ๆ ซึ่งจะดำเนินการไปพร้อมกับการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ เมืองสร้างสรรค์ และทุนทางวัฒนธรรม รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. บริบท พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า

1.1 เวียงน้ำเต้า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองพะเยาในปัจจุบันที่บ้านประตูชัย ฝั่งเมืองวางตัวในแนวทิศตะวันออกไปสู่ทิศตะวันตก ยาวประมาณ 1,500 เมตร ด้านตะวันออกเฉียงเหนือกว้างประมาณ 500 เมตร ด้านตะวันตกเฉียงใต้ กว้างประมาณ 1,000 เมตร คูเมืองขุดเป็นแนวโอบล้อมเนินสูงสามแห่ง จึงมีรูปร่างของเมืองคล้ายผลของน้ำเต้า (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544) บริเวณด้านทิศเหนือของเวียงน้ำเต้า เป็นแนวถนนที่แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1202 (พะเยา – ป่าแดด) เข้ามาทางขวามือบริเวณทางเข้าโรงเรียนพะเยาพิทยาคม เป็นถนนที่ไล่ไปตามแนวคูเมืองด้านทิศเหนือ โดยสองข้างทางจะเป็นบ้านเรือน ที่นา และสวนผลไม้ ด้านทิศตะวันออก เป็นบ้านเรือน และที่ราบลุ่มริมแม่น้ำอิงซึ่งเป็นที่นาทางด้านทิศใต้ มีบ้านเรือนอยู่หนาแน่น และที่นา ลาดเทสู่แม่น้ำอิง ด้านทิศตะวันตก มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) ตัดผ่าน มีบ้านเรือนกระจัดกระจาย ถัดไปเป็นตัวเมืองพะเยาในปัจจุบัน

คูเมืองเวียงน้ำเต้า ตั้งอยู่บนเนินเขาที่วางตัวยาวต่อเนื่องมาจากทางทิศเหนือลงมาบริเวณกว๊านพะเยาและแม่น้ำอิง คูเมืองมีขนาดไม่เท่ากัน แต่มีเพียงชั้นเดียว คือ คูเมืองด้านทิศเหนือกว้างประมาณ 21 เมตร ส่วนด้านทิศตะวันออกกว้างประมาณ 16 เมตร และมีความลึกเฉลี่ย 5 เมตร ลักษณะของคันดินเป็นเพียงแนวคันดินเตี้ย ๆ แสดงให้เห็นลักษณะของการก่อสร้างคูเมือง คือ เมื่อกำหนดขอบเขตและขนาดของผังเมืองแล้ว การขุดคูเมืองจะนำเอาคันดินที่ได้มาถมวางเรียงเป็นแนวทั้งสองฟากข้างของคูเมือง จึงทำให้เกิดเป็นคันดินคู่ขนานไปกับคูเมือง สภาพของคันดินที่พบมีแนวและขนาดเล็กมาก คันดินด้านในจะสูงจากระดับพื้นภายในเมืองประมาณ 1 เมตร ทั้งนี้อาจเป็นไปได้

ว่า แต่เดิมพื้นภายในเมืองเป็นเนินเขาสูงอยู่แล้ว จึงไม่ทำการเสริมแต่งให้สูงยิ่งขึ้นไปอีก ในทำนองเดียวกันกับคันดินด้านนอกที่ปรากฏร่องรอยให้เห็นเพียงเล็กน้อย อาจจะเนื่องจากการตัดถนนขึ้นมา ลัดเลาะไปตามแนวคู ทำให้แนวคันดินเดิมถูกไถดินออกไปใช้ จึงปรากฏคันดินให้เห็นเพียงแค่สังเกตุได้เท่านั้น บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เรียกว่า ประตูชัยนั้น เดิมอาจเป็นประตูเมือง เพราะในแนวด้านทิศเหนือพบลักษณะการทำคันดินผ่านคูเมืองเข้าสู่ภายในเมืองที่น่าจะเป็นประตูเมืองด้วยเช่นกัน (ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562)

1.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ม.ป.ป.) สันนิษฐานว่า ชุมชนโบราณในเวียงน้ำเต้าเริ่มมีการอาศัยอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 20 และเจริญรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ 21 เนื่องจากพบหลักฐานจำนวนมากในช่วงเวลานี้ รวมทั้งศิลาจารึกที่กล่าวถึงการสร้างวัดหลายแห่ง มีหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าเวียงนี้น่าจะเป็นตัวเมืองหรือเป็นศูนย์กลางการปกครองเมืองพะเยา เนื่องจากมีแนวคันดินเป็นเส้นทางคมนาคมหลายสายตัดออกไปติดต่อกับเวียงหรือชุมชนอื่น ๆ หลายแห่งตามพื่นนาต่าง ๆ เวียงนี้จึงมีลักษณะเป็นจุดศูนย์รวมหรือชุมชนหลักของเมืองเช่นเดียวกับเวียงพะเยา ยิ่งไปกว่านั้น ยังสันนิษฐานกันว่า เวียงน้ำเต้าและเวียงพะเยาน่าจะเป็นชุมชนเดียวกัน โดยเวียงหนึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองและอีกเวียงหนึ่งเป็นย่านการค้า ส่วนการเกิดขึ้นก่อนหลังหรือขยายมาสร้างอีกเวียงเมื่อไร ยังไม่มีหลักฐานยืนยันได้แน่ชัด อย่างไรก็ตาม บริเวณภายในเวียงน้ำเต้ามีบ่อน้ำ สระน้ำ อยู่หลายแห่ง และมีซากวัดร้างตั้งอยู่กระจายทั่วไป แต่ไม่อยู่ในสภาพที่สามารถศึกษารูปแบบศิลปกรรมได้ เนื่องจากพังทลายมากและบางส่วนฝังอยู่ใต้ดิน แต่ที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดพอกำหนดอายุได้ คือ วัดลี วัดประตูชัย และวัดศรีจอมเรือง

พื้นที่โดยรอบเวียงน้ำเต้า ได้พบวัตถุโบราณจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะเป็นประติมากรรมหินทราย ได้แก่ พระพุทธรูป ชิ้นส่วนพระพุทธรูป ส่วนประกอบสถาปัตยกรรม สถูปจำลอง ซึ่งเก็บรวบรวมไว้ที่วัดลี มีหลักฐานสำคัญคือ ศิลาจารึกจำนวน 4 หลัก ได้แก่ จารึกวัดลี (พ.ศ. 2038) จารึกวัดพระเกิด (พ.ศ. 2056) จารึกวัดลีบสองห้อง (พ.ศ. 2058) และจารึกวัดสุวรรณาราม (พ.ศ. 2060) เกี่ยวกับอายุสมัยของเมืองโบราณนี้ น่าจะเป็นเมืองพะเยาในสมัยอยุธยา ซึ่งไม่เก่ากว่าสมัยอยุธยาตอนต้น และอาจจะเป็นเมืองที่พระยาอุษิษฐิระมาครองอยู่ก็เป็นได้ จากการวิเคราะห์หลักฐานที่ได้จากการสำรวจของโครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคเหนือ) ทำให้กำหนดอายุของเมืองโบราณแห่งนี้ว่าอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 ประกอบกับได้พบเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หมิง ซึ่งมีอายุร่วม

สมัยร่วมกันด้วย ในการสำรวจมีการขุดตรวจชั้นดินทางโบราณคดี และพบหลักฐานว่าเมืองโบราณแห่งนี้มีชั้นดินธรรมชาติเพียง 2-3 ชั้นเท่านั้น และมีชั้นดินอยู่อาศัยเพียงชั้นเดียว และพบเศษเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงเช่นเดียวกัน และจากหลักฐานเป็นการยืนยันถึงอายุสมัยของเมืองโบราณมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 ทั้งนี้โดยมีหลักฐานทางด้านจารึกทั้ง 4 หลัก ซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เช่นเดียวกัน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2563)

กล่าวได้ว่า พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบริเวณเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เมืองพะเยาสมัยตำนาน หรือยุคแคว้นแคว้นนครรัฐ (พุทธศตวรรษที่ 17-18) จากตำนานซึ่งเขียนขึ้นภายหลังจากที่เกิดเหตุการณ์มาแล้วนับร้อยปี โดยที่ยังไม่พบหลักฐานลายลักษณ์อักษรร่วมสมัย ทำให้ทราบว่าในช่วงนี้ เมืองพะเยาได้รับการสถาปนาขึ้นในยุคนี้ มีสถานะความเป็นนครรัฐที่มีกษัตริย์และระบบการปกครองเป็นของตนเอง ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ภายใต้การปกครองของพญางำเมือง เมืองพะเยามีความเจริญรุ่งเรืองมาก ทรงเป็นพระสหายกับพระร่วงหรือพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย และพญามังรายแห่งแคว้นโยนก จากการย้ายศูนย์กลางอำนาจไปอยู่เชียงใหม่ เมืองพะเยายุคประวัติศาสตร์ เริ่มปรากฏหลักฐานลายลักษณ์อักษรร่วมสมัย โดยเฉพาะหลักฐานประเภทจารึกไม่น้อยกว่า 112 หลัก ทำให้เรื่องราวของเมืองพะเยาในยุคนี้มีความชัดเจนมากขึ้น นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เมืองพะเยาตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา โดยมีฐานะหัวเมืองเอก พุทธศตวรรษที่ 20 เมืองพะเยามีการสร้างเวียงขึ้นใหม่ คือเวียงพะเยาในปัจจุบันคู่กับเวียงน้ำเต้า หรือเวียงท่าวังทองที่มีอยู่เดิม พร้อมกันกับการรับเอาคติทางพระพุทธศาสนา และรูปแบบศิลปวัฒนธรรมของสุโขทัยเข้ามาสู่เมืองพะเยา เมืองพะเยาในยุคนี้จึงมีความเจริญรุ่งเรืองตลอดมาควบคู่กับอาณาจักรล้านนา จนกระทั่งตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่าในปี พ.ศ. 2101 เมืองพะเยาถูกทิ้งร้างไปจากภัยสงครามจนถึงปี พ.ศ. 2330 ต่อมาปี พ.ศ. 2386 เมืองพะเยาได้เข้าสู่ยุคฟื้นฟูและเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามตั้งแต่นั้นมา

1.3 การพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า เวียงน้ำเต้าเป็นหนึ่งในเมืองเก่าพะเยา เป็นเมืองเก่ากลุ่ม 2 ของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า เป็นเมืองประวัติศาสตร์ขนาดรองที่มีการซ้อนทับกันระหว่างเนื้อเมืองเก่าและเนื้อเมืองใหม่ซึ่งเปลี่ยนแปลงตามการพัฒนาพื้นที่และสังคม โดยเมืองเก่าได้รับการประกาศขอบเขตเมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2559 และในปี พ.ศ. 2560 ได้มีคำสั่งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ประกาศคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาขึ้น

ในปี พ.ศ. 2562 ได้มีการจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา เพื่อกำหนดแนวทาง แผนปฏิบัติ และมาตรการในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา โดยกำหนดวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา พ.ศ. 2582 ไว้ว่า “เมืองเก่าพะเยา” เป็นเมืองเก่าริมกว๊านพะเยาที่ยังคงดำรงคุณค่าทางวัฒนธรรม ในฐานะการเป็นเมืองโบราณและเมืองประวัติศาสตร์ โดยได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างอัจฉริยะ เพื่อสนองต่อคนทุกวัยภายในสังคมยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) อนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมภายในบริเวณเมืองเก่า โดยการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม 2) ส่งเสริมการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเมืองเก่าพะเยา 3) ปรับปรุงและพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา ให้ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและขั้บเน้นสภาพภูมิทัศน์เมืองเก่าพะเยา 4) ส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นจากรากฐานมรดกทางวัฒนธรรมภายในบริเวณเมืองเก่าพะเยา 5) ส่งเสริมการใช้งานระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในการพัฒนาและการบริหารจัดการเมืองเก่าพะเยา และ 6) จัดทำองค์กรและกลไกบริหารจัดการเมืองเก่าพะเยาภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562)

จากการสำรวจพื้นที่โดยรอบเวียงน้ำเต้า พบว่าสภาพเวียงน้ำเต้ารอบในและรอบนอกมีการเปลี่ยนแปลงจากความเจริญ และการขยายตัวของเมือง สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นพบว่าส่วนใหญ่เป็นด้านกายภาพ ประกอบด้วย 1) กำแพงเมือง-คูเมืองถูกทำลายไปบางส่วน เพื่อสร้างถนนและบ้านเรือนแนวกำแพงบางส่วนกลายเป็นถนนหนทาง และทางเข้าบ้านเรือน 2) สภาพภายในเวียงปัจจุบันเป็นที่ตั้งของชุมชน วัด โรงเรียน บ้านจัดสรร สลับกับพื้นที่เพาะปลูกผัก ทำสวนผลไม้ รวมทั้งพื้นที่ว่างเปล่าที่มีต้นไม้ขึ้นหนาที่บเป็นจำนวนมาก 3) การทิ้งขยะ เศษกิ่งไม้ลงในบริเวณคูเมืองบางจุด โดยขาดการจัดการที่เหมาะสม 4) คูเมืองบริเวณถนนข้างโรงเรียนเป็นที่จอดรถจักรยานยนต์และรถยนต์ ทำให้กีดขวางการเดินทางโดยเฉพาะในช่วงเปิดภาคเรียน 5) การระบายน้ำเสียจากบ้านเรือน ทำให้น้ำในคูเมืองบางส่วนเน่าเสีย โดยเฉพาะในฤดูแล้ง 6) วัดร้างหลายแห่งถูกขุดทำลายเพื่อหาของเก่าจนหมดสภาพ

2. ทูทางวัฒนธรรมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า จังหวัดพะเยา

2.1 ทูทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า มีความสัมพันธ์และโยงยัดกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในรอบปีโดยทั่วไป รวมทั้งงานประเพณีที่มีเฉพาะพื้นที่ โดยวัดลี้จะมีงานประเพณีห้าเป็งสงน้ำพระธาตุวัดลี้ในวัน

มาบูชาในเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งมีเอกลักษณ์คือ การทำแกงขี้เหล็กเพื่อแจกจ่ายให้ชาวบ้านที่เข้ามา
ร่วมงาน คน โดยคนโบราณเชื่อกันว่าหากได้รับประทานแกงขี้เหล็กแล้วจะทำให้ร่างกายแข็งแรง
สมบูรณ์ตามชื่อของขี้เหล็ก เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต รวมทั้งการจำหน่ายสินค้าพื้นบ้าน
โดยเฉพาะผักส้มป่อยเดือน 5 ซึ่งชาวบ้านนิยมซื้อเพื่อนำไปตำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในวันปีใหม่เมือง (พระวิมล
ญาณมุนี, 2566)

ส่วนวัดศรีจอมเรืองมีประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของทางวัดที่มีมาแต่ดั้งเดิม ได้แก่
ประเพณีตานข้าวหอมต๋อ (กวนข้าวมธุปายาส) ในวันออกพรรษา ประเพณีสงกรานต์
วัดศรีจอมเรืองในวันแรม 15 ค่ำเดือน 2 ในเดือนกุมภาพันธ์ โดยชาวบ้านร่วมกันจะแกง
ฮังเลดั้งเดิมของคนไทใหญ่ (เงี้ยว) การตามประทีปโคมไฟในประเพณียี่เป็ง (วันลอย
กระทง) มีการละเล่นฟ้อนนางนก การละเล่นฟ้อนสิงโต และฟ้อนดาบ (เชียงใหม่นิวส์,
2563) ทั้งนี้การละเล่นฟ้อนนางนก ฟ้อนสิงโตและฟ้อนดาบขาดการสืบสาน จึงทำให้
ปัจจุบันไม่มีการละเล่นนี้

นอกจากประเพณีทางพุทธศาสนาแล้ว ยังมีการทำพิธีกรรมความเชื่อของคนในชุมชน ได้แก่
การเลี้ยงผีเจ้าบ้าน การเลี้ยงผีปู่ย่าของชุมชนวัดลี ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษต้นตระกูล ณ ลำปาง โดยในบ้าน
ของแก๊ผี หรือครอบครัวใหญ่จะมีหอผีเจ้าบ้าน หรือผีปู่ย่าอยู่ในบริเวณบ้าน โดยจะมีการเลี้ยงผีปีละ
ครั้งในเดือน 6 เหนือ หรือช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม เพื่อรำลึกถึงบุญคุณของผีปู่ย่าที่คอยดูแล
ปกป้องลูกหลาน แต่ละบ้านที่มีแก๊ผีเมื่อถึงเวลาประกอบพิธีกรรมจะอัญเชิญผีปู่ย่า ได้แก่ เจ้าพ่อมหา
นิยม เจ้าพ่อคำแดง เจ้าพญาคำลือ เจ้าคำ แหลง เจ้ากาบคำ เจ้าช่างเจ้าม้าซึ่งจะจำลองที่ถ้ำหลวงเชียง
ดาวมาลงร่างทรง โดยมีของเซ่นไหว้ ได้แก่ ผ้าขาว ผ้าแดง ผลไม้ 9 อย่าง ไก่ต้ม และเหล้าขาว (จันคำ
ศีตีสาร, 2566)

2.2 ทูทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ถือเป็นอัตลักษณ์ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้แก่ 1)
แนวคันดินที่ลักษณะเป็นกำแพงเมือง-คูเมือง ซึ่งสามารถแสดงขอบเขตเมืองในอดีตได้เป็นอย่างดี 2)
ศาสนสถานที่เป็นวัดโบราณ ได้แก่ วัดลี วัดร้างประตู่ชัยหรือวัดพระเจ้ายั้งย่อง วัดศรีจอมเรือง และ
สำนักปฏิบัติธรรมดรุณีวิเวกาธรรม (วัดสุวรรณาราม) จากการสำรวจวัดโบราณของเมืองพะเยา พบว่า
บริเวณเวียงน้ำเต้านั้น มีหลักฐานทางโบราณคดีที่อายุเก่าแก่อยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20-21 เป็นที่
น่าสังเกตว่ามีวัดอยู่หนาแน่นทั้งหมด 18 วัด เป็นวัดร้างที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ เป็นวัดร้างทั้งหมด
สภาพการเป็นวัด จำนวน 16 วัด และเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาปัจจุบัน ได้แก่ วัดลี และวัดศรีจอม
เรือง (เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, 2554) ทูทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ ที่สำคัญได้แก่

1) วัดลี จากหลักฐานที่ปรากฏในจารึกวัดลีสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2038 สมัยของพระเจ้ายอดเชียงราย ซึ่งมีพระราชโองการให้เจ้าสีหิ้นพะเยา เจ้าผู้ครองเมืองในขณะนั้นคือ เจ้าหมื่นหน่อเทพครู สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นบุญกุศลแด่พระเจ้ายอดเชียงราย ด้วยเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชนตลาด จึงได้ชื่อว่า วัดลี มีเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันคือ พระวิมลญาณมุนี (บุญชื่น ฐิตธมฺโม) ท่านได้เก็บรวบรวมโบราณวัตถุ พุทธศิลป์ที่ทำจากหินทราย และจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว ซึ่งมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 20-21 เรียกว่า ศิลปะสกุลช่างพะเยา เช่น พระพุทธรูป ฐานพระพุทธรูป ฐานบัว ประติมากรรมหินทรายรูปม้าหรือสิงห์หมอบ รวมทั้งศิลาจารึกหินทรายที่สำคัญต่อประวัติศาสตร์เมืองพะเยา นอกจากนั้นภายในพิพิธภัณฑ์เวียงพยาว ยังมีภาชนะเครื่องเคลือบของเตาในล้านนา คือ เตาเมืองพาน เตาเวียงกาหลง และภาชนะจากเตาของเมืองพะเยา รวมทั้งเครื่องลายครามของจีนสมัยราชวงศ์หมิง เป็นต้น

2) วัดศรีจอมเรือง สร้างเมื่อปีพ.ศ. 2436 เดิมชื่อว่าวัดจอง เป็นวัดของคนไทใหญ่ (เงี้ยว) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันคือ พระครูสุจิณธรรมสาร (ครูบาจันะ) ซึ่งเป็นพระพม่าที่ได้นิมนต์มาจากวัดป่าฝางจังหวัดลำปาง วัดศรีจอมเรืองเป็นวัดที่ผสมผสานระหว่างศิลปะล้านนา สถาปัตยกรรมพม่า และไทใหญ่ ได้แก่ วิหาร ประตูโขง กุฏิพระสงฆ์ ภายในวิหารติดกระจกเล็กๆ มีลวดลายสวยงาม รูปทรงผสมผสานระหว่างศิลปะพม่าและศิลปะตะวันตกแบบโคโลเนียล เป็นยุคที่พม่าเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษ ที่เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคามีอาร์ชโค้ง ซึ่งพ่อค้าชาวพม่าที่เข้ามาทำไม้ในลำปางได้มาก่อสร้าง โดยได้รับอิทธิพลจากอังกฤษ โดยพบรูปแบบของอาคารแบบโคโลเนียลอย่างกึ่ง ส่วนเพดานภายในอุโบสถ มีการวางช่องลวดลายตามฝ้าเพดานที่เด่นชัด คือ มีการทำเป็นรูปสัญลักษณ์ของเทวดาแกะสลักจากไม้ ติดตามมุมต่างๆ ในฝ้าเพดาน ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่พบในวัดที่สร้างโดยพ่อค้าไม้ชาวพม่าในจังหวัดลำปาง นอกจากนี้ยังมีเจดีย์ชเวดากองจำลอง สร้างเมื่อปีพ.ศ. 2557 มีขนาด 24x24x36 เมตร ภายในตัวอาคารเป็นที่ประดิษฐานพระอริยะสงฆ์ที่สำคัญ รวมทั้งเทพทันใจ หรือเทพมหานัทโตะถ่องโป๊ะโป๊ะจือ ที่เป็นที่เคารพสักการะของชาวเมียนมา (มหาวิทยาลัยพะเยา, ม.ป.ป.).

3) วัดร้างประตูชัยหรือวัดยั้งหย่อง มีชื่อตามจารึกที่ขุดพบที่วัดลีบสองห้องสร้างเมื่อปีพ.ศ. 2058 โดยมีมหาเถรสังฆกรรมเถรคัมภีร์สรปัญญาเป็นเจ้าอาวาส (สุจิตต์ วงศ์เทศ, 2538) เป็นวัดที่ตั้งอยู่ที่ทิศของประตูเมืองชื่อประตูชัย ซึ่งเป็นทางเข้าออกเมือง ในสมัยก่อนหากจะยกทัพออกเมืองจะออกทางประตูชัย มีการประกอบพิธีกรรมและพิธีทางศาสนาเพื่อเป็นกำลังใจในการสู้รบ แต่เดิมนบริเวณวัดมีพื้นที่กว้างขวางหลายสิบไร่ มีบ่อน้ำ คูเมืองมีน้ำไหลตลอดปี มีต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น ภายใน

วิหารมีพระประธานเป็นพระพุทธรูปหินทรายขนาดใหญ่และสมบูรณ์ หน้าตักกว้าง 2 เมตร สูง 3.22 เมตร ประทับนั่งขัดสมาธิราบแบบปัทมาสนะ ปางมารวิชัย ศิลปะสกุลช่างพะเยา มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 ต่อมาชาวบ้านเรียกชื่อใหม่ว่า วัดยั้งหย่อง มีความหมายว่า ยั้ง หมายถึง หยุดพัก และหย่อง หมายถึง แต่งตัว เรียกได้ว่าเป็นสถานที่หยุดพักสำหรับแต่งตัวให้เรียบร้อยก่อนเข้าออกเมือง ปัจจุบันมีสภาพเป็นวัด แต่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา บริเวณวัดยังพบเนินเจดีย์เก่า และเนินซากโบราณสถาน 2 เนิน (เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, 2554)

4) วัดน้อย ตั้งอยู่บริเวณชุมชนวัดศรีจอมเรือง ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวัดที่มีความศักดิ์สิทธิ์ มีขนาดพื้นที่ 5x5 เมตร ตัวอาคารพระอุโบสถมีความกว้างเพียง 3 เมตร ยาว 6 เมตร สูง 7 เมตร ถือได้ว่าเป็นวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดในจังหวัดพะเยา จากบอกเล่าของชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาว่า พื้นที่แห่งนี้ในสมัยโบราณสถานมีกองกำลังของทหารมาตั้งและสู้รบกัน จนวัดล่มสลายเหลือแต่เนินดิน และมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุม ต่อมาได้มีชาวจีนมาแพ้วางพื้นที่เพื่อปลูกผักโดยรอบบริเวณนั้น และได้ขุดพบหม้อไหข้างในมีแต่ทองคำจึงนำไปขาย และได้ก่อสร้างวัดขึ้นมาใหม่โดยมีขนาดเล็กลง ต่อมาก็ได้ทรุดโทรม จากหลักฐานการบูรณะ ที่เขียนติดแผ่นกระเบื้องที่ใช้มุงหลังคาวัดน้อยพบหลักฐาน เขียนว่า ปี พ.ศ.2492 ซึ่งตรงกับวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เสด็จขึ้นครองราชย์ ได้มีการปั้นรูปพญาครุฑและรูปกระต่าย อันเป็นสัญลักษณ์ของปีเกิดของท่านติดไว้ที่หน้าบรรณ ปัจจุบันวัดน้อยได้รับการบูรณะขึ้นใหม่ (ข่าวพะเยา, 2564) นอกจากนี้วัดน้อยโบราณศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ยังมีพระพุทธรูปหลวงพ่อดังศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ภายในวัดน้อย ที่มีผู้คนและบรรดาข้าราชการ มาขอพรต่างประสบผลสำเร็จ (พระวิมลญาณมุนี, 2566)

5) สำนักปฏิบัติธรรมดรุณีวิเวกาศรม เดิมเป็นวัดร้างคือ วัดสุวรรณาราม ต่อมาที่ดินแห่งนี้ตกเป็นของเอกชน ภายหลังได้ขายให้แม่ชีดรุณี สามคำ (ปัจจุบันภิกษุณีธัมมวิสุทธา เจ้าอาวาสสำนักปฏิบัติธรรมดรุณีวิเวกาศรม) ท่านได้ก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรมขึ้น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนา วาสโณ) สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้พระราชทานนามสำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้ว่า "ดรุณีวิเวกาศรม" มีความหมายว่า อาศรมอันวิเวกสำหรับผู้หญิงมาปฏิบัติธรรม ส่วนแนวของวิหารวัดสุวรรณารามได้มีการก่อสร้างอาคารทับไว้ ในปี พ.ศ. 2526 ขณะก่อสร้างอาคารปฏิบัติธรรมภายในบริเวณวัด ได้มีการขุดพบจารึกวัดสุวรรณาราม กล่าวถึง “เหล่าอุบาสกอุบาสิกาบ้านป่าพร้าวมีจิตศรัทธาร่วมกันทำบุญที่วัดสุวรรณาราม ในปี พ.ศ. 2060” (สุจิตต์ วงศ์เทศ ,2538) ปัจจุบันจารึกหลักนี้ถูกเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ วัดลี

กล่าวโดยสรุป จากการวิเคราะห์ทุนวัฒนธรรมชุมชนในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า พบว่ามี 5 ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน ด้านภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง

ด้านวิถีชีวิตและกลุ่มชาติพันธุ์ ด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และด้านพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา

3. แนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน จากทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่เวียงเก่าเมืองน้ำเต้า ทั้งที่เป็นทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้และทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า จากการศึกษาศักยภาพของทุนวัฒนธรรมในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า สามารถนำเสนอแนวทางในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน ดังนี้

3.1 การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน เพื่อสร้างจิตสำนึกการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจ การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันในการจัดการทุนวัฒนธรรมชุมชน รวมทั้งสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านกิจกรรมที่สร้างการรับรู้ ความเข้าใจ ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีการสร้างกลุ่มการเรียนรู้ในชุมชนวัดลีและชุมชนวัดศรีจอมเรือง และการสร้างแผนการจัดการเรียนรู้ท้องถิ่นของเราในโรงเรียนในแต่ละช่วงชั้นเขตเวียงน้ำเต้า ได้แก่ โรงเรียนพะเยาพิทยาคม โรงเรียนเทศบาล 3 และโรงเรียนบุญธิษฐานวิทยาผ่านกิจกรรมเช่น มัคคุเทศก์อาสา ยุววิจัยประวัติศาสตร์ การทำแผนผังเครือญาติ ผู้สูงอายุกับความทรงจำในพื้นที่ เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวจะทำให้เกิดการส่งเสริมให้มีการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น และการจัดการชุมชนในย่านเมืองเก่าเวียงน้ำเต้าให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อดึงดูดคนทุกช่วงวัย เช่น วาดภาพอัตลักษณ์ของชุมชนแนวสตรีทอาร์ตเพื่อเป็นจุดเช็คอิน การทำร้านกาแฟ ร้านนม ร้านอาหารแนวชาติพันธุ์ การเปิดตลาดนัดชุมชนในงานประเพณีประจำปีของวัดลีและวัดศรีจอมเรือง โดยจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากทุนวัฒนธรรมชุมชน

3.2 การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการพัฒนาให้เกิดฐานเรียนรู้ภูมิปัญญาในชุมชน ผ่านทุนวัฒนธรรมชุมชนที่มีพลังและมีชีวิต เช่น การนำความหลากหลายของอาหารไทใหญ่ (เงี้ยว) ของชุมชนวัดศรีจอมเรือง ได้แก่ ถั่วเน่าแอบ ข้าวส้ม ข้าวกั้นจิ้น น้ำพริกคว่ำ (บาละฆ้อง) จิ้นลุง ยำหนั่ง แกงฮังโฮ่ย (แกงซี่เหล็ก) แกงกระด้าง ไก่ใบขาม เป็นต้น อาหารเหล่านี้บางอย่างทำกินในครัวเรือน บางอย่างเป็นอาหารที่ทำในช่วงงานประเพณีทางพุทธศาสนา เพื่อदानชั้นข้าวให้บรรพบุรุษ บางครอบครัวที่ทำอาหารเงี้ยวขายเพื่อเลี้ยงชีพ โดยจัดทำเป็นสื่อประเภทสารคดีและนิทรรศการอาหารที่คนในชุมชนวัดศรีจอมเรืองได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ รวมทั้งศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมกลุ่ม

ชาติพันธุ์ไทใหญ่ (เงี้ยว) ภายในบริเวณวัดศรีจอมเรือง เพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้สาธารณะของคนในชุมชน และคนภายนอกชุมชนที่มีความสนใจในวัฒนธรรมไทใหญ่ (เงี้ยว) ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอนาคต

3.3 การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการสร้างเครือข่ายและการพัฒนาภาคความร่วมมือ รวมทั้งการผลักดันให้มียุทธศาสตร์ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดพะเยา เทศบาลเมืองพะเยา และเทศบาลตำบลท่าวังทอง โดยจัดเวทีสาธารณะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น สะท้อนความต้องการ กำหนดกฎกติกาและหาข้อตกลงร่วมกันในการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ภายใต้บริบทของชุมชน รวมทั้งพัฒนาภาคความร่วมมือในการจัดการพื้นที่ โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

อภิปรายผล

1. บริบท พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า พบว่ามีความเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์เมืองพะเยาสมัยตำนาน และเมืองพะเยายุคประวัติศาสตร์ เริ่มปรากฏหลักฐานลายลักษณ์อักษรร่วมสมัย โดยเฉพาะหลักฐานประเภทจารึกไม่น้อยกว่า 112 หลัก ทำให้เรื่องราวของเมืองพะเยาในยุคนี้มีความชัดเจนมากขึ้น นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เมืองพะเยาตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา พุทธศตวรรษที่ 20 เมืองพะเยามีการสร้างเวียงขึ้นใหม่ คือเวียงพะเยาในปัจจุบันคู่กับเวียงน้ำเต้าที่มีอยู่เดิม พร้อมกับรับเอาคติทางพระพุทธศาสนาของสุโขทัยเข้ามาสู่เมืองพะเยา จึงมีความเจริญรุ่งเรืองตลอดมาควบคู่กับอาณาจักรล้านนา จนกระทั่งตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่าในปี พ.ศ. 2101 เมืองพะเยาถูกทิ้งร้างจนถึงปี พ.ศ. 2330 ต่อมาปี พ.ศ. 2386 เมืองพะเยาได้เข้าสู่ยุคฟื้นฟูและเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม ส่วนการพัฒนาในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ในปี พ.ศ. 2562 ได้มีการจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา โดยกำหนดวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา พ.ศ. 2582 ไว้ว่า “เมืองเก่าพะเยา” เป็นเมืองเก่าริมกว๊านพะเยาที่ยังคงดำรงคุณค่าทางวัฒนธรรม ในฐานะการเป็นเมืองโบราณและเมืองประวัติศาสตร์ โดยได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างอัจฉริยะ เพื่อสนองต่อคนทุกวัยภายในสังคมยั่งยืน สอดคล้องกับผลการวิจัยของบุญศิริสุข พร้อมสรรพ และศรีสุตา วงษ์ชุม (2561) ได้ทำการศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา พบว่า เวียงพะเยาเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่มี

เอกลักษณ์เฉพาะด้านอันเกิดจากองค์ประกอบ ทางกายภาพ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม รวมถึง วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ประเพณีของชุมชนในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

2. ทิวทัศน์ธรรมชาติชุมชนในพื้นที่เมืองเก่าเวียงน้ำเต้า พบว่าเป็นที่มีความสัมพันธ์และโยงยัดกับ วิถีชีวิตของคนในชุมชน และประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในรอบปีโดยทั่วไป รวมทั้งงาน ประเพณีที่มีเฉพาะพื้นที่ โดยวัดลี้จะมีงานประเพณีทำแป้งสรองน้ำพระธาตุ ส่วนวัดศรีจอมเรืองมี ประเพณีตานข้าวหอมต่อ (กวนข้าวทิพย์) ประเพณีสรองน้ำพระธาตุวัดศรีจอมเรือง รวมทั้ง ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าของชุมชนวัดลี้ ส่วนทิวทัศน์วัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้ ถือเป็นอัตลักษณ์ ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ได้แก่ แนวคันดินที่ลักษณะเป็นกำแพงเมือง-คูเมือง และโบราณสถาน โบราณวัตถุ พระพุทธรูป ศิลาจารึกหินทรายสกุลช่างพะเยา ซึ่งเป็นทิวทัศน์วัฒนธรรมที่มีศักยภาพในการ พัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ สอดคล้องกับผลการวิจัยของสมศักดิ์ ตันติเศรณี ทวีศักดิ์ พุฒสุขชี ประมาณ เทพสงเคราะห์ และแสนศักดิ์ ศิริพานิช (2559) พบว่า ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม ของย่านเมืองเก่าในเขตเทศบาลนครสงขลา คือ ศักยภาพการดึงดูดใจ ด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยว มีสถาปัตยกรรมเมืองเก่าที่สวยงาม มีคุณค่า ทางศิลปวัฒนธรรม และด้านวิถีชีวิต ชุมชน ประเพณีของชุมชนที่มีความเป็นเอกลักษณ์

3. แนวทางการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทิวทัศน์วัฒนธรรมชุมชน ใน 3 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทิว ทัศน์วัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการส่งเสริมฐานเรียนรู้ทิวทัศน์วัฒนธรรมใน ชุมชน และการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการสร้างเครือข่าย การพัฒนาภาคความร่วมมือ รวมทั้งการผลักดันนโยบายสาธารณะด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าด้วยการมีส่วนร่วม ของพหุภาคี สอดคล้องกับผลการวิจัยของนันทนิษฐ์ สมคิด และพระสุธีรัตนบัณฑิต (2562) ศึกษา แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี พบว่ามีการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการ จัดกิจกรรมที่สร้างการรับรู้ และความเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีการประสานการ ทำงานกับพหุภาคี การสร้างการมีส่วนร่วม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมความคิด ร่วม ตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ และร่วมลงมือกระทำ อีกทั้งยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ จเร สุวรรณชาติและคณะ (2564) ศึกษาการกำหนดกรอบวิจัยในการพัฒนาศักยภาพของมรดกทาง วัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยมีข้อเสนอในการพัฒนาศักยภาพ ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมย่านเมืองเก่า ได้แก่ ระบบ กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่และ การจัดการพื้นที่ การกำหนดมาตรการควบคุมทางกายภาพด้านสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม กลไกในการบริหารจัดการพื้นที่/กลไกในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ให้ บูรณาการความร่วมมือ

จากทุกภาคส่วน สร้างการมีส่วนร่วมในทุกระดับ ทุกภาคส่วนและภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ ควบคุม ดูแลเมืองเก่าร่วมกับภาครัฐและภาคเอกชน

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษา การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน มีปัจจัยสำคัญคือ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและพหุภาคี ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล และการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ อีกประการคือ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่า ในด้าน 1) บริบท สภาวะแวดล้อม การบริหารจัดการพื้นที่เมืองเก่า 2) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ชุมชนเครือข่ายโดยการมีส่วนร่วมในทุกระดับ 3) การพัฒนาระบบสารสนเทศ การวิจัย แหล่งเรียนรู้และการสื่อสาร 4) การนำไปใช้ ประยุกต์ ต่อยอดไปสู่การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ องค์ความรู้การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน และ 5) การพัฒนากรอบในการบริหารจัดการพื้นที่ กลไกในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าโดยบูรณาการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน

สรุป

การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในเมืองเก่าพะเยาด้วยทุนวัฒนธรรมชุมชน เป็นการนำทุนวัฒนธรรมที่มีอยู่ของเมืองเก่าเวียงน้ำเต้า ทั้งที่เป็นทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่มีความสัมพันธ์กัน 5 ด้านคือ ประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิสถาปัตยกรรม วิถีชีวิตและกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวน และไทใหญ่ (เงี้ยว) สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม และพุทธศิลป์หินทรายสกุลช่างพะเยา ซึ่งเป็นทุนวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและมีพลังในทางประวัติศาสตร์ มาสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นพื้นที่การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ของคนทุกช่วงวัย 3 แนวทางได้แก่ การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการส่งเสริมฐานเรียนรู้ทุนวัฒนธรรมในชุมชน และการพัฒนาพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ด้วยการสร้างเครือข่าย การพัฒนากรอบความร่วมมือ รวมทั้งการผลักดันนโยบายสาธารณะด้านการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าด้วยการมีส่วนร่วมของพหุภาคี

เอกสารอ้างอิง

- เกียรียงศักดิ์ ชัยดรณ. (2554). *วัดโบราณในเมืองพะเยา*. พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์.
- _____. (2560). *รากเหง้าของเรา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองพะเยา*. พะเยา: นครนิเวศการพิมพ์.
- ข่าวพะเยา. (21 พฤศจิกายน 2564). *วัดน้อยโบราณศักดิ์สิทธิ์อายุกว่า 500 ปี เล็กที่สุดในพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 22 มีนาคม 2566, จาก <https://www.khawphayao.com/archives/34318>.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์*
- เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดพะเยา*. กรุงเทพมหานคร: อรุณสภาลาดพร้าว.
- จเร สุวรรณชาติและคณะ. (2564). *การกำหนดกรอบวิจัยในการพัฒนาศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์*. รายงานการวิจัย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.
- จันคำ ศีตีสาร. (2566). บ้านเลขที่ 55/1 ชุมชนวัดลี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. *สัมภาษณ์*. 22 สิงหาคม.
- เชียงใหม่นิวส์. (19 มกราคม 2563). *ชมความงามเจดีย์ชเวดากองจำลองวัดศรีจอมเรือง จังหวัดพะเยา*. สืบค้นเมื่อ 3 มิถุนายน 2566, จาก <https://www.chiangmainews.co.th/social/1236789/>.
- ฐานข้อมูลท้องถิ่นจังหวัดพะเยา ศูนย์บรรณสารและการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยพะเยา. (ม.ป.ป.). *วัดศรีจอมเรือง*. สืบค้นเมื่อ 2 สิงหาคม 2566, จาก http://www.clm.up.ac.th/project/local_database/read.php?record=142.
- นันทนิษฐ์ สมคิด และพระสุธีรัตนบัณฑิต. (2562). “แนวทางการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์ในเขตพื้นที่จังหวัดจันทบุรี”. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*. (6) ฉบับพิเศษ : 318 - 319.
- บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และศรีสุดา วงษ์ชุ่ม. (2561). “การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา”. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*. 38, 3: 105 - 126.
- ผู้จัดการออนไลน์. (30 ตุลาคม 2554). *เรื่องอนุรักษ์ 27 เมืองเก่าพะเยา ชี้“เวียงประตูชัย”ถูกออกโฉนดทับเพียบ*. สืบค้นเมื่อ 25 มีนาคม 2566, จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9540000138272>.

- พระธรรมวิมลโมลี และเกรียงศักดิ์ ชัยดรุธ. (2550). *พระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมคำ*. พะเยา : นครนิวส์การพิมพ์.
- พระวิมลญาณมุนี. (2566). *เจ้าอาวาสวัดลี และที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดพะเยา. สัมภาษณ์*. 21 สิงหาคม.
- วิยะดา พร้อมมิตร. (2565). “พะเยา: ชุนเขาและธารน้ำใหญ่”. *วารสารเมืองโบราณ*. 48, 3 : 12-28.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2563). *พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา*. กรุงเทพมหานคร : มติชน.
- ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2562). *รายงานสรุปฉบับผู้บริหาร แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ ตันติเศรณี ทวีศักดิ์ พุดสุขชี ประมาณ เทพสงเคราะห์ และแสนศักดิ์ ศิริพานิช. (2559). *การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในเขตเทศบาลนครสงขลา. วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*. 9 ,2 : 361-399.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. *โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า: เมืองเก่าพะเยา*. ม.ป.ป.
- สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดพะเยา. *แผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าพะเยา*. ม.ป.ท., มป.ป.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ บรรณาธิการ. (2538). *ประชุมจารึกเมืองพะเยา*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- Throsby, C. D . (2001). *Economics and Culture*. Cambridge : Cambridge University Press.

ภาคผนวก ข
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	องค์กร/ที่อยู่
๑	พระวิมลญาณมุนี	เจ้าอาวาสวัดลี	วัดลี
๒	พระสังคม	พระวิทยากร	วัดศรีจอมเรือง
๓	พระยงยุทธ	พระวิทยากร	วัดศรีจอมเรือง
๔	พระใบฎีกาเฉลิมพล อริยวโส, ดร.	อาจารย์	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต พะเยา
๕	พระปลัดสุกฤษณ์ ปียสีโล, ดร.	อาจารย์	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต พะเยา
๖	นายเกื้อพงษ์ ชัยดรุณ	นักวิชาการ ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น	โรงเรียนอนุบาลบ้านสวนเด็ก ๔๘๐/๑ ม.๑๑ ต.บ้านต๋อม อ.เมือง จ.พะเยา
๗	นายสุมิตรา กันขมิตร	นายกเทศมนตรี เมืองพะเยา	เทศบาลเมืองพะเยา
๘	ว่าที่ร้อยตรีวรเชษฐ์ เรืองเดช	รองปลัดเทศบาล ตำบลท่าวังทอง	เทศบาลตำบลท่าวังทอง
๙	นางหทัยกาญจน์ บุญตัน	ครู	โรงเรียนเทศบาล ๓
๑๐	รศ.ดร. ชาญคณิต อวารณ	อาจารย์	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และ ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย พะเยา
๑๑	นางสาวปณิตพร ไพบูลย์ วัฒนกิจ	ผู้ประสานงาน	ผู้ประสานงานเครือข่าย MIDL for Inclusive Cities สถาบันสื่อเด็ก และเยาวชน (สสย.)
๑๒	นายประมวล โกวิทชัยวิวัฒน์	ผู้ประสานงาน	ศูนย์พัฒนาศักยภาพเด็กเยาวชน ภาคเหนือ
๑๓	นายปาลิตา ไกลถิ่น	ประธานสภาเด็ก และเยาวชน จังหวัด พะเยา	สภาเด็กและเยาวชน จังหวัดพะเยา
๑๔	นายเกรียงศักดิ์ แรกข้าว	ปราชญ์ชุมชน	หมู่ ๑๔ ตำบลท่าวังทอง
๑๕	นายสว่าง ใจหล้า	ปราชญ์ชุมชน	๑๑๕/๑ หมู่ ๑ ตำบลท่าวังทอง

ที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	องค์กร/ที่อยู่
๑๖	นายพร้อมพงษ์ ถิ่นลำปาง	ครู	โรงเรียนพะเยาพิทยาคม
๑๗	นายพันธกร ตันติเพชรารวรรณ์	ครู	โรงเรียนพะเยาพิทยาคม
๑๘	ดร. กิตติกาญจน์ สมฤทธิ์	Node จังหวัด	สสส. จังหวัดพะเยา
๑๙	นางสาวนันทยา พวงงาม	ผอ.กลุ่มส่งเสริม ศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรม	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา
๒๐	ว่าที่ร้อยตรีธันวรัตน์ ใจยะเลิศ	นักวิชาการ วัฒนธรรม	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา
๒๑	นางกาญจนา สมฤทธิ์	มูลนิธิรักษ์ไทย	๑๒๙ ม.๓ ต.ห้วยวน อ.เชียงคำ
๒๒	นางนงคราญ ทวีกุล	ประธานชุมชนวัดลี	ชุมชนวัดลี
๒๓	นางจันทร์ศรี สุวรรณี	ปราชญ์ชุมชน	ชุมชนวัดลี
๒๔	นางจันทร์เพ็ญ มนตรี	ปราชญ์ชุมชน	๗๗ ชุมชนวัดลี
๒๕	นางจันทร์คำ ศรีดีसार	ปราชญ์ชุมชน	๕๕/๑ ชุมชนวัดลี
๒๖	นางยุพิน ไพฑูรย์	ปราชญ์ชุมชน	๘๕/๒ ชุมชนวัดลี
๒๗	นางมัทนา เลียบสาร	ปราชญ์ชุมชน	๘๕/๑ ชุมชนวัดลี
๒๘	นางกานดา หาญกล้า	ปราชญ์ชุมชน	๘๕/๒ ชุมชนวัดลี
๒๙	นายสืบศักดิ์ จุลเจริญ	ปราชญ์ชุมชน	ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๐	นางวันเพ็ญ นิลสุรัตน์	ปราชญ์ชุมชน	๕๔ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๑	นายมนต์ชัย หาญกล้า	ประธานชุมชน	๓๒/๓ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๒	นายทองศักดิ์ จุลเจริญ	กรรมการชุมชน	๕๐/๑ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๓	นางสาวนิตยา รินสาร	ประธานกลุ่มแม่บ้าน	๕๐ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๔	นางสมทรง อินทศรี	ปราชญ์ชุมชน	๕๐/๑ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๕	นางวันจันทร์ จุลเจริญ	ปราชญ์ชุมชน	๕๔/๕ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๖	นางอร นามเขต	ปราชญ์ชุมชน	๕๔๗ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๗	นางอัจฉรา พยัคฆบุตร	ปราชญ์ชุมชน	๖๔/๘ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๘	นางสมศรี จุลเจริญ	ปราชญ์ชุมชน	๕๔ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๓๙	นางป้อม เมืองคน	ปราชญ์ชุมชน	๑๔/๑ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง
๔๐	นางวันเพ็ญ กิริยา	ปราชญ์ชุมชน	๖๘/๙ ชุมชนวัดศรีจอมเรือง

ประวัติคณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ-สกุล

(ภาษาไทย) นางสาวสัททยา วิเศษ

(ภาษาอังกฤษ) Miss Sahathaya Wises

ประวัติการศึกษา

ศิลปศาสตรบัณฑิต (บ้านและชุมชน) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒

พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง,
๒๕๕๖

ตำแหน่งทางวิชาการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (รัฐศาสตร์)

ตำแหน่งปัจจุบัน

ผู้อำนวยการหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวก

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

โทรศัพท์มือถือ ๐๘๗- ๙๐๗๗๙๖๗

E-mail: sahathaya.wis@mcu.ac.th

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

การบริหารจัดการเครือข่าย การพัฒนาชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนมีส่วนร่วม, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การเมืองภาคพลเมือง และกลไกการพัฒนาพื้นที่และผู้คน

ผลงานทางวิชาการ (๕ ปีย้อนหลัง)

๑. งานวิจัย

สัททยา วิเศษ. การเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ชุมชนทางกฎหมายอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ (อนุสัญญาแรมซาร์) ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง จังหวัดเชียงราย. **รายงานการวิจัย. สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, ๒๕๖๕.**

สัททยา วิเศษ, สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์, ทิพาภรณ์ เยสุวรรณ์และจอมพน สมหวัง. โครงการติดตามและประเมินผลแผนและโครงการฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร ภาคเหนือตอนบน. **รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร , ๒๕๖๔.**

สหัตยา วิเศษ, ทิพาภรณ์ เยสุวรณ์, มานิตย์ กันทะสัก และอมลณัฐ กันทะสัก. นวัตกรรมการสร้างสรรคงานศิลปะชุมชนจากขยะรีไซเคิล เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเพิ่มรายได้โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔.

สหัตยา วิเศษ, พระครูโสภณปริยัติสุธี, พระครูพิศาลสรกิจ, พิศมัย วงศ์จำปา, ชูชาติ สุทธะ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดในล้านนา. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๖๓.

สหัตยา วิเศษ. การเสริมสร้างการเดินทางและการใช้จักรยานในชีวิตประจำวัน-ท่องเที่ยวชุมชน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา. **รายงานการวิจัย**. สถาบันการเดินทางและการจักรยานไทย และสำนักงานส่งเสริมการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ๒๕๖๒.

สหัตยา วิเศษ. “กระบวนการพัฒนาข้อบัญญัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนในลุ่มน้ำอิง จังหวัดพะเยา-เชียงราย. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๖๑.

สหัตยา วิเศษ. “การเสริมสร้างการเดินทางและการใช้จักรยานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันการเดินทางและการจักรยานไทย และสำนักงานส่งเสริมการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ๒๕๖๑.

๒. บทความวิชาการ

สหัตยา วิเศษ. “การเสริมสร้างพลังอำนาจทางกฎหมายแก่ชุมชน โดยการประยุกต์ใช้นุสฎญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ (แรมซาร์) ในพื้นที่ชุ่มน้ำอิงตอนล่าง จังหวัดเชียงราย”. **วารสารสถาบันพระปกเกล้า** ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน ๒๕๖๖ : ๓๐-๕๘.

สหัตยา วิเศษ , สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์ , ทิพาภรณ์ เยสุวรณ์ , จอมพน สมหวัง , ปาณิสรา เทพรักษ์. “การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรรมภาคเหนือตอนบน” **วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ** ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน ๒๕๖๖ : ๑๔๓-๑๕๙.

สหัตยา วิเศษ , ทิพาภรณ์ เยสุวรณ์ , มานิตย์ กันทะสัก , อมลณัฐ กันทะสัก. “การพัฒนานวัตกรรมศิลปะชุมชนจากขยะรีไซเคิล โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน” **วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน ๒๕๖๕ : ๘๐-๙๙.

สหัททยา วิเศษ, พระครูโสภณปริยัติสุธี, พระครูพิศาลสรกิจ, พิศมัย วงศ์จำปา, ชูชาติ สุทธะ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดในล้านนา. **วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ** ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๔ : ๓๑๙-๓๓๙.

Sahathaya Wises, PhramahaPhongprabhakornWisutdhiyanamedhee, Phrakhrusophonprariyatsuthee, PhramahaKittipongKittiyano, Chuchat Sutta. "Rain Praying Rituals: Role and Potential of Buddhist Culture Enhancement in Natural Resource Conservation" **Proceedings the 12th International Conference Year 2022** 27th August 2022, Chiang Rai Buddhist College MCU., Thailand P. 67-78.

Sahathaya Wises, Phrakhruworrawannavitoon, Phissamai Wongchampa, Chuchat Sutta. Community's Ordinance Process for Conservation, Utilization and Benefit Sharing of Ing Watershed Community Forest by Local Administrative Organization in Thailand, **Solid State Technology** Volume: 63 Issue: 2s Publication Year: 2020. P 1740- 1747. (Scopus).

๓. ตำรา/เอกสาร

สหัททยา วิเศษ . เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ ๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา, ๒๕๖๐.

สหัททยา วิเศษ . เอกสารคำสอนรายวิชาการวิธีวิทยาทางรัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา, ๒๕๖๕.

งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน

๑) การอนุรักษ์และสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนกรณีศึกษาประเพณีฟังธรรมขอฝน จังหวัดเชียงราย (หัวหน้าโครงการวิจัย) แหล่งทุนจาก กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม / กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๖๖.

๒) การศึกษาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงจากโครงการปรับปรุงร่องน้ำเดินเรือในแม่น้ำโขง (หัวหน้าโครงการวิจัย) ภายใต้ชุดการวิจัยเรื่อง "ผลกระทบจากการพัฒนาเกินความพอดีที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต ผู้คนและวัฒนธรรมของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขง" แหล่งทุนจาก สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง และ Asia Foundation ปีงบประมาณ ๒๕๖๖.

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย)	นายชูชาติ สุทธะ	
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	MR. CHUCHAT SUTTA	
เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน	๓๕๖๐๑๐๐๐๒๐๒๖๗	
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์	
สังกัดหน่วยงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ที่อยู่ เลขที่ ๕๖๖ หมู่ที่ ๒ ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐ โทร. ๐๙๒ - ๔๕๙๖๒๘๗ Email : maxsutta@hotmail.com	
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๓๓	สอบได้มัธยมศึกษาชั้นเอก สำนักศาสนศึกษาวัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
	พ.ศ. ๒๕๓๗	สอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค สำนักศาสนศึกษา วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
	พ.ศ. ๒๕๔๑	ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
	พ.ศ. ๒๕๔๒	ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
	พ.ศ. ๒๕๔๔	M.A. (PHILOSOPHY) UNIVERSITY OF MADRAS INDIA
	พ.ศ. ๒๕๖๐	ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
สาขาวิชาการที่เชี่ยวชาญ	พระพุทธศาสนา ปรัชญา รัฐศาสตร์	

ผลงานทางวิชาการ (๕ ปีย้อนหลัง)**รายงานการวิจัย**

สหทัยา วิเศษ, พระครูโสภณปริยัติสุธี, พระครูพิศาลสรกิจ, พิศมัย วงศ์จำปา, ชูชาติ สุทธะ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดในล้านนา. **รายงานการวิจัย.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๖๓.

บทความทางวิชาการ

ชูชาติ สุทธะ, นภาพร หงษ์ทอง, พระครูศรีวรพินิจ, พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส. “การศึกษาแนวคิด วิธีการ และรูปแบบทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ การ

ใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านปี่ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา” นำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ ๑๑ ประจำปี ๒๕๖๓ วันเสาร์ที่ ๒๗ - ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๓ ณ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระนครศรีอยุธยา : ๑๐๑-๑๑๔.

สหัทยา วิเศษ, พระครูโสภณปริยัติสุธี, พระครูพิศาลสรกิจ, พิศมัย วงศ์จำปา, ชูชาติ สุทตะ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดในล้านนา. วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๔ : ๓๑๙-๓๓๙.

Sahathaya Wises, PhramahaPhongprabhakornWisutdhiyanamedhee, Phrakhrusophonprariyat suthee, PhramahaKittipongKittiyano, Chuchat Sutta. “Rain Praying Rituals: Role and Potential of Buddhist Culture Enhancement in Natural Resource Conservation” Proceedings the 12th International Conference Year 2022 27th August 2022, Chiang Rai Buddhist College MCU., Thailand P. 67-78.

เพียรชัยรัตน์ เงินงาม, วันชัย พลเมืองดี, พระชยานันท์มณี, ชูชาติ สุทตะ, “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดน่านเชิงพุทธบูรณาการ”, แหล่งตีพิมพ์: วารสารวิจัยวิชาการ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๕ (กันยายน - ตุลาคม ๒๕๖๕)

พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส, พระครูวรธรรมวิฑูรย์, สุเทพ สารบรรณ, ชูชาติ สุทตะ, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับบันทึกทางพระพุทธศาสนาของพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา", วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๖) : ๑๒๓-๑๔๒.

พระมหาศิวกโร ปญญาวชิโร, พระครูวรธรรมวิฑูรย์, พระมหาพงษ์ประภากรณ์ วิสุทธิญาณเมธี, ชูชาติ สุทตะ, "รูปแบบการส่งเสริมคุณภาพของครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ", วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๖) : ๙๙-๑๒๒.

งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน

๑) การอนุรักษ์และสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนกรณีศึกษาประเพณีฟังธรรมขอฝน จังหวัดเชียงราย (ผู้ร่วมวิจัย) แหล่งทุนจาก กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม / กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๖๖.

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล	(ภาษาไทย) นางสาวนภาพร หงษ์ทอง (ภาษาอังกฤษ) Miss Napaporn Hongthong
ประวัติการศึกษา	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕
ตำแหน่งทางวิชาการ	อาจารย์ (พระพุทธศาสนา)
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
ที่อยู่ติดต่อได้สะดวก	บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๘- ๙๖๙๖๖๙๓ E-mail: napaporn.hon@mcu.ac.th

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

ปรัชญา พระพุทธศาสนา

ผลงานทางวิชาการ (๕ ปีย้อนหลัง)**๑. งานวิจัย**

นภาพร หงษ์ทอง, พระครูศรีวรพินิจ, ชูชาติ สุทธะ, พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส. “๙ พระธาตุ ๙ อำเภอ: จากตำนานสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในจังหวัดพะเยา”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

ชูชาติ สุทธะ, นภาพร หงษ์ทอง, พระครูศรีวรพินิจ, พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส. “การศึกษาแนวคิด วิธีการ และรูปแบบทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านปี่ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

๒. บทความวิชาการ

นภาพร หงษ์ทอง, พระครูศรีวรพินิจ, ชูชาติ สุทธะ, พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส. “๙ พระธาตุ ๙ อำเภอ: จากตำนานสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในจังหวัดพะเยา”, **รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceeding) ครั้งที่ ๖ “งานวิจัยและงานสร้างสรรค์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการรับใช้สังคม”** วันที่ ๒๙

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:
๑๖๑-๑๗๖.

ชูชาติ สุทธิ, นภาพร หงษ์ทอง, พระครูศรีวรพินิจ, พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส. “การศึกษาแนวคิด วิธีการ และรูปแบบทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์การใช้ประโยชน์ และการแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านปี่ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดพะเยา”, รายงานรวมบทความวิจัยและบทความวิชาการสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ ระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ ๑๑ “New Normal: การวิจัยเพื่อสังคมใหม่ในยุคออนไลน์” วันที่ ๒๗-๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๓ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: ๑๐๑-๑๑๔.

นภาพร หงษ์ทอง. “วิเคราะห์ความต้องการของมาส์โลว์ในมุมมองของพระพุทธศาสนา”, วารสารปณิธาน. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๔): ๑๒๑-๑๕๑.

งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน

๑) การพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (หัวหน้าโครงการวิจัย) แหล่งทุนจาก สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สทว)/มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๗.

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นางสาวภัทรา บุรารักษ์
(ภาษาอังกฤษ) Miss Phattar Burarak

ประวัติการศึกษา

๒๕๔๗-๒๕๕๑ นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ๒๕๕๑ ได้รับทุนการศึกษา “ทุนการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเฉลิมฉลองในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุครบ ๗๒ พรรษา”

- ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง โทรทัศน์ส่วนภูมิภาค: การกำเนิด การดำรงอยู่และการพัฒนา (ดุษฎีนิพนธ์ระดับดีมาก)

๒๕๔๐-๒๕๔๑ บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ วิทยาลัยโยนก จังหวัดลำปาง

๒๕๓๒-๒๕๓๖ นิเทศศาสตรบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่

ตำแหน่งทางวิชาการ รองศาสตราจารย์ สาขานิเทศศาสตร์

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาการสื่อสารสื่อใหม่

คณะบริหารธุรกิจและนิเทศศาสตร์

มหาวิทยาลัยพะเยา

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวก

สาขาวิชาการสื่อสารสื่อใหม่ คณะบริหารธุรกิจและนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

๑๙ หมู่ ๒ ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๕๔ ๔๖๖ ๖๖๖ ๙ โทรสาร ๐๕๔ ๔๖๖ ๖๙๒

โทรศัพท์มือถือ ๐๘๔ ๐๗๗ ๑๙๗๐

E-mail: burarak@yahoo.com

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

การผลิตสื่อดิจิทัล สื่อท้องถิ่น สื่อทางเลือก การสื่อสารเพื่อการพัฒนา การสื่อสารการตลาด การรายงานข่าว วารสารศาสตร์ภาคพลเมือง และการเสริมพลังคนและชุมชนผ่านเครื่องมือการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ผลงานด้านวิชาการ (๕ ปีย้อนหลัง)

หัวหน้าโครงการวิจัย

- ภัทรา บุรารักษ์. การตระหนักรู้ด้านสุขภาพและพฤติกรรมด้านสุขภาพจากฝุ่นควัน PM๒.๕ ของประชาชนไทยและลาวในพื้นที่ชายแดน. แหล่งทุน คณะบริหารธุรกิจและนิเทศศาสตร์ (๒๕๖๗) อยู่ระหว่างการดำเนินงาน
- ภัทรา บุรารักษ์. บทบาทของสื่อชุมชนออนไลน์ในภาวะชุมชนเผชิญหน้ากับภัยพิบัติ. แหล่งทุน ทุนส่วนตัว. (๒๕๖๖)
- ภัทรา บุรารักษ์ และคณะ. การพัฒนาศูนย์เรียนรู้สื่อชุมชนเพื่อเสริมพลังการสื่อสารและเข้าถึงการเป็นผู้ประกอบการกิจกรรมโทรทัศน์บริการชุมชน. แหล่งทุน กองทุนวิจัยและพัฒนากิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมเพื่อประโยชน์สาธารณะ (๒๕๖๓-๒๕๖๕).
- ภัทรา บุรารักษ์, สุพรรณณี เบอร์เนล และกนกวรรณ เอี่ยมชัย. โครงการข่า्यानาจและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการสร้างความร่วมมือระหว่าง การระบาดโรคติดเชื้อโควิด ๑๙ ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน. แหล่งทุนการเขียนบทความจากศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์กรมหาชน. ๒๕๖๔.
- ภัทรา บุรารักษ์. การสร้างการตระหนักรู้เรื่องความรุนแรงในโรงเรียนผ่านสื่อละครหุ่นสายแบบมีส่วนร่วม. ภายใต้โครงการพัฒนานวัตกรรมสื่อสร้างสรรค์เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม. กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์. ๒๕๖๑.

ผลงานเผยแพร่

หนังสือ

- ภัทรา บุรารักษ์. ๒๕๖๕. แนวทางการเสริมศักยภาพการสื่อสารชุมชน ประสพการณ์จากศูนย์เรียนรู้สื่อชุมชน มหาวิทยาลัยพะเยา. สำนักพิมพ์พิชฌุโลกดอทคอม.
- ภัทรา บุรารักษ์. ๒๕๖๓. ทีวีในมือคนธรรมดา ทีวีชุมชนท่ามกลางการมอดใหม่ของการปฏิรูปสื่อและการเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัลของไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. สำนักพิมพ์ พิชฌุโลกดอทคอม, พิชฌุโลก.
- ภัทรา บุรารักษ์. ๒๕๖๒. สื่อภาคพลเมือง. สำนักพิมพ์ Prottext.com บริษัทแดเน็กซ์ อินเทอร์เน็ตเซอร์โพรเซชั่น จำกัด, กรุงเทพฯ.

บทความวิจัย

ภัทรา บุรารักษ์. (๒๕๖๕). การเสริมศักยภาพประชาชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ "นเรศวรวิจัยและนวัตกรรม" ครั้งที่ ๑๘. กองการวิจัยและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยนเรศวร. ISBN (e-book) : ๙๗๘-๖๑๖-๘๒๑๙-๔๓-๐. พิมพ์ ครั้งที่ ๑ : ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๕.

Phattar Burarak. (2021). How Participating in Folk Puppet Theater can withhold School Violence Behavior in Early Adolescence? Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. Volume 24, Special Issue 1, 2021.

ภัทรา บุรารักษ์, สุพรรณิ เบอร์เนล และกนกวรรณ เอี่ยมชัย. (๒๕๖๔). โครงข่ายอำนาจและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการสร้างความชอบธรรมระหว่าง การระบาดโรคติดเชื้อโควิด ๑๙ ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์กรมหาชน. สืบค้นจาก <https://www.sac.or.th/main/th/article/detail/๑๘๔>.

Phattar Burarak and Samatcha Nilaphatama. (2020). The News Values of Citizen Materials in News of Mass Media. Journal of Communication Arts. Vol. 38 No. 3 (2020): September - December 2020.

Phattar Burarak. (2020). Community television in Thailand: The new challenge of community media in an online world. TEST Engineering and Management. July-August 2020. 4013 – 4021.

Phattar Burarak. (2020). Thailand's Community TV Financing Models: What It Means in Practice. International Journal of Innovation, Creativity and Change. Volume 13, Issue 8, 2020. 906- 923._

ภัทรา บุรารักษ์ และ สมัชชา นิลปัทม์. (๒๕๖๔). การจัดการชิ้นงานที่มาจากพลเมืองในข่าวของสื่อมวลชน. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๕๓ มกราคม - เมษายน ๒๕๖๒. หน้า ๑๐๙-๑๓๑.

ภัทรา บุรารักษ์.(๒๕๖๑). การสื่อสารเพื่อเพิ่มพลังคนไร้สัญชาติเพื่อการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมาย. วารสารราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. Vol ๑๓ No ๒ (๒๐๑๘): กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๑. หน้า ๑๖๐-๑๗๖.

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสาวนिरมล พรหมนิล
(ภาษาอังกฤษ) Miss Niramol Promnil

ประวัติการศึกษา ๒๕๖๒ Doctor of Philosophy (International Hospitality Management)

Oxford Brookes University, United Kingdom

๒๕๕๘ Master of Business Administration (International Hospitality Management) Manchester Metropolitan University, United Kingdom

Master of Business Administration (International Hospitality Management) IMI University, Lucerne, Switzerland

๒๕๔๙ บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (การจัดการท่องเที่ยว) มหาวิทยาลัยขอนแก่น

๒๕๔๕ บริหารธุรกิจบัณฑิต (การจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว) มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ตำแหน่งทางวิชาการ อาจารย์

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรการท่องเที่ยวและโรงแรม

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวก คณะบริหารธุรกิจและนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

โทรศัพท์มือถือ ๐๙ ๓๗๑๕ ๙๑๙๘

E-mail: niramolpr@gmail.com

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

การท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม และบริหารธุรกิจเพื่อสังคม

ผลงานทางวิชาการ (๕ ปีย้อนหลัง)

Promnil, N.; Polnyotee, M. (2023) Crisis Management Strategy for Recovery of Small and Medium Hotels after the COVID- 19 Pandemic in Thailand. Sustainability, Vol.15, 4194.

- Niramol Promnil (2022) Creative Tourism Development for Cultural Tourism Village at The Stagnation Stage. *Journal of Positive School Psychology*. Vol. 6 (6). Pp. 7355-7366
- Niramol Promnil (2021) Qualification Required for Hotel Employees in Thailand: The change after the COVID-19 pandemic. *Academy of Strategic Management Journal (Q3)*. Vol. 20 (6s). pp 1-12
- Promnil, N., Madhyamapurush, W., Muenwongthep, T., and Sakuljiamjai, J. (2021). Community-Based Gastronomy Tourism Development – The case of Northern Thailand. *Turkish Journal of Commuter and Mathematics Education (Q3)* Vol. 12(13) pp. 3228-3235
- Niramol Promnil. (2020). Market Segmentation in Community-Based Homestay Tourism in Thailand. *Talent Development and Excellence*. 12(2), pp. 2205-2216.
- Niramol Promnil. (2019). Human Capital in the Exploration Stage of Community-Based Homestay Nawatwithi. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*. 7(1), pp. 71-86.

Conference Proceedings

- Niramol Promnil (2023). EMPLOYEE CORE COMPETENCIES OF THAILAND HOTEL INDUSTRY: THE CHANGE AFTER THE COVID-19 PANDEMIC. *International Joint Conference in Hotel and Tourism 2023 - Reactivate, Rebuild, Resilience: "Tourism and Hospitality Sustainable Development Goals"*. Bangkok, Thailand. 17-19 July, 2023.
- Niramol Promnil and Warach Madhayaburuch (2022). Human Resource Management in Thailand's Hotel Industry During the COVID-19. *The 4th International Conference on Tourism and Business in Luceren, Switzerland*. 24-27 August, 2022.
- นิรมล พรหมนิล, จิตติมา สกุลเจียมใจ, ณปภา สุวรรณรงค์ และนริษรา ประสิทธิ์ปานวัง. (๒๕๖๓). โอกาสการส่งออกสินค้าภาคเหนือสู่อนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงผ่านด่านชายแดนบ้านฮวก จังหวัดพะเยา. ใน การประชุมวิชาการระดับชาติด้านบริหารธุรกิจ ครั้งที่ ๗, ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓. เชียงใหม่: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยแม่โจ้. หน้า ๑๒๔-๑๓๘.

พัจน์พิตตา ศรีสมพงษ์, กรัณณ์พัรัตน์ คะวัตติกุล, นุชนาฏ หมั่นจันทร์, กิตติพิชญ์ กิตติพรไพบูลย์, และ นิรมล พรหมนิล. (๒๕๖๒). การศึกษาความต้องการการพัฒนาทักษะภาษาต่างประเทศของ บุคลากรด้านการท่องเที่ยวและโรงแรมในจังหวัดเชียงราย. ใน การประชุมวิชาการ ระดับชาติ พะเยาวิจัย ครั้งที่ ๘ “Education Disruption”, ๒๔-๒๕ มกราคม ๒๕๖๒. พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา. หน้า ๕๖๓-๕๗๓.

เอกสาร/หนังสือ/ตำรา

นิรมล พรหมนิล (๒๕๖๕). เอกสารประกอบการสอนวิชางานแม่บ้าน. คณะบริหารธุรกิจและนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

นิรมล พรหมนิล (๒๕๖๒). เอกสารประกอบการสอนวิชาพฤติกรรมนักท่องเที่ยวและการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม. คณะบริหารธุรกิจและนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน

๑. เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา (นักวิจัยร่วม) แหล่งทุนจาก กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม / สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๖.

๒. โอกาสและความท้าทายของผู้ประกอบการโรงแรมในเมืองรอง จากสถานการณ์โควิด-๑๙ (หัวหน้าโครงการวิจัย) แหล่งทุนจาก งบรายได้ มหาวิทยาลัยพะเยา

๓. การพัฒนากลไกขับเคลื่อนเมืองพะเยา (นักวิจัยร่วม) แหล่งทุนจาก บพท.

๔. การสร้างคุณค่าร่วมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์พื้นที่ยอด-ภูลังกา ชายแดนจังหวัดน่านและพะเยา (หัวหน้าโครงการวิจัย) แหล่งทุนจาก มหาวิทยาลัยพะเยา และ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕. การยกระดับทุนวัฒนธรรมระเปียงกว๊านผ่านกระบวนการบ่มเพาะและสร้างเครือข่ายศิลปิน/นักสร้างสรรค์ (นักวิจัยร่วม) แหล่งทุนจาก บพท. (ทุนวัฒนธรรม)

๖. Employee Core Competences of Thailand hotel industry: The change after the COVID-๑๙ pandemic (หัวหน้าโครงการวิจัย) แหล่งทุนจาก งบประมาณรายได้ มหาวิทยาลัยพะเยา

๗. การเพิ่มมูลค่าการตลาดกบด้วยอำนาจละมุน เพื่อส่งเสริมชุมชนนวัตกรรมสู่การเป็นเมืองแห่งคลังอาหารจังหวัดพะเยา (หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย) แหล่งทุนจาก บพท.(ชุมชนนวัตกรรม)

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นายปวินท์ รัมมิงค์วงศ์
(ภาษาอังกฤษ) Mr. Pawin Ramingwong

ประวัติการศึกษา พ.ศ.๒๕๕๒ ศิลปมหาบัณฑิต (สื่อศิลปะและการออกแบบสื่อ)
คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พ.ศ.๒๕๔๔ ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต (ออกแบบนิเทศศิลป์)
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ตำแหน่งทางวิชาการ อาจารย์

ตำแหน่งปัจจุบัน ประธานหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต (ศิลปะและการออกแบบ)

ที่อยู่ติดต่อได้สะดวก คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

โทรศัพท์มือถือ ๐๘ ๙๖๓๕ ๔๕๘๕

E-mail: pawin2011@hotmail.com

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

การออกแบบผลิตภัณฑ์ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การสร้างสรรค์นวัตกรรมด้านสถาปัตยกรรมและการพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์เพื่อการเรียนรู้

ผลงานทางวิชาการ และงานสร้างสรรค์ (๕ ปีย้อนหลัง)

- 1) ผู้ก่อตั้งพื้นที่ศิลปะ "PYE SPACE" (๒๕๖๒-ปัจจุบัน)
- 2) ผู้ก่อตั้งพื้นที่ศิลปะ "ARTCADE" (๒๕๖๔-ปัจจุบัน)
- 3) Project Manager 'พะเยารามา ๒๕๑๖-๒๕๖๔' (๒๕๖๔)
- 4) Project Manager "Phayao Arts & Creative Festival ๒๐๒๑" (๒๕๖๔)
- 5) Project Manager "Phayao Photography Biennale ๒๕๖๔" (๒๕๖๔)

งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน

๑) เวียงน้ำเต้า: การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา (นักวิจัยร่วม) แหล่งทุนจาก กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม / สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๖.

๒) การออกแบบพื้นที่สร้างสรรค์สาธารณะ: กรณีศึกษาพื้นที่สร้างสรรค์ อาร์ตเขต พะเยา (หัวหน้าโครงการย่อย) ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่องทัศนียภาพเมืองพะเยาฯ แหล่งทุน สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปี ๒๕๖๖

๓) การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการสืบสานวัฒนธรรมการทอผ้าในจังหวัดพะเยา (หัวหน้าโครงการวิจัย) แหล่งทุนจาก งบประมาณรายได้ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ประจำปี ๒๕๖๖